

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GENEL DİLBİLİM ANABİLİM DALI
GENEL DİLBİLİM PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKÇEDE ÖZNEYE YENİDEN BAKIŞ

Yasin Latif YAŞAR

Danışman

Prof. Dr. Murat ÖZGEN

İZMİR- 2025

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAY SAYFASI

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adı ve Soyadı : Yasin Latif YAŞAR
Öğrenci No : 2022800538
Tez Başlığı : Türkçede Özneye Yeniden Bakış

Savunma Tarihi : 16.05.2025
Danışmanı : Prof. Dr. Murat ÖZGEN

JÜRİ ÜYELERİ

<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Prof. Dr. Murat ÖZGEN	Dokuz Eylül Üniversitesi	
Prof. Dr. Özgün KOŞANER	Dokuz Eylül Üniversitesi	
Dr. Öğrt. Üyesi Oktay ÇINAR	İstanbul Medeniyet Üniversitesi	

Yasin Latif YAŞAR tarafından hazırlanmış ve sunulmuş olan bu tez savunmada başarılı bulunarak oy birliği() / oy çokluğu() ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Zehra Nilüfer KARACASULU
Müdür

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türkçede Özneye Yeniden Bakış” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

....../....../2025

Yasin Latif YAŞAR

İmza

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Türkçede Özneye Yeniden Bakış
Yasin Latif YAŞAR

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Genel Dilbilim Anabilim Dalı
Genel Dilbilim Programı

Özne terimi dilbilim içinde uzun bir tarihe sahip olmasına rağmen, güncel dilbilgisi kuramları tarafından bütüncül ve tekçil bir dağılım göstermemektedir. Alanyazında çeşitli çalışmaların öznenin üyelik değerini tartışması ve sözdizim alanındaki güncel gelişmeler özneye yönelik birçok sorun oluşturmaktadır. Uyum, durum, konum gibi dilbilgisi incelemelerinde rol oynayan öznenin yapı içinde etiketlenmesine ilişkin çalışmalar öznelik özelliklerine dair birçok öneri sunmaktadır. Öznenin net olarak tanımlanamaması, tüm dillerde ortak olan ve sadece özneye ait olan evrensel öznelik özelliklerinin belirlenememesi *Evrensel Dilbilgisi* (Universal Grammar) için sorun oluşturmaktadır. Türkçe geleneksel dilbilgisi çalışmaları öznenin kendisini tanımlamak yerine öznenin görünüşlerine yönelik çeşitli öneriler sunmaktadır. Öte yandan, Türkçe gibi zengin bir uyum dizgesine sahip dillerde yapılan güncel çalışmalar uyum birimlerinin özne olarak ele alınabileceğine sezdirimektedir. Türkçe alanyazınında güncel çalışmaların adılların doğasına yönelik geleneksel önerilere karşıt veriler sağladığı görülmektedir. İlgili gözlemler özne, özne konumu, uyum birimleri, adılların doğası gibi olguların *Üretici Dilbilgisi* (Generative Grammar) çerçevesinde kapsamlı bir incelemeye ihtiyaç olduğunu sezdirir. Bu iki temel sorundan hareketle, bu tezde öncelikle özne görünümü ve özneye yönelik tanıları genel özellikleri ile çeşitli dillerden verilerle tanıtacağız. Ardından, Türkçe çerçevesinde güncel ve geleneksel çalışmaların özneye yönelik sözdizimsel görünümelerini ele alacağız. Türkçede özne olarak ele alınan kurucuları özneye ait dillerarası özelliklerle karşılaştırarak özneye yönelik sorunları sunacağız.

Bunun sonucunda Türkçede özneye yönelik üç mimari yapı önereceğiz. Çözümleme I, Çözümleme II ve yeni bir öneri altında ele aldığımız yapılar ile “Türkçede özne nedir?” sorusuna çözümleme sunmayı amaçlamaktayız. Önerilerimizin özne görünümlerini açıklama gücünü test edip adılların doğası, *bağlama* (binding) ve *açı alma ilişkisi* (scope relations) gibi sorunları önerimiz çerçevesinde yorumlayacağız.

Anahtar Sözcükler: özne, özne konumu, konu konumu, uyum birimleri, konu düşüren diller, adıl düşüren diller, uyum

ABSTRACT
Master's Thesis
Revisiting Subject in Turkish
Yasin Latif YAŞAR

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of General Linguistics
General Linguistics Program

Though the notion of subject has been discussed in linguistics for centuries, current theories lack evidence for a holistic and monistic distribution of subjecthood. Studies analyzing the argumenthood of subjects and recent syntactic developments reveal theoretical problems. Research on labeling subjects playing a role in agreement, case, and position propose numerous subjecthood properties, yet the literature has not established a universal set of subjecthood properties applicable to all languages, which raises problems for Universal Grammar. Traditional Turkish grammar studies examine subjects through their syntactic appearances (e.g., agreement, case) rather than offering direct definitions. However, recent studies analyzing languages with "rich" agreement systems like Turkish suggest that agreement markers may function as subjects. In the Turkish literature, recent studies provide data on the nature of pronouns, suggesting comprehensive reanalysis of subject, subject position, agreement markers, and the nature of pronouns within the framework of Generative Grammar. Based on these problems, we first introduce the general features of subject appearance and subjecthood diagnostics. Then, we discuss the syntactic views of current and traditional studies on the subject in Turkish. We compare subjects in Turkish with cross-linguistic features of the subject and present the related problems. As a result, we propose three syntactic structures: Analysis I, Analysis II, and a new proposal. We aim to provide an analysis of the question, "What is the subject in Turkish?" We test the explanatory power of our

proposals to capture subject appearances and re-evaluate the problems related to the nature of pronouns, binding, and scope relations.

Key Words: Subject, subject position, topic position, agreement marker, topic-drop languages, pro-drop languages, agreement

TÜRKÇEDE ÖZNEYE YENİDEN BAKIŞ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi
TABLolar LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖZNE: GENEL DEĞERLENDİRME

1.1. GENEL DEĞERLENDİRME	4
1.2. Keenan (1976): Öznenin Evrensel Tanımına İlişkin	10
1.2.1. Özerklik	10
1.2.2. Durum İmleme	21
1.2.3. Anlamsal Rol	22
1.2.4. Doğrudan Dallandırma	23
1.3. Çekimli Tümcelerde Özne	24
1.4. Yantümce ve İçtümce Yapıları	26
1.5. Çekimsiz Tümcelerde Özne	27
1.6. Öznesiz Tümceler ve Adıl Düşürme	28
1.7. Denetim ve Yükseltme Yapıları	30
1.8. Ad Öbeklerinde Özne	31

İKİNCİ BÖLÜM

ÖZNE: TÜRKÇE ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRME

2.1. TÜRKÇE ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRME	32
2.1.1. Çizgisel Diziliş ve Özne,	32
2.1.2. Uyum ve Özne	34

2.1.2.1. Adcıl Uyum	34
2.1.2.2. Yüklemcil Uyum	36
2.1.2.3. Uyum Dışı Üretimler	37
2.1.3. Durum ve Özne	40
2.2. Tümce ve Tümcecik Türlerinde Özne Görünümü	42
2.2.1. Basit Tümce	42
2.2.1.1. Geçişli ve Geçişsiz Yüklemlı Basit Tümceler	42
2.2.1.2. Ayrık geçişsiz ve Öznelı Geçişsiz Yapılar	43
2.2.1.3. Edilgen Yapılar	44
2.2.1.4. Kişisiz Edilgen Yapılar	44
2.2.1.5. Ettirgen Yapılar	45
2.2.2. Ad Tümcecikleri	46
2.2.2.1. Tümleyici “-Kİ”	46
2.2.2.2. “diye”	46
2.2.2.3. Tamlayan ve İye Yapıları	47
2.2.3. İlgi Tümcecikleri	49
2.2.4. Belirteç Tümcecikleri	50
2.2.5. ADIL, Denetleme, <i>Adıl</i> ve Yükseltme Yapıları	51
2.3. Türkçe Çerçevesinde Özneye Yeni Yaklaşımlar	54
2.3.1. Öztürk (2001)	54
2.3.2. Good & Yu (2000)	60
2.4. Geçişim Yapıları	64
2.5. ARA SONUÇ	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZNE: YENİDEN DEĞERLENDİRME

3.1. YENİDEN DEĞERLENDİRME	75
3.2. Yeniden Bakış	75
3.2.1. Keenan’a (1976) Yeniden Bakış	75
3.2.2. Öztürk’e (2001) Yeniden Bakış	92
3.2.3. Good & Yu’ya (2000) Yeniden Bakış	98
3.2.4. Geçişim Yapılarına Yeniden Bakış	100

3.3. ARA SONUÇ	103
----------------	-----

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖZNE: YENİ BİR BAKIŞ

4.1. YENİ BİR BAKIŞ	106
4.2. Özne: Yeni Bir Bakışa İhtiyaç Var mı?	106
4.3. Çözümleme I: Konu ve Geçişim Yapısı Olarak Özne	109
4.3.1. Çözümleme I'in Kavramsal Yönü	109
4.3.2. Çözümleme I ve Özneye Yönelik Problemler	123
4.4. Çözümleme II: ZÖ Düzeyinde Uyum Birimleri Olarak Özne	140
4.4.1. Çözümleme II'nin Kavramsal Yönü	140
4.4.2. Çözümleme II ve Öznelik Problemleri	141
4.5. Çözümleme I ve Çözümleme II: ARA SONUÇ	154
4.6. Yeni Bir Öneri: Denetleme Yapısı Olarak Özne	155
4.7. Denetleme Yapısı Olarak Özne ve Özneye Yönelik Problemler	159
 SONUÇ	 185
TARTIŞMA	193
KAYNAKÇA	203

KISALTMALAR

1TKL	1. tekil kişi
2TKL	2. tekil kişi
3TKL	3. tekil kişi
1ÇOĞ	1. çoğul kişi
2ÇOĞ	2. çoğul kişi
3ÇOĞ	3. çoğul kişi
A	ad
a	küçük ad
ADLŞTR	adlaştırıcı
AÖ	ad öbeğı
aÖ	küçük ad öbeğı
BELD	belirtme durumu
BelÖ	belirleyici öbeğı
E	eylem
e	küçük eylem
EDL	edilgen
EdiciÖ	edici öbeğı
EÖ	eylem öbeğı
eÖ	küçük eylem öbeğı
ES	etiketleme sorunu
ETT	ettirgenlik
GEÇ	geçmiş zaman
GEZ	gelecek zaman
GNŞ	geniş zaman
GYİ	genişletilmiş yansıma ilkesi
İLR	ilerlemeli görünüş
İÖ	ilgeç öbeğı
İY	iye
KDİ	kural dışı imleme
KGZ	kip-görünüş-zaman

KOŞ	koşul
KonuÖ	konu öbeği
OKB	olumuz kutup birimi
OlmÖ	olumsuzluk öbeği
ŞİM	şimdiki zaman
T	tümleyici
TAM	tmlayan
TANTS	tanıtsallık
TÖ	tümleyici öbeği
Ü	üye
ULÇ	ulaç
YAL	yalın durum
YÖN	yönelme durumu
YRD	yardımcı eylem
Z	zaman
ZÖ	zaman öbeği

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1: Türkçe Adıl Uyum Dizisi	s. 35
Tablo 2: Türkçe Yüklemcil Uyum Dizisi	s. 36
Tablo 3: Türkçe Yüklemcil Uyum Dizisi	s. 60
Tablo 4: Karşılaştırma: Çözümleme I vs. Çözümleme II	s. 155
Tablo 5: Karşılaştırma: Çözümleme I vs II vs. Özne: Denetleme Yapısı	s. 183

GİRİŞ

Türetim içinde öznenin konumunun belirlenmesi dilbilimciler için dikkat çeken bir inceleme alanı oluşturmaktadır. Birçok dile tek tek bakıldığında özne veya özne olarak ele alınabilecek kurucuların delilleriyle ele alındığı gözlemlenir. Oysaki dillerarası çalışmalara baktığımızda özne kavramının doğası ve özellikleri değişiklikler ortaya koymaktadır (Falk, 2006). Özne terimi dilbilim içinde uzun bir tarihe sahip olmasına rağmen, bu kavramın güncel dilbilgisi kuramları tarafından bütüncül ve tekçil bir dağılımının olduğunu söylemek oldukça zordur. Buna ek olarak, alanyazın geleneksel özne kavramını ele almakta, yeniden tanımlamak yerine bu terimi bir kuram içinde sunmaktadır. Öznenin dillerarası görünümünde farklılıklarının olması tam olarak öznenin ne olduğunu açıklamayı zorlaştırmaktadır:

“Öznelik özellikleri göz önünde bulundurulduğunda hiçbir özelliğin tüm dillerde sadece özneye ait olarak görülebilmesinin mümkün olmadığına değinmek gerekmektedir. Sadece özneye ait bazı evrensel özelliklerin tanımlanması mümkündür ancak ilgili özellik veya özelliklerin tüm dillerde görülmesi yine de mümkün değildir.”

(Andrews, 1985, s. 104)

Andrews (1985) içinde yer alan gözlem Comrie (1989) ile koştur iddialar taşımaktadır. Öte yandan, tüm dillerde ortak olan ve sadece özneye ait olan evrensel öznelik özelliklerinin tanımlanmasının mümkün olmadığı savı Evrensel Dilbilgisi için problem oluşturur. Özneye yönelik bir inceleme geliştirebilmek ve yeni bir bakış açısı sunabilmek için öncelikle özne dediğimiz kavramın ne olduğunu tanımlamamız gerekmektedir.

Uyum, durum, konum ve benzeri dilbilgisine yönelik incelmelerde rol oynayan; anlamsal, kullanımsal ve sözdizimsel roller açısından kodlanan özne veya özne olarak ele alınabilecek kurucuların hem diller arası hem de aynı dil içinde farklı görünümeler sunması özneye yönelik net bir tanım ortaya koymayı zorlaştırmaktadır. Çeşitli çalışmalar (bkz. Keenan, 1976) öznenin evrensel tanımına yönelik birçok özelliği derlemesine rağmen ilgili özellikler özneye özgü olmamakla birlikte hem Türkçe çerçevesinde hem de çeşitli dillerden karşıt verileri açıklayamamaktadır. Chomsky (2013, 2015) ve güncel alanyazın göz önünde bulundurulduğunda konum ve taşıma çerçevesinde öznenin ele alınması çeşitli sorunlar ile karşılaşmaktadır. Öznenin

varlığını geleneksel olarak kabul eden çoğu çalışma görülür. Oysaki öznenin üyelik değerinin, en başta üye olarak varlığının tartışılması alanyazında dikkat çeken çalışmalar ortaya koymaktadır (bkz. Kratzer, 1994). Güncel çalışmaların gösterici konumlarının dizge içinde baş olarak yeniden ele alması dışsal üye olarak özne olarak kabul edilen birimlerin yeniden ele alınmasına yönelik sezdirimler ortaya koyar.

Özneye yönelik bağlama, durum, uyum, açılma gibi çeşitli alanyazında dikkat çeken sorunlar ve veriler göz önünde bulundurulduğunda çalışmamızda aşağıda yer alan soruları yanıtlamayı amaçlıyoruz:

- i. Türkçede özne var mıdır? Varsa, hangi kurulumsal özellikleri sergiler?
- ii. Keenan (1976)'nın özneye ilişkin genellemeleri Türkçe özneler için yetkin bir açıklama çerçevesi sunar mı?
- iii. Özneye ilişkin yeni ve kapsayıcı bir çözümleme çerçevesi sunulabilir mi?

Yukarıdaki araştırma sorularını yanıtlamak için öncelikle birinci bölümde alanyazında özneye yönelik yapılan çalışmaları ele alacağız. Öznenin çeşitli öbek, tümce ve tümcecik türlerindeki görünümelerini durum, konum, uyum ve anlamsal rol bakımından görünümelerini sunacağız. Keenan (1976) çerçevesinde özneye yönelik evrensellerin betimlenmesinin yanı sıra ilgili özelliklere yönelik çeşitli dillerden verilerle kullanımsal roller, sözdizimsel roller gibi çok boyutlu bir biçimde özneyi genel hatlarıyla değerlendireceğiz.

İkinci bölümde özne veya özne olarak ele alınan kurucuların alanyazında Türkçe çerçevesinde nasıl ele alındığını göreceğiz. Çeşitli tümce, tümcecik ve öbek türlerinde özne birimlerinin belirlenmesi ve ilgili yapı içinde görünümelerini birçok veri ile sunacağız. Uyum, durum, açılma, çizgisel diziliş içindeki sesletilen konum ve aşamalı yapı içindeki konumuna yönelik Türkçe odağında verilerimizi tartışacağız. Ardından ilgili bölümde Türkçede özne olgusuna yönelik güncel çalışmalarda dikkat çeken gelişmeleri sunacağız. Geçişim yapısı olarak öznenin ele alınması, uyum birimlerinin yeniden özne olarak türetime katılması ve adıl birimlerin konusal özellikler ile arasındaki ilişkilere yönelik çeşitli tartışmaları sunacağız.

Üçüncü bölümde özneye yönelik alanyazında sunulan önerileri Türkçeden verilerle tartışacağız. Çeşitli karşıt verilerle alanyazında yer alan özneye yönelik

savların açıklama gücünü test edeceğiz ve çalışmamızda ele alacağımız sorunlara yönelik ürettiğimiz verileri tanıtacağız.

Dördüncü bölümde üçüncü bölümde elde ettiğimiz sorunları açıklamaya yönelik üç mimari öneri sunacağız. Alanyazında dikkat çeken gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda özne konumu, özne birimleri ve eklenti birimleri, uyum olgusu, anlamsal rol atama ve durum atama dizgesi çerçevesindeki sorunlara yönelik Çözümleme I ve Çözümleme II altında ele aldığımız önerilerimizin çözümleme gücünü test edeceğiz. Ardından çeşitli verilerle açılma ve bağlama gibi değindiğimiz sorunları birçok veri ile yeni bir öneri altında ele alacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖZNE: GENEL DEĞERLENDİRME

1.1. GENEL DEĞERLENDİRME

Uyum (agreement), *durum* (case), konum ve benzeri dilbilgisine yönelik incelemelerde rol oynayan (bkz. Baker, 2008; Baker, 2015; Citko, 2014) özne *açık* (overt) veya *örtük* (covert) olarak türetime katılmaktadır. Açık öznenin bulunduğu tümcelerde özne sesletilirken örtük yapılarda özne sesletilmemektedir. Güncel dilbilgisi kuramlarında da inceleme nesnesi olan özne, Aristoteles düşünce sistemi de dahil olmak üzere dilbilgisine yönelik neredeyse tüm Batı düşünce geleneklerinin yanı sıra *Bağıntı Dilbilgisi* (Relational Grammar), *Sözlüksel-İşlevsel Dilbilgisi* (Lexical-Relational Grammar) gibi güncel sözdizim paradigmalarında da yer almıştır (McCloskey, 1997). Çeşitli dilbilgisi kitaplarında ele alınan özne anlambilim-sözdizim arakesitinde yorumlanır. Öznenin konum-ROL (Thematic Role) ilişkisi içinde olduğu ve özne-yüklem uyumu, sözdizimsel diziliş, tümce başı konum gibi çeşitli göstergeler ile türetim içinde incelendiğine yönelik çalışmalar alanyazında sunulmuştur (Jeffries, 2006). Radford (2009) yüklem çerçevesinde özneyi yorumlayarak yüklemine kendine özneyi üye olarak seçtiğini ve özne – yüklem arasındaki doğrudan ilişkiye değinmiştir. Geleneksel olarak öznenin çoğunlukla *Belirleyici Öbeği* ‘BelÖ’ / *Ad Öbeği* ‘AÖ’ (Determiner Phrase ‘DP’ / Noun Phrase ‘NP’) olduğu tanımlanmıştır (Greenbaum, 1996; Miller, 2008; Radford, 2009 ve benzeri çalışmalar). Bunun yanı sıra öznenin türetim içinde yüklem deviniminin veya olgunun gerçekleştiricisi olarak yorumlandığına ve tümce içerisinde en merkezî, belirgin olan AÖ olduğuna değinilmiştir (Can vd., 2020; McCloskey, 1997). Oysaki *anlamsal rol* (theta role) bakımından farklı türden rollerde üyelerin özne konumunda bulunması ve *dolgu* (expletives) birimlerinin anlam bakımından boş olmasının özne olgusunun daha çok sözdizim çerçevesinde ele alınması gerektiğini ya da birden fazla özne türünün olduğunu sezdirmektedir (Radford, 2009).

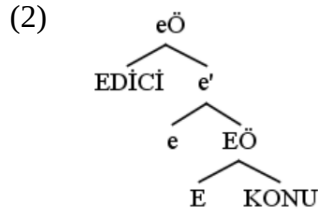
Alanyazın özneyi üç alt ulam altında sunmaktadır. Bunlar *Sözdizimsel Özne* (Grammatical Subject), *Mantıksal Özne* (Logical Subject) ve *Psikolojik Özne* (Psychological Subject) olarak tanımlanmaktadır (Miller, 2008).

- (1) a. Ben kitap okudum.
- b. Kitap (benim tarafımdan) okundu.
- c. Kitabı ben okudum.

(1a-b-c) örneklerinde sözdizimsel özne sırasıyla “ben, kitap ve ben” şeklindedir. Örnek (1b)’de “kitap” sözcüğü konum, uyum ve durum bakımından sözdizimsel özneyken “benim” sözcüğü mantıksal öznedir. Örnek (1c) ise “kitap” sözcüğü tümce başında yer almasıyla psikolojik özne olarak sunulmuştur. Declerck (1991) psikolojik öznenin *konu* (topic) konumu ile ilgili olduğunu öne sürmektedir¹. Türetim esnasında üreticinin zihninde konunun olduğunu bu yüzden ilk olarak konu konumunda yer alan ögenin sesletildiğine değinmektedir. Bu bakımdan genellikle sözdizimsel özne tümce başı konumda sesletildiğinde aynı zamanda konu olarak da ele alınabileceğine yönelik bir sezdirimden bahsedilmektedir.

Alanyazın anlambilim çerçevesinde özneyi tanımlama açısından bazı betimlemeler sunmaktadır. Keenan (1976), Leech & Svartvik (1975), Greenbaum (1996), Miller (2008) özneye genellikle EDİCİ anlamsal rol atandığı göstermektedir. Sözdizimsel yapı içindeki rol atama dizgesine yönelik geliştirilen *Anlamsal Rollerin Özdeşliği İlkesi* (Uniform Theta Assignment Hypothesis) eylemlerin konum-rol ataması çerçevesinde ilgili *Dışsal Birleştirme* (External Merge) sırasındaki konumlarını ortaya koymaktadır (Can vd., 2020).

¹ Erteschik-Shir, (2007) konu rolünü Kullanımsal Roller çerçevesinde ele alır. Eski veya verilmiş üye olarak alan yazında sunulan konu rolünün Katalan dili, Almanca, Danca ve İngilizce dillerinden örneklerle konu rolünün eski bilgi olmaktan daha kapsamlı olduğuna ve çoklu konu rolüne sahip olabileceğine değinir.

(Adger, 2003, s. 111)

Örnek (2) EDİCİ ve KONU anlamsal rollerinin atandıkları konumları göstermektedir. İlgili ilke edilgen tümceler ve *ayrık geçişsiz* (unaccusative) tümcelerde sözdizimsel öznenin KONU anlamsal rolü atanmasının sebebinin ilk birleşme konumları ve türetim esnasında gerçekleşen *taşımaya* (movement) yönelik bir sezdirim de sunmaktadır.²

Psikolojik özne, sözdizimsel özne ve mantıksal özne göz önünde bulundurulduğunda sözdizimsel yapı içinde üç farklı rol ataması olduğu sonucuna varılabilmektedir. Bu çerçevede anlamsal rollere, kullanımsal rollere ve sözdizimsel rollere değinilmektedir. Anlamsal roller çerçevesinde eylemler üyeler açısından çeşitli anlamsal rolleri kodlamaktadırlar. Alanyazında yer almış roller şu şekildedir: EDİCİ, KONU, DENEYİMCİ, HEDEF, YERLİK, KAYNAK ve ARAÇLIK (Fillmore, 1972; Jackendoff, 1972; Radford 2004; Uzun, 2000 akt. Can vd., 2020). *Rol Kuramı* (Theta Criterion) göz önünde bulundurulduğunda sözdizimsel inşa içerisinde yer alan üyelerin her birinin anlambilimsel bir işlevinin olduğuna ve her bir işlevin sadece bir üyeye atandığına değinilmektedir (Chomsky, 1981 akt. Küçüksakarya, 2020).

Bilgi yapısı (Information structure) türetim içinde yer alan *üyelerin* (arguments) bilgisel değerlerinin kodlanması olarak tanımlanabilir (Can vd., 2020, s. 485). Bilgi yapısı içinde kullanımsal roller yeni bilgi olarak *odak* (focus), verilmiş bilgi olarak konu ve *eklenti* (tail) şeklinde ele alınmaktadır (İşsever, 2000). Konu, tümcenin ne hakkında olduğunu sezdirenen verilmiş bilgidir ve bağlama göre yorumlanmaktadır. Öte yandan, odak tümcenin bilgi içeriğine gönderimde bulunmaktadır ve konuya yönelik yeni bilgiyi tanımlamaktadır (Erteschik-Shir, 2007).

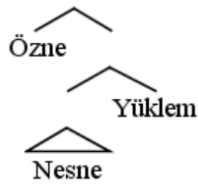
Sözdizimsel roller çerçevesinde Carnie (2021) özne, *düz nesne* (direct object), *dolaylı nesne* (indirect object), *yalın dışı nesne* (oblique object) ve ilgeç öbeklerinin nesnesi rollerini ele almaktadır. *Üretici Dilbilgisi* (Generative Syntax) özneyi Zaman Öbeği'nin 'ZÖ' gösterici konumuna yerleşmiş adıl bir öbek (örneğin, AÖ) ya da

² Öznesi olmayan yapılar, ADIL yapıları, yükseltme yapıları ve anlamsal rol olarak boş olan dolgu yapıları çalışmanın anlamsal rol atama incelemesi çerçevesinde ele alınmamıştır.

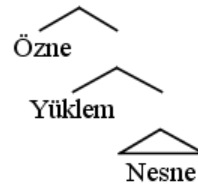
tümcecik (tümleyici öbeği ‘TÖ’) olarak tanımlar. Özne anlambilimsel ya da kullanımsal bir tanımlamadan ziyade sözdizimsel hiyerarşi içinde konumsal olarak ele alınmaktadır.

Konum bakımından *bildirim tümcelerinde* (declarative sentence) özne, genellikle tümce başı konumunda yer almaktadır (Jespersen, 2013; Declerck 1991 ve benzeri çalışmalar). İngilizcede Özne-Yüklem-Nesne dizilimi gözlemlenirken Türkçede Özne-Nesne-Yüklem *temel biçim* (canonical form) olarak üretilmektedir. Yine de tümce başı konumunda özne olmayan farklı türetimler de alanyazında yer almaktadır. İngilizcede *devrikleme* (inversion) yapıları, soru tümceleri tümce başı konumunda öznenin yer almadığı örneklerden dilbilgisel olgular olarak değinilmiştir (Jespersen, 2013). Özne konumunun tümce başı olarak betimlemenin yetersizliği sözdizimsel hiyerarşi ile yeniden ele alınmıştır. En basit haliyle özne, nesne ve yüklem; örnek (3) ve (4)’e benzer bir hiyerarşiye sahiptir:

(3) ÖZNE-NESNE-YÜKLEM

(4) ÖZNE-YÜKLEM-NESNE

(Adger, 2003, s. 166)

Bununla birlikte Miller (2008) özne konumuna yönelik farklı bir veri sunmaktadır. *Niceleyici yükseltme* (Quantifier Raising) yapılarında niceleyicinin öznenin altında konumlandığı örnekler sunmuştur. Örnek (5a) ve (5b) birden fazla özne konumu olabileceği ve konumlar arasında taşıma olduğuna sezdirmektedir.

(5) a. Both Jane and Ellizabeth were at home

“Hem Jane hem de Ellizabeth evdelerdi”

b. Jane and Ellizabeth both were at home.

“Hem Jane hem de Ellizabeth evdelerdi”.

- c. All the boys came to Park.
“Tüm çocuklar parka geldiler”
- d. The boys all came to Park.
“Tüm çocuklar parka geldiler”

(Milller, 2008, s. 91)

İngilizceye kıyasla evet-hayır veya ne-soru tümcelerinde Türkçede *işleç* (operator) taşıma gözlemlenmemekte; ne-soru sözcüğü yerinde kalmaktadır. Aşağıda yer alan (6a), (6b) ve (6c) örneklerinde de görülebileceği gibi bildirim tümcesi olan (6a) örneğine kıyasla soru tümcesi olan (6b) ve ne-soru sözcüğü içeren soru tümcesi olan (6c) işleç taşıma ve devrikleme dönüşümleri içermektedir (Leech & Svartvik, 1975, s. 273):

- (6) a. *They* have had some lunch.
“Onlar yemek yediler.”
- b. Have *they* had some lunch?
“Onlar yemek yediler mi?”
- c. What have *they* had for lunch?
“Onlar yemekte ne yediler?”

Özne üstünde genellikle *yalın durum* (nominative case) kodlanmaktadır (Greenbaum, 1996; Keenan, 1976 ve benzeri çalışmalar). Anlamsal Rollerin Özdeşliği İlkesi göz önünde bulundurulduğunda benzer *yapısal durum atama* (structural case assignment) çözümlemeleri alanyazında yer almaktadır (bkz. Adger, 2003, s. 110). İlgili dizge çerçevesinde sözdizimsel kuruluş, özneye yalın durum atarken belirtili nesneye *belirtme durum* (accusative case) atar (Adger, 2003). Buna karşın, öznenin *tamlayan* (genitive) ya da belirtme durumu atandığı kimi türetimler bulunur. İngilizcede *çekimsiz* (non-finite) tümce türlerinde öznenin yalın durumda olmadığı birçok çalışmada ele alınmıştır (Quirk vd., 1985; Declerck 1991). Aşağıda verilmiş olan

örnekler göz önünde bulundurulduğunda *ulaçsıl* (gerundive) yapılarda özne yalın durum dışında da üretilebilmektedir.³

(7) a. I don't mind *John's* using my bedroom

“John’un benim yatağımı kullanmasından rahatsız olmuyorum”

(Declerck, 1991, s. 396)

b. We were naturally surprised by *his* asking us to dinner.

“Onun bizi yemeğe çağırmasından doğal olarak bizi şaşırtmıştı.”

(Jespersen, 2013, s. 264)

c. Please, excuse *him* being late.

“Lütfen, geç kaldığı için onu maruz görün.”

(Declerck, 1991, s. 399)

Alanyazın özneyi tanımlama, özelliklerini betimleme ve öznellik testlerine yönelik çeşitli çalışmalar sunar (bkz. *diğerleri arasında* Falk, 2006; Keenan, 1976). İlgili öznellik özelliklerinden birisi özne-yüklem arasındaki uyum olgusudur. Uyum, yüklem üstünde kişi, sayı, cinsiyet gibi özelliklerinin (phi-features, ϕ -özellikleri) *yerellik ilkesi* (locality principle) kapsamında genellikle özne olmak üzere *sonda-hedef* (probe-goal) ilişkisiyle uyuma girmesi işlemidir (Citko, 2014).

İlgili özelliğin yanı sıra Keenan (1976) ve McCloskey (1997) özneliğin (+) veya (–) olmadığını; derecelendirilebilir olduğunu önerir. McCloskey (1997, s. 198) sezgisel olarak öznellik özelliklerine yönelik altı madde sunmuştur:

(8) a. Özne EDİCİ, *ETTİRİCİ* (causer) ya da DENEYİMCİ anlamsal rollerine sahip olmalıdır.

b. Özne türetim içindeki diğer kuruculara kıyasla daha belirgindir.

i. Özne *dönüşlülük adılarını* (reflexive pronoun) ve işteş yapılarını bağlayabilir.

ii. Özne, diğer kuruculara kıyasla tümce içinde daha geniş açı alabilir.

³Öznenin belirtme durum ile kodlandığı *Kuraldışı İmleme* (Exceptional Case Marking) yapıları çalışmanın ileri bölümlerinde ele alınmıştır.

- iii. Özne, diğer kurucularda yer alan olumsuzluk kutup birimini (negative polarity item) yetkilendirebilirken (licensing) özne konumunda yer alan olumsuzluk kutup birimi (OKB) başka bir kurucuda yer alan olumsuzluk tarafından yetkilendirilemez.
- c. Özneler tipik olarak konum, durum ya da uyum bakımından belirtilidir.
- d. Çoğu zaman her tümcenin öznesi vardır.
- e. Özne çoğu zaman yalın durumdadır.
- f. Özne yükselme çerçevesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Edilgen yapılarda, *özneden özne konumuna yükseltme* yapılarında (subject to subject raising) ve ayırık geçişsiz gibi sözdizimsel işlemlerde özne ön plandadır.

Tümce içinde *Eylem Öbeği* (Verb Phrase), *Zaman Öbeği* (Tense Phrase) ve *Tümleyici Öbeği* (Complementizer Phrase) olmak üzere 3 ayrı özne konumunun olduğunu ve ilgili öznelik özelliklerinin bu konumlara dağıtıldığını, taşıma işlemi ile öznenin ilgili öznelik değerlerini aldığını önermektedir (McCloskey,1997). Bununla birlikte ayırık öznelik özellikleri ve özne konumlarına yönelik çeşitli çalışmalar alanyazında göze çarpmaktadır (McCloskey, 2001; Yoon, 2009; Poole, 2016; Kim & Yoon, 2017).

Çalışmamızda öznelik değerleri konum, uyum durum gibi özelliklerinin yanı sıra bağlama, yükseltme gibi alanyazında yer alan çeşitli özellikler ile betimlenmiştir. Verilmiş olan özelliklerinin yanı sıra Keenan (1976) öznenin evrencelerine yönelik detaylı ve kapsayıcı bir çalışma sunmuştur.

1.2. Keenan (1976): Öznenin Evrensel Tanımına İlişkin

Keenan (1976) özne evrencelerini dört üst ulam altında otuz madde ve alt ulamlarıyla ele almıştır. İlgili üst ulamlar sırasıyla *özerklik* (autonomy), *durum imleme* (case marking), anlamsal rol ve *doğrudan dallandırma* (immediate dominance) olarak sunulmuştur.

1.2.1. Özerklik

Öncelikle, özne türetim içindeki diğer kuruculara kıyasla eylemden bağımsız var olabilmektedir. Öte yandan, nesnenin varlığı yüklemün üstüne kurulmuştur:

- (9) A student wrote poem
“Bir öğrenci şiir yazdı”

Örnek (9)’a baktığımızda ‘öğrenci’ sözcüğünü varlığı eyleme bağlı değilken ‘şiir’ kurucusunun varlığı yazma eyleminin doğrudan bir sonucudur ve eylem ile bağımlı bir ilişki içindedir. Nesnenin varlığı eylem üstüne inşa edilirken özne özerk bir biçimde var olabilmektedir.

İkinci olarak, özne dışı bir kurucu türetimden eksiltilebilir ve eksiltmeye rağmen türetim tam tümce olabilir. Buna rağmen, öznenin eksiltilmesi aynı sonucu üretmez:

- (10) a. John hunts lions (for living)
“John aslan avlar (geçinmek için)”
b. John hunts (for living)
“John avlar (geçinmek için)”
c. *hunts lions (for living)
“Aslan avlar (geçinmek için)”

Örnek (10c) göz önünde bulundurulduğunda tümceden öznenin silindiği örnek dilbilgisidir. (10b) örneğinde görüldüğü üzereyse nesnenin eksiltilmesi türetimin hem anlam bakımından hem de dilbilgisellik bakımından kabul edilir olmasını sağlar. Üçüncü olarak, özne gönderimi türetim içindeki başka bir kurucuya bağlı olamaz:

- (11) a. John admires himself.
b. *Himself admires Johns.
“John kendine hayrandır.”

Örnek (11b)’ye bakarsak özne konumunda yorumlanması için türetim içinde başka bir konumda bulunan bir kurucuya bağlı olan bir sözcüğün olması türetimi dilbilgisidışı kılar.

Dördüncü olarak, Keenan (1976) çalışmasında öznenin dönüşlülük adılarını bağlayabildiğine değinir. Örnek (12a ve b) göz önünde bulundurulduğunda özne hem

düz nesne hem de dolaylı nesne konumundan olan dönüşlülük adılını bağlar. Öte yandan (12c ve d) örneklerinde özne konumunda dönüşlülük adılı olduğu yapılarıdaki tümceler dilbilgisidir. Yani düz nesnenin veya dolaylı nesnenin özne konumunda yer alan bir dönüşlülük adılını bağlayamadığı (12c ve d) örneklerinde verilmiştir:

- (12) a. He_i gave himself_i a book.
“Kendine kitap verdi.”
b. He_j gave himself_j to his work.
“Kendini işine adadı.”
c. *Himself gave a book to him.
“Kendine kitap verdi.”
d. *Himself gave him to his work.
“Kendini işine adadı.”
e. He brought me to myself.
“O, beni kendime getirdi.”
f. *He brought myself to me.
“O, beni kendime getirdi.”

Keenan (1976) çalışmasındaki savına karşıt olarak örnek (12e)’de özne dışı bir üyenin de bağlama ilişkisine girebildiği göz önünde bulundurulmalıdır. Örnek (12e)’ye bakıldığında düz nesnede yer alan adıl, dolaylı nesne olan dönüşlülük adılını bağlar. Öte yandan düz nesne olarak dönüşlü adılın bulunduğu örnek (12f)’de verilmiş olan tümcede dolaylı nesnenin bağlama ilişkisini kuramadığını görürüz.

Beşinci olarak, özne eşgöndergesel eksiltme ve adılaştırma yapılarını denetleyebilir. Aşağıda verilmiş olan örnek (13a-b) göz önünde bulundurulduğunda eşgöndergesel eksiltme yapılarında yorumlanan özne ana tümcenin öznesi ile aynıdır. Silinen öznen ana tümcenin nesnesine yönelik bir okuma sağlamaz.

- (13) a. John_i talked to Bill_j for a while and then he_{i/j} left.
b. John_i talked to Bill_j for a while then Ø_{i/*j} left.
“John Bill’le bir süre konuştuktan sonra ayrıldı.”

Altıncı olarak, öznel geriye dönük eksiltme yapılarını ve adillaştırma yapılarını denetler. Örnek (14b) göz önünde bulundurulduğunda örnek (13b) benzer bir şekilde geriye dönük eksiltme yapılarında da silinen öznenin yorumlanması ana tümcenin öznesine bağlıdır.

- (14) a. When he got home, John_i talked to Bill_j.
b. On Ø_{i/*j} arriving home, John_i talked to Bill_j.
“Eve varınca John Bill’le konuştu.”

Yedinci olarak, öznel *göstergesel kaydırma* (switch reference) işleminde merkezi rol oynar:

- (15) Pam_i navoti: ta pam_i mo: titani - qa?e_i / q_j
3TKL.ERİL düşün.GNŞ diye 3TKL.ERİL kazan
“O, onun kazanacağını düşünüyor.”

Yukarıda verilmiş olan örnek (15)’e bakıldığında içtümcede yer alan 3TKL.ERİL adılı “-qa?e” ekinin kullanıldığı tümcede ana tümcenin öznesi ile aynı gönderime sahiptir. Öte yandan tümce “-q” eki ile kullanıldığında içtümcenin gönderimi zorunlu olarak ana tümcenin öznesinin gönderiminden farklı olur.

Sekizinci olarak, Keenan (1976) çalışmasında özne yüklem arasındaki uyum ilişkisi olduğuna değinir. Örnek (16a ve b)’ye bakıldığında yüklem üstünde öznenin kişi-sayı-cinsiyet özelliklerinin kodlandığı görülür. Yüklem nesne ile uyuma girdiği örnek (16c)’nin dilbilgisi dışı okumaya sahip olduğuna dikkat edilmelidir.

- (16) a. Ben seni sever-im
1TKL 2TKL sev.GNŞ.1TKL
b. Sen beni sever-sin
2TKL 1TKL sev.GNŞ.2TKL
c. *Sen beni sever-im
2TKL 1TKL sev.GNŞ.1TKL

Dokuzuncu olarak, öznenin tümce sınırların dışında gönderimde bulunabildiği aşağıdaki örnek ile çalışmada ele alınmıştır. *Düşünme* (thinking) türü eylemlerde tümleş konumunda yer alan dönüşlü adıları ana tümcenin öznesi tarafından bağlanabildiği görülür:

- (17) Ojo_i rop o on_i / ò_j mu sasa
“Ojo düşün.GNŞ diye 3TKL.ERİL 3TKL.ERİL KOŞAÇ zeki
“Ojo, kendini zeki diye biliyor.”

Örnek (17)’de verilmiş olan verilerdeki içtümcede yer alan özne konumundaki dönüşlü 3TKL.ERİL adılar tümce sınırının dışında da gönderimde bulunduğu görülmektedir. Yani yukarıdaki örnekte içtümcede yer alan dönüşlü adıl ana tümcenin öznesine gönderimde bulunur.

Diğer bir özellik olarak Keenan (1976) öznenin bağlaç yapılarında silinebildiğine değinir. Örnek (18) göz önünde bulundurulduğunda ‘sanıyor’ yüklemine tümleş konumunda yer alan öznenin eksiltilebildiği göze çarpmaktadır. Tümleş konumunda yer alan öznenin eksiltildiği yapılarda yorumlanan öznenin ana tümcenin öznesi ile aynı olduğuna yönelik bir okuma sağlamaktadır:

- (18) a. Nihevitra Rabe_i fa notadiavin- Raso_a Ø_i / izy_j
düşün.GEÇ Rabe diye YRD Rosa Ø / 3TKL.ERİL
“Rabe, Raso tarafından aranıyor diye sanmış.”

Benzer bir şekilde aşağıda verilmiş olan İngilizce verilerde örnek (19a)’ya bakıldığında, bağlaç yapılarında öznenin eksiltilebildiği ve ilgili tümcelerde yorumlanan eksiltilmiş öznenin ana tümcedeki özne ile aynı okumaya sahip olduğu görülmektedir. Öte yandan (19b)’de ise bağlaç yapılarında nesnenin eksiltildiği tümcelerde yorumlanan nesnenin ana tümcenin öznesi ile aynı okumaya sahip olmadığı göze çarpmaktadır. Diğer bir deyişle, bağlaç yapılarındaki eksiltile yapılar ana tümcenin öznesine gönderimde bulunma özelliğinin nesne için mümkün olmadığı; ancak ve ancak özne için uygun olduğuna değinilir.

(19) a. John_i went up to Fred_j and Ø_i insulted him_j.

“John Fred’e gitti ve ona hakaret etti.”

b. *John_i went up to Fred_j and he_j insulted Ø_i.

“John Fred’e gitti ve o hakaret etti.”

On ikinci olarak, seri eylem yapılarını içeren eşgönderimsel yapılarda öznenin silinebildiğini görürüz:

(20) a. Kofi de aburew_i Ø_i gu nsum

Kofi al.GNŞ mısır Ø yüz.GNŞ su

“Kofi mısırı suya koyup yüzdürdü.”

Örnek (20) ana tümcenin nesnesi olan “mısır” sözcüğünün yan tümcenin öznesiyle eşgönderimsel olması durumunda yan tümcenin öznesinin eksiltilebildiğini göstermektedir.

Öznellik özelliklerinin on üçüncü olarak, tümcenin doğru olduğu durumda öznenin gönderiminin varlığına yönelik bir gereksinim olduğu ele alınır. Örneğin “John believes in God.” (Can tanrıya inanır.) tümcesinde “tanrının” varlığı öznenin algısına bağlıdır, kesin değildir. Öte yandan tümcenin doğru olduğu varsayımı altında öznenin gönderimi bulunmaktadır.

Benzer bir şekilde on dördüncü özellik olarak önvarsayımsal olumsuz, soru veya *koşul* (conditional) tümcelerinde öznenin gönderimine, varlığına yönelik önvarsayım söz konusudur:

(21) a. John is the king of France.

“John Fransa’nın kralıdır.”

b. John is not the king of France.

“John Fransa’nın kralı değildir.”

Çıkış tümcemiz olan örnek (21a) John’un varlığı ve Fransa’nın kralı olması önvarsayımını barındırmaktadır. Öte yandan (21b) örneğindeki olumsuzluk yapısı

öznenin yani John'un varlığını önvarsaysa da Fransa'nın kralı olması durumu için bu önvarsayım geçerli değildir. Fransa'nın kralının olmaması durumu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Keenan (1976) başka bir öznellik özelliği olarak deyimlerde özne gönderiminin ancak bağlam içinde şekillendiğini belirtir. Örneğin “dağ fare doğurdu” deyiminde dağın gönderimi ancak ilgili bağlam içinde yorumlanmaktadır.

On altıncı özellik olarak, özne genellikle aynı zamanda tümcenin konusudur; yani eski bilgidir. Konunun tümcedeki ilk öge olduğuna yönelik savlar birçok çalışmada yer almıştır (İşsever, 2000)⁴. Benzer bir şekilde Halliday (1967:212 aktaran İşsever, 2000) konunun, katı bir biçimde, tümce başı konumda kodlandığını savlar; konu tanımını “*hakkında konuşulan, ileti olarak tümcenin başlangıç noktası olan ve tümcede en önce gelen birim*” şeklinde sunar. Bu açıdan tümce başı konumda yer allan özne ve konu arasında ilişki olduğu iddia edilmiştir. Ancak İşsever (2000) çalışmasında konunun her zaman özne olmak zorunda olmadığını öne sürmüştür:

- (22) a. ALİ eve gitti.
b. EVE Ali gitti.

(İşsever, 2000, s. 73)

İşsever (2000) çalışmasında yukarıda verilmiş olan örnek (22a)’de konunun “ALİ” ve (22b)’de “EVE” olduğunu savlamıştır. Konunun değişmesinin ve aynı anlamı farklı sözdizimsel biçimlerle sunabilmemizin nedeninin bağlamda meydana gelen değişimlerin olduğunu ileri sürer. Örneğin (22a) için bağlam “Ali nereye gitti?” sorusu olabilirken (22b) için “Eve kim gitti?” sorusu olabilmektedir. Diğer bir anlatımla bağlamın değişmesi ile benzer gözükse de yukarıda verilmiş örneklerin birbirlerinin yerine kullanılamayacağı; konuşma bağlamına ait farklı iki türetim olduklarını öne sürer.

On yedinci özellik olarak da öznenin yüksek derecede göndergesel olduğuna değinilmiştir. Yani test edilen özne konumda belirsiz bir AÖ’nün birleşmemesi ilgili kurucunun özne olabileceğini göstermektedir. Başka bir deyişle öznenin yalnızca

⁴ Tümce başı konum, özne ve konu konumuna yönelik bilgi için bkz. Hockett, 1958; Firbas, 1971 ve 1975; Vallduví, 1992

[+belirli] birimler olabileceğine değinmiştir. Adıllar, özel adlar ve *göstericiler* (demonstratives) [+belirli] özelliğe sahip olduğu için her zaman özne olabileceği savlanmıştır. Benzer bir biçimde Türkçe üstüne yapılan çalışmalarda da konunun kodlandığı konum olarak düşünülen tümce başı konumunda [-belirli] AÖ'nün olamayacağı savlanmıştır. Konu konumundaki üye veya üyelerin [+belirli] olması veya [+belirli] bir kümeye ait olması gerektiğine değinilmiştir (Erkü, 1983; Erguvanlı, 1984; Hoffman, 1995 içinde İşsever, 2000).

(23) a. **Bir misafir* sigarasını yanık unuttu.

b. Dün gece on beş kişi vardı ya *bir misafir* sigarasını yanık unutmuş.

(Erkü, 1983, s. 128 aktaran İşsever, 2000, s. 24)

Yukarıda verilmiş olan örnek (23a) göz önünde bulundurulduğunda tümce başı konum olan yani konu konumundaki öznenin [-belirli] olmasından dolayı tümce dilbilgisidışı okuma sağlamaktadır. Öte yandan örnek (23b)'ye baktığımızda ilgili birim [+belirli] bir kümeye ait olarak yorumlanabildiği için türetim dilbilgisel olmaktadır.

Başka bir özellik olarak, öznenin diğer kuruculara kıyasla tümce içinde daha geniş açı alabilmesidir:

(24) a. Every man kissed a woman

“Her erkek bir kadın öptü.”

b. A woman was kissed by every man.

“Bir kadın her bir erkek tarafından öpüldü.”

Yukarıda verilmiş olan örnek (24a ve b) tümce içinde öznenin daha geniş açı aldığına yönelik veriler olarak çalışmada ele alınmıştır. Örnek (24a)'da yer alan öznemiz “every man / her erkek” tümce içinde “a woman / bir kadın” nesnesi üstünde açığa alarak iki okuma sağlamaktadır. (1) her erkek sadece tek bir kadını öptü. (2) her erkek farklı bir kadını öptü. Öte yandan (24b) göz önünde bulundurulduğunda özne konumunda “bir kadın” olduğundan dolayı “her erkek tarafından” üstünde açığa alarak (1) bir kadın her erkek tarafından yani her erkek aynı tek kadını” öptü okuması sağlar.

On dokuzuncu özellik, öznenin genel olarak çizgisel diziliş bakımından tümcenin en sol konumunda sesletilmesidir. Aşağıda verilmiş olan örnekler göz önüne bulundurulduğunda öznenin tümce başı konumunda sesletilmediği yani sırasıyla nesnenin ve yüklemnin tümce başı konumunda sesletildiği örnek (25b ve c) dillbilgisidir. Örnek (25a) ise tümce başı konumunda öznenin sesletildiği dillbilgisel üretilimdir.

- (25) a. She loves me.
b. *Me she loves.
c. *Loves she me.
“O, beni sever.”

Yirminci özellik olarak, özne ilgilendirme, *ayrıklaştırma* (clefting) ve soru yapılarında işlemlenebilir. Ayrıklaştırma yapıları genel hatlarıyla “it is α that β ” biçiminde üretilen tümcelerdir (Adger, 2003). İlgili üyenin α konumuna yerleştirilmesiyle tümceyi yeniden üretilerek test edilir:

- (26) a. *John* killed the man.
“Can adamı öldürdü.”
b. It is *John* that killed the man
“Adamı öldüren Can’dı.”

Örnek (26a) çıkış tümcesi olarak verilmiştir. Özne, yani “Can” ayrıklaştırma testi ile örnek (26b)’de gördüğümüz şekilde yeniden üretilmiştir. Tümcenin dillbilgisel olması ve özneye ayrıklaştırma testinin uygulanabilmesi Keenan’ın (1976) çalışmasında öznelik özelliği olarak ele alınmıştır. Ancak aşağıda verilmiş olan örnek (27a ve b)’ye baktığımızda ayrıklaştırma işleminin özne ulamına ait olmayan üyelere de uygulanabildiğimizi görürüz.

- (27) a. I killed John
“Can’ı ben öldürdüm.”

b. It is John that I killed

“Benim öldürdüğüm Can’dı.”

Çalışmada yer alan diğer bir öznelik özelliğiye test edilen AÖ’nün *iyesi* (possessor) ilgilendirme, ayırıklaştırma ve soru yapılarında işlemlenebiliyorsa ilgili AÖ öznedir.

(28) a. Çocuğ-un (TAM) çantas-ı (İY) çalındı.

b. Çantası çalınan çocuk.

Çıkış tümcemiz örnek (28a) iye ve *iyelenen* (possessee) ilişkisinin kurulduğu “çocuğun çantası” ve ilgili AÖ’nü edilgen yapı içindeki özne olduğu bir tümcedir. İlgili örnek göz önünde bulundurulduğunda (27b)’de AÖ’nün *iyesi* yani “çocuk” ilgilendirme yapısı içinde işlemlenmiş ve türetim dilbilgisi bir okuma sağlar.

Yirmi ikinci özellik olarak, ilgilendirme yapılarının özneye uygulandığı tümcelerde özne konumunda adıl kullanılmadığına değinilmiştir. Örnek (28a-b) ilgilendirme işleminin özneye uygulandığı türetimlerde ilgili konumda adılın birleştirildiği üretimlerin dilbilgisidışı olduğunu gösterir.

(29) a. *The girl that she gave the book to John

“John’a kitabı veren kız”

b. The girl that gave the book to John

“John’a kitabı veren kız”

Keenan (1976) aynı zaman çalışmasında yükseltme yapılarında öznenin merkezi rol oynadığını savlamıştır. Yani sözdizim içinde gerçekleşen yükseltme olgusunun özneye özgü olduğu savlanmıştır. Aşağıda verilmiş olan örnekler göz önünde bulundurulduğunda örnek (30a)’da mastar tümceciğinin öznesi ana tümcenin nesnesi konumuna yükselmiştir. Özne yükseltme yapısına kıyasla (30b) örneği göz önünde bulundurulduğunda mastar tümceciğinin nesnenin ana tümceye yükseltildiği yapı dilbilgisidir. İlgili veriler yükseltme yapılarında öznenin merkezi rol oynadığını gösterir.

- (30) a. John believed *Fred* to have struck the gatekeeper.
b. *John believed *the gatekeeper* Fred to have struck.
“John; Fred’i, bekçiye vurdu diye inanıyor.”

Yirmi dördüncü öznellik özelliği olarak öznenin her zaman biçimbirimsel olarak özerk adıl ile türetime katılabilmesine ve ilgili adılların tam AÖ’ler ile *sıralanmış* (conjoint) bir biçimde kullanılabildiğine değinilmiştir:

- (31) *My friend and I* went to the park yesterday.
“Arkadaşım ve ben dün parka gittik.”

Örnek (31) göz önünde bulundurulduğunda özne biçimbirimsel olarak özerk bir adıl olan “I / ben” ile kullanılmasının yanı sıra başka bir tam AÖ yani “my friend / benim arkadaşım” ile birlikte sıralanmış bir biçimde kullanılmıştır.

Çalışmada özerklik üst ulamının altında yer alan son özellik olarak Keenan (1976) aynı zamanda öznelerin *niceleyici yükseltme* (quantifier raising) yapılarının AÖ’sü olduğunu savlar. İlgili özellik kapsamında çalışmamızda yer alan örnek (5) tekrarlanmıştır. Aşağıdaki örneklerde yer alan “both” ve “all” niceleyicileri özne BelÖ içinde konumlanmıştır. Yükseltme sırasında örnek (32a ve b)’de görebildiğimiz üzere niceleyicilerin ilk birleşme konumunda kalabilmesi özneye özgü bir olgu olarak tartışılmaktadır.

- (32) a. Both Jane and Ellizabeth were at home
Jane and Ellizabeth both were at home.
“Hem Jane hem de Ellizabeth evdelerdi”
b. All the boys came to Park.
The boys all came to Park.
“Tüm çocuklar parka geldiler”

(Miller, 2008, s. 91)

1.2.2. Durum İmleme

Durum imleme ulamı altında Keenan (1976) öncelikle öznenin genellikle yalın durumda olduğunu açıklamıştır. Yirmi sekizinci özellik olarak, ettirgenlik yapılarında durumu değişen AÖ'nün genelde özne olduğu aşağıdaki verilerle ele alınmıştır:

- (33) a. Manasa lamba Raso
yık. ŞİM kıyafet. BELD Raso. YAL
“Raso kıyafetleri yıkıyor”
- b. Mampa-nasa lamba *an-dRasia* Rabe
yık. ETT kıyafet. BELD Raso. BELD Rabe. YAL
“Rabe kıyafetleri Raso'ya yıkatır.”
- (34) a. I washed the dishes.
“Bulaşıkları ben yıkadım.”
- b. She made *me* wash the dishes.
3TKL.YAL yaptır 1.TKL.BELD yıka bulaşıklar
“O, bulaşıkları bana yıkattı.”

Örnek (33a) ve (33b) göz önünde bulundurulduğunda ettirgenlik yapılarında durum değişimi özne olan AÖ üstünde görülmektedir. İlgili özne yalın durum yerine belirtme durumu ile kodlanmıştır. Benzer bir şekilde örnek (34b) baktığımızda “yık-” yüklemine özne olan “ben” adlı (33b)'ye benzer bir şekilde yalın durum yerine belirtme durumu ile kodlanmıştır.

Durum imleme bakımından çalışmada sunulan son özellik, adlaştırma yapılarında öznenin yalın durum yerine tamlayan durum imlemesi alabilmesidir. Adlaştırma yapılarında özne yalın durum yerine tamlayan durum imlemesi ile kodlandığını örnek (35b)'de görülmektedir:

- (35) a. John swept the floor.
“John yerleri sildi.”
- b. John's sweeping (of) the floor.
“John'un yerleri silmesi.”

1.2.3. Anlamsal Rol

Anlamsal roller çerçevesinde ele alınan özelliklere bakıldığında öncelikle ana tümcenin yüklemi ile öznenin anlamsal rolü tahmin edilebilirken nesnenin anlamsal rolü özneye kıyasla daha kısıtlıdır. Yani öznenin anlamsal rolü daha değişkenken nesnenin daha kısıtlıdır:

- (36) a. I feel your love
“Sevgini hissediyorum.”
b. I ate the fish.
“Balığı ben yedim.”

Yukarıda verilmiş olan örnek (36a)’ya baktığımızda “feel/hissetmek” yüklemi öznenin anlamsal rolünü belirlenmesinde rol oynamaktadır. (36a) örneğinde özne DENEYİMCİ rolü alırken (36b) örneğinin öznesi EDİCİ rolündedir. Öte yandan iki örnekte de nesne KONUSU rolündedir.

Otuz birinci özellik olarak, özne *etkinlik* (action) belirten bir yüklem için genellikle EDİCİ rolü alır: çalışmamızda örnek (2)’de açıkladığımız üzere sözdizimsel yapı içindeki rol atama dizgesinde özneye EDİCİ anlamsal rolü atanır. İlgili rol yüklemnin özne tarafından yapıldığını sezdirmektedir.

- (37) a. *Ben*, tatlı yedim.
b. *Can*, kitap okudu.
c. *Sen*, vazoyu kırdın.

Yukarıdaki örnek (37a-c)’ye bakıldığında ilgili tümcelerin özneleri sırasıyla “ben, Can ve sen” olarak verilmiştir. İlgili özneler aynı zamanda sırasıyla “yemek, okumak ve kırmak” yüklemelerini gerçekleştiren yani EDİCİ anlamsal rolünün atandığı üyelerdir.

Otuz ikinci olarak *buyrum tümceleri* (imperative) özne gönderimine yönelik bir yorumlamaya sahiptir:

- (38) a. Hemen yanıma gel!
b. Sakın oraya gitme!

c. Hemen (bana) kitabı ver!

Örnek (38a-c) göz önünde bulundurulduğunda buyrum tümcelerinde öznenin eksiltildiğini görürüz. Benzer şekilde buyrum tümcesinde gönderimi yine öznedir yani örnek (38c) baktığımızda “bana” adılının sesletilmediği biçimde de buyrumun gönderimde bulunduğu üye yani hedefi dolaylı nesne değil öznenin kendisidir.

Anlamsal roller bakımından ele alınan öznellik özelliklerinin sonuncusu özneler ile ettirgenlik yapılarındaki ETTİRİCİ benzer bir şekilde uyum, konum ve durum göstermesi şeklinde çalışmada yer alır:

(39) a. He makes me do the laundry.

“Çamaşırları bana yıkattırır.”

b. I make him do the laundry.

“Çamaşırları ona yıkattırırım.”

Örnek (39a ve b)’ye baktığımızda ettirgen tümcelelerin öznesi basit tümcelelerin öznesi ile aynı biçimde konum, uyum ve durum kodlaması gösterir. Keenan (1976) ilgili iki yapıda da benzer uyum, konum ve durum kodlamasına yönelik örüntünün gözlemlenmesini öznellik özelliği olarak ele alır.

1.2.4. Doğrudan Dallandırma

Keenan (1976)’ın çalışmasında yer verdiği son öznellik özelliği Chomsky (1965) çerçevesinde dallandırmayı ele alır. Özne *tümce* (sentence) *kök budak* (root node) tarafından doğrudan dallandırılan AÖ’dür.

Özelliklerine değindiğimiz özne açık veya örtük olarak *çekimli* (finite) veya çekimsiz tümce veya tümcecik türlerinde ve çeşitli BelÖ/AÖ yapılarında belli biçimlerde görülmektedir. *Basit tümce* (simple clause), *yantümce* (subordinate clause), *içtümce* (embedded clause), *ilgi tümcesi* (relative clause) ve *bağlaç yapıları* (coordinated structure) olarak çeşitli tümce çeşitleri vardır.

(40) a. I ate the pasta.

Basit Tümce

“Ben makarnayı yedim.”

- b. *After you had cooked the pasta*, I ate it. *Yantümce*
“Sen pişirdikten sonra ben de makarnayı yedim.”
- c. You knew *that I ate the pasta*. *İçtümce*
“Makarnayı ben yedim diye biliyordun.”
- d. I ate the pasta *which you had cooked*. *İlgi Tümceciği*
“Senin pişirdiğin pastayı ben yedim.”
- e. You cooked the pasta, *and* I ate it. *Bağlaç Yapısı*
“Sen pastayı pişirdin ve ben yedim.”

Tek bir yüklem ve önerme içeren tümceler basit tümcelerken içinde birden fazla yüklem ve önerme bulunduran tümceler *karmaşık tümce* (complex clauses) olarak adlandırılır (Can vd., 2020). Karmaşık tümceler, içerisinde bir *kök tümce* (root clause) ile yantümce veya içtümce olan türetimlerdir. Yukarıdaki (37b-c) verileri karmaşık tümceler için örnek olarak ele alınabilir. Yantümce ve içtümce çekimsiz olabildiği gibi çekimli de olabilmektedir (Can vd., 2020; Jeffries, 2006).

Çalışmamızda çeşitli açılardan betimlenen özne türetimde çekimli, çekimsiz; açık veya örtük olarak görülebilmektedir. Öznenin türetim içindeki görünümleri çalışmamızda aşağıda verilmiş olan alt başlıklarla ele alınmıştır.

1.3. Çekimli Tümcelerde Özne

Yüklem üstünde zaman, kişi, sayı, cinsiyet özelliklerinin kodlandığı ve uyumun görüldüğü türetimler çekimli tümcelerdir. İlgili üretimlerde özne açık veya örtük olabilmektedir. Çekimli tümcelerde sözdizimsel özne konumunu ad öbeği, adıl, ulaçsıl ve mastar tümceciği, ad tümceciği, dolgu yapıları, ne-soru sözcüğü ve *ilgi adılı* (relative pronoun) yapıları doldurabilmektedir (Greenbaum, 1996). Örnek (41) çekimli tümcelerde sözdizimsel özne konumunda yer alabilen çeşitli yapıları göstermektedir.

- (41) a. *Cat* drinks milk *Ad Öbeği*
“Kedi süt içer”
- b. *You* drink milk *Adıl*
“Sen süt içersin”

c. <i>Drinking milk</i> improves my cat's health.	<i>Ulaçsıl Tümcecik</i>
“Süt içmek kedimin sağlığını geliştirir”	
d. <i>To see him every morning</i> is such a joy.	<i>Mastar Tümceciği</i>
“Her sabah onu görmek büyük bir sevinç.	
e. <i>That I drink his milk</i> makes my cat jelous	<i>Ad Tümceciği</i>
“Sütünü içiyorum diye kedim beni kıskanıyor”	
f. <i>Who</i> drinks my cat's milk?	<i>Ne-soru Sözcüğü</i>
“Kedimin sütünü kim içiyor?”	
g. <i>There</i> are two glasses of milk on the table	<i>Dolgu Yapıları</i>
“Masanın üstünde iki bardak süt var.	
h. The guy <i>who/that</i> drinks my milk	<i>İlgi Adılı</i>
“Sütümü içen adam”	

Konum bakımından İngilizcede çekimli tümcelerde çeşitli devrikleme ya da *öne çekme* (fronting) yapıları göze çarpmaktadır:

- (42) Long live the council tax
 “Belediye vergisi çok yaşa”

(Greenbaum, 1996, s. 267)

- (43) On the table is the book.
 “Masanın üstünde kitap var.”
- (44) “Yasin was sick”, said he.
 “Yasin hasta diye söyledi”

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi tümce başı özne konumu ya da özne-yüklem-nesne dizilişi farklılık göstermektedir. Örnek (42)’de yüklem ve *tümleç* (complement) çizgisel dizilişte özne öncesi konumda sesletilmektedir. Örnek (43)’de ise özne ve tümleyici öbeği konumları yer değiştirmiştir. Örnek (44)’te ise örnek (43)’e benzer şekilde yüklem ve tümleç özne öncesi konumda yer almaktadır. Sıralanmış α ve β yapılarındaysa dönüşlü adılların kullanımı görülebilmektedir (Declerck, 1991, s.225):

- (45) *My brother and myself* did not know anything about this arrangement
“Erkek kardeşim ve kendim, bu düzenlemeyi hiç bilmiyorduk.”

Örnek (46)’da da görüldüğü üzere İngilizcede bazı yapılarda KOŞAÇ tümce içi konumu değişmezken ne-soru sözcüğünün bulunduğu öbek tümce başı konumda sesletilmektedir:

- (46) *How clever he is!*
“Ne zeki birisin”

(Greenbaum, 1996, s. 51)

1.4. Yantümce ve İçtümce Yapıları

İngilizcede çekimli, çekimsiz ve yüklemsiz yapılar olmak üzere 3 çeşit yantümce biçimi betimlenmiştir (Greenbaum, 1996):

- (47) a. *Çekimli Yantümce*
After I graduated, I moved to İzmir
“Mezun olduktan sonra İzmir’e taşındım.”
- b. *Çekimsiz Yantümce*
To test my own limits, I act extreme.
“Kendi limitlerimi test etmek için uç şeyler yapıyorum”
- c. *Yüklemsiz Yantümce*
In accordance with the law, you must take the exam.”
“İlgili kanun uyarınca sınava girmek zorundasın.”

Örnek (47a)’da yantümce çekimli bir şekilde üretilmiştir yani yüklem üstünde zaman-kişi-sayı-cinsiyet gibi dilbilgisel özellikler kodlanmıştır. Öte yandan örnek (47b) göz önünde bulundurulduğunda yantümce çekimsizdir ve yüklem üstünde kişi-sayı-cinsiyet gibi dilbilgisel özellikler kodlanmamıştır. (47c) örneği ise yüklem içermeyen bir yantümcedir.

Declerck (1991) çalışmasında benzer şekilde 3 tür yantümce betimlemiş olup ad tümceciği, sıfat tümceciği ve *belirteç tümceciği* (adverbial clause) olarak

ulamlaştırmıştır. Ad tümceciklerini *diye-yapıları* (that-clause), *ne-yapıları* (wh-clauses), *mastar yapıları* ve *ulaçsıl yapılar* olarak alt ulamları ile vermiştir. Sıfat tümcecikleri örnek (41h)'de verilmiştir. Belirteç tümcecikleri ana tümcenin yüklemine yönelik değer belirten yapıdır. Yüklem nasıl, ne zaman, neden vb. yapıldığına yönelik bilgi barındırmaktadır. İngilizcedeki bazı belirteç tümcecikleri oluşturan bağlaçları Declerck (1991) çalışmasında *when* (zaman), *while* (iken), *though* (rağmen) şeklinde sunmuştur.

- (48) *When I was a child, I used to eat meat.* Belirteç Tümcecigi
“Çocukken et yedim.”
- (49) a. *I knew that you had not graduated from college.* Diye-yapıları
“Üniversiteden mezun olmadın diye biliyordum.”
b. *I do not know why you had not graduated from collage.* Ne-yapıları
“Neden üniversiteden mezun olmadığını bilmiyorum.”

Örnek (49)'da verilen diye ve ne yapılarının yanı sıra İngilizcede *whether* ve *if* yapıları da ad tümceciklerinde kullanılmaktadır. Örnek (49a) aynı zamanda içtümce türetimine yönelik bir örnektir. Yukarıda verilmiş örneklere ek olarak ad tümcecigi altında çeşitli çekimsiz yapılar da alanyazında dikkat çekmektedir.

1.5. Çekimsiz Tümcelerde Özne

Yüklem üstünde herhangi bir ϕ -özelliğinin kodlanmadığı, uyumun olmadığı, zaman kodlamasının olmadığı çekimsiz tümcelerdir (Jespersen, 2013). İngilizcede ulaçsıl ve mastar tümcecikleri başta olmak üzere birkaç çekimsiz tümcecik türü vardır (Quirk vd., 1985; Miller, 2008). Greenbaum (1996, s. 329) İngilizcede toplamda 5 farklı sözdizimsel özne konumu dolu olan çekimsiz tümcecik yapılarını betimlemiştir.

- (50) *I do not see a French writer writing in English.* Ulaçsıl Tümcecik
“İngilizce yazan Fransız bir yazar hiç görmedim.”
- (51) *This said, you can enter the exam* Ortaç Biçim
“Bu da söylendiğine göre, sınava girebilirsin.”

- (52) Do you want *me* to wake him up? Mastar Tümceciği
“Onu uyandırmamı ister misin?”
- (53) It made *him* want to go there Yalın Çekimsiz Tümce
“Onun oraya gitmek istemesine sebep oldu.”
- (54) No *traitor* here! Yüklemsiz Tümcecik
“Burada hain yok!”

Örnek (52) alanyazında *Kural Dışı İmleme* ‘KDI’ (Exceptional Case Marking) olarak da ele alınmaktadır (bkz. Citko, 2014; Adger, 2003). Çalışmanın ileri kısımlarında konum, durum atama, özne ve mastar tümcecikleri detaylı bir şekilde incelenmiştir.

1.6. Öznesiz Tümceler ve Adıl Düşürme

Özne Düşürme Değiştirgeni (Null Subject Parameter) zengin uyum dizgesine sahip olan dillerde görülebilmektedir. Yüklem üstünde kişi sayı cinsiyetin belirgin bir şekilde kodlanması ile özne düşürebilmektedir (Radford, 2009). İtalyanca, Türkçe gibi dillerde sözdizimsel özne konumunun boş olduğu görülebilmektedir ancak bu türetimlerin öznesiz olduğunu göstermediği savunulmaktadır. Özne konumunu dolduran sesletilmeyen *adıl* (pro) olduğuna yönelik çözümler alanyazında yer almaktadır (Carnie, 2013, s. 449).

- (55) a. (Io) parlo
(Ben) konuş-1 TKL
“Ben konuşurum”
- b. Parli
Konuş-2TKL
“Sen konuşursun”

(Carnie, 2013, s. 449)

Benzer şekilde buyrum tümcelerinde bazı türetimlerde sesletilen bir özne bulunmamaktadır (Jeffries, 2006; Radford, 2009). Değişen *adıl* yapılarına kıyasla emir tümcelerinin anlaşılan öznesi çoğunlukla 2.TEKİL kişidir. Emir tümceleri ve *adıl* yapılarının yanı sıra bazı tümceler öznesizdir ve öznelerin yorumlanması için bağlama

ihtiyaç duyulmaktadır. Declerck (1991), Greenbaum (1996), Jespersen (2013), Radford (2009) eksilteli öznelerle yönelik birçok veri sağlamıştır. Örneklerden bazıları sadece bağlam içinde yorumlanabilirken bazıları 1.TEKİL kişi ya da *bütüncül* (generic) okumalarına sahiptir.

(56) a. Strictly Ø speaking

“Aslını söylemek gerekirse.”

b. Ø Revising a book might take a lot of time

“Kitabı düzenlemek çok zaman alabilir.”

c. Law forbids Ø smoking here

“Yasa burada sigara tüketimini yasaklar.”

(Declerck, 1991, s. 190, 400, 405,)

(57) a. Why not Ø do it for ourselves

“Neden kendimiz yapmıyoruz.”

b. There is difficulty in Ø attracting...

“İlgiyi çekmekte zorluk yaşıyoruz.”

c. Unless otherwise Ø stated

“Aksi beyan edilmediği sürece.”

d. It helps Ø support our style

“Stilimizi desteklemeye yardımcı oluyor.”

(Greenbaum, 1996, s. 181, 329,)

(58) a. Ø Got a match.

“Eşleşme var.”

b. Ø Bless you!

“Çok yaşa.”

c. Ø See you.

“Görüşürüz.”

(Jespersen, 2013, s. 70-71)

- (59) a. Ø Can't find my pen.
"Kalemimi bulamıyorum."

(Radford, 2009, s.81)

1.7. Denetim ve Yükseltme Yapıları

Ad öbeği, adıl, ulaçsıl ve mastar tümceciği, ad tümceciği, dolgu yapıları, nesoru sözcüğü ve ilgi adılı özne konumunda olmayan, öznesiz gibi gözüken bazı çekimsiz tümcecikler vardır. Ancak bu yapılarda ana tümcenin öznesi veya nesnesi ilgili tümceciğin öznesiymiş gibi bir okuma verebilmektedir. Bu tarz karmaşık tümceler alanyazında *denetim* (control) yapıları olarak adlandırılır (Radford, 2009). İki tür denetim yapısı vardır. Bunlar özne-denetim ya da nesne-denetim yapılarıdır. Öznesiz görünen tümceciğin özne konumundaysa sesletilmeyen *ADIL* (PRO) işleçlerinin olduğu öne sürülmektedir (Carnie, 2013).

- (60) a. Jean_i is reluctant [ADIL_i to leave]. *Özne-Denetim*
"Jean çıkmaya isteksiz."
b. Jean persuaded Robert_i [ADIL_i to leave]. *Nesne-Denetim*
"Jean Robert'ı çıkmaya ikna etti."

(Carnie, 2013, s. 430)

Örnek (60a) göz önünde bulundurulduğunda mastar tümceciğinin sesletilmeyen öznesinin ana tümcenin öznesi tarafından denetlendiği ve yorumlandığı görülmektedir. Öte yandan (60b) örneği mastar tümceciğinin sesletilmeyen öznesinin ana tümcenin nesnesi tarafından denetlendiğini ve yorumlandığını göstermektedir. Denetleme yapılarının yanı sıra Carnie (2013) *yükseltme* (raising) yapılarını da ele almaktadır. Denetim yapılarına benzer şekilde iki tür yükseltme yapısı olduğuna değinilmiştir. Bunlar özne konumundan özne konumuna ve özne konumundan nesne konumuna yükseltme olarak iki alt ulam altında verilmiştir.⁵

- (61) a. Jean_i is likely [_i to leave]. Özne Konumundan Özne Konumuna

⁵ Özne konumundan nesne konumuna yükseltme yapıları aynı zamanda Kural Dışı İmleme (KDİ) yapıları için çözümleme olarak alan yazında ele alınmaktadır. İlgili çözümlemenin yanı sıra bkz. Şener (2008), İnce (2006).

“Jean ayrılacak gibi.”

b. Jean wants Robert_i [_{t_i} to leave]. Özne Konumundan Nesne Konumuna

“Jean Robert’in ayrılmasını istiyor.”

(Carnie, 2013, s. 444)

Yukarıda verilmiş olan örnekler göz önünde bulundurulduğunda örnek (61a) mastar tümceciğinin içinde yer alan özenin ana tümcenin özne konumuna yükseltildiğini göstermektedir. KDİ yapılarının çözümlemelerinden biri olarak verilen örnek (61b) mastar tümceciğinin içinde yer alan öznenin ana tümcenin nesnesi konumuna yükseltilmesi ile belirtme durumu ile kodlandığını önerir. ADIL ve adıl yapıları yapısal inceleme altında ele alındığında adıl yapılarında yüklem üstünde kişi, sayı ve cinsiyet özelliklerinin yanı sıra zaman özelliğinin kodlandığı görülmektedir. Öte yandan ADIL yapılarında yüklem çekimsiz bir biçimde türetimde yer almaktadır.

1.8. Ad Öbeklerinde Özne

Greenbaum (1996) İngilizcede tamlama ilişkisinde olan ad öbeklerinin ikinci konumdaki sözcüğün kökünün eylem olması durumunda özne olarak tamlayan konumundaki adıl yapıyı seçtiğini savlamaktadır.

(62) a. People’s choice

“İnsanların seçimi”

b. The God’s choice of Israel

“Tanrının İsrail seçimi”

Örnek (62a) göz önünde bulundurulduğunda adlaşmış olan “choice/seçmek” sözcüğünün tümce türetimine benzer bir şekilde kendine özne olarak “people/insanlar” sözcüğünü seçtiğini savlamaktadır. Benzer bir biçimde (59b) örneğinde de “seçmek” sözcüğü kendine özne seçebildiği gibi nesne olarak ilgili örnekteki “Israel/İsrail” sözcüğünü seçtiğine değinmiştir. Tam tümcelere kıyasla ilgili türetimlerde uyum olgusu görülmemekle birlikte özne iye olmaktadır ve nesne *of-yapıları* ile tüetime birleştirilmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÖZNE: TÜRKÇE ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRME

2.1. TÜRKÇE ÇERÇEVESİNDE DEĞERLENDİRME

Çalışmamızın ilk bölümünde çeşitli dillerden verilerle özne olgusunu ele alıp öznelik özelliklerine yönelik evrenceleri örneklerle betimledik. İlgili özelliklerin yanı sıra çeşitli dilbilgisel incelemeler altında öznenin görünümleri ele alınmış olup uyum, sözcük dizilimi, durum ve roller bakımından türetim içinde görünümü betimlenmiştir. Türkçede açık veya örtük olarak özne tümce ve çeşitli tümcecik türlerinde türetime girmektedir. Avrupa'daki birçok dile oranla, biçimbirimler aracılığıyla eklemeler ile kodlamayı daha sıklıkla kullanan Türkçe alanyazında birçok çalışmada adıl düşürebilen diller ulamı altında ele alınmaktadır (bkz. Kornfilt, 1997a). Türkçenin adıl düşürebilen bir dil olmasıyla birlikte özne sözdizimsel hiyerarşide açık veya örtük (yani *adıl*) olarak da yer alabilir.

2.1.1. Çizgisel Diziliş ve Özne

Türkçe çizgisel diziliş bakımından *belirtisiz* (unmarked) yapılarda ÖZNE-NESNE-YÜKLEM dizilimini gösterdiği çeşitli geleneksel dilbilgisi kitaplarında yer almaktadır (Erguvanlı, 1984; Uzun, 1998; Kornfilt, 1997a, Deny, 2012). Örnek (63) sözdizimsel özne ve nesnenin konum ile yapı içinde kodlandığını sezdirmektedir:

- (63) a. Mutluluk.YAL.3TKL huzur.YAL.3TKL getirir.3TKL
b. Huzur.YAL.3TKL mutluluk.YAL.3TKL getirir.3TKL

(Erguvanlı, 1984, s.5)

Yukarıdaki örnekler göz önünde bulundurulduğunda (63a ve 63b) örneklerinde hem öznenin hem de nesnenin aynı kişi-sayı-cinsiyet ve yalın durum ile kodlandığı görülmektedir. Benzer bir biçimde yüklem üstünde de 3TKL özelliği kodlanmıştır. Bununla birlikte (63a) örneğinde özne “mutluluk” sözcüğü iken (63b) örneğinde “huzur” sözcüğüdür. İlgili tümcelerdeki durum-uyum ve kişi-sayı-cinsiyet bakımından

özdeşlik göz önünde bulundurulduğunda tümceler arasındaki sözdizimsel diziliş ve özne-nesne rolleri arasında yapısal bir ilişki olabileceğini sezdirmektedir.

Öte yandan çalışmamızda da değinildiği üzere Türkçenin biçimbirimsel bakımdan zengin olması dilin *bağımsız diziliş* (free order) yani *belirtili* (marked) dizilime olanak sağladığı önerilmektedir. Aşağıda yer alan örnek (64) Türkçede üretilebilen belirtili ve çeşitli belirtisiz dizilimleri ortaya koymaktadır (Erguvanlı, 1984, s. 43):

- (64) a. Adam, oğlana taşı attı.
b. Taşı oğlana attı adam.
c. Adam oğlana attı taşı.
d. Adam taşı attı oğlana.
e. Taşı attı adam oğlana.
f. Adam attı taşı oğlana.
g. Oğlana attı adam taşı.

Örnek (64a) çıkış tümcemiz olan belirtisiz sözcük dizilimini göstermektedir. Örnek (64b-g) göz önünde bulundurulduğunda Türkçenin sözcük diziliminde çeşitli türetimler üretebildiği görülmektedir. Erguvanlı (1984) çalışmasında Türkçeyi Thomson (1978) uyarınca *Kullanımsal Sözcük Dizilimi* (Pragmatic Word Order) türü altında ele almaktadır.⁶ Alanyazında ilgili çalkalama değiştirgenine yönelik çeşitli öneriler bulunmaktadır (bkz. Kural, 1992; İşsever, 2003).

2.1.2. Uyum ve Özne

⁶ İşsever (2003) bilgi yapısı çerçevesinde sözdizim ve sesbilimin ortak inceleme altında buluşturarak Türkçedeki sözcük dizilimindeki çeşitlilikleri açıklamaktadır. Alanyazın Türkçede eylem önü konumun odak konumu olduğunu öne sürmektedir (Butt and King, 1996; Demircan, 1996a, b; Erguvanlı, 1984; Erku, 1983; Hoffman, 1995; Kılıçaslan, 1994; Kennelly, 1997; Kornfilt, 1997a).

- a. A. Bir hizmetçi masanın üzerine notu ne zaman bıraktı.
B. Bir hizmetçi masanın üzerine notu [yemekten önce_{odak}] bıraktı.
C. Bir hizmetçi [yemekten önce_{odak}] masanın üzerine notu bıraktı.

Yukarıda yer alan örnek göz önünde bulundurulduğunda Türkçe yeni bilgi olan [yemekten önce] öbeğini eylem önü konuma taşıyarak odaklayabilmektedir öte yandan Kural (1992), Göksel (1998), ve Göksel ve Özsoy (1998) Türkçede odak atamasının örnek C’de görüleceği üzere yerinde yapılabildiğini göstermektedir.

Uyum; sonda-hedef ilişkisi içinde olan iki birimin kişi-sayı-cinsiyet bakımından uyum göstermesi; α biriminin taşıdığı ulam özelliklerinin sözdizimsel hiyerarşi içinde yer alan β birimi üstünde biçimsel etkisi olması olgusudur (Corbett, 2006; İmer vd., 2011). Sonda, hedef üstündeki *değerlenmemiş* (unvalued) özellikleri uyum aracılığı ile biçimsel açıdan etkileyen birimdir.

- (65) a. **Ben** geldi-**m**
 1TKL geldi-m.1TKL
 b. ***Ben** geldi-**n**
 1TKL geldi-n.2TKL

Yukarıda verilmiş olan örnek (65) göz önünde bulundurulduğunda (65a ve 65b) örneklerinde sonda olarak yani değerlendirme işlemini gerçekleştiren özelliklerin bulunduğu birim, özne konumunda 1TKL adıl görülmektedir. (65a) örneği uyum ilişkisinin kurulduğu öznenin kişi-sayı özelliklerinin yüklemcil birim üstünde kodlandığını göstermektedir. Öte yandan örnek (65b) özne ile yüklemcil birimin uyum göstermemesi sebebiyle tümcesi dilbilgisidışı bir okuma sağlar.

2.1.2.1 Adcıl Uyum

Türkçe yüklemcil ve adcıl olmak üzere iki çeşit uyum dizgesi göstermektedir (Kornfilt, 1997a). Adcıl uyum görülen yapılarda tamlayan-iyelik biçimbirimleri görülebilir. Aşağıdaki tabloda Türkçedeki adcıl uyum dizisinin biçimbirimleri verilmiştir (Underhill, 1976, s. 92):

Tablo 1. Türkçe Adcıl Uyum Dizisi

Kişi/Sayı	Adıl	Tamlayan	İyelik
1.TKL	Ben	-Im	-Im
2.TKL	Sen	-In	-Im
3.TKL	O	-(n)In	-(s)I(n)
1.ÇĞL	Biz	-Im	-InIz
2.ÇĞL	Siz	-In	-InIz
3.ÇĞL	Onlar	-In	-lArI(n)

Yukarıdaki tablo göz önünde bulundurulduğunda Türkçedeki adıl uyuma yönelik kullanılan çeşitli biçimbirimler verilmiştir. Aşağıda yer alan (66a-f) örnekleri ile ilgili uyum olgusuna yönelik AÖ'ler verilmektedir:

- (66) a. Ben-im araba-m
b. Sen-in araba-n
c. O-nun araba-sı
d. Biz-im araba-mız
e. Siz-in araba-nız
f. Onlar-ın araba-ları

Yukarıdaki örnekler bakıldığında adıl uyum gösteren yapıların hem tamlayan hem de tamlanan birimler üstünde biçimsel değişimler ve uyum olduğu görülmektedir. Aşağıdaki örnekler baktığımızda tamlayan ya da tamlanan birim üstünde uyumun görülmediği öbeklerin dilbilgisidışı okuma sağladığı görülmektedir:

- (67) a. *Sen-in araba-m
2TKL-2TKL araba-1TKL
b. *Ben-in araba-m
1TKL-2TKL araba-1TKL

Örnek (67a) adıl ile tamlayan arasında uyumun olduğu ancak tamlayan öbeği ve iye arasında kişi-sayı uyumunun olmadığı bir tümcenin dilbilgisidışı olduğunu göstermektedir. Benzer bir biçimde adıl ve iye arasında uyumun olduğu ancak adıl ve tamlayan biçimbirim arasında uyum olmadığı örnek (67b) dilbilgisidışıdır.

2.1.2.2 Yüklemcil Uyum

Çamçı & Karakaya (2020) çalışmalarında yüklemi sözdizimsel dizge içinde üyelerin durum, konum ve sözdizimsel rollerini atayan kurucu olarak ele almaktadır. Türkçenin özne-yüklem arasında kişi ve sayı bakımından uyum gösterdiği çeşitli çalışmalarda yer almıştır (Banguoğlu, 1986; Uzun, 1998; Ediskun, 1999; Göksel & Kerslake, 2005). Kornfilt (1997a) Türkçede yüklem üstünde kodlanan dört tür uyum

dizisi olduğunu savlamaktadır. İlgili diziler aşağıdaki tabloda verilmiştir (Kornfilt, 1997a, s., 382). Tabloda yer alan biçimbirimler yüklem üzerinde uyum çerçevesi içinde yorumlanmaktadır:

Tablo 2. Türkçe Yüklemcil Uyum Dizisi

Adıl	Dizi I	Dizi II	Dizi III	Dizi IV
1.TKL	-Im	-Im	-(y)AyIm	-
2.TKL	-sIn	-In	-(y)AsIn	- Ø
3.TKL	- Ø	- Ø	-(y)A(-sIn)	-sIn
1.ÇĞL	-Iz	-k	-(y)Allm	-
2.ÇĞL	-sInIz	-InIz	-(y)AsInIz	- (y)In(Iz)
3.ÇĞL	-lAr	-lAr	-(y)Alar (-sInlAr)	-sInlAr

Yukarıdaki tabloda yer alan diziler kullanılan kip ve zamanın farklılaşması ile sözdizim içinde uyumu sağlayan biçimbirimlerdeki değişim dizgesini ortaya koymaktadır. *Dizi I*, belirtili geçmiş zaman (-DIK) dışındaki tüm zamanlarda kullanılırken *dizi II* sadece belirtili zaman ve koşul kipinde kullanılmaktadır. Öte yandan *dizi III* istek kiplerinde kullanılırken *dizi IV* ise buyrum kipinde kullanılmaktadır. Aşağıda yer alan örnek (68)'de ilgili dizilere yönelik örnekler verilmektedir.

- (68) a. Yemekleri sen yapıyor-sun. *Dizi I*
b. Biz geçen hafta Paris'e git-tik. *Dizi II*
c. Partiye ben de gel-eyim. *Dizi III*
d. Onlar hemen uyu-sunlar. *Dizi IV*

- (69) a. Sen gel-di-n
b. *Sen gel-di-sin

Örnek (69b)'ye baktığımızda özne üzerindeki kişi sayı özelliklerinin yüklem üstünde kodlandığı görülmektedir. Ancak örnek (69b)'de belirtili geçmiş zaman yani *-DIK* kullanılmıştır. İlgili ulam içinden, *dizi I* biçimbirimlerinden kullanılmaması üretimi dilbilgisidışı kılmaktadır. Bu da diziler arası geçirgenliğin olmadığını önerir.

2.1.2.3 Uyum Dışı Üretimler

Türkçede yantümce, içtümce, BelÖ ve basit tümce gibi çeşitli öbek, tümce ve tümceciklerde uyumun görülmediği çeşitli çalışmalarda betimlenmiştir (Çetin, 2023; Lewis, 2000; Deny, 2012; Göksel & Kerslake, 2005). *Temel* (canonical) olmayan uyum olgularından ilki yüklem özne yerine özne tümleci ile uyuma girdiği türetimlerdir. Göksel & Kerslake (2005) ve Uzun (1998) çalışmalarında yüklem özne tümleci ile uyuma girdiği verileri ele almaktadır:

- (70) a. Bu benim.
b. Bu sensin.
c. *Bu ben.

(Uzun, 1998, s. 139)

Yukarıda verilmiş olan örnek (70a ve 70b) göz önünde bulundurulduğunda, özne olan “bu” işaret adılının yüklem ile uyuma girmediği, uyumun yüklem ve özne tümleci olan adıl ile kurulduğu görülmektedir. Öte yandan örnek (70c) yüklem özne olan işaret adılı ile uyuma girdiği üretim dilbilgisidışıdır. Benzer bir şekilde aşağıda yer alan örnek (71a ve 71b)'ye baktığımızda uyumun özne olan “Ayşe” özel adı ile uyuma girmediği; örnek (70)'e benzer şekilde uyumun yüklem ve özne tümleci arasında kurulduğu görülmektedir. Örnek (71c) de ilgili yapılarda özne ve yüklem arasında uyum olgusunun görülüşü tümcelerin (70c)'ye benzer bir biçimde dilbilgisidışı okuma sağladığını göstermektedir.

- (71) a. Ayşe benim.
b. Ayşe sensin.
c. *Ayşe ben.

(Göksel & Kerslake, 2005, s. 122)

Tablo 2.'de yer alan Türkçe yüklemcil uyum dizgesine baktığımızda 3TKL kişinin *boş biçimbirim* (zero morpheme) ile kodlandığı görülmektedir. Yani kişi ve sayı sesletilen bir biçimbirim ile kodlanmamaktadır. Öte yandan 3ÇOĞ kodlaması için yüklem üstünde tüm diziler göz önünde bulundurulduğunda sırasıyla şu biçimbirimlerin kullanıldığı görülmektedir: “-lAr, -lAr, -(y)Alar, (-sInlAr), -sInlAr”

- (72) a. Onlar geldi-ler
b. Onlar gelmiş-ler
c. Onlar da gel-sinler
d. Hemen buraya gel-sinler

Göksel & Kerslake (2005) çalışmalarında 3ÇOĞ öznenin açık bir biçimde sesletilmediği üretimlerde yüklem üstünde 3ÇOĞ uyumun açık bir biçimde kodlanmak zorunda olduğuna değinmektedir. Öte yandan Türkçe ilgili uyum 3TKL uyuma benzer bir şekilde boş biçimbirim ile de kodlanabilmektedir. Öznenin açık bir biçimde sesletildiği ve çoğul olduğu tümcelerde yüklem üstünde uyumun kodlanması seçimlidir. Çeşitli çalışmalar ilgili uyumun yüklem üstünde görülebilmesinin özne AÖ'sünün açık olarak sesletilip sesletilmediğine, belirlilik durumuna ve [+insan] özelliğinin olup olmamasına göre etkilendiğini savlamaktadır (Kornfilt, 1997a; Lewis, 2000; Göksel & Kerslake, 2005; Corbett, 2006). Örnek (73a ve 73b) çoğul öznenin kullanıldığı ancak yüklem üstünde çoğul uyumun görülmediği türetilmelere örnek olarak çalışmada ele alınmıştır. Görüldüğü üzere 3ÇOĞ değerine sahip bir öznenin bulunduğu tümcelerde yüklem üstünde uyum her zaman görülmemektedir.

- (73) a. Bu sınıfta elli iki öğrenci var.
b. Dün otuz üç mektup geldi.

(Göksel & Kerslake, 2005, s. 142)

Çalışmamızda değinilmesi gereken başka bir uyum olgusu da sıralanmış AÖ yapılarının özne olarak türetime katıldığı tümcelerdir. Türkçede özne konumunda ben veya biz adılarından herhangi birinin bulunduğu yapılarda yüklem üstünde 1.ÇOĞ

uyum görülürken özne konumunda sen veya siz adıllarından herhangi birinin bulunduğu türetimlerde yüklem üstünde 2ÇOĞ uyumu görüldüğüne yönelik veriler alanyazında değinilmektedir (Ediskun, 1999; Göksel & Kerslake, 2005).

(74) a. **Arkadaşlarımla ben** bu akşam dışarı çıkmıyoruz.

b. **Sen ve arkadaşların** Almanya'ya hangi yıl gittiniz?

(Göksel & Kerslake, 2005, s. 121)

Örnek (74a)'da özne konumunda “arkadaşlarımla ben” AÖ'sü yer almaktadır. Tümcenin yüklemine üstünde 1ÇOĞ uyum görülmektedir. Benzer bir biçimde örnek (74b)'de özne konumunda “sen ve arkadaşların AÖ'sü yer almaktadır ve tümcenin yüklemine üstünde 2ÇOĞ uyum görülmektedir.

Çeşitli tümcecik yapılarında yüklem üstünde uyumun kodlanmadığı gözlemlenmiştir. İlgili yapılar bu bölümde çeşitli tümce ve tümcecik türlerinde özne görünümünün betimlendiği bölümde uyum örüntüsü içinde ele alınmaktadır. Uyumun görülmediği türetimlerden biri Deny (2012)'nin çalışmasından alınmaktadır. Aşağıdaki örnek (75)'e baktığımızda “kurdu kulağından tutmak” ad tümcecığının açık bir biçimde sesletilen bir öznesinin olmamasının yanı sıra yüklem üstünde adıl uyum ya da yüklemcil uyum biçimbirimlerinin kodlanmadığı görülmektedir. Uyumun görülmediği benzer tümce ve tümcecik üretimleri çeşitli çalışmalarda ele alınmıştır.

(75) Kurdu kulağından tutmak güçtür.

(Deny, 2012, s. 406)

Uyum ve özne alt başlığı altında ele alacağımız son olgu ad öbekleri içindeki tamlayan-iyelik uyumunda görülen uyumsuzluklardır. Öncelikle Türkçenin özne düşüren bir dil olması AÖ yapılarında da gözlemlenmektedir. Tamlayanın adıl olduğu türetimlerde sözdizimsel açıdan ilgili adılın açık bir biçimde türetime katılmasının seçimli olduğu ancak edimsel veya anlamsal bakımdan ilgili bağlam uyarınca tamlayanın açık bir biçimde türetime katılabileceğine yönelik öneriler alanyazında göze çarpmaktadır (Csato, 2019).

- (76) a. *adıl* köy-ümüz
b. biz-im köy-ümüz
c. Bizim köy

Örnek (76) AÖ yapılarının görünümüne yönelik çeşitli veriler sağlamaktadır. (76a) örneğinde tamlayan silinmiş olup sesletilmeyen bir *adıl* ile türetime katılmıştır. Görüldüğü üzere ilgili örneğin iyesinde kişi ve sayı uyumuna yönelik biçim bulunmaktadır. Örnek (76b) ise temel biçim olan tamlayan ve tamlananın türetimde sesletildiği ve tamlayan ile iye arasında uyumun görüldüğü üretilimdir. Son örneğimiz olan (76c) temel biçimden farklı olarak tamlayan durumu görülürken iye üstünde uyumun görülmediği yapıdır.⁷

2.1.3. Durum ve Özne

Kornfilt (1997a), Deny (2012), Erguvanlı (1984), Göksel & Kerslake (2005), Korkmaz (2003), Lewis (2000) çalışmalarında öznenin çoğunlukla yalın durumda türetimde sesletildiğini göstermektedir. Örnek (77)'de çeşitli tümce, tümcecik ve öbek türlerinde öznenin yalın durumda olduğu veriler sunulmuştur.

- (77) a. **Ben** geldim.
b. **sen** ve **ben** geldik
c. **Ben** gelirken **sen** gidiyordun.
d. **Ben sen** gittin diye biliyordum.
e. **Ben** geldim ama **sen** orada değildin.
f. Okula gelen **çocuk** ölmüş.
g. **Vazo** kırıldı.

⁷ Sıralı yapılarda uyuma olgusu çerçevesinde Lewis (1967), Orgun (1995) ve Good & Yu (2000) *ertelenmiş ekler'e* (suspended affixation) yönelik veriler sağlamaktadır. Aşağıda yer alan verilere bakıldığında sıralı yapılarda ilk öbek içinde uyumun kodlanmadığı, ilgili biçimbirimlerin ertelenmiş bir şekilde tüm yapının sonunda kodlandığı görülmektedir.

a. Tebrik ve teşekkürlerimi (Orgun, 1995, s.253)
b. Hastaneye gidiyor, onu görüyorsunuz (Good & Yu, 2000, s. 764)

Yukarıdaki örneklere kıyasla Türkçede çeşitli türetimlerde öznenin tamlayan belirtme durumu ya da *yönelme* (dative) durumu ile kodlandığına yönelik veriler alanyazında yer almaktadır. Ad tümcecigi, KDİ yapıları, özne dışı kurucuların baş olduğu ilgi tümcecikleri ve ettirgenlik yapılarında öznenin tamlayan, belirtme veya yönelme durumu ile kodlandığı gözlemlenmektedir (Kornfilt, 1997a; Erguvanlı, 1984 ve benzeri çalışmalar).

- (78) a. Sen -in geldiğ-in-i duymadım.
2.TKL -TAM gel-İYE-BELD
- b. Ben -im yediğ -im balık çok lezzetliydi.
1TKL -TAM ye -İYE
- c. Sen -i çok tatlı yer-sin diye biliyordum.
2TKL -BELD yer-2TKL
- d. *adıl* on -a ödevlerini yap-tır -acağ -ım
3TKL -YÖN yap-ETT-GEL 1TKL

Örnek (78a) tamlayan ve tamlanan arasında adıl uyumun gözlemlendiği bir ad tümcecigidir. İlgili örneğin öznesi 2TKL adılı tamlayan durumu ile kodlanmaktadır. Örnek (78b)'de nesnenin baş olduğu ilgi tümcecigi verilmiştir. İlgi tümceciginin öznesi 1TKL adılının tamlayan durumu ile kodlandığı görülmektedir. Son olarak örnek (78c)'de iç tümce olarak KDİ yapısı verilmektedir. İlgili yapının öznesi olan 2TKL adılı belirtme durumu ile kodlanmaktadır. (78d) örneği ettirgenlik yapılarına yönelik veri olarak ele alınmıştır. Ana tümcenin öznesi örtük olarak türetimde yer alan 1TKL kişisidir ve yüklem üstünde ilgili uyum özellikleri görülmektedir. “ödevi yapma” eylemini gerçekleştiren özne olarak 3TKL adıl kullanılmaktadır. İlgili özne yönelme biçimbirimi ile kodlanmaktadır.

Durum bakımından Türkçedeki öznelere bakıldığında genel olarak yalın durum kullanıldığı görülmektedir. Ancak bazı ad ve ilgi tümceciklerinin yanı sıra KDİ yapılarında öznenin belirtme durumu ile kodlandığına yönelik birçok veri alanyazında göze çarpmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde özne; konum, uyum ve durum olguları açısından ele alınmaktadır. Çalışmanın ileriki bölümlerinde öznenin çeşitli tümce ve tümcecik türlerinde görünüşleri ele alınmaktadır.

2.2. Tümce ve Tümcecik Türlerinde Öznenin Görünümü

Çalışmamızın bu bölümünde çeşitli tümce, tümcecik ve öbek yapılarında öznenin konum, uyum ve durum açısından görünümleri değerlendirilmektedir. Basit tümcelerde geçişli, geçişsiz, etken, edilgen, *çift edilgen* (double passive), ettirgen yapıları ele alınmaktadır. İttümcecik yapılarında tümleyici “ki”, “diye” bağımlayıcısı ve belirtisiz yapılar ele alınmaktadır. İlgili yapıların yanı sıra ad tümcecikleri, ilgilendirme tümcecikleri ve belirteç tümcecikleri ele alınmaktadır. Bölümün sonunda *adıl* ve ADIL yapılarına değinilmektedir.

2.2.1. Basit Tümce

Ediskun (1999) çalışmasında basit tümceleri türetim içinde tek bir yüklem bulduğu tümceler olarak ele almaktadır. İlgili bağlamda yüklemcil ögenin sadece eylem ulamı altında ele alınan yüklem olarak kısıtlanmaması gerekmektedir. Adıl yüklem, *tikel yüklem* (esixtential verbs) benzer bir biçimde ele alınmaktadır.

2.2.1.1. Geçişli ve Geçişsiz Yüklemler

Yüklemler kendilerine seçtikleri üye sayısı ve öznenin anlamsal rolü bakımından alt ulamlara ayrılmaktadır (Adger, 2003). Yüklemin kendine iki üye seçtiği yapılar geçişli; yüklem tek bir üye seçtiği yapılar alan yazında geçişsiz türetim olarak ele alınmaktadır. Geçişli yüklem özne ve dolaysız nesne seçerken geçişsiz yapılar sadece özneyi üye olarak seçmektedir (Kornfilt, 1997a):

(79)	a. Hasan kitabı okudu.	<i>Geçişli</i>
	b. Hasan uyudu.	<i>Geçişsiz</i>

(Kornfilt, 1997a, s. 89)

Örnek (79a)’ya baktığımızda yüklem kendine nesne olarak “kitap” ve özne olarak “Hasan” sözcüklerini seçtiği görülmektedir. Öte yandan (79b) örneğinde yüklem sadece özne olarak “Hasan” sözcüğünü üye olarak seçmektedir. Örnek (79) özne açısından ele alındığında özne her iki türetimde de tümce başı konumunda yer almakta,

yüklem üstünde özne ile kişi-sayı uyumu görülmekte ve son olarak özne yalın durum ile kodlanmaktadır.

2.2.1.2 Ayırık Geçişsiz ve Özneli Geçişsiz Yapılar

Seçtikleri üye sayısı bakımından geçişli ve geçişsiz alt ulamları ile ele aldığımız yüklemcil yapıları bu bölümde seçtikleri üyelerin anlamsal roller ataması bakımından yeniden kurgulanmaktadır. Ayırık geçişsiz ve *özneli geçişsiz* (unergative) yüklemeler seçtikleri üye sayısı bakımından ayırırlar. İki yüklem de sadece tek bir üye yani özneyi seçerler. Ancak ilgili türetimlerde anlamsal roller bakımında özneler farklılıklar göstermektedir. Özneli geçişsiz yapıların seçtikleri üye yani özne EDİCİ anlamsal rol atanırken ayırık geçişsiz yapılarda özneye KONU anlamsal rolü atanmaktadır (Adger, 2003).

(80) a. Hasan düştü.

Ayrık Geçişsiz

b. Hasan koştu.

Özneli Geçişsiz

Örnek (80a)'ya baktığımızda “düştü” yüklemi kendine tek bir üye yani özneyi seçmektedir. Öznenin anlamsal rolü KONU olarak atanmaktadır. Özne ilgili eylemi gerçekleştiren değil yüklem tarafından etkilenen olarak çözümlenmektedir. Özne yalın halde tümce başı konumunda sesletilmektedir. Özne ve yüklem arasında uyum görülmektedir. Örnek (80b)'ye bakıldığında “koştu” yüklemi benzer bir biçimde tek bir üye yani özneyi seçmektedir. Öte yandan ilgili örnekte özne EDİCİ anlamsal rolü ile kodlanmaktadır. Özne yalın halde tümce başı konumunda sesletilmektedir. Özne ve yüklem arasında uyum görülmektedir.

2.2.1.3. Edilgen Yapılar

Edilgen yapılar en basit haliyle etken yapılardaki öznenin silinip nesnenin özne olarak yeniden kurgulandığı yapılardır. Mantıksal özne olarak alanyazında ele alınan silinmiş olan geçişli yapıdaki öznenin “tarafından” sözcüğü ile türetime katılabilmektedir (Göksel & Kerslake, 2005).⁸

⁸ Göksel & Kerslake (2005) etken yapıları en yalın haliyle “X'in Y'i yapması” şeklinde ele almaktadır.

- (81) a. Hasan kitap okudu. *Etken*
b. Kitap (Hasan tarafından) okundu. *Edilgen*

(81a)'da "hasan" öznesinin "okuma" yüklemine gerçekleştirmesi bakımında etken bir tümcedir. Öte yandan (81b)'de "okuma" yüklemine nesnesi olan "kitap" sözcüğü özne olarak türetimde sesletilmektedir. "Hasan" mantıksal öznesi ise "tarafından-öbeği" içinde türetimde seçimli olarak yer almaktadır. (81a)'ya baktığımızda özne tümce başı konumunda YALIN durumda sesletilir, özne ve yüklem arasında uyum görülür. Öznenin anlamsal rolü EDİCİ olarak atanmaktadır. Örnek (81b)'de özne yani "kitap" sözcüğü benzer bir biçimde tümce başı konumunda yalın halde sesletilmektedir. Özne-yüklem arasında uyum görülür ancak özneye KONU anlamsal rolü atanır.

2.2.1.4. Kişisiz Edilgen Yapılar

Türkçe çift edilgen yapıları üretebilmesi bakımından kişisiz edilgen yapıları inşa edebilmektedir. İlgili yapı Türkçenin üretimine izin verdiği ancak İngilizcenin izin vermediği bir sözdizimsel yapıdır (Göksel & Kerslake, 2005; Lewis, 2000; Kornfilt, 1997a ve benzeri çalışmalar). Kişisiz edilgen yapıları geçişsiz yüklemli tümcelerin edilgen yapılması ile veya çift edilgen yapılar ile üretilmektedir.

- (82) a. Böyle lafa kır-ıl -ın -ır
kır-EDL -EDL -GNŞ
b. Adalara artık deniz otobüsüyle mi gid-il -ecek?
git-EDL-GEL

(Göksel & Kerslake, 2005, s. 136)

(82a) çift edilgen yapılara örnek olarak veri sağlamaktadır. Yüklem üstünde görülebileceği gibi "-ıl" ve "-ın" edilgenlik biçimbirimlerinin ikisi de kodlanmıştır. (82b) örneği ise geçişsiz "görmek" yüklemi ile kurulmuş bir yapıdır. İlgili geçişsiz yüklem edilgen yapılması ile kişisiz edilgen yapı üretilmektedir. İki örnekte de türetim biçimleri değişse de sözdizimsel özne olarak kodlanabilecek herhangi bir kurucu bulunmamaktadır.

2.2.1.5. Ettirgen Yapılar

Ettirgen yapıları geçişli yapılarda X işinin Y kişisine Z tarafından yaptırıldığı türetimlerdir (Lewis, 2000). Geçişli yapılar, geçişsiz yapılar ettirgen yapılabilmektedir. Çift edilgen yapılara benzer bir biçimde Türkçe çift ettirgen yapıların üretimine de izin vermektedir (Kornfilt, 1997a).

- (83) a. Mektupları müdür -e imzala-t -tım
müdür.3TKL -YÖN imzala-ETT -1TKL
b. Rakibin-i öl-dür -dü
Rakibin-BEL öl-ETT -3TKL

(Lewis, 2000, s. 149)

- c. Bütün öğrenciler-e resimler yap-tır -t -ıldı
öğrenciler-YÖN yap-ETT -ETT -EDL

(Göksel & Kerslake, 2005, s. 139)

Örnek (83) geçişli, geçişsiz ve çift ettirgen yapılara yönelik veriler sağlamaktadır. (83a) örneğinde geçişli yapı ettirgen yapıda yeniden inşa edilmektedir. “İmzalamak” eylemini gerçekleştiren özne ilgili türetim içinde yönelme durumu ile kodlanmıştır. Yüklem ana tümcenin örtük öznesine göre çekimlenmektedir ve 1TKL uyum görülmektedir. Örnek (83b)’ye baktığımızda “ölmek” yükleminden etkilenen özne belirtme durumu ile kodlanmakta, ilgili yüklem örtük bir biçimde yer alan ana tümcenin öznesi yani *ETTİRİCİ* ile uyuma girmektedir. (83c) örneğinde yüklem üstünde çift ettirgen yapı biçimbirimi kodlanmaktadır. Yüklem edilgen biçimbirim ile kodlanması ile *ETTİRİLEN* (causee) tümcenin sözdizimsel öznesi olmaktadır. Özne yönelme durumu ile kodlanmaktadır.

2.2.2. Ad Tümcecikleri

Ad tümcecikleri Türkçede çeşitli biçimlerle kurulmaktadır. Bunlar tümleyici “ki”, “diye” bağımlayıcısı ve tamlayan-ıye yapılarıdır. Ad tümcecikleri en basit haliyle bir tümceciğin ad öbeği işlevi görmesi olgusudur (Kornfilt, 1997a). İlgili tümcecikler çekimli, çekimsiz, adıl uyum gösteren ve sözdizimsel belirticinin kullanıldığı veya kullanılmadığı biçimlerde görülmektedir.

2.2.2.1. Tümleyici “ki”

Bir Hint Avrupa dili olan Farsçadan alınan yapı Türkçede çeşitli üretimlerin inşasında kullanılmaktadır. “ki” yapısı Türkçede ad tümcecigi, belirteç tümcecigi, ve ilgi tümcecigi oluşturmak için kullanılmaktadır.

- (84) a. İnaniyorum [ki her şey düzelecek]
b. Sana bunu söylüyorum [ki sonradan şaşırmasın].
c. Semra [ki partileri sevmezi] o bile eğlendi.

(Göksel & Kerslake, 2005, s. 102, 103)

Örnek (84a) “ki” yapısına yönelik ad tümcecigi işlevini ortaya koymaktadır. Ad tümcecigi içinde baş konumda özne yalın halde kodlanmaktadır. Tümcecik içinde yüklem ve özne arasında kişi-sayı uyumu görülmektedir. (84b) örneğinde “ki” yapısının belirteç tümcecigi işlevi ele alınmaktadır. İlgili örnekte örtük özne görülmektedir. Yüklem üstünde kişi-sayı uyumu kodlanmaktadır. Örnek (84c) ilgili yapının ilgi tümcecigi işlevini ortaya koymaktadır. “Semra” özel adı ilgilendirme yapısının başıdır, yüklem üstünde baş ile uyum ilişkisi kodlanmaktadır.

2.2.2.2. “diye”

Bu *bağımlayıcı* (subordinator) Türkçede ad tümcecigi türetimi yöntemlerinden biridir. Çalışmamızın bu başlığında “diye” yapıları ile kurgulanan ad tümcecikleri uyum, durum ve açık/örtük özne bakımından ele alınmaktadır. “diye” bağımlayıcısı bazı türetimlerde seçimli olmasından dolayı Erguvanlı (1984) ilgili yapıyı sözdizimsel olarak belirtili ve belirtisiz biçimde iki alt ulam ile betimlemiştir.

- (85) a. Ben **sen** çok tatlı **yersin** diye biliyordum.
b. Ben *adıl* çok tatlı **yersin** diye biliyordum.
c. ben **seni** çok tatlı **yersin** diye biliyordum.
d. Ben **seni** çok tatlı **yer** diye biliyordum.

Örnek (85)’te sunulan verilere baktığımızda öznenin açık veya örtük türetime girebildiği, özneye yalın veya belirtme durumu atamasının yapılabildiği ve özne

yüklem arasında uyumun bazı türetimlerde görülüp bazı türetimlerde görülmediği dikkat çekmektedir. Örnek (85a)'da özne yalın adıl ile kodlanmaktadır ve yüklem iye uyuma girmektedir. (85b) örneğindeyse özne örtük bir biçimde olduğu ve yüklem üstünde kişi-sayı uyumun kodlandığı görülmektedir. Öte yandan durum bakımından örnek (85c)'ye baktığımızda öznenin belirtme durumu ile kodlandığı dikkat çekmektedir benzer bir biçimde yüklem üstünde uyum olgusu yine görülmektedir. Son olarak (85d) örneğinde öznenin belirtme durumu kodlanmasının yanı sıra yüklem üstünde uyum olgusu görülmemektedir.

2.2.2.3. Tamlayan ve İye Yapıları

Türkçede adlaştırma yapılarının üretimindeki değineceğimiz son yapı tamlayan-iyeye yapılarıdır. İlgili yapılarda özne tamlayan durum ile kodlanırken yüklem üstünde adıl uyum kodlaması görülmektedir (Kornfilt, 1997a; Göksel & Kerslake, 2005). Zengin uyum dizgesi sayesinde tümce düzeyindekine benzer bir biçimde tamlayan-iyeye ad tümcecikleri yapılarında da öznenin düşebildiği görülmektedir. Türkçede kullanılan adlaştırmacı biçimbirimler alan yazında -mAK, -mA, -DIK, -(y)AcAK ve (y)Iş biçiminde yer almaktadır (Göksel & Kerslake, 2005).

(86) a. [Bunu bil**mek**] yeter.

(Lewis, 2000, s.168)

b. sen [nereye git**mek**] istiyorsun.

c. [Bütün gün müze gez**mek**] bizi çok yormuştu.

d. [Ev taş**mak**] Nevin'e çok kolay geldi.

(Göksel & Kerslake, 2005, s. 359)

e. [Problem çöz**me**] insan kafasını hayli geliştiren bir işlemdir

(Korkmaz, 2003, s. 216)

f. [(sen-in) kitap oku-**ma** -n] çok önemli.

2TKL-TAM oku-ADLŞTR 2TKL

g. [(O-nun) doğruyu söyle-**diğ** -in -i] biliyorum.

3TKL-TAM söyle-ADLŞTR -3TKL -BELD

(Erguvanlı-Taylan, 1984, s. 76)

h. [Orhan-ın bir şey yapma-yacağ-ı] belliydi.

i. [Zehra'yı her gör-üş-ün]-ü ayrı bir zevkle hatırlıyordu.

(Göksel & Kerslake, 2005, s. 367, 371)

Örnek (86a-c) “-mAK” biçimbirimi ile üretilen ad tümceciklerine örnek olarak ele alınmaktadır. İlgili örneklerle baktığımızda tümce içinde özne kullanılmadığı dikkat çekmektedir. Öznenin okuması ana tümceye göre değişmektedir. (86a) örneği öznesi genel bir okuma sağlamaktadır. (86b) örneğinde ana tümcenin öznesi ile yantümceciğin öznesi aynı okumaya sahiptir. (86c) örneğinde ana tümcenin nesnesi ile yantümceciğin öznesi aynı gönderime sahiptir. Son olarak (86d) örneğine baktığımızda ana tümcenin dolaylı nesnesi ile ad tümceciğinin öznesinin aynı okumaya sahip olduğu görülmektedir. İlgili yapılarda ad tümceciğinin yüklemi üstünde adıl veya yüklemcil uyum olgusu görülmemekte ve açık bir biçimde sesletilen özne olmamasıyla birlikte özneye herhangi bir durum ataması olgusu gözlemlenmemektedir.

(86e ve 86f) örnekleri “-mA” biçimbirimi ile üretilen ad tümceciklerine yönelik veriler olarak çalışmamızda ele alınmaktadır. (86e) örneğinde açık sesletilen bir özne bulunmamaktadır ve öznenin gönderimi geneldir. Yüklem üstünde adıl veya yüklemcil uyuma yönelik herhangi bir kodlama görülmemektedir. Öte yandan (86f) örneğine baktığımızda seçimli olarak sesletilebilen özne göze çarpmaktadır. Özne tamlayan durumu ile kodlanmakta ve yüklemcil öge üstünde adıl uyum kodlaması görülmekte, yüklem ve özne arasında uyum ilişkisi kurulmaktadır.

(86g) örneğinde “-DIK” adlaştırmacı biçimbirimi ile türetilen örnek ele alınmaktadır. Ad tümceciği içinde özne seçimli olarak sesletilmektedir. Özne üstünde tamlayan durumunun kodlandığı görülmektedir. Özne ve yüklem arasında uyum adıl dizge çerçevesinde kodlanmaktadır. Örnek (86h)’de adlaştırma -(y)AcAK biçimbirimi ile üretilmektedir. Benzer bir biçimde tümcecik içinde özne tamlayan durumu ile kodlanmaktadır. Özne ve yüklem arasında uyum adıl dizge çerçevesinde kodlanmaktadır. Son olarak (86i) örneğinde örtük özne kullanılmaktadır. Yüklem üstünde benzer bir biçimde adıl uyum dizgesi görülmektedir.

2.2.3. İlgi Tümcecikleri

Türkçede ilgi tümcecikleri iki biçimbirim ile kodlanmaktadır. Öznenin ilgi tümcecığının başı olduğu türetimlerde -(y)An biçimbirimi kullanılırken özne dışı üyeler için -DIK veya -(y)AcAK biçimbirimi kullanılmaktadır (Kornfilt, 1997a; Göksel & Kerslake, 2005; Öztürk, 2001, s. 255).

(87) “Çocuk balık yedi.”

a. Balık yiy-en çocuk

b. Çocuğ-un ye-diğ-i balık

Örnek (87a) öznenin ilgi tümcecığının başı olduğu yapıdır. Yüklem -(y)An biçimbirimi ile kodlanmakta ve yüklemcil ya da adıl uyum kodlanmamaktadır. İlgi tümcecığının başı olan özne yalın durum ile kodlanmaktadır. (87b) örneğine baktığımızda nesne olan “balık” sözcüğü ilgi tümcecığının başı konumundadır. İlgi tümcecığı içinde yer alan özne tamlayan durumu ile kodlanmaktadır. Yüklem üstünde adıl uyum kodlaması görülmekte, özne ve yüklem arasında uyum kodlanmaktadır. Bununla birlikte Türkçede ilgi tümcecikleri başsız bir biçimde de türetilmektedir. Aşağıdaki örneklere baktığımızda (88a) Nesnenin ilgi tümcecığının başı olduğu bir türetimdir ve ilgi tümcecığının başı silinmiştir. İlgi tümcecığının içinde yer alan özenin tamlayan durumu ile kodlandığı ve yüklem adıl uyum ile kodlandığı görülmektedir. (88b) örneğinde İlgi tümcecığının silinen başı öznedir. Yüklem üstünde adıl veya yüklemcil uyum olgusu görülmemektedir.

(88) a. Adamın yedikleri.

b. Parayı veren.

(Kornfilt, 1997a, s.63)

2.2.4. Belirteç Tümcecikleri

Belirteç tümcecikleri Kornfilt’in (1997a) çalışmasında belirteç işlevi gören yantümecik biçiminde tanımlamaktadır. Öte yandan Lewis (2000) ilgili yapıları ulaçsıl yapılar altında ele almaktadır. Belirteç tümcecikleri yüklem üstünde “-A, -(y)Ip, -(y)All, -(y)ArAK, -Dıkça, -(y)IncA, -iken, -mAdan” gibi çeşitli birçok başka biçimbirimlerin kodlanması ile üretilmektedir.

(89) a. Müdür tatile çık-tığ-ından ofis kapalı.

çık-ULÇ-3TKL

b. Müdür tatile çık-ınca ofisi kapadık.

çık-ULÇ

(Kornfilt, 1997a, s. 68)

Örnek (89)'da yer alan veriler göz önünde bulundurulduğunda belirteç tümceciklerinin öznelerinin yalın durum ile kodlandığı görülmektedir. Ancak (89a) örneğinde yüklem üstünde kişi-sayı uyumu gözlemlenirken (89b) örneğinde yüklemcil öbek üstünde uyum kodlanmamaktadır. Belirteç tümcecikleri aynı zamanda *birleşik* (compound) bir biçimde de üretilmektedir.

(90) Müdür gider gitmez memurlar işlerini bıraktılar.

(Kornfilt, 1997a, s. 71)

Aşağıdaki örneklere baktığımızda belirteç tümceciklerinin açık bir biçimde sesletilen öznelerinin yalın durum ile kodlandığını görülmektedir. Aşağıda yer alan tüm örneklerde (91a-d) yüklem ve açık özne arasında uyum kodlanmamaktadır. Tümceciklerde uyum olgusunun görülmemesiyle öznenin örtük olduğu yapılarda öznenin okuması ana tümceye bağlıdır ilgili yapılar denetleme yapıları içinde ele alınmaktadır.

(91) a. Bursun devam ettikçe yoksulluk çekmezsiz

b. Müdür tatildayken ofisi aramadım.

c. Müdür tatile çıkınca herkes evine gitti

d. Ben, etrafıma bakarak yürürüm.

(Kornfilt, 1997a, s.72-74)

Genel hatlarıyla belirteç tümceciklerinde özne yalın halde kodlanmaktadır. Yüklem ve özne arasında uyum olgusu görülmemektedir. Ancak örnek (89a) göz önünde

bulunulduğunda genel örüntüye aykırı olarak bazı belirteç tümceciklerinde yüklem üstünde uyum kodlaması görülmektedir.

(92) Hasan kitabı sana verirsem çok kızacak.

(Kornfilt, 1997a, s.74)

Yukarıdaki örnek göz ününde bulundurulduğunda (89a) örneğine benzer biçimde *koşul* (condition) yapılarında yüklem üstünde yüklemcil dizgesi çerçevesinde uyumun kodlandığı görülmektedir. (92) örneğinde yer alan *koşul* tümcesinde belirteç tümcecığının yüklemi yani “vermek” sözcüğünün üstünde ilgili tümcecğin öznesinin kişi-sayı özelliklerinin kodlandığı görülmektedir.

2.2.5. ADIL denetleme, *adıl* ve Yükseltme Yapıları

Zengin uyum kodlaması ile Türkçe özne düşürebilen bir dil olarak alanyazında yer almaktadır (Kornfilt, 1997a). Öznenin açık bir biçimde sesletilmediği yani örtük öznenin kullanıldığı türetimlerde sesletilmeyen bir *adıl* olduğuna çalışmamızın ilk bölümünde değinmiştik. Aşağıda yer alan örnek göz önünde bulundurulduğunda soru ve bildirim tümcelerinde öznenin örtük yani *adılın* tüetime girebildiği görülmektedir.

(93) a. Bu akşam *adıl* ne yapacaksınız?

b. *adıl* sinemaya gideceği

(Kornfilt, 1997a, s.88)

Alanyazına baktığımızda yükseltme yapılarının iki başlık altında ele alındığı görülür (Carnie, 2013):

- i. Özne konumundan özne konumuna yükseltme,
- ii. Özne konumundan nesne konumuna yükseltme.

Aşağıda yer alan örnek (94a) özne konumundan özne konumuna yükseltme verisidir. “Üzülme” yüklemine özne olan 2TKL adılı ana tümcenin özne konumuna yükselmektedir. Birinci bölümde İngilizcede değinmiş olduğumuz verilere benzer bir

biçimde özne yalın durum ile kodlanmaktadır. İçtümcede yer alan yüklem kişi-sayı bakımından uyum göstermemektedir öte yandan ana tümcenin yüklemi üstünde uyum kodlanmaktadır.

- (94) a. Sen bana üzölmüş gibi görünüyorsun.
b. Sen bana üzölmüşün gibi görünüyorsun.

(Öztürk, 2008, s.423)

(94b) örneğine baktığımızda İngilizceden farklı olarak içtümcede yer alan yüklem üstünde kişi-sayı uyumunun kodlandığı dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra değindğimiz özelliklere benzer bir biçimde özne yalın durum ile kodlanmaktadır ve ana tümcenin yüklemi kişi-sayı bakımından uyum göstermektedir.

Özne konumundan nesne konumuna yükseltme yapıları aynı zamanda alanyazında KDİ yapıları olarak de ele alınmaktadır. Örnek (95)'e baktığımızda içtümcenin öznesinin belirtme durumu ile kodlandığı görölmektedir. (95a) örneğinde yüklem üstünde uyum kodlanmamaktadır öte yandan (95b) örneğine bakıldığında içtümce içinde yer alan yüklemci öbeğin kişi-sayı bakımından içtümcenin öznesi ile uyuma girdiği görölmektedir:

- (95) a. Murat seni midye yedi diye biliyor.
b. Murat seni midye yedin diye biliyor.

(Özgen & Aydın, 2016, s. 303)

Alanyazında denetleme yapıları yükseltme yapılarına benzer bir biçimde iki biçimde ele alınmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümünde değindğimiz üzere denetleme yapıları özne denetleme ve nesne denetleme olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yine de Türkçe açısından denetleme yapılarının daha kapsamlı ele alınması gerektiğine yönelik veriler alanyazında bulunmaktadır. Örnek (96) göz önünde bulundurulduğunda “Burada durmak” tümceciğinin öznesi *ilgeç öbeği* (postposition

phrase) içinde yer alan AÖ tarafından denetlenmektedir. İlgili veri denetleme yapılarının Türkçede özne ve nesne ile sınırlı olmadığını sezdirmektedir.⁹

(96) Burada durmak araba için tehlikeli.

(Bozşahin, 2004, s. 2)

Türkçede bazı karmaşık tümcelerde yan tümce açık özne ile kodlanmamakla birlikte yüklem öbeği üstünde uyum olgusu da görülmemektedir. Bu yapılarda ana tümcenin öznesi veya nesnesi ilgili tümceciğin öznesiymiş gibi bir okuma verebilmektedir; yani, tümceciğin öznesini denetlemektedir. Bu tarz karmaşık tümceler alanyazında denetim yapıları olarak adlandırılır (Radford, 2009).

(97) a. Kaan_i ADIL_i gitmek istedi_i.

b. Kaan'ı_i ADIL_i gitmeğe ikna ettim_j.

(Kunduracı, 2009, s. 2,3)

Örnek (97a)' baktığımızda gitmek yüklemine ADIL'ı ana tümcenin öznesi "Kaan" özel adı tarafından denetlenmektedir. Öte yandan (97b) örneği göz önünde bulundurulduğunda tümceciğin öznesi yani ADIL'ı ana tümcenin nesnesi tarafından denetlenmektedir. Diğer bir deyişle ilk örnekte "gitmek" yüklemine öznesi ile "istedi" yüklemine öznesi aynı okumaya sahipken ikinci örnekte "gitmeğe" yüklemine öznesi ile "ikna ettim" yüklemine nesnesi eşgönderimlidir.

2.3. Türkçe Çerçevesinde Özneye Yeni Yaklaşımlar

Alanyazında özneye yönelik farklı bir bakış açısı sunan iki çalışma göze çarpmaktadır. İlgili çalışmalar özneye yönelik yaklaşım ve yüklem üstünde kodlanan

⁹ Alanyazında denetleme yapılarına yönelik sekiz alt ulam tanıtılmaktadır: *zorunlu denetleme* (obligatory control), *yarı denetleme* (partial control), *k-buyurmsuz denetleme* (non-c-commanding control), *uzun mesafeli denetleme* (long distance control), *soyut denetim* (arbitrary control), *bölünmüş öncül denetleme* (control with split antecedent), *yapısal denetleme* (structural control) ve *tuhaf denetim* (quirky control). Denetleme yapılarına yönelik detaylı çözümleme için bkz. Kunduracı (2009); Bozşahin & Steedman (2003); Bozşahin (2004) ve Slodowicz (2007)

uyum biçimbirimlerine yönelik öneriler bakımından birçok geleneksek dilbilgisi kitaplarından ayrılmaktadır.

2.3.1. Öztürk (2001)

Öztürk (2001) çalışmasında beş temel denence sunmuştur:

- i. Türkçe adıl düşüren bir dil değildir.
- ii. Adılların açık ve örtük olarak türetimde yer almasının edimbilimsel dayanakları vardır.
- iii. Açık olarak sesletilen adıllar GöS, TÖ taban konumunda türetime katılır.
- iv. Yüklem üstünde kodlanan kişi-sayı uyum biçimbirimleri sözcüksel adılsıl olarak türetime GöS, EÖ konumunda türetime girer.
- v. Kişi-sayı uyum biçimbirimi olarak görülen sözcüksel adıllar tümcenin öznesidir.

Enç (1986) çalışmasında açık öznenin kullanımının seçimli olmadığını savlamaktadır. Öznenin açık bir biçimde sesletilmesi ile bağlam arasında ilişki olduğunu, açık öznenin kullanımsal/edimsel işlevinin olduğunu önerir. Benzer bir biçimde Erguvanlı (1986) bağlamın açık özne kullanımını etkilediğini önerir. Çalışmada öznenin *konu kaydırmada* (topic switch) işlevinin olduğuna değinilmiştir (Öztürk, 2001, s.240):

- (98) a. Ben geldim ama sen gelmedin.
* Ben geldim ama *adıl* gelmedin
- b. Bu soruyu kim sordu?
Ben sordum.
* *adıl* sordum.

Örnek (98a) göz önünde bulundurulduğunda “ama” bağlacı ile sıralı dizilmiş tümcelerde öznenin değiştiği tümcede açık özne kullanılmaması tümceyi dilbilgisidışı kılmaktadır. Benzer bir biçimde örnek (98b)’ye baktığımızda özneyi “kim” ile sordüğümüzda cevabın örtük özne ile üretildiği tümcenin dilbilgisidışı olduğu görülmektedir. İki tümcede de yüklem üstünde kişi-sayı özelliklerinin görülmesine

rağmen öznenin *adıl* olduğu tümceler dilbilgisidışı okuma sağlamaktadır. Açık öznenin zorunlu kullanımı ve konu kaydırması olgusu tarafından güdülenmesi öznenin Gös,eÖ konumunda birleştiğine yönelik sayılıtlara karşıt veri sağlamaktadır (Adger, 2003, s. 170).

- (99) a. Ben eve geldim *adıl* kitap okudum *adıl* televizyon seyrettim.
b. *Ben eve geldim ben kitap okudum ben televizyon izledim.
c. Ben eve geldim *adıl* kitap okudum *adıl* televizyon seyrettim sen aradın.
d.*Ben eve geldim *adıl* kitap okudum *adıl* televizyon seyrettim aradın.

(Öztürk, 2001, s.241)

Örnek (99a) ilk başta öznenin açık bir biçimde sesletilmesi konunun inşası için yeterli olduğunu ve üretimin geri kalanında ikinci bir açık özne kullanımına gerek kalmadığını göstermektedir. Bununla birlikte örnek (99b)’ye baktığımızda devam eden konu içinde aynı adılın tekrarlanması dilbilgisidışı okuma sağlamaktadır. Öte yandan örnek (99c ve 99d) göz önünde bulundurulduğunda konunun değiştiği durumda yani adılın “1TKL” kişiden “2TKL” kişiye geçtiği durumda ilgili adılın kullanımının zorunluğu olduğu görülmektedir. Konunun değiştiği türetimde açık bir biçimde 2TKL adılın sesletildiği tümce dilbilgiselken konunun değişmesine rağmen açık bir biçimde 2TKL adılın sesletilmediği örnek (99d) dilbilgisidışıdır. Geleneksel dilbilgisi çalışmalarında öznenin Gös konumunda ve yüklem ile uyum halinde olduğuna değinilir. Yine de Türkçede çeşitli KDİ yapılarında Gös konumunun açık bir biçimde sesletilen bir adıl ile dolu olurken yüklem üstünde uyum kodlamasının görülmediği türetimler göze çarpmaktadır (Öztürk, 2001, s.243):

- (100) a. Ben [seni gitti] sanıyordum.
b. Ben [*adıl* gittin] sanıyordum.
c. ?Ben [seni gittin] sanıyordum.
d. Ben [sen gittin] sanıyordum.

Örnek (100a)’ya baktığımızda KDİ yapısında açık bir biçimde sesletilen 2TKL adıl görülmektedir ancak ilgili türetimde açık özne olmasına karşın yüklem üstünde kişi-

sayı uyumu kodlanmamaktadır. Verilen örnekte uyumun kodlanmaması özne-yüklem uyumuna olan yaklaşıma yani *gös-baş* (spec-head) arası uyuma karşıt veriler sunmaktadır. Benzer veriler *eklenti* (adjunct) yapılarında da gözlemlenmektedir.

- (101) a. Ben konuşurken o gülüyordu.
b. *adıl* i konuşurken *adıl* i gülüyordu.
c. Ben yemek yemeden önce o gitmişti.
d. *adıl* i yemek yemeden önce *adıl* i gitmişti
e. Ben yemek yedikten sonra o gitmişti.
f. *adıl* i yemek yedikten sonra *adıl* i gitmişti.

(Öztürk, 2001, s.243)

Yukarıdaki verilen örnekte çiftlere baktığımızda (yani, 101a-b-c-d-e-f) *adıl* kullanılan tümcelerde eklenti yapısının öznesi ve ana tümcenin öznesi aynı okumayı sağlamaktadır; ancak, eklenti yapı içinde açık özne kullanıldığında yan tümcecik içinde konu değişmekte ve ana tümce ile eklenti yapısının özneleri/konuları farklı okumalar vermektedir. Çeşitli çalışmalar çekimsiz tümceciklerde uyumun özneye TAM DURUM atamasını sağladığını savlamaktadır. Ancak Aşağıda yer alan örnek (102) göz önünde bulundurulduğunda aynı -DIK *bağımlayıcısının* (subordinator) kullanıldığı tümcelerde öznenin YAL veya TAM durumu aldığı görülmektedir. İlgili örnekler açık adılın durum ataması için Gös konumuna yükseldiğine dair savlara karşıt veri üretmektedir (Öztürk, 2001, s.244).

- (102) a. Ben anla-dığ-ım-a göre o da anlar.
b. Ben-im anla-dığ-ım-a göre o da anlamış.

Türkçede tümce düzeyinde gördüğümüz uyuma benzer olarak BelÖ yapılarında da çalışmamızda da değindiğimiz üzere *adıl* uyum olgusu görülmektedir. Tümce düzeyinde gördüğümüz *adıl* düşürme olgusu benzer bir biçimde BelÖ yapılarında da işlemlenebilmektedir. İlgili örnekler için *bknz.* (76) buna ek olarak tümce düzeyinde gözlemlediğimiz bağlam ve açık özne arasındaki ilişki BelÖ yapılarında da işlemektedir (Öztürk, 2001, s.245):

(103) a. Bizim evimiz çok güzel ama sizin eviniz değil.

b. *Bizim evimiz çok güzel ama eviniz değil.

c. Kimin evi eski?

Bizim evimiz / *Evimiz

Örnek (103) konunun değiştiği ya da konunun tanıtılması gereken türetimlerde adıl düşürme olgusunun dilbilgisidışı üretime sebep olduğunu göstermektedir. İlgili örnekler tümce düzeyinde gözlemlediğimiz bağlam ve açık özne arasındaki ilişkinin BelÖ yapılarında da geçerli olduğuna yönelik dilsel kanıtlar ortaya koymaktadır.

Tümce düzeyinde gördüğümüz KDİ yapılarındaki benzer dilsel olgular BelÖ’de de görülmektedir. Uyum biçimbirimlerinin kullanılmadığı ancak TAM durumu atanmış olan adıl yapıları dikkat çekmektedir. Örnek (104c) uyumun görülmediği türetimlere örnek veri olarak sunulmuştur (Öztürk, 2001, s.247):

(104) a. Ben-im araba-m

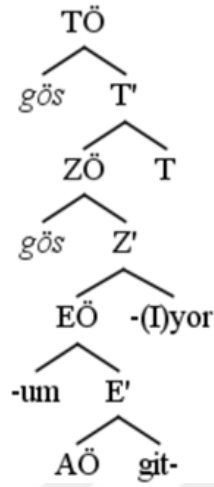
b. *adıl* araba-m

c. Ben-im araba

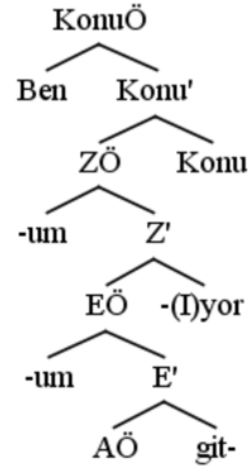
Açık adılların eÖ yerine TÖ içinde üretilmesi kuramsal açıdan değinilmesi gereken iki sorun ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan ilki, yapı içinde özne konumunun boş kalması; diğeri ise *Genişletilmiş Yansıtma İlkesi* (The Extended Projection Principle, EPP; GYİ) ihlalidir. İlgili sorunlara yönelik Öztürk (2001:248), ilk olarak Türkçede her zaman boş bir *adıl* bulunduğunu ve türetimdeki özne konumunun bu adıyla doldurularak, GYİ’nin eşlendiğini savlar. Ancak bu çözümleme aynı zamanda TÖ içinde üretilen konu adılı varken dahi türetimde olması gerekmektedir ve konu-özne arasında bağlama ilişkisi gözetilmektedir. Bununla birlikte bu öneri aynı zamanda Türkçede hiçbir zaman açık bir biçimde doldurulan bir özne konumunun olmadığını sonucunu da beraberinde getirmektedir. Bu açılardan “özne konumunu dolduran her zaman bir *adıl* vardır” önerisi çözümlenmesi gereken çeşitli sorunlar ortaya çıkardığına çalışmada değinilmektedir. İlgili sorunlara ikinci bir çözüm olarak Öztürk (2001: 248-255) uyum biçimbirimlerinin Türkçede çoğu zaman öznenin

gönderimine yönelik yeterli bağı kurduğunu iddia eder. Bu açıdan Türkçedeki uyum biçimbirimlerinin adılsıl olabileceği savını ortaya atar. Yani uyum biçimbirimleri doğasında EÖ içinde üretilebilen ve GYİ'yi bakımından işlenen, özne konumunu dolduran bir yapı olabilmektedir. EÖ içinde türetime giren uyum birimleri olarak özne ZÖ konumuna taşınarak GYİ koşulunu sağlayabilmektedir.¹⁰

(105) a.

b.

Örnek (105a) altında verilmiş olan dizim ağacı çalışmada yer alan ikinci çözümleme önerisinin; yani uyum biçimbirimlerinin özne olarak ele alındığı yapıyı göstermektedir. Örnek sözdizimsel hiyerarşi ve türetimin inşasına yönelik olası yapıyı tanıtmaktadır. Örnek (105b)'ye baktığımızda ise açık adıl olarak 1TKL kullanılan türetimde ilgili adılın konu konumunda türetime girdiğini görülebilir. Örnekte görüldüğü üzere özne konumunda “-um” biçimbirimi varken konu konumunda açık 1TKL adıl bulunmaktadır.

Çalışmanın uyum olgusunu işlevsel yerine sözcüksel ulam altında ele alması ile Türkçedeki ilgi tümcecigi yapılarına da değinilmektedir. Türkçede ilgi tümcecikleri iki farklı biçimbirim ile kurgulanmaktadır. Öznenin ilgi tümceciginin başı olduğu

¹⁰ Rizzi (1997) bir tümcede birden fazla konu konumu olabileceğini ancak tek bir odak konumu olduğunu önerir. Bu da açık öznenin konu konumunda türetime girmesi önerisi yapı içinde olarak sağlamaktadır.

türetimlerde-(y)An biçimbirimi kullanılırken özne dışı üyeler için -*DIK* biçimbirimi kullanılmaktadır:

- (106) a. Çocuk balık yedi
b. Balık yiy-en çocuk
d. Çocuğ-un ye-diğ-i balık

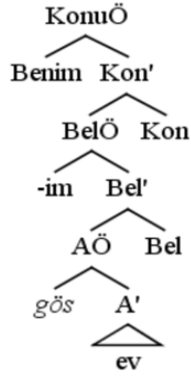
Çıkış tümcemiz yukarıda verilen (106a) örneğidir. (106b) örneğinde özne olan “çocuk” sözcüksel birimi ilgi tümceciğinin başı olmaktadır ve yüklemcil öge üstünde-(y)An biçimbirimi kodlanmıştır. Öte yandan, örnek (106c)’de nesne olan “balık” sözcüğü ilgi tümceciğinin başıdır ve türetim için yüklemcil öbek -*DIK* biçimbirimi ile kodlanırken tümcecik içi özneye TAM durumu atanmıştır.¹¹

Çalışma, ilgi tümceciklerindeki-(y)An ve -*DIK* seçiminin aynı zamanda adıl uyumun gözlenme koşulunun öznenin uyum biçimbirimi olarak ele alınması ile çözümlemektedir. Çalışma sözdizimsel öznenin uyum biçimbirimi olduğunu savlamakta yani öznenin ilgi tümceciğinin başı olduğu yapılarda uyum başının da özne olarak dışa taşındığını savlar. Bu durumda ilgi tümceciği içinde UyumÖ’nün olmaması ile ilgi tümceciğinde uyum kodlanmaz. Öte yandan özne dışı bir üyenin ilgi tümceciğinin başı olduğu türetimlerde özne yani UyumÖ yer aldığından -*DIK* yapıları ve üstünde uyum kodlandığını savlamaktadır.

Tümce düzeyinde uyumu sözcüksel birim olarak yeniden ele alınmasının yanı sıra çalışma BelÖ yapılarının hiyerarşisine yönelik çözümlemeler de sunmaktadır. Aşağıda görüldüğü üzere BelÖ’nün üstünde Göş, KonuÖ konumunda TAM durumu atanan adıl türetime girmektedir.

¹¹ Alanyazında yer alan ilgi tümceciklerine yönelik çözümlemeler için bknz. Kornfilt, 1997a,b

(107)

Sonuç olarak çalışma Türkçede geleneksel olarak uyum biçimbirimleri olarak ele alınan eklerin yeniden gözden geçirilmesi gerektiğine değinmektedir. Çalışma açık bir biçimde sesletilen adılların Göş, KonuÖ konumunda birleştiğini savlamaktadır. Uyum biçimbirimlerinin ise Türkçedeki yüklem üstündeki özne şeklinde yeniden incelenmesini önerir¹².

2.3.2. Good & Yu (2000)

Good & Yu (2000) çalışmalarında iki önemli denence ortaya koymaktadır. İlk olarak Türkçede k-dizisi altında yer alan uyum dizgesindeki biçimbirimlerin *sözcüksel ekler* (lexical suffixes) olduğunu ve ikinci olarak z-dizisi altında yer alan uyum dizgesi *biçimciler* (clitics) olduğunu önerirler.

Tablo 3. Türkçede Yüklemlil Uyum Dizisi

Adıl	Dizi I	Dizi II	Dizi III	Dizi IV
1.TKL	-Im	-Im	-(y)AyIm	-
2.TKL	-sIn	-In	-(y)AsIn	- Ø
3.TKL	- Ø	- Ø	-(y)A(-sIn)	-sIn
1.ÇĞL	-Iz	-k	-(y)Allm	-
2.ÇĞL	-sInIz	-InIz	-(y)AsInIz	- (y)In(Iz)
3.ÇĞL	-lAr	-lAr	-(y)Alar (-sInlAr)	-sInlAr

¹² Alanyazında Türkçedeki açık adılın ve konu arasındaki ilişkiye yönelik çözümlemeler için bkz. Enç (1986)

Dizi II aynı zamanda k-dizisi ve *dizi I* yani z-dizisi çalışmanın inceleme konusu olarak ele alınmaktadır. *Dizi III* ve *dizi IV* çalışmada incelemeye alınmamaktadır. Çalışma z-dizisini ve k-dizisini dört dilsel kanıt ile biçimce ve ek olarak çözümlemektedir. İlgili dilsel kanıtlar çalışmada şu şekilde ele alınmaktadır:

(108) I. *Vurgu ataması* (stress assignment)

K-dizisindeki biçimbirimler vurgu alabilirken z-dizisi ulamı altında ele alınan biçimbirimler vurgu alamaz.

II. *Biçimbirimsel Seçim* (morphological selectivity):

K-dizisi sadece eylemcil yüklemelerde -(y)DI geçmiş zaman ve -(y)sE koşul yapılarında kullanırken z-dizisi eylemcil yüklem dışındaki yapılar ve zamanlara da uygulanır.

III. *Değişken Dizilimi* (Variable Ordering):

Z-dizisi biçimbirimleri ancak sözcük sonunda sesletilirken, k-dizisi altında yer alan biçimbirimler sözcük içi konumda da anlamsal açıdan değişime sebep olmaksızın görülebilir.

IV. *Sıralı Yapılarda geniş açığa alma* (Wide scope in coordination):

z-dizisi altında yer alan biçimbirimler bağlaç yapılarında geniş açığa alma (ertelenmiş ekler) olgusu gözlemlenirken k-dizisinde açığa alma bağlaç yapılarında gözlemlenmez.

Özne uyum biçimbirimleri çoğu zaman sözcük sonu konumda kodlanmaktadır. Ancak Sezer (1998) iki veya daha fazla *zaman-kip-görünüş* (tense-aspect-modality) ile kodlanan yüklemcil öbeklerde uyum biçimbirimlerinin sözcük sonu yerine sözcük içinde kodlanabildiğine yönelik veriler sunmaktadır:

(109) a.	gör-dü	-yse	-m	gör-dü	-m	-se
	Gör-GEÇ	KOŞ	1TKL	gör-GEÇ	1TKL	KOŞ
b.	gör-dü	-yse	-n	gör-dü	-n	-se
	gör-GEÇ	KOŞ	2TKL	gör-GEÇ	2TKL	KOŞ

c. bul-uyor -muş -sun
bul-İLR TANTS 2TKL

*bul-uyor -sun -muş
bul-İLR 2TKL TANTS

(Good & Yu, 2000, s. 761)

Yukarıda verilmiş olan örnek (109a ve 109b) verileri göz önünde bulundurulduğunda koşul kipi ve geçmiş zamanın kodlandığı üretimlerde kişi-sayı uyumunun kodlaması sözcük sonunda da görülebildiği gibi sözcük içinde de görülebilmektedir. İlgili örnekler k-dizi ulamı altından alınmış biçimbirimlerdir. Öte yandan örnek (109c) göz önünde bulundurulduğunda z-dizisine uygun olan iki kip-görünüş-zaman (KGZ) ile kodlanan türetimlerde kişi-sayı uyumunun sözcük sonu konumunda kodlandığı görülmektedir. İki KGZ arasında yani sözcük içinde kişi-sayı kodlamasının dilbilgisidışı okuma sağladığı gözlemlenmektedir.

Z-dizisi biçimbirimlerinin sözcük sonu konum dışında kodlanamaması çalışma içinde k ve z-dizisi arasında dizgeli bir görünüm sağladığı savlanmaktadır. İlgili dilsel olgunun yanı sıra Zwicky & Pullum (1983) uyarınca çalışmalarında yer alan biçimce-sözcüksel ek ölçeği kullanılmaktadır. Altı değerlendirme içeren ölçek k ve z-dizilerine uygulandığında Good & Yu (2000) k ve z-dizilerinin davranış biçimlerinin sözcüksel ek ve biçimce olarak ayrıldığını savlamaktadır.

- (110) a. Biçimceler eklenecekleri gövde bakımından daha kapsayıcılarken eklerin kendilerine seçtikleri gövde daha kısıtlıdır.
- b. Biçimcelerin uygulanabilirliği daha kapsayıcıyken ekler kullanım örüntüsü kapsamında olan bazı dilbilgisidışı türetimler üretebilmektedir.¹³
- c. Biçimceler eklenecekleri konum bakımından daha değişmez iken ekler kodlama bakımından daha düzensiz görünüme sahip olabilirler.
- d. Biçimceler ürettikleri anlam bakımından daha değişmez iken ekler biçim-anlam ilişkisi bakımından farklı okumalar üretmeye daha açıktır.
- e. Biçimceler sözdizimsel kurallar tarafından etkilenmezken ekler sözdizimsel kurallardan etkilenir.

¹³ İngilizcede genel hatlarıyla “-un” eki birleştiği sözcüğü olumsuz kılar (Hippisley & Stump, 2016). Aşağıdaki örnekte de görüldüğü üzere olumsuzluk eki olan “-un” biçimbiriminin kapsayıcılığı, uygulanabilirliği daha düşüktür. Türetim dilbilgisidışı okuma sağlamaktadır

a. Happy – unhappy / Mutlu - mutsuz
b. Angry – *unangry / kızgın-*kızgınsız

f. Biçimciler içinde biçimce barından bir üretime eklenebilirken ekler bağlanamaz.

Yukarıda yer alan k ve z-dizileri Zwicky & Pullum'un (1983) biçimce-ek ölçütü göz önünde bulundurulduğunda (110a, 110c ve 110e) tanımlarına veri sağlamaktadır. K-dizisinin gövde olarak sadece iki yüklemcil sonek seçmektedir yani gövde seçimi bakımından daha kısıtlıdır, öte yandan z-dizisi birleştikleri gövde çeşitliliği bakımından daha kapsayıcıdır. İlgili dilsel olgu (110a) ölçütüne yönelik veri sağlamaktadır. Çalışmamızda değindiğimiz üzere (109) k-dizisi sözcük içi ve sonu konumlarda birleşebilirken z-dizisi sadece sözcük sonu konumunda birleşmektedir ilgili veriler z-dizisinin konum bakımından değişmez olduğunu göstermektedir. İlgili veriler (110c) ölçütüne yönelik dilsel kanıtlar sağlamaktadır. Son olarak Türkçedeki ertelenmiş ekler olgusu (100e) ölçeğine yönelik veriler sağlamaktadır (Good & Yu, 2000, s.764):

- (111) a. Genç ve büyüğüm.
b. gencim ve büyüğüm.
c. hastaneye gidiyor, onu görüyorsunuz.
d. hastaneye gidiyorsunuz, onu görüyorsunuz.

Yukarıda yer alan örnekler (111a-d) göz önünde bulundurulduğunda hem eylemcil hem de eylemcil dışı yüklem yapılarının kullanıldığı z-dizisinde ertelenmiş ek olgusu görülmektedir. Sıralanmış yapılardaki üretimlerde ilk öbekte uyum kodlaması seçimli olarak görülürken sadece ikinci öbekte uyumun kodlanması tümceyi dilbilgisel kılmaktadır. Öte yandan (112) örneğinde k-dizisinin ertelenmiş ek yapılarına izin vermediği üretimlerin dilbilgisidışı okuma sağladığı görülmektedir (Good & Yu, 2000, s.765):

- (112) a. Eve gelir, sana yardım ederiz.
b. *Eve gelir, sana yardım ettik.
c. Eve geldik, sana yardım ettik.

Çalışma son olarak sesebilimsel kanıt olarak Türkçenin vurgu örüntüsüne yönelik veriler sağlamaktadır. Zwicky & Pullum (1983) çalışmalarında biçimcelerin vurgu almadığını önerir. Türkçenin öntanımlı vurgu sözcük sonundadır. Tek heceli k-dizisinden olan “-nIz” biçimbirimi sözcük sonunda sesletildiğinde vurgu alırken z-dizisinde yer alan gibi yapı sözcük sonunda vurgu almamaktadır (Good & Yu, 2000, s.764):

(113)

z-dizisi-vurgu

k-dizisi-vurgu

unut-a'cak-sınız

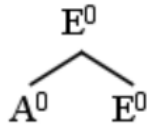
unut-tu-'nuz

2.4. Geçişim Yapıları ve Türkçe

Çalışmamızın 2.3. bölümünde yer alan öznenin yüklem üstündeki geçişim yapıları olduğu savları bizler için değinmemiz gereken önemli bir başlık daha oluşturmaktadır. Alanyazında Türkçe geçişim yapılarına izin veren bir dil olarak yer almaktadır (Baker, 1988, Mithun 1984, Knecht 1986, Nilsson 1985, 1986, Sezer 1991, Kornfilt 1995, 2003a, Schroeder 1999, Aydemir 2004 aktaran Öztürk 2005)

Baker (1988) çalışmasında ilgili olguyu baştan başa geçişim yapıları olarak ele almaktadır. A^0 başın E^0 baş ile birleşmesi ile yeni bir E^0 karmaşık başın üretilmesi savunmaktadır. Geleneksel geçişim yapıları çözümlemelerinde öznenin *dışsal üye* (external argument) olmasının yönetim çerçevesinde işlemlenememesinden dolayı öznenin geçişim yapılarının A' sı olamayacağını önerir:

(114)

Yukarıda verilmiş olan örnek (114) A^0 başın E^0 başa geçişim kurduğu yapıların iç yapısında yönelik bir gösterim sağlamaktadır. Görüldüğü üzere Ad biriminin Eylem sözcüksel biriminin bir parçası olarak tek bir birim biçiminde sözdizim içinde yer almaktadır.

Mithun (1984) Ad geçişim yapılarını biçimbilimsel bir mekanizma olarak yorumlamaktadır. Ad gövdesi ve Eylem gövdesinin biçimbilim içinde birleşerek

geçişsiz bir eylem ürettiğini savlamaktadır. Geçişim yapılarında yer alan adların sözdizim içinde herhangi bir rolünün olmadığını, durum kodlaması almadığına değinmektedir. Durum kodlamasının geçişim yapılarında görülmemesinin yanı sıra ilgili yapılardaki adların gönderimsel özellik taşımadığını, sayı bakımından belirsiz olduğunu ve sadece eylemi tamamladıklarını savlamaktadır. Mithun'nun (1984) yanı sıra Nilsson (1985, 1986), Sezer (1991), Taylan & Zimmer (1994), Schroeder (1999) ve Aydemir (2004) geçişim yapılarının işlemlerinin *sözlükçe* (lexicon) içinde gerçekleştiğini ileri sürmektedir.

Öte yandan Knecht (1986) *sözdizimsel bileşme* (syntactic compounding) çerçevesinde ele almaktadır. İlgili çalışmada adın eylem ile bileşip yeni bir eylemin oluştuğu ve ilgili eylemin yüklem olduğu savunmaktadır. Geçişim yapılarına yönelik çalışmada altı dilsel kanıt sunulmaktadır.

Türkçede yüklem öncesi konum odak konumu olarak ele alınmaktadır. Yani odaklanan öbek, odak olmayan yapının konumunu doldurabilmektedir. Ancak Türkçede odaklama ile eksiz ya da çıplak durumdaki ögenin konumunun doldurulması dilbilgisidışı yapı üretmektedir:

- (115) a. Fatoş dün **kitap** okudu
b. *Dün *kitap* **Fatoş** okudu.

(Öztürk, 2005, s.35)

Yukarıda yer alan örnek göz önünde bulundurulduğunda (115b) yapısında odak ile yüklem öncesi konuma “Fatoş” özel adın gelmesi “kitap” sözcüğünü yüklemden ayırmakta ve dilbilgisidışı okuma sağlamaktadır.

Türkçede yalın adlar konulaştırılmaz, konu konumunda ilgili adlar kullanımı için durum bakımından belirtili olmalıdır.

- (116) a. Bebekten eti aldım
b. Eti bebekten aldım.
c. Bebekten et aldım.
d. *Et bebekten aldım

(Öztürk, 2005, s.35)

Örnek (116d) göz önünde bulundurulduğunda durum kodlaması olmayan yalın “et” nesnesinin konu konumunda sesletilmesi dilbilgisidışı okuma sağlamaktadır. (116a-c) örnekleri konu konumunda durum kodlaması olan adların kullanıldığı dilbilgisel verileri ele almaktadır.

Türkçede belirtme durumu kodlanmış nesne ve yüklem arasında belirteç eklemlenebilirken yalın nesne ve yüklem arasında belirteç konulduğunda yapılar dilbilgisidışı olmaktadır.

- (117) a. Ali kitabı hızlı hızlı okudu.
b. Ali hızlı hızlı kitabı okudu.
c. Ali hızlı hızlı kitap okudu.
d. *Ali kitap hızlı hızlı okudu.

(Öztürk, 2005, s.35)

(117a-c) örneklerinde belirtme durumu ile kodlanmış olan yapılarda “hızlı hızlı” belirtecinin nesne ve yüklem arasında olup olmaması tümceleri dilbilgisidışı kılmamaktadır; öte yandan, (117d) örneğine baktığımızda yüklem ve eksiz olan nesne arasına ilgili belirtecini girdiği yapıda üretimin dilbilgisidışı olduğu görülmektedir.

Türkçede eylem ardı konuma durum kodlaması olmayan adların taşınması dilbilgisidışı okuma sağlarken durum kodlaması yapılan adlar eylem ardı konumda sesletilebilmektedir:

- (118) a. *Ali okudu kitap.
b. Ali okudu kitabı.

(Öztürk, 2005, s.36)

(118a) örneğine baktığımızda yalın durumda olan “kitap” sözcüğünün eylem ardı konuma taşınması tümceyi dilbilgisidışı kılar. Öte yandan belirtme durumu ile kodlanmış olan nesnenin (118b) örneğinde görüldüğü üzere yüklem ardı konumda sesletilebilmektedir ve ilgili yapı dilbilgiseldir.

Türetilmemiş (non-derived) niteleyiciler genellikle direkt olarak eylem önünde kullanılmaktadır (Taylan, 1984). Buna karşın, eksiz nesnenin kullanıldığı türetimlerde

ilgili niteleyicilerin nesne ve yüklem arasına girmesinin dilbilgisidışı okuma sağladığı gözlemlenmektedir.

- (119) a. Ali kitabı hızlı okudu.
b.* Ali hızlı kitabı okudu.
c. Ali hızlı kitap okudu.
d.* Ali kitap hızlı okudu.

(Öztürk, 2005, s.36)

Yukarıdaki örnekler göz önünde bulundurulduğunda (119) eksiz durumda olan nesne “kitap” ve yüklem tek bir birim olarak türetimde yer aldığını göstermektedir. Örnek (118c) “hızlı” niteleyicisinin sadece “kitap” sözcüğü üstünde açı almadığını “kitap okudu” yüklemi üstünde açı aldığını göstermektedir.

Son olarak Türkçenin vurgu örüntüsü göz önünde bulundurulduğunda vurgu yüklem üstünde kodlanmaktadır (Taylan, 1984). Yine de eksiz nesnenin olduğu türetimlerde vurgu yüklem üstünde değil ad üstünde kodlanmaktadır. Knecht (1986) ilgili vurgu olgusunun yalın ad ve yüklem bileşmesine yönelik dilsel kanıtlar sağladığını savunmaktadır.

- (120) a. A. Ali Odasında mektup yazıyor değil mi?
B. Hayır, yazmıyor. Mektup okuyor. / *Mektup okuyor.
b. Ali kitap okudu.
c. *Ali kitap okudu.

(Knecht, 1986, s.91)

(Öztürk, 2005, s.37)

Yukarıda yer alan örnek (120) göz önünde bulundurulduğunda yalın nesnenin bulunduğu türetimlerde vurgunun beklenilen aksine yani yüklem yerine nesne üstünde olduğu görülmektedir. Yalın nesnenin olduğu ancak vurgunun yüklem üstünde olduğu türetimlerin dilbilgisidışı okuma sağladığı göz önünde bulundurulmalıdır. Alanyazına baş-baş geçişim yapılarının benzer bir biçimde Türkçede de üretilebildiği savunmaktadır (Baker, 1988, Mithun 1984, Knecht 1986,

Nilsson 1985, 1986, Sezer 1991, Kornfilt 1995, 2003a, Schroeder 1999, Aydemir 2004 aktaran Öztürk 2005). Ancak ilgili çözümlemelere yönelik bazı problemler alanyazında dikkat çekmektedir.

Öztürk (2005) baş-geçişimi çözümlemelerinin üç büyük problem ile karşılaştığını savunmaktadır. Buna göre, yüklem öncesi yalın adların baş olma durumu tartışmalıdır. Ayrıca, Türkçede geçişim yapıları yüklemi geçişsiz yapmaz. Son olarak, Türkçede geçişli ve özneli geçişsiz yapıların özneleri dışsal üye olmalarına rağmen geçişim yapılarında işlenebilir.

Taylan (1986) Türkçedeki baş geçişim yapılarına yönelik karşıt veriler sunmaktadır. Çalışmasında “dA, bile ve mI” parçacıklarının eksiz nesne ve yüklem arasına girebildiğine değinmektedir. İlgili parçacıkların yapı içinde bulunabilmesinin ad+yüklem baş geçişim yapılarının tek bir birim olarak ele alınamayacağını savlamaktadır.

(121) a. Ali kitap da/mı/bile okudu.

b. Ali kitap okudu, dergi değil.

(Öztürk, 2005, s.39)

Örnek (121a)’ya baktığımızda yüklem ve eksiz nesne arasına “dA, bile ve mI” parçacıklarının girebildiği görülmektedir. İlgili örnekler ad baş ve yüklem başın geçişim yapısı üretilen tek bir birim gibi işlenmemiş olabileceğini sezdirmektedir.

Taylan’ın (1986) çalışmasında yer alan verilere ek olarak Öztürk (2005) ilgili yapıların baş geçişim üretimine yönelik karşıt veriler sağlamaktadır. Türkçede geçişim yapılarında yüklem eksiltilebilmektedir. Benzer bir biçimde örnek (121b) ilgili yapıda yüklem silinebildiği görülmektedir. Geleneksel çalışmaların iddiası göz önünde bulundurulduğunda Türkçede baş geçişim yapıları tek bir birim olarak ele alınabilecek olsaydı eksiltme yapılarının türetimi dilbilgisidışı okuma sağlamalıydı.

Değindiğimiz verilere ek olarak geçişim yapılarında Türkçede sıralama yapılarında bağlaç ile üretilebilmektedir. Aşağıda yer alan örnek (122) göz önünde bulundurulduğunda bağlaçlar ile sıralama yapılarının eksiz ad veya yüklem üstünde uygulanabildiği görülebilmektedir. Sıralı yapılarda ayrı ayrı olarak ad veya yüklem

başın işlemlenebilmesi $\langle A^0+E^0 \rangle$ yapısının geçişimli olmadığını yani tek bir birim olarak hareket etmediğini göstermektedir (Öztürk, 2005, s.39).

- (122) a. Ali kitap ve dergi okudu.
b. Ali kitap aldı ve sattı.

Türkçedeki geçişim yapılarının baştan başa taşımayla kurulmadığına yönelik diğer bir veri ise geçişim yapılan adların sıfat ile nitelenebildiği örneklerdir. Aşağıda yer alan örnekler (123a-c) göz önünde bulundurulduğunda geçişim yapısı olarak ele alınan $\langle \text{ad}+\text{yüklem} \rangle$ yapılarında sadece eksiz adın nitelendiği yani geçişim yapılarının tek bir birim olarak işlemlenmediği görülmektedir.

- (123) a. Ali ekşi elma yedi.
b. Ali konuşacak insan aradı.
c. Ali okuyacak kitap aradı.

(Öztürk, 2005, s.40)

Türkçedeki geçişim yapılarının baş ile yapılmasına yönelik değindiğimiz sorunların yanı sıra ikinci bir sorun daha dikkat çekmektedir. Çeşitli dillerde geçişim yapılarının A başın E baş ile birleşmesi ile ilgili yüklemın geçişsiz bir biçime büründüğüne değinmektedir. Ancak ilgili olgu Türkçede görülmemektedir. Taylan (1986) ettirgenlik yapılarında neden olan etmenin durum kodlaması aldığına değinmektedir.

- (124) a. Ali koştu.
b. Ayşe Ali'yi koşturdu.
(125) a. Ali balığı tuttu.
b. Ayşe Ali'ye balığı tutturdu.

(Öztürk, 2005, s.41)

Yukarıda verilen örnekler göz önünde bulundurulduğunda (124b) verisinde neden olan etmen belirtme durumu ile kodlanırken, (125b) örneğinde neden olan etmen yönelme

durumu ile kodlanmaktadır. İlgili örneklerde nesnenin eksiz bir biçimde kodlamasının yapılamaması Türkçedeki geçişim yapılarının yeniden ele alınması gerektiğini sezdirmektedir. Benzer bir biçimde (126b) örneğinde ettirgenlik yapısında geçişim yapısının kullanılması ile *üç konumlu yüklem* (three-place predicate) yapısına sahip olan inşanın geçişli yani iki konumlu yüklem biçiminde kodlanması gerekirken üç konumlu yüklem yapısının görünümüne sahip olduğu göze çarpmaktadır.

(126) a. Ayşe Ali'ye balık tutturdu.

b.*Ayşe Ali'yi balık tutturdu.

(Öztürk, 2005, s.42)

Öztürk (2005) çalışmasında Türkçe geçişim yapılarının alanyazında yer alan geçişim yapılarına göre farklılık gösterdiği diğer bir dilsel olgu ise Türkçede öznenin geçişim yapılarında işlemlenebildiğine yönelik verilerdir. Alanyazında öznenin dışsal üye olduğu ve geçişim yapılarının hedefi olamayacağına çalışmamızda değinilmiştir.

(127) a. Ali'yi arı soktu.

Geçişli-edici-geçişim

b. Ağaçta kuş ötüyor.

Öznesiz geçişli-edici-geçişim

(Öztürk, 2005, s.42)

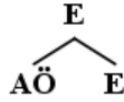
Yukarıdaki örnekler göz önünde bulundurulduğunda (127a) örneğinde geçişli yapılarda EDİCİ öznenin geçişim yapılarında işlemlenebildiği görülmektedir. Benzer bir biçimde (127b) örneğinde öznesiz geçişli yapılardaki edici öznenin geçişim yapılarının hedefi olabileceği dikkat çekmektedir. Çalışmamızda değindiğimiz dilsel kanıtlar göz önünde bulundurulduğunda Türkçede geçişim yapılarının alanyazında betimlenen yapılarla kıyaslandığında bazı farklılıklar ortaya koyduğu görülmektedir.

Massam (2001) alanyazında yer alan geçişim yapılarına yeni bir boyut katarak *sözde-geçişim* (pseudo-incorporation) yapıları önerisinde bulunmaktadır. İlgili çalışmada sözde-geçişim yapılarında baş A^0 yerine AÖ yapılarının işlemlendiği savlanmaktadır. İlgili yapılarda A^0 başın E^0 üstüne geçişim yapmadığı, AÖ yapısının E^0 başa tümleş olarak birleştiğini savlamaktadır. İlgili yapılarda AÖ'nün durum kodlaması alamaması üstünde tümleş konumunda çıkamadığı savlanmaktadır.

Massam (2001) çalışmasında aynı zamanda ilgili AÖ yapılarının *gönderimsel* (referencial) özelliklerine de değinmektedir. Çalışmasında sözde-geçişim yapılarında ilgili AÖ'lerin yüklem için niteleyen işlevinde olduğunu önerir.

Türkçedeki yapıların alanyazında yer alan geleneksel geçişim yapıları ile çözümlenmesinde ortaya çıkan sorunlar göz önünde bulundurulduğunda Öztürk (2005) A⁰ baş yerine ilgili yalın yapıları AÖ olarak yeniden ele almaktadır. Aşağıda yer alan sözdizimsel inşanın iç yapısına yönelik çözümleme olarak çalışmada yer almaktadır.

(128)

Öztürk (2005) iç yapısını ele aldığımız sözde-geçişim yapılarının AÖ'lerinin sözdizimsel *değergesine* (status) yani sözdizimsel üye değerine yönelik çözümlemeler sunmaktadır. Test edilen birimin üye olması aynı zamanda sözdizimsel işlemlere açık olması demektir. Öztürk (2005) ilk olarak edilgen yapılarda sözde-geçişim yapılarındaki AÖ'lerin işlemlenip işlemlenmediğini test etmektedir.

- (129) a. Ali kitabı odada okudu
b. Kitap odada okundu.
c. Ali odada kitap okudu.
d. Odada kitap okundu.

(Öztürk, 2005, s.46, 47)

(129a) örneği iki konumlu yüklem olan “okumak” ve {özne, Ali; nesne, kitap} sözcüklerini içermektedir. İlgili örneğin edilgen yapısı (129b) örneğinde görülmektedir. Tümcenin edicisi silinip sözdizimsel özne olarak ilgili konuma “kitap” sözcüğü yükselmekte ve yüklem üstünde ilgili dilsel kodlamalar yapılmaktadır. Öte yandan örnek (129c)’ye baktığımızda geçişim yapısı olarak {kitap okumak} yapısı kullanılmaktadır. Öztürk (2005) örnek (129d)’de yer alan tümceyi kişisiz edilgen yapılar ulamı altında ele almaktadır. Yani {kitap} AÖ’sü “okumak” yüklemine tümleş

konumda kalmakta sözdizimsel işlem olarak edilgen yapının konusu olmamaktadır. Yani ilgili yapı içinde sözdizimsel özne bulunmamaktadır.

Kişisiz edilgen yapılar içsel üyenin olmadığı özneli geçişsiz yapıların edilgen yapıldığı türetimlerdir.¹⁴ Geçişim yapılarında sözdizimin <kitap> sözcüğünü işlemlemek için görmemesi, Özneli geçişsiz yapıların edilgen bir biçimde türetilmesine benzer bir örüntü göstermesi ilgili AÖ'nün sözdizimsel üye olmadığını sezdirmektedir.

Öztürk (2005, s.48) çalışmasında sözde-geçişim yapılarının özneye uygulanabilmesine yönelik verilerle de AÖ yapısının üyelik özelliğini ele almaktadır.

(130) a. Ali'yi arı soktu

b. *Ali sokuldu.

Yukarıda yer alan örnek (130)'a baktığımızda *gönderimsiz* (non-referential) olan eksiz “arı” öznesinin geçişim yapısı olduğu savlanmaktadır. İlgili yapının edilgen yapıldığı örnek (130b) dilbilgisidışı okuma sağlamaktadır. Öte yandan aşağıda yer alan örnek (131a)'ya bakıldığında öznenin gönderimsel olması ve yalın durum atanmış olması ile edilgen yapının dilbilgisel bir biçimde üretilebildiği görülmektedir (Öztürk, 2005, s.48).

(131) a. Arı Ali'yi soktu.

b. Ali arı tarafından sokuldu.

Öztürk (2005) Türkçede edilgen üretiminin dilbilgisidışı olan ayırık geçişsiz yapıların örnek (130) ile benzer bir örüntü gösterdiğine değinmektedir. İlgili yapılardaki öznelerin sözdizimsel özne olmadığına ve ilgili yapıların dış üye olmayıp sözde-geçişim türetimler olduğunu savlamaktadır.¹⁵ Geçişim yapılarını genel hatlarıyla

¹⁴ a. İnsanlar koştu

b. Koşuldu.

Yukarıda yer alan örnek “koştu” özneli geçişsiz yapıların edilgen bir biçimde türetildiği üretimlerdir (Öztürk, 2005).

¹⁵ a. Çocuk büyüdü

b. *Büyüldü.

Yukarıdaki örnek göz önünde bulundurulduğunda Öztürk (2005) ayırık geçişsiz üretimlerde öznenin sözde-geçişim yapısı olduğunu, sözdizimsel üye olmadığı için edilgen yapı işlemlemesinin sözdizim

özetlemek gerekirse geçişli yapıların nesnelerinin geçişim yapısı içinde yüklemnin tümleci olması ilgili üretimi özneli geçişsiz yapar yani yapı içinde iç üye yokmuş gibi bir işlem gerçekleşir. Benzer bir biçimde öznenin geçişim yapısı içinde işlemlendiği üretimlerde yapı ayrık geçişsiz benzeri bir türetim oluşturmaktadır (Öztürk, 2005, s.52):

- (132) a. Ali güzel kitabı okudu.
b. Ali güzel kitap okudu.
c. Ali kitabı hızlı okudu.
d. *Ali hızlı kitabı okudu.
e. Ali hızlı kitap okudu.

Yukarıda verilmiş olan örnek (132a)'ya baktığımızda nesnenin belirtme durumu ile kodlanması, geçişimli yapı olmaması “güzel” sözcüğünün sıfat işlevi görerek sadece kitap üstünde açtığı görülmektedir. Öte yandan (132b) örneğinde nesnenin yalın olması, geçişimli yapı olması ile “güzel” sözcüğü belirteç işlemi görerek <kitap okumak> öbeği üstünde açığa almaktadır. Benzer bir biçimde örnek (132d) örneğinde <hızlı> sözcüğü belirtili nesne üstünde hiyerarşide birleşmesi tüketimi dilbilgisidışı kılarken (32e) örneğinde görüldüğü üzere yalın nesne ile geçişimli yapıda “hızlı” sözcüğü <kitap okumak> üstünde açığa almakta ve belirteç işlevi üstlenebilmektedir. Türetilmemiş niteleyiciler genellikle yüklem öncesi konumdadır ve yüklem ile arasına sözdizimsel üye aldığı türetimler dilbilgisidışıdır. Yukarıdaki örneklerin dilbilgisel olması ilgili AÖ'lerin sözdizimsel üye olmadığını sezdiren başka bir dilsel kanıt olarak ele alınmaktadır¹⁶.

Sonuç olarak çalışma Türkçede bir AÖ ve E başın *karmaşık yüklem* (complex predicate) olarak geçişimli yapı inşa ettiği savlanmaktadır. Geçişimli yapılardaki AÖ'lerin gönderimsiz ve yalın olmak üzere iki önkoşulu bulunmaktadır. Geçişimli yapılardaki AÖ'ler sözdizimsel üye değildir ve sözdizimsel işlemlere görünür değildir.

içinde gerçekleşmediğini görünür, olmadığını öne sürmektedir. Ancak Kornfilt (1997a, s.327) Türkçenin ayrık geçişsiz yapıları kişisiz edilgen yapı biçiminde türetebildiğine değinmektedir.

¹⁶ Alanyazında deyimler sözlükçe içinde kalıp bir biçimde türetime girdiği bu yüzden öznenin deyimlerin bir parçası olmadığı ve dışsal üye olduğu savlanmaktadır. Ancak Türkçede “Ali'yi kurt kaptı” gibi öznenin deyim parçası olduğu türetimler göze çarpmaktadır. İlgili yapılar Öztürk (2005, s.54) çerçevesinde sözde-geçişim yapıları olarak yeniden ele alınmaktadır.

Sözdizimsel üye olmanın iki koşulu vardır. Bunlardan ilki gönderimsel olma koşulu diğeri AÖ üstünde durum kodlaması koşuludur. Çalışma ilgili koşulların Gös konumunda gerçekleştiğini savlamaktadır.

2.5. Ara Sonuç

Çalışmamızın ikinci bölümünde ilk başta konum, durum ve uyum bakımından özneyi ele aldık. Öznenin durum bakımından yalın, belirtme ve yönelme durumları ile kodlanabildiğini gördük. Konum bakımından Türkçenin biçimbirimsel bakımdan zengin olması dilin bağımsız dizilişe olanak sağladığı ele aldık. Uyum bakımından Türkçede adcıl ve yüklemcil olarak iki tür uyum dizgesi olduğuna değindik. İlgili uyum olgularında Türkçede özne üstündeki kişi-sayı özelliklerinin değerlendirme işlemini gerçekleştirdiğini gördük. Ancak uyumun görülmediği verilere de alanyazında değinildiğini tartıştık. İlgili üç başlık altında ele aldığımız öznelerin tümce, öbek ve tümcecik türlerinde içinde görünümelerini örneklerle açıkladık. Son olarak güncel çalışmaların açık sesletilen adılın konu olabileceğine, uyum biçimbirimlerinin sözdizimsel özne olabileceğine ve yüklem üstünde geçişim yapısı olduklarına yönelik çalışmaları ele aldık. Son olarak, Türkçedeki geçişim yapılarını detaylı bir biçimde örneklerle açıkladık.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZNE: YENİDEN DEĞERLENDİRME

3.1. YENİDEN DEĞERLENDİRME

Çalışmamızda özneyi birçok yönden alanyazında ele alındığı biçimiyle değerlendik. Bu kapsamda özneyi, sözdizimsel roller, anlamsal ve kullanımsal roller açısından ele aldık. Ardından Keenan (1976) uyarınca öznenin evrensellerini dört üst ulam altında otuz madde ve alt ulamlarıyla birçok dilden verilerle betimledik. Evrensellerine değindiğimiz öznenin çeşitli tümce, tümcecik ve öbek yapılarında görünümelerini ele aldık. Çizgisel dizilişteki konum, uyum ve durum bakımından görünümelerini incelediğimiz öznenin dilde açık veya örtük bir biçimde kodlanabildiğini gördük. Çalışmamızın üçüncü bölümünde alanyazında özneye yönelik sunulan savlar yeniden değerlendirilmekte ve çalışmamızda çözümleyeceğimiz problemler tanımlanmaktadır.

3.2. Yeniden Bakış

3.2.1. Keenan’a (1976) Yeniden Bakış

Keenan (1976) çalışmasında özerklik, durum imleme, anlamsal rol ve doğrudan dallandırma olmak üzere dört üst ulam altında otuz madde ile öznenin evrensellerini ele almaktadır.

İlk olarak Keenan (1976) çalışmasında öznenin eylemden bağımsız var olabildiğini savlamaktadır. Nesnenin varlığı yükleme bağılyken yani yüklem üstüne kurulmuşken öznenin bağımsız olduğunu savlamaktadır. Ancak geçişim yapıları ve güncel çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda öznenin özerkliğine yönelik savların yeniden ele alınması gerektiği sezilir:

(133) Hastayı [doktor muayene etti].

(Öztürk, 2005, s. 58)

Yukarıda yer alan örnek göz önünde bulundurulduğunda Öztürk (2001) geçişim yapılarında özne ve yüklem birlikte *karmaşık yüklem* üretilebildiğini önerir. Benzer bir biçimde Good & Yu (2000) uyum birimlerinin sözdizimsel özne olarak yüklem üstünde geçişim yapısı biçiminde kurgulandığını önerir. İlgili veriler ve çalışmaların çözümlemeleri dikkate alındığında öznenin özerkliğine yönelik evrensel özellik yeniden değerlendirilmelidir.

İkinci olarak Keenan (1976) özne dışı üyelerin eksiltilebildiğini; öte yandan öznenin eksiltildiği türetimlerin dilgisidışı okuma sağladığını savlamaktadır:

(134) a. John hunts lions (for living)

“John aslan avlar (geçinmek için)”

b. John hunts (for living)

“John avlar (geçinmek için)”

c. *hunts lions (for living)

“Aslan avlar (geçinmek için)”

Örnek (134c) göz önünde bulundurulduğunda tümceden öznenin silindiği örnek dilbilgisidir. Öte yandan (134b) örneğinde nesnenin eksiltilmesine rağmen türetim dilbilgisel okuma sağlar ve aynı zamanda anlamsal bakımdan kabul edilebilirdir. Oysaki aşağıda yer alan örneğe baktığımızda öznenin de eksiltilebildiği türetimlerin İngilizcede izin verildiği görülmektedir. Örnek (135b) ilgili bağlam içinde öznenin sesletilmediği yapıların dilbilgisel okuma sağladığını göstermektedir¹⁷:

(135) Where did you go for your trip?

a. I went to Antalya

b. Ø went to Antalya.

“Nereye gittin?”

a. Ben Antalya’ya gittim.

b. Ø Antalya’ya gittim.”

¹⁷ İlgili veriler anadili konuşucusu tarafından alınmıştır.

Üçüncü olarak çalışmada öznenin gönderimin tümce içinde başka bir kurucuya bağlı olamayacağı savlanmaktadır. Benzer bir biçimde Türkçede de özne konumunda dönüşlülük adılı ve işteşlik yapılarının özne olduğu türetimlerin dilbilgisidışı olduğu görülmektedir.

- (136) a. Ben kendimi seviyorum.
b. *Kendim, beni seviyorum.

Yukarıda yer alan örneğin aksine Kornfilt (1997a) Özne konumunda AÖ içinde dönüşlülük adılının kullanılabildiğini göstermektedir. Örnek (137) göz önünde bulundurulduğunda “kendi” adılının özne olan AÖ içinde yer aldığı görülmektedir. Aynı zamanda özne dışı üye olan “Hasan” özel adı tarafından bağlanmaktadır¹⁸.

- (137) [Kendi_i karısı] Hasan-a_i sadık.

(Kornfilt, 1997a, s.152)

Yukarıda yer alan örnek (137)’ye baktığımızda Keenan (1976)’nın savına karşıt olarak öznen konumunda yer alan AÖ içindeki bir üyenin türetim içindeki başka bir kurucuya bağlı olduğu görülmektedir. İlgili veri uyarınca nesnenin özne AÖ’sü içinde yer alan “kendi” adılını bağlayabilmektedir.

Dördüncü olarak, Keenan (1976) çalışmasında öznenin dönüşlülük adılarını bağlayabildiğine değinir. Benzer bir biçimde Türkçede dönüşlülük adılının özne tarafından bağlanabildiği görülmektedir. Öte yandan özne dışı üyelerin de dönüşlülük adılını bağlayabildiğine dikkat edilmelidir. Aşağıda yer alan örnek göz önünde bulundurulduğunda hem öznenin hem de dolaylı nesnenin “kendi” adılını bağlayabildiği görülmektedir:

¹⁸ Alanyazında çeşitli çalışmalar özne konumunda dönüşlü adılın kullanılabildiğini de göstermektedir (König & Gast, 2002, s.12; Siemund, 2003, s. 497):

- a. Himself is not in his office right now.
“Kendisi şu an odasında değil.”
b. I’m afraid himself will be very angry when he hears about the accident to the mare
“Korkarım ki kendisi kısırakla olan kazayı öğrenince çok kızacak.”

Benzer bir biçimde Türkçede de özne olarak dönüşlü adılın kullanılabildiği veriler üretilebilmektedir.

- a. Kendi etti, kendi buldu.

(138) Mehmet_i, Ahmet’e_j kendi_{i/j} eşinin vefat haberini verdi.

Çalışmada beşinci olarak, öznenin eşgöndergesel eksiltme ve adılaştırma yapılarını denetleyebilmesi ele alınmaktadır. Aşağıda verilmiş olan örnek (139a-b) göz önünde bulundurulduğunda eşgöndergesel eksiltme yapılarında yorumlanan özne ana tümcenin öznesi ile aynıdır. Silinen özne ana tümcenin nesnesine yönelik bir okuma sağlamaz:

(139) a. John_i talked to Bill_j for a while and then he_{i/j} left.

b. John_i talked to Bill_j for a while then Ø_{i/*j} left.

“John Bill’le bir süre konuştuktan sonra ayrıldı.”

Benzer bir biçimde aşağıda yer alan örnek göz önünde bulundurulduğunda eşgöndergesel eksiltme yapılarında yorumlanan özne ana tümcenin öznesi ile aynıdır. Silinen özneyle ana tümcenin nesnesine yönelik bir okuma olanaksızdır:

(140) Can_i Cemil_j’i öptü ve [Ø_{i/*j} evden ayrıldı].

Altıncı olarak, öznelere geriye dönük eksiltme yapılarını ve adlaştırma yapılarını denetlediği ele alınmaktadır. Örnek (141b) göz önünde bulundurulduğunda örnek (139b)’ye benzer bir şekilde geriye dönük eksiltme yapılarında da silinen öznenin yorumlanması ana tümcenin öznesine bağlıdır.

(141) a. When he got home, John_i talked to Bill_j.

b. On Ø_{i/*j} arriving home, John_i talked to Bill_j.

“Eve varınca John Bill’le konuştu.”

Oysaki Türkçede ilgili yapılarda sadece öznenin değil aynı zamanda nesnenin de tümceciğin öznesini denetleyebildiği görülmektedir. Örnek (142)’de yer alan veriye baktığımızda hem “Can” hem de “Cemil” özel adlarının yantümceciğin öznesine yönelik bir okuması sağladığı görülmektedir.

görülmektedir. Benzer bir biçimde karşın örnek (146a ve 146b) örneklerine bakıldığında yüklem üstünde özne veya nesne ile uyumun kodlanabildiği görülmektedir.¹⁹ Uyuma yönelik ilgili veriler göz önünde bulundurulduğunda öznelik özelliği olarak uyum olgusunun ele alınması yeniden gözden geçirilmelidir.

- (146) a. Ram-ne [rot-ii khaa-nii] chaah-ii
Ram-E ekmek.D ye-D iste-D.TKL
“Ram ekmeği yemek istedi.”
b. Ram-ne [rot-ii khaa-naa] chaah-aa
Ram-E ekmek.D ye-E iste-E.TKL
“Ram ekmeği yemek istedi.”

(Mahajan,1989 aktaran Bhatt, 2005, s. 761)

Ayrık uyum olgusunun yanı sıra Türkçede yüklem üstünde uyumun görülmediği ya da özne dışı bir üye ile uyuma girebildiği veriler alanyazında görülmektedir. Aşağıda yer alan örnek (147) yüklem ilgili üretim içindeki özne ile değil de adıl yüklem olan adıl ile uyuma girdiğini göstermektedir.

- (147) a. Ayşe benim.
b. Ayşe sensin
c.*Ayşe ben.

Yukarıda yer alan özne dışı uyum olgusunun yanı sıra Türkçe uyumun görülmediği ama zamanın yüklem üstünde kodlandığı yapılar da üretilebilmektedir. Örnek (148)’de bir KDİ (Kuraldışı İmleme) yapısı bulunmaktadır ve “yer” yüklemine üstünde geniş zamanın kodlandığı ancak kişi-sayı uyumunun görülmediği dikkat çekmektedir.

- (148) Ben [seni çok tatlı ye-r.GZ diye] biliyordum.

¹⁹ Çoklu uyum ilişkisine yönelik veriler için bkz Mahajan (1989), Bhatt (2005), Sigurdsson (1996), Ussery (2011), Anagnostopoulou (2005)

Keenan (1976) dokuzuncu olarak, öznenin tümce sınırların dışında gönderimde bulunabildiğini aşağıdaki örnek ile çalışmada ele almıştır. *Düşünme* (thinking) türü eylemlerde tümleş konumunda yer alan dönüşlü adıları ana tümcenin öznesi tarafından bağlanabildiği görülür:

- (149) Ojo_i rop o on_i / ò_j mu sasa
“Ojo düşün.GNŞ diye 3TKL.ERİL 3TKL.ERİL KOŞAÇ zeki
“Ojo, kendini zeki diye biliyor.”

Benzer bir biçimde Kornfilt (2000a) Türkçede dönüşlü adıların *uzun mesafeli bağlama* (long distance binding) yapılarında özne tarafından bağlanabildiğini göstermektedir. Aşağıda yer alan örnek (150)’ye baktığımızda yantümceciğin içinde yer alan dönüşlü adılı hem yantümceciğin öznesi hem de ana tümcenin öznesi tarafından bağlanabilmektedir.

- (150) Fatma_i [Ahmet_j’in kendini_{i/j} çok beğendiğini] biliyor.

(Kornfilt, 2000a, s.198)

Öte yandan örnek (151) göz önünde bulundurulduğunda yantümcecik içinde özne konumunda yer alan dönüşlü adılının ana tümcenin hem öznesi hem de dolaylı nesnesi tarafından bağlanabildiği görülmektedir.

- (151) Can_i Cemil_j’e [kendi_{i/j} eşinin hastaneye kaldırıldığını] söyledi.

Diğer bir özellik olarak Keenan (1976) öznenin bağlaç yapılarında silinebildiğine değinir. Türkçede de benzer bir biçimde öznenin sıralı tümcelerde silinebildiği görülmektedir. Aşağıda yer alan örnek göz önünde bulundurulduğunda kişi ve sayı uyumunun yüklem üstünde görülmediği yapılarda da sıralı tümceciklerin olduğu yapılarda özne silinebilmektedir.

- (152) Ben [seni çok tatlı yer ve çay içer diye] biliyordum.

Öte yandan, Türkçede nesnenin de silinebildiği yapılar alanyazında yer almaktadır. Şener & Takahashi (2010, s. 87) Türkçede sıralı yapılarda öznenin eksiltilebildiğini göstermektedir. Aşağıda yer alan örnek (153)’e baktığımızda ikinci tümcenin nesnesinin yani “anne” sözcüğünün eksiltilebildiğini görmekteyiz.

(153) Can annesini eleştirdi Mete ise ~~annesini~~ övdü.

On birinci özellik olarak çalışmada bağlaç yapılarında öznenin eksiltildiği yapılarda ana tümcenin öznesi ve eksiltili tümcenin sesletilmeyen öznesinin aynı okumaya sahip olduğuna değinilmektedir. Türkçe de öznelik özelliği bakımından benzer sonuçlar sağlamaktadır. Örnek (154)’te eksiltili öznenin ana tümcenin nesnesine yönelik okuma sağlayamadığı, ana tümcenin öznesi ile aynı okumaya sahip olduğu görülmektedir.

(154) Canı, Mehmet’i’ye bağardı ve $\emptyset_{i/*j}$ oradan ayrıldı.

Çalışmada on ikinci olarak, seri eylem yapılarını içeren eşgönderimsel yapılarda öznenin silinebilmesini özneye özel bir özellik olarak ele almaktadır. Türkçede de benzer bir biçimde seri eylem yapılarında özne silinebilmektedir. Örnek (155a)’ya baktığımızda sıralı yapılarda öznenin silinebildiği görülmektedir. Öte yandan örnek (155b) aynı yapılarda sadece öznenin değil nesnenin de silinebildiğini göstermektedir.

(155) a. Buse yemeği yaptı, sofrayı kurdu ve çayını koydu.

b. Buse kitabı aldı, okudu ve sattı.

Türkçede öznenin yanı sıra nesnenin de seri eylem yapılarında silinebiliyor olması ilgili özelliğin öznelik özelliği olarak ele alınabilmesi için yeterli olmadığı göstermektedir.

Öznelik özelliklerinin on üçüncü olarak, tümcenin doğru olduğu durumda öznenin gönderiminin varlığına yönelik bir gereksinim olduğu ele alınır. Örneğin “Şengül tanrıya inanır.” tümcesinde “tanrının” varlığı öznenin algısına bağlıdır, kesin

değildir. Öte yandan tümcenin doğru olduğu varsayımı altında öznenin gönderimi bulunmaktadır.

Benzer bir şekilde on dördüncü özellik olarak olumsuz, soru veya koşul tümcelerinde öznenin gönderimine, varlığına yönelik önvarsayım söz konusudur. Aşağıda yer alan veri göz önünde bulundurulduğunda (156) örneğinde “Buse” özel adının yani öznenin var olduğuna yönelik bir varsayım zorunludur. Oysaki ilgili örnekte İzmir’in kraliçesinin olmadığına yönelik bir yorum yapmak da mümkündür. Yani özne dışı üyelerin olumsuz yapılarda var olduklarına yönelik bir önvarsayım yoktur.

(156) Buse İzmir’in kraliçesi değildir.

Keenan (1976) başka bir öznellik özelliği olarak deyimlerde özne gönderiminin ancak bağlam içinde şekillendiğini belirtir. Örneğin “dağ fare doğurdu” deyiminde dağın gönderimi ancak ilgili bağlam içinde yorumlanmaktadır. Oysaki belirttiğimiz deyimde sadece özne olan “dağın” değil aynı zamanda nesne olan “fare” sözcüğünün de gönderimi ilgili bağlam ile değişmektedir.

Çalışmada diğer bir öznellik özelliği olarak öznenin tümcenin konusu yani eski bilgi olduğu savlanmaktadır. Öztürk (2001) benzer bir biçimde açık adılların konu konumunu doldurduğunu savlamaktadır. Bunlara koşut olarak, Erguvanlı (1984) bağlamın açık özne kullanımını etkilediğine değinmiştir. Örnek (157)’ye baktığımızda özneyi “kim” ile sordumuzda cevabın örtük özne ile üretildiği tümcenin dilbilgisidışı olduğu görülmektedir. İki tümcede de yüklem üstünde kişi-sayı özelliklerinin görülmesine rağmen öznenin adıl olması tümceleri dilbilgisidışı okuma sağlamaktadır (Öztürk, 2001, s.240)

(157) Bu soruyu kim sordu?

A. Ben sordum.

B. * *adıl* sordum.

İşsever (2000) çalışmasında konunun her zaman özne olmak zorunda olmadığını öne sürmüştür. Çalışmasında aşağıda verilmiş olan örnek (158a)'da konunun "ALİ" ve (157b)'de "EVE" olduğunu savlamıştır. Konunun değişmesinin ve aynı anlamı farklı sözdizimsel biçimlerle sunabilmemizin nedeninin bağlamda meydana gelen değişimlerin olduğunu ileri sürer. Örneğin (158a) için bağlam "Ali nereye gitti?" sorusu olabilirken (158b) için "Eve kim gitti?" sorusu olabilmektedir. Diğer bir anlatımla bağlamın değişmesi ile benzer gözükse de yukarıda verilmiş örneklerin birbirlerinin yerine kullanılamayacağı; konuşma bağlamına ait farklı iki türetim olduklarını öne sürer (İşsever, 2000, s. 73).

- (158) a. ALİ eve gitti.
b. EVE Ali gitti.

On yedinci özellik olarak da öznenin yüksek derecede göndergesel olduğuna değinilmiştir. Yani test edilen özne konumunda belirsiz bir AÖ'nün birleşmemesi ilgili kurucunun özne olabileceğini göstermektedir. Başka bir deyişle öznenin yalnızca [+belirli] birimler olabileceğine değinilmiştir. Adıllar, özel adlar ve *göstericiler* (demonstratives) [+belirli] özelliğe sahip olduğu için her zaman özne olabileceği savlanmıştır. Benzer bir biçimde Türkçe üstüne yapılan çalışmalarda da konunun kodlandığı konum olarak düşünülen tümce başı konumunda [-belirli] AÖ'nün olamayacağı savlanmıştır. Konu konumundaki üye veya üyelerin [+belirli] olması veya [+belirli] bir kümeye ait olması gerektiğine değinilmiştir (Erkü, 1983; Erguvanlı, 1984; Hoffman, 1995 aktaran İşsever, 2000).

- (159) a. **Bir misafir* sigarasını yanık unuttu.
b. Dün gece on beş kişi vardı ya *bir misafir* sigarasını yanık unutmuş.
(Erkü, 1983, s. 128 aktaran İşsever, 2000, s. 24)

Keenan (1976), Erkü (1983) ve İşsever (2000) içinde yer alan savlar göz önünde bulundurulduğunda öznenin [+belirli] olması veya [+belirli] bir kümeye ait olması gerektiğine değindik. Öte yandan Türkçede öznenin gönderimsel olmayan bir AÖ olarak da türetimde yer alabildiği dikkat çekmektedir.

(160) Ali'yi bir böcek ısırđı.

Yukarıda yer alan örnekteki özne “bir böcek” AÖ'sü belirlilik bakımından [-gönderimsel] özelliğe sahiptir. Başka bir deyişle özne konumunda yer alan “bir böcek” AÖ'sünün gönderimsel olmaması alanyazında yer alan özne [+belirli] olmalıdır savlarına karşıt veri sağlamaktadır.

Başka bir özellik olarak, öznenin diğerkuruculara kıyasla tümce içinde daha geniş açı alabilmesidir. Aşağıda yer alan örnek (160a) baktığımızda [her adam] > [bir kadın] üstünde açığı almakta ve her erkek farklı bir kadını öptü okuması sağlamaktadır. Öte yandan (161b) örneğinde [bir kadın] > [her adam] üstünde açı aldığı için her erkeğin tek bir kadını öptüğü okuması sağlanmaktadır Benzer bir biçimde öznenin türetim içindeki diğerkurucular üstünde açı aldığı görülmektedir.

- (161) a. Her adam bir kadın öptü.
b. Bir kadın her adam tarafından öpüldü
c. Her adam bir kadını öptü.
d. Bir kadını her adam öptü

Öte yandan (161c) örneğinde özne [her adam] çizgisel diziliş bakımından [bir kadını] nesnesinden önce sesletilmektedir. Öznenin yani [her adam] AÖ'sünün diğerkuruculara kıyasla tümce içinde daha geniş açı alabildiği varsayımı ilgili örneğin sağladığı iki okumayı açıklayamamaktadır

- i. Her erkek farklı bir kadın öptü [her adam] > [bir kadın],
ii. Her erkek tek bir kadını öptü [bir kadın] > [her adam].

Diğerkbir deyişle örnek (161c)'de nesne olan AÖ özne üstünde açı alabilmektedir. Benzer bir biçimde (161d) örneğine baktığımızda belirtili nesnenin tümce başı konumunda sesletildiği veride nesnenin üstünde açı aldığı ve [bir > her] okuması ürettiği görülür.

On dokuzuncu özellik olarak çalışmada öznenin genel olarak çizgisel diziliş bakımından tümcenin en sol konumunda sesletildiğine değinilmektedir. Yine de genel

ve kabul görmüş olan görüş, Türkçenin çekimsel kodlama yaparken sıklıkla biçimbirimsel süreçleri kullandığı; dolayısıyla, dilin bağımsız dizilişe olanak sağladığı yönündedir (bkz. Erguvanlı, 1984, s.43):

- (162) a. Adam, oğlana taşı attı.
b. Taşı oğlana attı adam.
c. Adam oğlana attı taşı.
d. Adam taşı attı oğlana.
e. Taşı attı adam oğlana.
f. Adam attı taşı oğlana.
g. Oğlana attı adam taşı.

Yirminci özellik olarak, öznenin ilgilendirme, ayırıklaştırma ve soru yapılarında işlemlenebildiğine değinilmektedir. Ayırıklaştırma yapıları alan yazında aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır.

“Ayrık yapı, iki tümceden oluşan karmaşık bir tümce yapısı biçiminde ele alınmaktadır. Bu tümcelerden biri kosa içeren ana tümce, diğeri ise sıfat yantümcesi ya da buna benzer bir tümce olabilmektedir. Ana tümcede yer alan koşacın özne olmayan tümleyicisi odak öbeğidir; sıfat yantümcesi ya da buna benzer bir tümcenin öğelerinden biri de bu odak öbek ile eşdizinlenmektedir. Ana tümce, sıfat yantümcesiyle birlikte mantıksal olarak basit bir önermeyi ifade etmekte ve tek tümce biçiminde sunulmaktadır.”

(Lambrecht, 2001, s. 467 aktaran Can, 2005, s.1)

Keenan (1976) ilgili yapılarda öznenin işlemlenebilmesini öznelik özelliklerinden olarak ele almasına karşın Türkçe öznenin yanı sıra nesnenin de sözde-ayırıklaşma yapılarında işlemlenebildiği görülmektedir. Aşağıda yer alan örnekler göz önünde bulundurulduğunda (163a) öznenin (163b) ise nesnenin sözde ayırıklaşma yapılarında işlemlendiği değinilmektedir.

- (163) a. Sinemaya giden Hasan’dı.
b. Sinemada gördüklerim öğrencilerimdi.

(Kornfilt, 1997b, s.63 aktaran Can, 2005, s.55)

Çalışmada yer alan diğer bir öznelik özelliği ise test edilen AÖ'nün *iyesi* (possessor) ilgilendirme, ayırıklaştırma ve soru yapılarında işlemlenebiliyorsa ilgili AÖ özne olmasıdır. Oysaki Türkçede özne dışı üyelerin iyesinin de ilgilendirme yapılarında baş olabildiği görmekteyiz:

- (164) a. Çocuğun çantasını çaldım.
b. ~~çocuk~~ çantasını çaldığım çocuk

Yukarıdaki örneğe baktığımızda (164b) örneğinde [Çocuğun çantası] nesne AÖ'sünün iyesi [çocuk] adı ilgilendirme yapısının başı olabilmektedir.

Yirmi ikinci özellik olarak, ilgilendirme yapılarının özneye uygulandığı tümcelerde özne konumunda adıl kullanılmadığına değinilmiştir. Türkçede ilgilendirme yapıları baş ile yapıldığı için ilgili sava, veri Türkçede üretilmemektedir.

Keenan (1976) aynı zamanda çalışmasında yükseltme yapılarında öznenin merkezi rol oynadığını savlamıştır. Yani sözdizim içinde gerçekleşen yükseltme olgusunun özneye özgü olduğu savlanmıştır. Aşağıda verilmiş olan örnekler göz önünde bulundurulduğunda örnek (165a)'da mastar tümcecığının öznesi ana tümcenin nesnesi konumuna yükselmiştir. Özne yükseltme yapısına kıyasla (165b) örneği göz önünde bulundurulduğunda mastar tümcecığının nesnenin ana tümceye yükseltildiği yapı dilbilgisidir. İlgili veriler yükseltme yapılarında öznenin merkezi rol oynadığını gösterir.

- (165) a. John believed *Fred* to have struck the gatekeeper.
b. *John believed *the gatekeeper* Fred to have struck.
“John; Fred'i, bekçiye vurdu diye inanıyor.”

Alanyazında yükseltme yapıları özne konumundan özne konumuna ve özne konumundan nesne konumuna biçiminde özne ile sınırlı olarak ele alınmaktadır. Oysaki aşağıda yer alan örnek (166)'ya baktığımızda içtümcecik nesnesinin ana tümcenin öznesi konumuna yükselebildiği görülmektedir.

- (166) Araba_i bana hiç t_i yıkamamışsın gibi görünüyor.

Çalışmamızda da değindiğimiz üzere alan yazında iki tür yükseltme yapıları dikkat çekmektedir. İlki özne konumundan özne konumuna yükseltme diğeri özne konumundan nesne konumuna yükseltme. Ancak yukarıda ele aldığımız veri göz önünde bulundurulduğunda (166) örneği bize Türkçede nesne konumundan özne konumuna yükseltme yapılabildiğini göstermektedir. Yani içtümceciğin öznesi örtük 2TKL yani *adıl* olduğu görülmektedir. Aynı zamanda içtümceciğin nesnesi (araba) sözcüğüdür. İlgili içtümcecik içinden nesne ana tümcenin özne konumunda yükseltilmekte ve ana tümcenin ilgili konumunda sesletilmektedir. Diğer bir deyişle ana tümcenin öznesi aynı zamanda içtümcenin nesnesidir.

Yirmi dördüncü öznellik özelliği olarak öznenin her zaman biçimbirimsel olarak özerk adıl ile türetime katılabilmesine ve ilgili adılların tam AÖ'ler ile sıralanmış bir biçimde kullanılabildiğine değinilmiştir. Ancak ilgili özelliğin sadece özneye özel olmadığı aşağıda yer alan örnek (167) nesnelerin de benzer biçimde sıralanmış olarak türetime girebildiğine gösterir ve değinilmesi gereken diğer bir veri olarak dikkat çekmektedir.

(167) Elma ve armudu getir.

Çalışmada özerklik üst ulamının altında yer alan son özellik olarak Keenan (1976) aynı zamanda öznelere niceleyici yükseltme yapılarının AÖ'sü olduğunu savlar. İlgili özellik kapsamında çalışmamızda yer alan örnek (5) tekrarlanmıştır. Aşağıdaki örneklerde yer alan “both” ve “all” niceleyicileri özne BelÖ içinde konumlanmıştır. Yükseltme sırasında örnek (168a ve 168b)'de görebildiğimiz üzere niceleyicilerin ilk birleşme konumunda kalabilmesi özneye özgü bir olgu olarak tartışılmaktadır. Özsoy (2005b), Görgülü (2006) Türkçenin *yerinde* (in-situ) bir dil olmasından dolayı açık bir biçimde niceleyici yükseltme olgusunun görülemediğini öne sürmektedir.

(168) *Both* Jane and Ellizabeth were at home

Jane and Ellizabeth *both* were at home.

“Hem Jane hem de Ellizabeth evdelerdi”

(169) *All* the boys came to Park.

The boys *all* came to Park.

“Tüm çocuklar parka geldiler”

(Miller, 2008, s. 91)

Yukarıda yer alan örnek (168 ve 169)’a baktığımızda “all” ve “both” niceleyicilerinin iki farklı konumda sesletilebildiği görülmektedir. Adger (2003:170) öznenin ilk Göş,eÖ konumunda birleştiğini ve Göş,TÖ konumuna taşındığını göstermektedir. Yukarıda yer alan örnekler de göz önünde bulundurulduğunda özne BelÖ içinde yer “all” ve “both” niceleyicilerinin taşıma sırasında Göş,eÖ konumunda kaldığı görülmektedir. İlgili olgu niceleyici yükseltme, *niceleyici ayırıştırma* (quantifier stranding) ya da *yüzen niceleyici* (floating quantifier) olarak ele alınmaktadır.

Durum imleme ulamı altında Keenan (1976) öncelikle öznenin genellikle yalın durumda olduğunu açıklamıştır. Ancak Türkçede öznenin yalın durum dışında da kodlandığına yönelik durumlar yer almaktadır:

(170) a. *Ben-im* yediğim balık çok lezzetliydi.

b. *Sen-i* çok tatlı yersin diye biliyordum.

c. *On-a* ödevlerini yaptıracağım.

Yukarıda yer alan örnek (170) göz önünde bulundurulduğunda (170a) örneğinde özne tamlayan durumu ile kodlanmaktadır. (170b) KDİ örneğinde özne üstünde belirtme durumu kodlanırken ettirgenlik yapısı olan örnek (170c)’de ettirilen yönelme durumu ile kodlanmaktadır.²⁰

Yirmi sekizinci özellik olarak, ettirgenlik yapılarında durumu değişen AÖ’nün genelde özne olduğu verilmektedir. Türkçede de benzer durum değişimi görülmektedir. Aşağıda yer alan (171a ve b) örneklerinde özne belirtme durumu veya yönelme durumu ile kodlandığı dikkat çekmektedir.

²⁰ Ettirgenlik yapılarında “onu koşturdum, uyuttum” gibi ayırık geçişsiz ve özneli geçişsiz yapılarda ettirilenin belirtme durumu ile kodlanabildiği de göz önünde bulundurulmalıdır.

- (171) a. (ben) çocuğu uyuttum.
b. (ben) çocuğa süt içirttim.

Örnek (171a ve 171b) örneklerine baktığımız da iki yapıda da öznenin yalın durum ile kodlandığı, tümce başı konumunda sesletildiği ve yüklem üstünde ilgili öznenin kişi-sayı özelliklerinin kodlandığı görülmektedir.

Durum imleme bakımından çalışmada sunulan son özellik, adlaştırma yapılarında öznenin yalın durum yerine tamlayan durum imlemesi alabilmesidir. Aşağıda yer alan örnekler göz önünde bulundurulduğunda adlaştırma yapılarında öznenin yalın olduğu veya özne yerine nesnenin tamlayan durumu ile kodlandığı ilgili türetimler dilbilgisidir.

- (172) a. senin kitabı okuduğunu biliyordum.
b. *kitabın sen okuduğunu biliyordum.
c. *Sen kitabı okuduğunu biliyordum.
d. [Can.YAL eve geldiğin]den ben dışarı çıktım.

Öte yandan örnek (172d) göz önünde bulundurulduğunda Türkçede adlaştırma yapılarında özne üstünde yalın durum kodlamasının görülebildiği dikkat çekmektedir. İlgili veri adlaştırma yapılarında Türkçede özenin sadece tamlayan değil aynı zamanda yalın durum ile de kodlanabildiğini göstermektedir.

Anlamsal roller çerçevesinde ele alınan özelliklere bakıldığında çalışmada Keenan (1976) öncelikle ana tümcenin yüklemi ile öznenin anlamsal rolü tahmin edilebilirken nesnenin anlamsal rolünün özneye kıyasla daha kısıtlı olduğunu savlamaktadır. Yani öznenin anlamsal rolü daha değişkenken nesnenin daha kısıtlıdır. Türkçede de benzer bir biçimde özne EDİCİ veya DENEYİMCİ rolü alabilmektedir. Öte yandan dolaysız nesne KONU veya ETKİLENEN rolünü almaktadır.

Otuz birinci özellik olarak çalışmada öznenin etkinlik belirten bir yüklem için genellikle EDİCİ rolü aldığına değinilmektedir. Çalışmamızda örnek (2)'de açıkladığımız üzere sözdizimsel yapı içindeki rol atama dizgesinde özneye EDİCİ anlamsal rolü atanır. İlgili rol yüklemün özne tarafından yapıldığını sezdirmektedir. İlgili sava yönelik örnek (37) yeniden ele alınmaktadır:

- (173) a. (Ben) koştum.
b. Can, kitap okudu.
c. Buz eridi.

Yukarıdaki örnek (173a ve 173b)’ye bakıldığında EDİCİ anlamsal rolünün atandığı ve Türkçe’nin değiştiğimiz öznellik özelliğine yönelik destekleyici veriler ürettiği görülmektedir. Öte yandan örnek (173c) göz önünde bulundurulduğunda öznenin EDİCİ anlamsal rolü dışında da kodlanabildiği görülmektedir. İlgili örnekte yer alan özne “buz” DENEYİMCİ anlamsal rolünü almaktadır. Çalışmamızda değiştiğimiz üzere sözdizimsel yapı içinde üç farklı rol atama dizgesi olduğunu belirtebiliriz:

- i. Sözdizimsel roller
- ii. Anlamsal roller
- iii. Kullanımsal roller

Keenan (1976) otuz ikinci özellik olarak buyrum tümcelerinin özne gönderimine yönelik bir yorumlamaya sahip olduğunu savlamaktadır. Çalışmamızda değiştiğimiz örnek (38)’de ilgili dilsel olguya yönelik veriler tartışılmaktadır. Türkçe ilgili özelliği destekleyen veriler üretmektedir. Örnek (174a-c) göz önünde bulundurulduğunda buyrum tümcelerinde öznenin eksiltildiğini görürüz. Benzer şekilde buyrum tümcesinde gönderimi yine öznedir.

- (174) a. Hemen yanıma gel!
b. Sakın oraya gitme!
c. Hemen (bana) kitabı ver!

Anlamsal roller bakımından ele alınan öznellik özelliklerinin sonuncusu özneler ile ettirgenlik yapılarındaki ETTİRİCİ benzer bir şekilde uyum, konum ve durum göstermesine değinilir:

- (175) a. *He* makes me do the laundry.
“Çamaşırları bana yıkattırır.”

- b. *I make him do the laundry.*
“Çamaşırları ona yıkattırırım.”

Benzer bir biçimde Türkçedeki ettirgenlik yapılarının öznesi ile diğer tümce türleri arasında konum, uyum ve durum benzerlik göstermektedir. Aşağıda yer alan örnek (175a ve 176b) hem ettirgenlik yapılarının ettiricisi hem de basit tümcenin öznesinin benzer dilsel olgular ile kodlandığını görmekteyiz.

- (176) a. *Ben yemek yaptım.*
b. *Ben sana yemek yaptırdım.*

3.2.2. Öztürk’e (2001) Yeniden Bakış

Öztürk (2001) çalışmasında genel hatlarıyla açık öznenin konu konumunda yani Gös, KonuÖ konumunda türetime girdiğini savlamaktadır. Türkçenin adıl düşüren bir dil olmadığını, yüklem üstünde kodlanan kişi-sayı uyum biçimbirimlerinin sözcüksel adıl olabileceklerini savlamaktadır. Açık olarak sesletilen adılın Gös,TÖ taban konumunda türetime girdiğini öte yandan uyum biçimbiriminin Gös, EÖ içinde türetime girdiğini öne sürmektedir (Öztürk, 2001, s.245).

- (177) a. *Bizim evimiz çok güzel ama sizin eviniz değil.*
b. **Bizim evimiz çok güzel ama eviniz değil.*
c. *Kimin evi eski?*
Bizim evimiz
*Evimiz

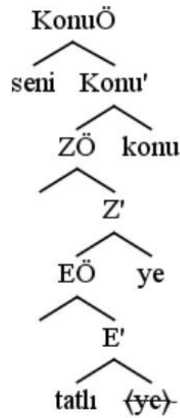
Örnek (177a ve 177b)’ye baktığımızda konunun değiştiği yani adılın değiştiği yapılarda adılın açık bir biçimde kodlanması gerekmektedir. İlgili yapılarda konunun değişmesine rağmen adılın örtük bir biçimde türetime katılması yüklem üstünde uyum olgusunun görülmesine rağmen dilbilgisidışı okuma sağlamaktadır. Benzer bir biçimde (177c) örneğinde “kimin” soru sözcüğü ile konunun yani adılın sorulduğu yapılarda adılın örtük bir biçimde kodlanması dilbilgisidışı okuma sağlamaktadır. Görüldüğü üzere adıl öbek üstünde kişi sayı uyum olgusunun görülmesinin yeterli

olmadığı dikkat çekmektedir. İlgili yapılarda adılın zorunlu olarak kullanılmasının açık adılın edimbilimsel başka bir deyişle kullanımsal rol üstlendiği ve tümcenin konusunu tanıttığı savlanmaktadır. Benzer bir biçimde aşağıda yer alan örneklerde AÖ ve KDİ yapılarında yüklem üstünde uyumun kodlanmamasına rağmen açık adılın türetime katılmasının konunun kodlanması şeklinde yorumlamaktadır. Aynı şekilde ilgili örnekler ile adıl ve yüklem üstünde uyum olgusunun Gös-Baş ilişkisi ile kurgulanamadığını savlamaktadır. Yüklem üstündeki uyum biçimbirimlerinin yüklem üstünde kodlanmış geçişim yapıları olabileceğini ve uyum ile açık adıl arasında bağlama benzeri bir ilişki kurgulandığını önerir (Öztürk, 2001, s.242, 247):

- (178) a. Benim araba
b. Ben [seni tatlı yedi] sanıyordum.

Yukarıda yer alan örnekler iki problem ortaya koymaktadırlar. İlk olarak yukarıda uyumun yani sözdizimsel öznenin türetime katılmadığı yapılarda konu konumunda türetime katılan adılın bağlama işlemi gerçekleşmemektedir. İkinci olarak GYİ ihlal edilmektedir. Türetim içinde sözdizimsel yani uyum birimlerinin bulunmaması Gös, ZÖ konumuna GYİ çerçevesinde taşımayı tetikleyememektedir.

(179)

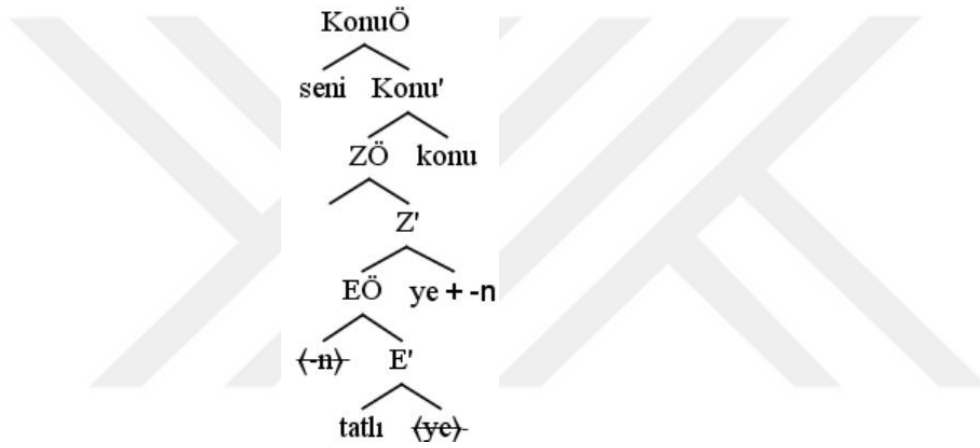

Yukarıda yer alan (179) örneğindeki sözdizimsel hiyerarşi göz önünde bulundurulduğunda bahsettiğimiz gibi iki problem ortaya çıkmaktadır. Birincisi özne konumunda yani Gös, EÖ ve Gös, ZÖ konumlarında sözdizimsel özne olarak uyum biçimbirimlerinin olmaması konu konumunda birleşen 2TKL adılının bağlanılamamasına sebep olmaktadır. İkincisi Gös, EÖ konumunda sözdizimsel

öznenin olmaması Z üstündeki [GYİ] özelliğinin silinememesine sebep olmaktadır başka bir deyişle GYİ ihlal edilmekte ve Göş, ZÖ konumuna taşıma gerçekleşmemektedir.

Öztürk (2001)'nin çözümlemesinde değinilmesi gereken başka bir problem ise bağlama ilkesi çerçevesinde k-buyurma ilişkisidir.²¹ Örnek (180)'de yer alan sözdizimsel inşaya baktığımızda özne olarak ele alınan uyum biriminin TÖ konumunda birleşen “seni” adılını bağlayamadığı görülmektedir. Bağlama İlkesi ihlali ile sonuçlanan çözümlemenin dilbilgisidışı okuma sağlaması beklenmektedir.²²

(180)

Öztürk (2001) çalışmasında sıralanmış yapılarda öznenin değişmesi ile sadece uyum kodlamasının yeterli olmadığını konunun değişmesi ile ilgili adılların konu konumunda birleşmesi gerektiğini önerir (Öztürk, 2001, s.241):

- (181) a. ben eve geldim *adıl* kitap okudum *adıl* televizyon seyrettim.
b. *ben eve geldim ben kitap okudum ben televizyon izledim.
c. Ben eve geldim *adıl* kitap okudum *adıl* televizyon seyrettim sen aradın.
d.* Ben eve geldim *adıl* kitap okudum *adıl* televizyon seyrettim, aradın.

²¹ Tallerman (2014) Bağlamanın A İlkesi: Bir dönüşlü gönderge erişilebilir evresi sınırları içinde bağlanmalıdır.” biçiminde ilgili ilkeyi tanıtmaktadır.

²² K-buyurma çerçevesinde ilgili yapının dilbilgisel olması için -n > seni biçiminde bir ilişki içinde olması gerekirken çözümleme bize seni > -n ilişkisini sezdirmektedir.

Anacak aşağıda yer alan örnek (182) göz önünde bulundurulduğunda Türkçede sıralı yapılarda açık öznenin kodlanmadığı yapılar dilbilgisel bir biçimde üretilebilmektedir. Örnekte görüldüğü üzere konunun yani öznenin değişmesi durumunda açık adıl kullanımının zorunluluğu önerisi ürettiğimiz veriyi açıklayamamaktadır.

(182) Eve geldim, aradın, çıktık ve buradayız.

İlgili çalışmanın açıklayamadığı başka bir veri ise ilgilendirme yapılarında üretilmektedir. Öztürk (2001) ilgi tümceciklerindeki *-(y)An* ve *-DIK* seçiminin aynı zamanda adıl uyumun gözlenme koşulunun öznenin uyum biçimbirimi olarak ele alınması ile çözümlemektedir. Çalışma sözdizimsel öznenin uyum biçimbirimi olduğunu savlamakta yani öznenin ilgi tümcecığının başı olduğu yapılarda uyum başının da özne olarak dışa taşındığını savlar. Bu durumda ilgi tümcecığı içinde UyumÖ'nün olmaması ile ilgi tümcecığında yüklem üstünde uyum kodlanmaz. Öte yandan özne dışı bir üyenin ilgi tümcecığının başı olduğu türetimlerde özne yani UyumÖ yer aldığından *-DIK* yapılarının kullanıldığını ve üstünde uyum kodlandığını savlamaktadır. Oysaki aşağıda yer alan örnek (183) göz önünde bulundurulduğunda nesne de uyumun görülmediği *-(y)An* biçimbirimi ile ortaçlanabilmektedir:

- (183) a. Adama piyango çıktı.
b. Piyango çıkan adam.

Durum kodlu kimi anlatımlarında da başı özne olmayan bazı yapılarda *-(y)An* biçimbirimi ile ortaçlandığına yönelik veriler alanyazında göze çarpmaktadır (Çağrı, 2009):

- (184) a. Mısır yetişen tarla.
b. Fare çıkan delik.

(Çağrı, 2009, s.361)

İlgilendirme yapılarına yönelik Öztürk (2001)'nin açıklayamadığı diğer bir dilsel olgu ise biçimde AÖ yapısından tamlananın belirteç tümcecığının başı olup tamlayanın belirteç tümcecığının içinde kaldığı türetimler dikkat çekmektedir:

- (185) a. Komşumuzun arabası çalındı.
b. Komşumuzun çalınan arabası.

Örnek (185)'e baktığımızda özne olan AÖ yapısının içinden tamlananın ilgi tümcecığının başı olduğu görülmektedir. Öte yandan İlgili AÖ'nün tamlayanı tümcecik içinde kalmaktadır. Öztürk (2001) uyarınca uyumun özne ile tümcecik dışına çıkıp ilgi tümcecığının baş konumuna gelmesi ile çekimsiz -(y)An biçimbiriminin kullanıldığına değinmiştik. Ancak yukarıda yer alan örnek göz önünde bulundurulduğunda özne AÖ'sünün içinden sadece tamlanan üyesinin baş konumuna çıktığı dikkat çekmektedir. Yani ilgi tümcecığının içinde özne olan AÖ ile birlikte uyum kalmaktadır. Çalışma uyum ve özne AÖ'sünün tamlayanının tümcecik içinde kalmasına rağmen uyumun kodlanmamasını açıklayamamaktadır

Son olarak Öztürk (2001) özne durum ataması ve anlamsal rol ataması bakımından sorunlar ortaya koymaktadır. Aşağıda yer alan örneğe baktığımızda uyum birimlerinin kodlanmadığı yani EÖ düzeyinde uyum birimlerinin türetime girmediği ve ZÖ konumuna GYİ koşulu ile taşınmadığı görülür:

- (186) a. seni çok tatlı yer diye anlattılar
b. sen çok tatlı yersin diye anlattılar.

Yukarıda yer alan (186a) örneğine Öztürk (2001) çerçevesinde 2TKL birimin TÖ düzeyinde birleştiğini gördük. Öte yandan uyum birimlerinin EÖ düzeyinde birleşmemesi ve ZÖ konumuna taşınmaması anlamsal rol atama dizgesi bakımından ele alınması gereken başka bir sorun ortaya koymaktadır. (186b) örneğine baktığımızda ise TÖ düzeyinde birleşen 2TKL birimin yalın durum ile kodlanması başka bir sorun ortaya çıkarmaktadır. İlgili yapılarda dört sorun dikkat çekmektedir:

- i. Uyum birimlerine anlamsal rol atamasının gerçekleşmesi,
- ii. Uyum birimlerine yalın durum ataması,
- iii. Uyum birimlerinin türetime girmediği yapılarda anlamsal rol ataması,
- iv. Uyum birimlerinin kodlanmadığı yapılarda durum ataması.

Çalışmamız dahilinde ele aldığımız karşıt veriler uyum biçimbirimlerinin sözdizimsel özne olarak ele alınmasına yönelik bazı problemleri ortaya koymaktadır.

- i. Uyum biçimbirimlerini özne yapıları olarak ele almanın uyum birimlerinin kodlanmadığı yapılarda GYİ ihlali ile sonuçlanması,
- ii. Uyum birimlerini özne yapıları olarak ele almanın durum ve anlamsal rol ataması bakımından sorunlar ortaya koyması,
- iii. İlgi tümcecikleri yapısında özne dışı kurucularda -(y)An biçimbiriminin kullanılması,
- iv. İlgi tümceciklerinde özne AÖ'sünden sadece tamlayanın ilgilendirme yapısının başı olması ve -(y)An biçimbiriminin kullanılması

Başka bir açıdan ele almak gerekirse Türkçede adıl birimlerinin konu konumunda birleştiğini öne sürmek çeşitli problemler ortaya koymaktadır. Öncelikle sözdizimsel özne olan uyum birimi k-buyurma çerçevesinde konu konumundaki adılı bağlayamamaktadır. İkinci olarak adılın konu kaydırma yapılarında zorunlu olarak kullanılmaması adıl-konu arasındaki ilişkinin yeniden ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. İlgili karşıt veriler adıl-konu ilişkisi yerine konum-konu ilişkisinin incelenmesini sezdirmektedir.

3.2.3. Good & Yu'ya (2000) Yeniden Bakış

Good & Yu (2000) çalışmalarında Türkçede z-dizisi altında yer alan uyum dizgesindeki biçimbirimlerin biçimce olduğunu ve yüklem üstünde geçişim yapısı olarak kurgulandığını savlamaktadır. Çalışmasında vurgu ataması, biçimbirimsel seçim, değişken dizilim ve sıralı yapılarda geniş açığa alma gibi dilsel olgularla çözümlemelerini sunmaktadır. Bununla beraber, ilgili çalışma kavramsal olarak bazı sorunlar ortaya koyduğuna da değinir. Öncelikli olarak Good & Yu (2000)

çalışmalarında uyum birimlerinin özne olarak ele alındığı yapılarda türetim içinde iki özne biriminin kodlandığı sorunu ele alır. Adıl birimlerin bağlamsal doğasına değinilen çalışmada Good & Yu (2000) Türkçede birden fazla özne olabileceği veya adılların eklenti olarak konu özelliği ile bağlamsal çerçevede tüetime girebileceğine önerir. Oysaki uyum birimlerinin sözdizimsel özne olarak yeniden değerlendirilmesi çoklu özne birimi sorunun yanı sıra durum ataması, anlamsal rol ataması ve bağlama gibi çeşitli sorunlar ortaya koyar²³.

- (187) i. Adıl birimlerin eklenti, uyum birimlerin geçişim yapısı olarak ele alındığı çözümlemede zorunlu üye olarak uyum birimlerine durum ataması, anlamsal rol ataması ve bağlama nasıl gerçekleşir?
- ii. Adıl birimlerinin eklenti, uyum birimlerin geçişim yapısı olarak ele alındığı çözümlemede zorunlu üye olarak uyum birimlerinin tüetime girmedeği yapılarda durum ataması, anlamsal rol ataması ve bağlama nasıl gerçekleşir?
- iii. Adıl birimler dışında tüetime giren AÖ yapılarının üyelik/eklenti özelliği nedir?
- iv. Adıl birimler dışında tüetime giren AÖ yapıları konu konumunda mı birleşir, ilk birleştiği konum nedir?
- v. Adıl birimler dışında tüetime giren AÖ yapıları göz önünde bulundurulduğunda sözdizimsel özne etiketi nasıl atanır?
- vi. Adıl birimler ve uyum birimler arasındaki bağlama ilişkisi nasıl kurgulanır?
- vii. Adıl ve AÖ birimleri üstündeki anlamsal rol ve durum kodlaması nasıl işlenir?

(187) altında ele aldığımız sorunlar göz önünde bulundurulduğunda uyum birimlerinin sözdizimsel özne olarak yeniden değerlendirilmesinin ve adıl birimlerin konu özelliği altında yeniden sunulmasının durum, anlamsal rol atama, açma, bağlama, denetleme gibi çeşitli açılardan sorun oluşturduğu dikkat çekmektedir. Benzer bir biçimde aşağıda yer alan örneğe baktığımızda uyum birimlerinin kodlanmamasının benzer sorunları kapsayacak şekilde problemler ortaya koyduğu görülür:

²³ Good & Yu (2000) çalışmalarında uyum birimlerinin geçişim yapısı olarak ele almakta öte yandan türetimde uyum birimlerinin ilk birleştiği konuma yönelik bir öneri sunmamaktadır.

- (188) a. Seni İzmir'e gitti diye anlattılar
b. Sen İzmir'e gidince
c. ADIL İzmir'e gidince

(188a-b-c) örneklerine baktığımızda uyum birimlerinin türetime girmediği öte yandan (188a ve b) örneğinde adıl birimlerinin kodlanabildiği görülür. Uyum birimlerini sözdizimsel özne olarak ele alan Good & Yu (2000) göz önünde bulundurulduğunda çözümleme uyum birimlerinin kodlanmadığı yukarıda yer alan verileri açıklayamamaktadır. Benzer bir biçimde ilgili çözümleme altında ele aldığında bağlama bakımından uyum birimlerinin bulunmaması adıl birimlerinin nasıl bağlandığı sorununu da ortaya koyar.

3.2.4. Geçişim Yapılarına Yeniden Bakış

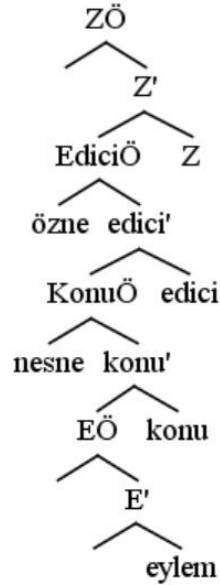
Baker (1988) çalışmasında ilgili olguyu baştan başa geçişim yapıları olarak ele almaktadır. A^0 başın E^0 baş ile birleşmesi ile yeni bir E^0 karmaşık başın üretilmesi savlanmaktadır. Geleneksel geçişim yapıları çözümlemelerinde öznenin dışsal üye olmasının yönetim çerçevesinde işlemlenememesinden dolayı öznenin geçişim yapılarının A 'sı olamayacağını önerir. Oysaki Öztürk (2005) çeşitli verilerle Türkçedeki geçişim yapılarının alanyazında yer alan çözümlemelere benzer bir biçimde hareket etmediğini savlamaktadır. Massam (2001) alanyazında yer alan geçişim yapılarına yeni bir boyut katarak sözde-geçişim yapıları önerisinde bulunmaktadır. İlgili çalışmada sözde-geçişim yapılarında baş A^0 yerine $A\ddot{O}$ yapılarının işlemlendiği savlanmaktadır. İlgili yapılarda A^0 başın E^0 üstüne geçişim yapmadığı, $A\ddot{O}$ yapısının E^0 başa tümleş olarak birleştiğini savlamaktadır. İlgili yapılarda $A\ddot{O}$ 'nün durum kodlaması alamaması üstünde tümleş konumunda çıkamadığı savlanmaktadır. Öztürk çalışmamızda değindiğimiz Türkçedeki geçişim çözümlemelerine yönelik problemleri ele alarak Massam (2001) uyarınca Türkçede sözde geçişim yapılarının olduğunu savlamaktadır. Öztürk (2005) geçişim yapılarındaki $A\ddot{O}$ 'lerin sözdizimsel üye olmadığını ve yükseltme, edilgenlik gibi sözdizimsel işlemlerin hedefi olmadığını savlamaktadır. Sözdizimsel yapı içinde $A\ddot{O}$ 'lerin sözdizimsel argüman olması için iki ön koşul önerir:

- i. İlgili AÖ'nün gönderimsel olması gerekmektedir.
- ii. AÖ üstünde durum kodlaması olmalıdır yani eksiz olmamalıdır.

Çalışma ilgili önkoşulların gerçekleşmesi için ilgili AÖ'lerin tümleş konumunda değil Gös konumunda olması gerektiğini savlamaktadır. Alanyazında yer alan önerilerine karşıt olarak Türkçede öznenin geçişim yapılarında hedef olabileceğine değinmektedir.

Öncelikle Öztürk (2005) göz önünde bulundurduğumuzda çeşitli sorunlar dikkat çekmektedir. İlk olarak hem nesnenin hem de öznenin EdiciÖ ve KonuÖ işlevsel başları tarafından türetime girmesi EÖ tümleş konumunun boş kalması ile sonuçlanmaktadır.

(189)

(Öztürk, 2005, s.111)

Sözde geçişim yapılarına yönelik diğer bir sorun ise sözdizimsel işlemlere görünürlük bakımından sorun oluşturan çeşitli verilerin üretilebildiği dikkat çekmektedir. Aşağıda yer alan örneklere baktığımızda [- gönderimsel] özellik gösteren eylem öncesi konumunda yer alan özne veya nesnenin sözdizimsel işleme görünür olduğu dikkat çeker:

- (190) a. Dün akşam kitap_i okudum, sanırım *adıl_i* başlığı “suç ve ceza” idi.
b. Dün beni köpek_i ısırды, *adıl_i* sanırım kuduzdu.

- (191) A. Ali Odasında mektup yazıyor değil mi?
B. Hayır, yazmıyor. Okuyor. / *Mektup okuyor.

(Knecht, 1986, s.91)

- (192) a. Ali kitap hızlı okur.
b. Ali kitap okudu, dergi değil.
c. Ali kitap da/mı/bile okudu.

(Öztürk, 2005, s.39)

- (193) A: Öğretmeni Ali hiç kitap okumuyor dedi.
B: Nasıl ya! ama daha dün Ali okudu kitap.

- (194) Elma kimse yemedi.

Yukarıda yer alan örnekler, Türkçedeki geçişim olgusuna yönelik farklı problemler ortaya koymaktadır. Örnek (190)’a baktığımızda ilgili örneklerde özne ve nesnenin eylem öncesi konumda [- göndergesel] özellik ile türetime girdiği dikkat çekmektedir. Sözde-geçişim yapısı olarak ele alınan ilgili veriler göz önünde bulundurulduğunda eksiz olan AÖ birimlerinin sözdizimsel işleme görünür olmaması gerekmektedir. Öte yandan ilgili örnekler eylem öncesi konumda [- göndergesel] özellik ile türetime giren AÖ yapılarının *adıl* yapıları ile aynı okuma sağladığı dikkat çekmektedir. Örnek (191) göz önünde bulundurulduğunda geçişim yapısı içinde yer alan E veya AÖ’nün eksiltilebilmesi geçişim yapılarının yeniden gözden geçirilmesini gerektiğini gösterir. Örnek (192) göz önünde bulundurulduğunda yüklem ve eksiz nesne arasında belirteç ve parçacıkların girebildiği görülmektedir. (193 ve 194) örneklerine baktığımızda ise eksiz olan nesne AÖ’sünün yüklem üstünde geçişim yapısı olduğu, E tümleç konumunda yer aldığı ve bu yüzden sözdizimsel işlemlere açık olmadığı savlanmaktadır. Oysaki (193 ve 194) verilerinde eksiz nesnenin tümce başı veya eylem ardı konumunda da sesletilebildiği görülmektedir.

3.3. ARA SONUÇ

Çalışmamızın bu bölümünde ilk başta öznellik özelliklerini eleştirel bir biçimde inceledik. Keenan'da (1976) yer alan öznellik özelliklerini Türkçede üretilen verilerle yeniden ele aldık. İlgili özellikler doğrultusunda Türkçede öznellik özelliklerine uyan ve uymayan durumları tespit ettik. Ardından Türkçede özneyi yeniden ele alan çalışmalara değindik. İlgili çalışmaların sözdizimsel özne olarak uyum biçimbirimlerini yeniden kurgulamasının bazı problemler ortaya koyduğunu ele aldık. Aşağıdaki listede çalışmamızda değindiğimiz öznellik özelliklerine uymayan veriler ve özneye yönelik yeni önerilere ilişkin temel problemler verilmiştir:

(195)

A. Öznellik Özellikleri ve Problemler

- a. *Özerklik problemi*: Türkçe geçişim yapıları öznenin yüklem üstünde kurgulandığına yönelik veriler sağlamaktadır (bkz örn. (133)).
- b. *Eksiltme Problemleri*: (i) Öznenin eksiltilebildiği dilbilgisel yapılar üretilmektedir (bkz örn. (135)). (ii) Bağlaç yapılarında sadece özne değil aynı zamanda nesne de silinebilmektedir (bkz örn. (153)). (iii) seri eylem yapılarında Türkçede sadece özne değil aynı zamanda nesne de silinebilmektedir (bkz örn. (155)).
- c. *Bağlama problemleri*: (i) Türkçede özne dışında başka bir kurucu bağlama ilişkisine girebilmektedir (bkz örn. (138)). (ii) Uzun mesafeli bağlama yapılarında nesne de bağlama ilişkisine girebilmektedir (bkz örn. (151)), (iii) Türkçede özne konumunda yer alan bir AÖ içindeki bir üye özne dışı k-buyurum olmayan bir kurucu tarafından bağlanabilir (bkz örn. (137)).
- d. *Denetleme problemi*: adlaştırma yapılarında tümceciğin öznesinin nesne tarafından denetlenebilmektedir (bkz örn. (142)).
- e. *Uyum problemi*: çeşitli dillerde yüklem ile özne dışı kurucuların uyum ilişkisine girebildiği, çoklu uyum olgusu ve Türkçede uyum görülmeyen yapılar üretilmektedir (bkz örn. (146, 147, 148)).
- f. *Konu ataması problemi*: Türkçede konu özelliği sadece özneye atanmamaktadır (bkz örn. (157)).
- g. *Belirlilik problemi*: Türkçede [-belirli] özellik kodlanan AÖ özne olabilir (bkz örn. (159)).
- h. *Açı alma problemi*: Türkçede örtük bir biçimde nesne özne üstünde açı alabilir (bkz örn. (160)).
- i. *Çizgisel diziliş problemi*: çizgisel diziliş bakımından tümce başında özne dışı kurucular da sesletilebilmektedir (bkz örn. (161)).

- j. *İlgilendirme problemi*: Türkçede özne dışı üyelerin iyesinin de ilgilendirme yapılarında baş olabilir (*bkz örn. (164)*).
- k. *Yükseltme problemi*: ilgili yapılarda Türkçede nesne işlemlenebilmektedir (*bkz örn. (166)*).
- l. *Durum ataması problemi*: (i) Türkçede özne sadece yalın olarak değil aynı zamanda tamlayan, belirtme ve yönelme durumu ile de kodlanabilmektedir (*bkz örn. (170)*). (ii) Türkçede adlaştırma yapılarında özne sadece tamlayan durum ile değil aynı zamana yalın durumla da kodlanabilmektedir (*bkz örn. (172)*).
- m. *Anlamsal roller problemi*: Türkçede ve diğer dillerde özne edici dışında anlamsal roller ile kodlanabilmektedir (*bkz örn. (173)*).

B. Özne, Konum, Geçişim Yapıları ve Problemler

- a. *Bağlama problemi*: (i) uyumun yani sözdizimsel öznenin türetime katılmadığı yapılarda konu konumunda türetime katılan adılın bağlama işlemi gerçekleşmemektedir (*bkz örn. (179)*). (ii) sözdizimsel öznenin Gös, KonuÖ konumunda yer alan adıla k-buyuramadığı yani bağlama ilkesini ihlal ettiği görülmektedir (*bkz örn. (180)*).
- b. *GYİ ihlali*: (i) Türetim içinde sözdizimsel öznenin bulunmaması yani uyum biçimbirimlerinin olmaması Gös, TÖ konumuna GYİ çerçevesinde taşımayı tetikleyememektedir (*bkz örn. (179)*). (ii) sözdizimsel özne olarak uyum biçimbirimlerini geçişim yapısı olarak ele alınması ve uyum birimlerinin kodlanmaması GYİ ihlaline sebep olmaktadır (*bkz örn. (187)*).
- c. *Özne geçişim problemleri*: (i) belirsiz AÖ olan geçişim yapısı edilgen yapılabilmektedir (*bkz örn. (191)*). (ii) Türkçede hem özne hem de nesne geçişim yapılarında silinebilmektedir (*bkz örn. (192, 193)*). (iii) belirsiz AÖ'ler sözdizimsel işlemlere görünürdür (*bkz örn. (194)*).
- d. *İlgi tümcecigi*: (i) ilgi tümcecığının nesnesinin ilgili tümcecığın başı olduğu durumlarda -(y)An biçimbirimi kullanılabilir (*bkz örn. (183)*). (ii) AÖ yapısından tamlananın belirleyici tümcecığının başı olup tamlayanın belirleyici tümcecığının içinde kaldığı yapılar üretilebilmektedir (*bkz örn. (185)*). (iii) sözde-ayrık yapılarda hem adılın hem de uyumun kodlandığı ilgi tümcecikleri üretilebilmektedir (*bkz örn. (186)*).
- e. *Konu kaydırma problemi*: konu kaydırma yapılarında ikiden fazla tümcenin sıralandığı örneklerde açık adıl kullanımı zorunlu değildir (*bkz örn. (182)*).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÖZNE: YENİ BİR BAKIŞ

4.1. YENİ BİR BAKIŞ

Türetim içinde öznenin konumunun belirlenmesi dilbilimciler için dikkat çeken bir inceleme alanı oluşturmaktadır. §1 ve §2’de değindiğimiz üzere birçok dile tek tek bakıldığında özne veya özne olarak ele alınabilecek kurucuların delilleriyle ele alındığı gözlemlenir. Oysaki dillerarası çalışmalara baktığımızda özne kavramının doğası ve özellikleri değişiklikler ortaya koymaktadır (Falk, 2006). Özne terimi dilbilim içinde uzun bir tarihe sahip olmasına rağmen, bu kavramın güncel dilbilgisi kuramları tarafından bütüncül ve tekçil bir dağılımının olduğunu söylemek oldukça zordur. Buna ek olarak, alanyazın geleneksel özne kavramını ele almakta, yeniden tanımlamak yerine bu terimi bir kuram içinde sunmaktadır. Öznenin dillerarası görünümünde farklılıklarının olması tam olarak öznenin ne olduğunu açıklamayı zorlaştırmaktadır:

“Öznelik özellikleri göz önünde bulundurulduğunda hiçbir özelliğin tüm dillerde sadece özneye ait olarak görülebilmesinin mümkün olmadığına değinmek gerekmektedir. Sadece özneye ait bazı evrensel özelliklerin tanımlanması mümkündür ancak ilgili özellik veya özelliklerin tüm dillerde görülmesi yine de mümkün değildir.”

(Andrews, 1985, s. 104)

Andrews (1985) içinde yer alan gözlem Comrie (1989) ile koştur iddialar taşımaktadır. Öte yandan tüm dillerde ortak olan ve sadece özneye ait olan evrensel öznelik özelliklerinin tanımlanmasının mümkün olmadığı savı Evrensel Dilbilgisi için problem oluşturur. Özneye yönelik bir inceleme geliştirebilmek ve yeni bir bakış açısı sunabilmek için öncelikle özne dediğimiz kavramın ne olduğunu tanımlamamız gerekmektedir.

4.2. Özne: Yeni Bir Bakışa İhtiyaç Var mı?

Üretici Dilbilgisi çerçevesinde Chomsky (1981) ile çeşitli çalışmalar Minimalist Program içinde X'-kuramı altında birçok özneye yönelik iddialar ortaya koyar. İlgili çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda özne yüklem tarafından seçilen

bir üye olarak ele alınmaktadır. Öte yandan öznenin ilk birleşme konumu GöS, eÖ olduğu ve işlevsel baş olan e^0 ile türetime katıldığı savlanmaktadır. Öznenin dışsal üye olarak ele alınması ve birleşme konumu olması çeşitli çalışmaların öznenin üyelik durumu bakımından tartışılmasına ve reddedilmesine sebep olmuştur. Öznenin üye olarak yüklem tarafından seçilmediği, eklenti benzeri davranışlar sergilediği tartışılmaktadır.

Öznenin ilk birleşim yerini GöS, eÖ olarak ele alan geleneksel çalışmalar benzer bir biçimde Chomsky (1981) çerçevesinde GYİ altında ilgili konumdan GöS, ZÖ konumuna taşındığını önerir. Oysaki Alexiadou & Anagnostopoulou (1998, 2001) ve benzeri çalışmalar “zengin” uyum olgusunun gözlemlendiği çeşitli dillerde, öznenin yerinde kalabildiğini; baş taşıma ile uyum birimlerinin GYİ için yeterli olduğunu savlar. Güncel yaklaşımlarda ise Chomsky (2013, 2015) üretim içinden GYİ ilkesini çıkartır ve yerine özne taşıma olgusunu *Etiketleme Sorunu* (Problems of Projection) altında ele alır:

$$(196) \quad \gamma = \{\alpha\bar{O}, \beta\bar{O}\}$$

Örnek (196)’ya baktığımızda $\{\alpha\bar{O}\}$ ve $\{\beta\bar{O}\}$ birleşerek yeni bir sözdizimsel kurucu olan γ üretilmektedir. İlgili kurucunun dizge içinde etiketlenmesi için birleşen kuruculardan kendisine en yakın olan başı seçtiği savlanır. Oysaki Chomsky (2013, 2015) çalışmalarında değindiği üzere iki öbek de aynı uzaklıkta olduğu için etiketlemeye uygun α ve β başları içermektedir. Chomsky (2013, 2015) sözdizimsel yapı içinde eÖ düzeyinde ilgili problemin ortaya çıkması ile öznenin taşındığını önerir. Öznenin taşındığı konumda yüklem ile ortak özellik çerçevesinden $\phi\bar{O} = \{\text{Bel}\bar{O}\phi, Z\phi\}$ biçiminde etiketlendiğini savlar. Öte yandan Türkçede yüklem üstünde uyumun görülmediği yapılarda örnek (197a)’da görebildiğimiz üzere öznenin tümce başı konumunda sesletilebildiği ve konum ile belirlilik özelliği arasında bir ilişki olduğu görülür:

- (197) a. Köpek Buse’yi ısırınca
b. Buse’yi köpek ısırınca

Yukarıda yer alan örnek (197a)'ya baktığımızda “köpek” adının tümce başı konumunda [+belirli] okuma sağladığı öte yandan (197b) örneğinde ilgili adın [-belirli] özellik taşıdığı görülür. İlgili iki yapıda da uyum birimleri görülmemektedir. Diğer bir değişle ilgili örnekler uyum olgusunun görülmemesine rağmen öznenin taşındığı ve ilgili iki konum arasında belirlilik özelliğine yönelik bir kodlama olduğunu sezdirir.

Alanyazında birçok çalışma (bkz. Öztürk 2005, 2008, Şener & Takahashi, 2010); Chomsky (2013, 2015), GYİ'nin taşıma işlemini tetikleyen bir mekanizma olmadığına yönelik veriler sunmaktadır. İlgili çalışmalar çerçevesinde GYİ çözümlemesinin yerini Etiketleme olgusu incelemelerinin aldığı ve örnek (197) göz önünde bulundurulduğunda uyumun görülmediği yapılarda öznenin tümce başı konumunda sesletilebildiği görülür. Dilbilim alanındaki değindiğimiz gelişmeler göz önünde tutulduğunda, Türkçede öznenin tümce başı konumuna taşınmasındaki mekanizmanın farklı bir çözümleme ile ele alınabileceği sezilmektedir.

Sözdizim alanyazınında yukarıda değindiğimiz değişimler göz önünde bulundurulduğunda; yani öznenin üyelik durumuna yönelik tartışmalar, özne konumu ile taşıma işlemine yönelik alanyazında dikkat çeken sorunlar ve Türkçede güncel çalışmaların sunduğu veriler, her şeyden önce öznenin yeniden tanımlanması ve sistematik olarak çözümlenmesi gerektiğini göstermektedir.

Çalışmamız kapsamında Türkçenin tümcesel kuruluşuna baktığımızda geleneksel çözümlemelerin yanı sıra özneye yönelik iki ayrı çözümleme olasılığının mevcut olduğunu görürüz. İlk olarak güncel alanyazın baş konumlarını gösterici konumu olarak yeniden ele almakta, uyum birimleri özne olarak dizge içinde yeniden tanımlamakta ve Türkçede geçişim yapısının varlığına yönelik çeşitli dilsel veriler sunmaktadır. İlgili gelişmeler göz önünde tutulduğunda ilk çözümleme olarak öznenin geçişim yapısı olarak EÖ düzeyinde yüklem üstünde birleştiği Çözümleme I ortaya çıkmaktadır. Özne geçişim yapısı olarak ele alınan uyum birimlerinin sunulduğu Çözümleme I yapısında açık veya örtük bir biçimde geleneksel olarak özne altında ele alınan ad ve ad öbekleri eklenti olarak yeniden sunulur. İlgili yapı içinde Türkçede konu konumu ZÖ olarak sunulur ve dil konu düşürme dizgesi içinde çözümlenir.

Çalışmamız kapsamında değineceğimiz diğer bir yapı Çözümleme II olarak sunulur. İlgili yapı içinde Çözümleme I'e benzer bir biçimde Çözümleme II uyum birimlerini özne olarak ele alır, geleneksel olarak özne olduğu savlanan ad ve ad

öbeklerini eklenti yapısı olarak sunar. Çözümleme I'den farklı olarak Çözümleme II, uyum birimlerini EÖ düzeyinde birleştirmez; ilksel olarak ZÖ düzeyinde birleştirdiğini önerir.

4.3. Çözümleme I: Konu ve Geçişim Yapısı Olarak Özne

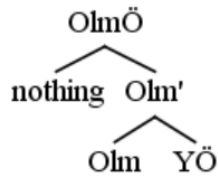
Çalışmamızın bu bölümünde ilgili sorunlara ve verilere yönelik çözümlememizden ilk olarak öznenin geçişim yapısı olarak uyum birimi ile kodlandığı ve EÖ düzeyinde birleştiği önerimizi inceleyeceğiz. Çözümleme I özne olgusunu uyum birimleri olarak geçişim yapısı biçiminde ele almakta ve öznenin yani uyum birimlerinin ilk olarak EÖ düzeyinde birleştiğini göstermektedir. Öte yandan Çözümleme I açık veya örtük bir biçimde türetime katılan geleneksel olarak özne sözdizimsel rolünün atandığı ad / ad öbeklerini eklenti yapısı altında sunar ve yapı içinde veya bağlamsal olarak yetkilendirme incelemesi içinde özneyi ele alır.

4.3.1. Çözümleme I'in Kavramsal Yönü

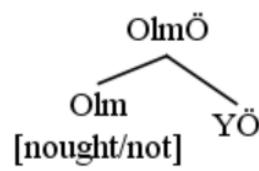
Etiketleme Problemi ile alanyazında dikkat çeken başka bir çözümleme de gösterici konumlarının dizge içinde baş olarak yeniden ele alınmasıdır (van Gelderen, 2004, 2011, 2014; Jager 2005; Weiß , 2007; Willis, 2007; Bayer & Brandner, 2008; Bacskai-Atkari & Dekany, 2014). van Gelderen (2004, s.18) *Baş Seçim İlkesi* (Head Preference Principle) çerçevesinde dizge içinde aşağıda yer alan örnekler göz önünde bulundurulduğunda bilişsel sistemin (198a) yerine (198b) işlemini gerçekleştireceğini savlar:

(198)

a.

b.

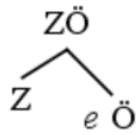
(van Gelderen, 2014, s.119)

Yukarıda yer alan örnek (198b)'ye baktığımızda Olumsuzluk (Olm) başın YÖ ile birleşmesi ile OlmÖ inşa etmektedir. İlgili çözümleme gösterici konumlarını yeniden

ele alır ve baş olarak yorumlamaktadır. Çözümleme çerçevesinde en yakın baş olan [Olm] oluşturduğu öbeği etiketleyebilmektedir.

Olumsuzluk yapılarına benzer bir biçimde van Gelderen (2011) Fransızcada uyum dizgesinin zaman içinde yüklem üstünde yapışmış adılar olduğunu savlar. Z baş üstünde yer alan adıl özelliğinin ZÖ öbeğini etiketleyebileceğine değinir:

(199)

(van Gelderen, 2014, s.124)

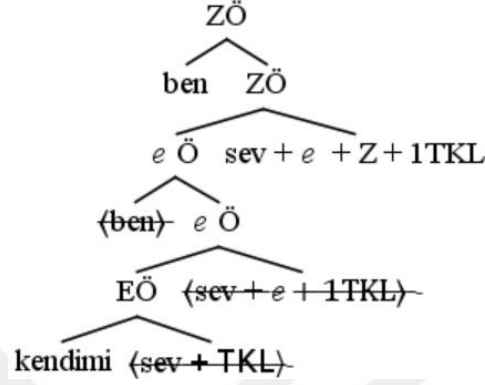
Örnek (199)'a baktığımızda Z baş türetme girerek oluşturduğu öbeği etiketleyebilmektedir. Yani, gösterici konumları yeniden ele alınır ve baş olarak yorumlanır. Etiketleme Problemi ve göstericiden başa yönelik değişen çözümlemeler göz önünde bulundurulduğunda ve değindiğimiz üzere geleneksel çalışmalarda yer alan özgül özne konumu, öznenin dışsal üye olarak ele alınması, yüklem ile özne üye arasına eklenti alabilmesi gibi tartışmalar öznenin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini sezdirmektedir. Çalışmamızın üçüncü bölümünde değindiğimiz Türkçede uyum olgusunun özne olarak yeniden ele alınması van Gelderen (2011, 2014) ile koşut iddialar taşımaktadır. Good & Yu (2000) ve Öztürk (2001) gibi çalışmalar Türkçede uyumun özne olarak ele alınabileceğini sezdiren ve bu durum, özne ile ilgili inceleyeceğimiz ilk iki varsayımı güdüler:

- i. Türkçede uyum birimleri yüklem üstündeki özne-geçişim yapısıdır.
- ii. Türkçede açık bir biçimde sesletilen özne üye değil eklentidir.

Yukarıda yer alan varsayımları göz önünde bulundurduğumuzda oluşturduğumuz yapı aşağıda yer alan örnek (200)'ü ortaya koymaktadır. Önerdiğimiz dizge içinde özne yüklem üstünde geçişim yapısı olarak yeniden ele alınmakta ve etiketleme algoritması bakımından van Gelderen (2011, 2014) ile koşut iddialar ortaya koymaktadır. Öznenin

yüklem üstünde geçişim yapısı olarak ele alınması değinmiş olduğumuz öznenin üyelik tartışmasına yönelik sorunları ortadan kaldırmaktadır.

(200)

Örnek (200) altında ele aldığımız yapıya baktığımızda yüklem “sev” kendisine nesne olan “kendi” ve özne olan geçişim adlı seçmektedir. Bu çerçevede eklenti/üye tartışması bakımından hem özne hem de nesne baş E tarafından seçilmekte ve türetime girmektedir. Geleneksel çözümlemelerin yani öznenin işlevsel baş olan e tarafından seçilmesi, özneye özgü dışsal üye konumu olması gibi öznenin üyelik durumuna yönelik sorunlar ortaya çıkaran çözümlemeler inşa ettiğimiz yapı içinde ortadan kalkmaktadır. Türkçede silinen öznenin eklenti biçiminde ele alınması alanyazında yer alan güncel çalışmalar ile koşut iddialar ortaya koymaktadır. Çözümlememiz benzer bir biçimde Türkçede öznesiz edilgen yapılara yönelik yeni bir bakış açısı sunmaktadır:

(201) Bu parkurda çok iyi koşulur

Yukarıda yer alan örnek (201) göz önünde bulundurulduğunda çalışmamız kapsamında ilgili yapı içinde özne silinmemekte, yüklem üstünde geçişim olarak türetime girmektedir. Örnek (201) ve Türkçenin bir *adıl*-düşürme dili olduğu göz önünde bulundurulduğunda açık bir biçimde sesletilen özneler ve *adıl*-düşürmenin yeniden ele alınması gerektiği sezilmektedir. Diğer bir deyişle, yüklem üstünde özne geçişim yapısı olarak ele alınıyorsa açık bir biçimde sesletilen geleneksel olarak özne kabul edilen kurucuların ne olduğu sorusu ortaya çıkar.

Türkçe; İtalyanca ve İspanyolca gibi adıl-düşüren diller çatısı altında ele alınmaktadır (Kornfilt, 1984; Taylan, 1986; Enç, 1986; Özsoy, 1988; Sezer, 1991). Öte yandan, Meral (2008, 2010 ve 2014) Türkçede boş nesnelerin konu düşürme altında ele alınabildiğini iddia eder.²⁴ Benzer bir biçimde Öztürk (2001, 2005, 2006 ve 2008) eklenti tümceciklerinde uyumun görülmediği ancak öznenin düşürülebildiği görünümünün bulunduğunu belirtir:

(202) A: John_j Bill_i gelince mi gidecek?

B: Evet, *adıl_i* gelince, *adıl_j* gidecek.

(Öztürk, 2008, s. 431)

Yukarıda yer alan örnek (202) göz önünde bulundurulduğunda [*adıl_i* gelince] eklenti yapısında yüklem üstünde uyumun görülmediği halde öznenin düşürülebildiğini görmekteyiz. Öztürk (2001, 2005, 2006 ve 2008) ilgili yapıları öznenin *anlamsal rol konumlarında* (theta-position) kalabilmeleri çerçevesinde bir çözümleme sunar. Benzer bir biçimde Meral (2014) nesne üstünden tartıştığı verilere Türkçede konu-düşürme olgusunun görüldüğünü savlar.

Öztürk (2001) ve Enç (1986) çalışmasında benzer bir biçimde Türkçede adılların bağlamsal doğasına değinmektedir. Aşağıda yer alan örnek (203) göz önünde bulundurulduğunda açık bir biçimde kodlanan öznenin konu değiştirme özelliği dikkat çekmektedir:

(203) a. Ben geldim ama sen gelmedin

b. *Ben geldim ama gelmedin

(Enç, 1986 aktaran Öztürk, 2001)

²⁴ Meral (2014, s.5) çalışmasında aşağıda yer alan örnekte görüldüğü üzere silinen nesnenin birden fazla okumasının olması ve ilgili ikinci okumanın bağlamsal olması ile çözümlemesini sunmaktadır.

(1) a. Ali birçok gömleğ_j denedi
b. Veli de [Ø_{j/k}] denedi.

Benzer bir biçimde Öztürk (2001) açık veya örtük bir biçimde öznenin kodlanması olgusunun bilgi yapısı ile ilişkisine değinir:

- (204) a. Ben eve geldim *adıl* kitap okudum *adıl* televizyon seyrettim.
b. *Ben eve geldim ben kitap okudum ben televizyon izledim.
c. Ben eve geldim *adıl* kitap okudum *adıl* televizyon seyrettim sen aradın.
d.*Ben eve geldim *adıl* kitap okudum *adıl* televizyon seyrettim aradın.
(Öztürk, 2001, s.241)

Yukarıda yer alan örnek (204b) öznenin açık bir biçimde sesletildiği ancak konunun değişmediği yapılarda tümcelerın dilbilgisidışı olduğunu gösterir. Yani, açık bir biçimde kodlanan *adıl* ile konu arasındaki etkileşimi gösterir. Türkçede uyum ilişkisine girmeyen nesne ve uyumun görülmediği eklenti tümcelerinde *adıl*-düşürme olgusunun gözlemlenmesi, açık / örtük özne ile bağlam arasında ilişkinin olması Türkçede düşürme olgusuna yönelik yaklaşımların yeniden ele alınması gerektiğini ve konu konumuna yönelik yeni bir değerlendirmeye gerek olduğunu sezdirir.

Türkçede uyum ilişkisine girmeyen nesne ve uyumun görülmediği eklenti tümcelerinde *adıl*-düşürme olgusunun gözlemlenmesi ve açık/örtük özne ile bağlam arasında ilişkin yanı sıra Türkçede uyumun görüldüğü yapılarda öznenin düşürüldüğü *kaygan* (sloppy) okumaya sahip olduğu görülmektedir:

- (205) Peyniri_j oraya koyarsan, Ø_{j/k} tabii ki de bozulur.
a. Peyniri oraya koyarsan peynir_j tabii ki de bozulur.
b. Peyniri oraya koyarsan domatesler vb._k tabii ki de bozulur.

Yukarıda yer alan örnek (205)'e baktığımızda silinen öznenin iki okuma sağladığı dikkat çekmektedir. Meral (2014)'e koşut olarak Türkçede öznenin düşürüldüğü yapıların da üretilebildiği görülmektedir. Örnek (205)'de yer alan veri göz önünde bulundurulduğunda öznenin düşürüldüğü yapı içinde yüklem üstünde uyumun görülmesine rağmen öznenin iki farklı okuma sağlaması denetim yapısına benzer bir

yapı ortaya koymaktadır.^{25,26} Yukarıda yer alan örnekler (202, 203, 204 ve 205) göz önünde bulundurulduğunda Türkçede uyumun görülmediği tümcelerde *adıl*-düşürme olgusunun gözlemlenmesinin yanı sıra uyumun görüldüğü yapılarda öznenin iki farklı okuma sağlaması *adıl*-düşüren dillerin özelliklerine karşıt veri sağlamaktadır.²⁷ İlgili veriler ve yaklaşımlar göz önüne alındığında ilk önerimizin diğer varsayımı ortaya çıkmaktadır:

iii. Türkçe *adıl*-düşüren bir dil değil *konu-düşüren* (topic-drop) bir dildir

Aşağıda yer alan örnek (206) göz önünde bulundurulduğunda eklenti yapısının konusu, silinen adlı yapı içinde birden fazla kurucu tarafından denetlenmektedir. Türkçede *adıl* olarak ele alınan örtük öznenin denetleme yani ADIL yapılarına benzer türetimler ortaya çıkardığı dikkat çekmektedir.

(206) (Ben_i) [ADIL_{i/j/k} oyun oynarken] seni_i izlemeyi çok seviyorum.

- a. Ben, ben oyun oynarken seni izlemeyi çok seviyorum.
- b. Ben, sen oyun oynarken seni izlemeyi çok seviyorum.
- c. Ben, Lara vb_k oyun oynarken seni izlemeyi çok seviyorum.

Yukarıda ele aldığımız örnek göz önünde bulundurulduğunda silinen özne üç farklı okuma sağlar. Değindiğimiz veride dikkat edilmesi gereken diğer bir konu ise k-buyurma ilişkisidir. 2TKL adılın eklenti yapısını denetleyebilmesi eklentinin taşıma işlemi gördüğünü ve taşımaya rağmen denetleme gücünün silinmediğini sezdirir. Aynı zamanda ADIL yapısının örnek (205)'e benzer bir biçimde *bağlamsal* (discursive)

²⁵ Alanyazında adıl-düşürme özelliğinin görüldüğü İtalyanca ve İspanyolca gibi dillerde yüklem üstünde kodlanan uyum birimleri bakımından dillerin zengin olması ve ilgili uyum kodlamasının silinen *boş üye'nin* (empty argument) yetkilendirilmesinde rol oynadığına değinilmektedir (Taraldsen, 1978; Chomsky, 1981; Jaegli, 1982; Borer, 1983; Rizzi, 1986). Benzer bir biçimde Rizzi (1986) adıl düşüren dillerde *adıl* biriminin belirli olması gerektiğini savlamaktadır.

²⁶ Huang (1984) çalışmasında İtalyancada öznenin veya nesnenin düşürülebildiğini göstermemektedir. Öte yandan sadece ve sadece yüklem üstünde uyumun bulunduğu ilgili AÖ'nün düşürülebildiği dikkat çekmektedir.

²⁷ Adıl-düşürme ve konu-düşürme özelliklerinin daha detaylı bir incelemesi için bkz. Huang & Yang (2024), Huang & Barry (2013), Trutkowski (2016).

okuma sağlaması ilgili yapıların konu-düşürme yapılarına benzer türetimler ortaya çıkardığını göstermektedir.²⁸

Silinen adılların denetleme yapılarına benzer davranışlar gösterdiği tümcelere benzer bir biçimde adıl uyumun görüldüğü tamlayan-tamlanan ilişkisinin kurgulandığı yapıların da benzer davranışlar gösterdiği dikkat çekmektedir:

(207) [*adıl*_{i/j/k} kendi eşi]_n Mehmet'e Ali'yi çok sevdiğini *t_n* söylemiş.

a. Mehmet'in kendi eşi Mehmet'e Ali'yi çok sevdiğini söylemiş.

b. Alin'nin kendi eşi Mehmet'e Ali'yi çok sevdiğini söylemiş.

c. Ergün'ün kendi eşi Mehmet'e Ali'yi çok sevdiğini söylemiş

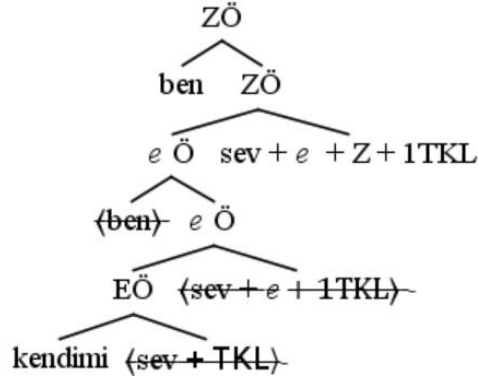
Örnek (207)'ye baktığımızda adıl uyumun görüldüğü ilgili yapı üç farklı okuma sağlar. Silinen yapının denetleme yapısına benzer davranışsal özellikler göstermesi ve bağlamsal okuma sağlaması ilgili yapıların konu-düşürme yapılarına benzer türetimler sağladığını göstermektedir. Yani hem tümce düzeyinde hem de BelÖ düzeyinde konu konumunun olduğunu sezdirir.

Yukarıda değindiğimiz örnekler göz önünde bulundurulduğunda k-buyurma ilişkilerinin kademeli bir yapıya sahip olduğu dikkat çekmektedir: kurucu } *adıl* } dönüşlü. Diğer bir deyişle ilgili örnekler göz önünde bulundurulduğunda dönüşlü adılların, adıl yapılarının olduğu üretimlerde özne veya nesne gibi belirtilen üyeler tarafından direkt olarak bağlanmadığı ancak ve ancak ilgili adıl tarafından bağlandığı dikkat çekmektedir.

²⁸ Modesto (2007) Portekizce ve Çince gibi dillerde açık bir biçimde sesletilmeyen öznelerin silinmiş konu olduğunu önerir.

(208) a. (Ben) kendimi seviyorum.

b.

Yukarıda yer alan (208b), çalışmamızda şu ana kadar sunduğumuz iddiaları bir kuruluş içinde sunar. Örnek (208b) çalışmamızda değindiğimiz üzere kurucu } *adıl* } dönüşlü k-buyurma ilişkisini göstermektedir. Yani yüklem üstündeki adıl, açık veya örtük bir biçimde sesletilen özneyi denetler.

Çalışmamızın bu başlığı altında açık bir biçimde sesletilen özne ve bağlamsal davranışlarına değindik. Türkçenin konu-düşüren bir dil olarak çözümlemesinin ele aldığımız verilerle desteklendiğini gördük. Özne ve konu arasındaki tartıştığımız ilişki göz önünde bulundurulduğunda Modesto (2007)'in de inceleme konusu olan özne konumuna yönelik değinmemiz gereken diğer bir gözlem dikkat çekmektedir: Yapı içindeki konu konumu nedir? İlgili tartışma bizi çalışmamızın son iddiasına getirmektedir (bkz. Miyagawa, 1997):

iv. Türkçede ZÖ, konu konumudur.

Alanyazında çeşitli çalışmalar Türkçede GYİ çerçevesinde öznenin GöS, ZÖ konumuna taşındığını savlar (George & Kornfilt, 1981; Kornfilt, 1984 ve 2002; Özsoy, 1988 ve 2002; Kural, 1993; Aygen, 1998, 2000a, 2000b ve 2002; Keleşir, 2001). Öte yandan, Özsoy (2005a aktaran Öztürk, 2008), T'den Z'ye konu özelliğinin aktarıldığını ve ZÖ konumunun konu konumu olduğunu önerir. Benzer bir biçimde Öztürk (2005) GöS, ZÖ konumuna yükselmenin ve konu arasında bir ilişkinin olduğunu sezdirir; Türkçede GYİ bakımından taşıma olmadığını savlar. Bunlara koşut olarak Modesto (2007) silinen öznenin özellikle uyumun görülmediği yapılarda

bağlamsal okumalarının olmasını ve denetleme yapılarına benzer birden fazla okuma sağlamasını konu-düşüren yapılar altında ele alır. Çözümlemesinde silinen özne olan değişkenin bağlanabilmesi için Ü'-konumu olarak konu konumunda olması gerektiğini savlar. Türkçede uyumun görüldüğü veya görülmediği yapılarda silinen adılın denetleme yapısına benzer özellikler göstermesine yönelik çalışmamızın içinde yer alan gözlemlerimiz, Modesto (2007) ile koşut iddialar taşır.

Modesto (2007)'e ek olarak Türkçe durum kodlaması, belirlilik durumu ve açılma ilişkileri bakımından ZÖ düzeyinin konu konumu olduğuna yönelik çeşitli veriler sağlamaktadır. Konu konumu ve belirlilik ilişkisini ele almak için aşağıda yer alan örneği inceleyelim:

- (209) a. Ali'yi arı soktu.
b. Arı, Ali'yi soktu.

(Öztürk, 2005, s.42)

Yukarıda yer alan örnek (209) altındaki verilere baktığımızda Öztürk (2005, s. 42) gönderimsiz olan (209a) örneğindeki öznenin sözde-geçişim yapısı kurduğunu savlar. Öte yandan (209b) örneğindeki gönderimsel olan öznenin anlamsal rol konumunda türetime girdiğini önerir. Öztürk (2005) *Görünürlük Koşulu* (Visibility Condition) ve gönderimsellik çerçevesinde yüklem öncesi gönderimsiz AÖ'lerin sözdizimsel üye olmadığını savlar (Chomsky, 1986; Longobardi, 1994)²⁹. Oysaki aşağıda yer alan örneğe baktığımızda eksiz ve gönderimsiz olan eylem öncesi konumdaki öznenin denetleme ilişkisine girdiği görülür:

- (210) Ali'yi bahçede arı soktu, Mehmet'i de *adılı* balkonda soktu.

²⁹İlgili çalışmalar gözünde eylem özü, eksiz ve gönderimsiz olan AÖ'leri geçişim yapısı altında ele almakta ve ilgili AÖ'lerin sözdizimsel üye olmadığını savlamaktadır. Dolayısıyla eksiz ve gönderimsiz AÖ'ler sözdizim işlemlerine görünür olmamaktadırlar. Öte yandan aşağıda yer alan örnekler göz önünde bulundurulduğunda gönderimsiz, eksiz eylem özü AÖ'sü olan nesnenin boş nesneyi yetkilendirebildiği görülmektedir:

- i. Ben yemek yaptım, o ADIL ı yedi
- ii. Dün Mehtap balkonda biraz kitap okudu, sanırım *adılı* başlığı "AŞK" idi.

Örnek (210) göz önünde bulundurulduğunda eksiz ve gönderimsiz olan eylem öncesi konumdaki öznenin [arı] ikinci tümcenin silinen öznesini denetlediği görülür. Yani ilgili AÖ sözdizimsel üye olarak türetim içinde rol oynar ve bu ilgili yapıların sözde-geçişim çözümlemesi ile açıklanamadığını gösterir. Öznenin belirsiz olmasının sözde-geçişim yapısı ile açıklanamadığına bakılırsa yeni bir çözümlemenin gerektiği görülür:

- (211) a. [_{ZÖ} Arı [_{ZÖ} Z [_{eÖ} ~~A#~~] [_{eÖ} e [_{EÖ} Ali'yi soktu]]]]]
b. [_{ZÖ} Ali'yi [_{ZÖ} Z [_{eÖ} Arı [_{eÖ} e [_{EÖ} ~~Ali'yi~~] soktu]]]]]

Yukarıda ele aldığımız çözümlemeye baktığımızda örnek (211a) verisinde [arı] sözcüğü ZÖ konumuna eÖ konumundan eklenir. Çalışmamızda da değindiğimiz üzere konu konumu sadece [+belirli] veya [+belirli] bir gruba ait olan kurucuların taşınabildiği bir konumdur (Erkü, 1983; Erguvanlı, 1984; Hoffman, 1995 aktaran İşsever, 2000). Konu konumunun ilgili özelliği göz önünde bulundurulduğunda (211a) çözümlemesinde [arı] sözcüğünün konu konumu olan ZÖ düzeyine eklenmesi [+belirli] okuma üretirken (211b) örneğinde görüldüğü üzere nesne olan [Ali] sözcüğü konu konumuna taşınır, [arı] sözcüğü ise ilk birleşme konumunda yani eÖ düzeyinde kalır ve [-belirli] okuma üretir. AÖ'nün tümce başı konumuna taşınması bağlamsal olmakla birlikte ZÖ konumunun Ü'-konumu olması konu konumu olduğunu sezdirir. Belirlilik özelliği ve tümce başı konuma yönelik Türkçede benzer verilerin üretilebildiği görülmektedir:

- (212) a. Köpek çocuğu ısırıldı.
b. Çocuğu köpek ısırıldı.

Yukarıda yer alan örnek (212) göz önünde bulundurulduğunda örnek (212a) verisinde konu konumunda yer alan [köpek] sözcüğü belli bir köpeğe gönderimde bulunurken (212b) örneğinde [köpek] sözcüğü gönderimsiz bir okuma sağlamaktadır. İlgili verileri konu konumunun [+belirli] özelliği çerçevesinde ele aldığımızda AÖ'lerin özne veya nesne olması fark etmeksizin konu konumuna taşınabildiğini gösterir. İlgili örnek konu konumu olarak ZÖ düzeyine GYİ veya ES olarak dar sözdizimin özellikle özneyi değil nesneyi de taşıyabildiği görülmektedir.

Konu konumu olarak ZÖ düzeyini ele aldığımızda dikkat çeken diğer bir veri ise aç ı alma ilişkisi çerçevesinde kurgulanmaktadır:

- (213) a. Her adam bir kadın öptü.
b. Her adam bir kadını öptü.
c. Bir kadını her adam öptü.

Yukarıda yer alan örnek (213a, b ve c) göz önünde bulundurulduğunda (213a) örneğinde her)bir üstünde aç ı alırken, (213b) örneğinde hem her)bir üstünde hem de bir)her üstünde aç ı alabilmektedir. Öte yandan (213c) örneğinde bir)her üstünde aç ı alır. Değindiğimiz veriler göz önünde bulundurulduğunda nesnenin [$\pm$ belirli] olmasının aç ı alma ilişkisini değıştirdiğ i görölmektedir.

- (214) a. [_{ZÖ} her adam [_{ZÖ} Z [_{eÖ} ~~her adam~~ [_{eÖ} e [_{EÖ} bir kadın öptü]
b. [_{ZÖ} her adam [_{ZÖ} bir kadını [_{ZÖ} Z [_{eÖ} ~~her adam~~ [_{eÖ} e [_{EÖ} ~~bir kadın~~ öptü]
c. [_{ZÖ} bir kadını [_{ZÖ} Z [_{eÖ} her adam [_{eÖ} e [_{EÖ} ~~bir kadın~~ öptü]

Yukarıda yer alan örnek (214)'e baktığımızda çalışmamızın sayılıtları çerçevesinde inşa ettiğimiz yapı görölmektedir. Örnek (214a)'ya baktığımızda nesne [-belirtili] ve ilk birleşme konumunda durmaktadır. Özne [her adam] belirtisiz nesne üstünde aç ı alır ve (213) örneğinde değindiğimiz okumayı üretir. Öte yandan (214b) örneğine baktığımızda hem özne hem de nesne tümce baş ı konuma eklemlenmektedir. Çalışmamızda değindiğimiz üzere Rizzi (1997) çalışmasında çoklu konu konumu olabileceğini savlar. Benzer bir biçimde durum kodlaması çerçevesinden Miyagawa (2001) ZÖ konumunda hem öznenin hem de nesnenin eklemlenebildiğ i üretimlere çözümlemesinde yer verir. İlgili çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda hem özne hem de nesne konu özelliğ i ile ZÖ düzeyinde eklemlenebilir ve bakış ımlı k-buyurma ilişkisine girebilirler. Buna göre, özne, nesne üstünde aç ı alabilirken nesne de özne üstünde aç ı alabilmektedir. Son olarak (214c) örneğine baktığımızda [her adam] kurucusu birleştiğ i konumda kalır, [+belirli] özelliğ inin kodlandığı nesne konu konumu olan ZÖ konumuna eklemlenir. Öznenin yerinde durup nesnenin konu

konumuna taşınması ile nesne özne üstünde açı alır ve (213)'te ele aldığımız okumayı üretir.

Konu konumu olarak ZÖ düzeyini ele alırken değinmemiz gereken diğer bir olgu ise bağlama ilişkisidir. Aşağıda yer alan örnekte de görüldüğü üzere [kendi] dönüşlü adılı iki okuma sağlar:

(215) *adıl_{i/k}* kendi eşi Johnny Depp'i_k seviyor.

a. Melek'in kendi eşi Johnny Depp'i çok seviyor.

b. Johnny Depp'in kendi eşi Johnny Depp'i çok seviyor.

Yukarıda yer alan örnek (215) ZÖ konumuna dair iki açıdan veri sağlar. İlk olarak [kendi] dönüşlü adılı bağlamsal olarak bağlanabilir. İkinci olarak nesne özne öbeği içinde yer alan dönüşlü adılı bağlayabilir. Çalışmamızda düşürülen adılın bağlamsal olarak okuma sağlayabilmesini Modesto'nun (2007) değişkenin bağlanabilmesi için konu konumuna taşındığı savıyla çözümlemiştik. Diğer bir deyişle çözümlememiz bakımından ilgili AÖ'nün ZÖ konumunda yani konu konumunda olması gerekmektedir. Öznenin ilk eÖ konumunda daha sonra ZÖ konumuna konu özelliği ile taşındığı önerimiz göz önünde bulundurulduğunda EÖ içinde birleşen nesnenin özneyi nasıl bağladığı sorusu ortaya çıkar:

(216) [_{ZÖ} *adıl* kendi eşi [_{ZÖ} Johnny Depp'i [_{ZÖ} Z [_{eÖ} ~~*adıl*~~ kendi eşi [_{eÖ} e [_{EÖ} Johnny Depp'i çok sever]

a. Johnny Depp'in kendi eşi Johnny Depp'i çok sever.

b. Mehtap'ın vb. kendi eşi Johnny Deep'i çok sever.

Yukarıda yer alan örnek (216) çerçevesinde sunduğumuz çözümleme göz önünde bulundurulduğunda (214b)'ye benzer bir yapı ortaya çıkar. Hem öznenin hem de nesnenin eklemlediği çözümlememize baktığımızda nesne ve öznenin birbirlerinin *kardeşi* (sister) olduğunu görebiliriz. Yani ilgili yapı içinde nesne ve özne bakışlımlı k-buyurma ilişkisi içindedir ve dolayısıyla nesne özneyi bağlayabilir. Öte yandan [*adıl* kendi eşi] yapısında bağlamsal olarak okuma sağlaması (bkz. 216b) çalışmamızda değindiğimiz üzere ZÖ konumuna taşınması ile açıklanabilir.

Benzer bir biçimde aşağıda yer alan örneğe baktığımızda dönüşlü adılın nesne konumunda kaldığı üretimde sadece özne bağlama ilişkisine girebilirken dönüşlü adılın özne olarak türetime girdiği yapılarda bağlamsal okumanın mümkün olduğu ve aynı zamanda nesne tarafından da bağlanabildiği görülmektedir. İlgili veri çözümlememizde yer verdiğimiz örnek (216) ile benzer davranışsal özellikler sergiler:

- (217) Hasan_i [*adıl_i* kendi eşine] aşık.
(218) [*adıl_{i/j}* kendi eşi] Hasan_i’a aşık.
a. Hasan’ın kendi eşi Hasan’a aşık.
b. Lara’nın vb_j kendi eşi Hasan’a aşık.

ZÖ’nün konu konumun olduğuna yönelik sayıltımız altında değineceğimiz son olgu KDİ yapılarında dikkatimizi çeken verilerden gelir:

- (219) a. *Seni* Ali’ye tatlıyı verdin sanıyordum.
b. *Seni* tatlıyı Ali’ye verdin sanıyordum.
c. Ali’ye *sen* tatlı verdin sanıyordum.
d. Tatlıyı *sen* Aliye verdin sanıyordum.
e. Ali’ye tatlıyı *sen* verdin sanıyordum.
f. Tatlıyı Ali’ye *sen* verdin sanıyordum.

Örnek (219) göz önünde bulundurulduğunda KDİ çerçevesinde öznenin belirtme durumu ile kodlandığı (219a ve b) örneklerinde gördüğümüz gibi özne tümce başı konumunda yer alır. Öte yandan öznenin tümce başı konumunda olmadığı örnek (219c-d) verilerinde YALIN durum ile kodlandığı görülmektedir. Öte yandan örnek (220) göz önünde bulundurulduğunda tümce başı konumunda yer almayan öznelerin belirtme durumu ile kodlanmasının dilbilgisidışı okuma sağladığı dikkat çekmektedir:

- (220) a. *Ali’ye *seni* tatlı verdin sanıyordum.
b. *Tatlıyı Ali’ye *seni* verdin sanıyordum.

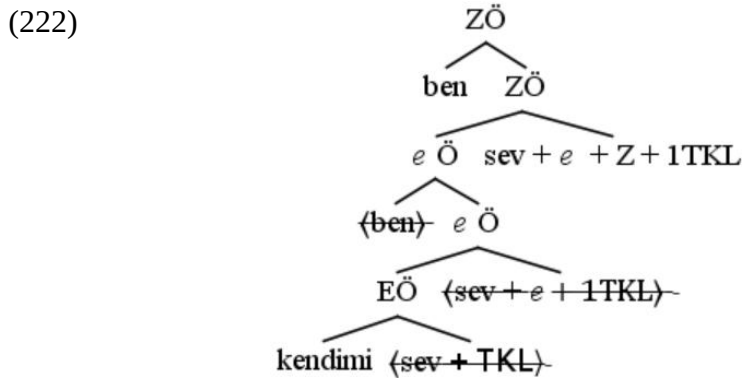
Yukarıda yer alan örnekler (219) ve (220) göz önünde bulundurulduğunda KDİ yapılarının sadece tümce başı konumunda dilbilgisel üretim sağladığı dikkat

çekmektedir. Benzer bir biçimde (220) örneklerinde [sen] adılının tümce başı konum dışında yer aldığı belirti durumu ile kodlanması dilbilgisi dışı okuma sağlamaktadır. Çalışmamızın sayıltıları çerçevesinde KDİ yapılarında özne olan adılın ZÖ konumuna eklemlendiği yapılarda öznenin ana tümceye görünür olduğu ve belirti durumu ile kodlanabildiğini savunmaktayız.

Bu noktaya kadar çeşitli veriler ve kavramsal açıdan ele aldığımız özneye yönelik Türkçe çerçevesinde ilk çözümlememize ilişkin dört varsayımımızı inşa ettik. İlgili sayıltıları çeşitli verilerle belirlilik, durum ve bağlama ilişkileri içinde tartıştık:

- (221) i. Türkçede açık bir biçimde sesletilen özne üye değil eklentidir.
 ii. Türkçede uyum birimleri yüklem üstündeki özne-geçişim yapısıdır.
 iii. Türkçe *adıl*-düşüren bir dil değil konu düşüren bir dildir.
 iv. Türkçede ZÖ konu konumudur.

Yukarıda değindiğimiz varsayımlar göz önünde bulundurulduğunda Türkçenin sözdizimsel dizgesine yönelik iki tür yapı ortaya çıkar. Aşağıda yer alan örnek (222) inşa ettiğimiz çözümlemeye yönelik iki çeşit yapıyı gösterir. Yüklem üstünde geçişim yapısı olan öznenin açık veya örtük olarak türetime katılan *adıl* birimini bağladığını savlamaktayız. Değindiğimiz üzere kurucu } adıl } dönüşlü adıl biçiminde dizge içinde aşamalı bir yapı bağlama ilişkisine girmektedir. Çalışmamızda iddia ettiğimiz özne kuruluşu aşağıdaki gibidir:

Yukarıda görüldüğü üzere (222) yapısında 1TKL özne “uyum” birimi biçiminde geçişim yapı olarak yüklem ile birlikte sözlükçeden türetime girer, açık bir biçimde sesletilen adıl eklenti yapısı olarak eÖ düzeyinde eklemlenir ve konu konumu olarak

ZÖ düzeyine taşınır. Durum atama dizgesi yerinde yeni eÖ düzeyinde gerçekleşir. Diğer bir deyişle inşa ettiğimiz yapı ZÖ konumunu durum atama veya GYİ bakımından özne konumu olarak sunmak yerine ZÖ konumunu konu konumu, açık bir biçimde sesletilen özneleri eklenti yapısı ve durum atamasını yerinde gerçekleştiren bir işlem olarak ele almaktayız.

Miyagawa (1990, 1997 ve 2001) ilgili işlevsel başın durum atama dizgesi içinde özneye yalın nesneye ise belirtme durumu atandığını önerir. Yani diğer bir deyişle öznenin GöS, ZÖ konumuna yalın durum ile kodlanmak için taşındığını, nesnenin ise belirtme durumu ile kodlanması için ZÖ konumuna eklemelendiğini önerir. Öte yandan Öztürk (2001, 2005, 2006 ve 2008) özneyi farklı biçimlerde ele alır. İlgili çalışmalarda öznenin sözde-geçişim yapısı olarak ya da işlevsel baş olan EdiciÖ ile üretime girdiğini savlanır. Öztürk (2001) açık bir biçimde sesletilen adılın TÖ konumunda ilk birleştiğini ve konu özelliği ile ilişkisini açıklar. Bununla birlikte uyum birimlerinin geleneksel X'-kuramı altında GöS, eÖ konumundan GöS, ZÖ konumuna taşındığını önerir. İlgili çalışmalara karşıt olarak çalışmamız özne olgusunu yüklem üstünden ele alır, açık bir biçimde sesletilen öznenin eklenti yapısı olduğunu savlar. Bununla birlikte çalışmamız durum ataması yerinde gerçekleşirken ZÖ konumuna taşınmanın konu özelliği ile ilişkisini ortaya koyar.

Çalışmamızın bu bölümünde ilk olarak uyum birimi olarak öznenin EÖ düzeyinde geçişim yapısı olarak birleştiği çözümlememizi test edeceğiz. İlgili çözümlememizin çalışmamız çerçevesinde değindiğimiz verileri ve sorunları çözme gücünü ele alacağız. Ardından Çözümleme I olarak inşa ettiğimiz yapıyı test ederek ilgili çözümleme ve yaklaşımlarımızı karşılaştıracacağız.

4.3.2. Çözümleme I ve Özneye Yönelik Problemler

Çalışmamızın bu bölümünde sunduğumuz çözümlemenin özneye yönelik üçüncü bölümde değindiğimiz problemlerde nasıl işleyeceğini çeşitli verilerle test edeceğiz. Aşağıda (223) altında üçüncü bölümün sonunda ele aldığımız problemler seti yeniden sunulmuştur:

A. Öznelik Özellikleri ve Problemler

- a. *Özerklik problemi*: Türkçe geçişim yapıları öznenin yüklem üstünde kurgulandığına yönelik veriler sağlamaktadır (bkz örn. (133)).
- b. *Eksiltme Problemleri*: (i) Öznenin eksiltilebildiği dilbilgisel yapılar üretilmektedir (bkz örn. (135)). (ii) Bağlaç yapılarında sadece özne değil aynı zamanda nesne de silinebilmektedir (bkz örn. (153)). (iii) seri eylem yapılarında Türkçede sadece özne değil aynı zamanda nesne de silinebilmektedir (bkz örn. (155)).
- c. *Bağlama problemleri*: (i) Türkçede özne dışında başka bir kurucu bağlama ilişkisine girebilmektedir (bkz örn. (138)). (ii) Uzun mesafeli bağlama yapılarında nesne de bağlama ilişkisine girebilmektedir (bkz örn. (151)), (iii) Türkçede özne konumunda yer alan bir AÖ içindeki bir üye özne dışı k-buyurum olmayan bir kurucu tarafından bağlanabilir (bkz örn. (137)).
- d. *Denetleme problemi*: Adlaştırma yapılarında tümceciğin öznesinin nesne tarafından denetlenebilmektedir (bkz örn. (142)).
- e. *Uyum problemi*: Çeşitli dillerde yüklem ile özne dışı kurucuların uyum ilişkisine girebildiği, çoklu uyum olgusu ve Türkçede uyum görülmeyen yapılar üretilmektedir (bkz örn. (146, 147, 148)).
- f. *Konu ataması problemi*: Türkçede konu özelliği sadece özneye atanmamaktadır (bkz örn. (157)).
- g. *Belirlilik problemi*: Türkçede [-belirli] özellik kodlanan AÖ özne olabilir (bkz örn. (159)).
- h. *Açı alma problemi*: Türkçede örtük bir biçimde nesne özne üstünde açı alabilir (bkz örn. (160)).
- i. *Çizgisel diziliş problemi*: Çizgisel diziliş bakımından tümce başında özne dışı kurucular da sesletilebilmektedir (bkz örn. (161)).
- j. *İlgilendirme problemi*: Türkçede özne dışı üyelerin iyesinin de ilgilendirme yapılarında baş olabilir (bkz örn. (164)).
- k. *Yükseltme problemi*: İlgili yapılarda Türkçede nesne işlemlenebilmektedir (bkz örn. (166)).
- l. *Durum ataması problemi*: (i) Türkçede özne sadece yalın olarak değil aynı zamanda tamlayan, belirtme ve yönelme durumu ile de kodlanabilmektedir (bkz örn. (170)). (ii) Türkçede adlaştırma yapılarında özne sadece tamlayan durum ile değil aynı zamanda yalın durumla da kodlanabilmektedir (bkz örn. (172)).
- m. *Anlamsal roller problemi*: Türkçede ve diğer dillerde özne edici dışında anlamsal roller ile kodlanabilmektedir (bkz örn. (173)).

B. Özne, Konum, Geçişim Yapıları ve Problemler

- a. Bağlama problemi: (i) Uyumun yani sözdizimsel öznenin türetime katılmadığı yapılarda konu konumunda türetime katılan adılın bağlama işlemi gerçekleşmemektedir (*bkzörn. (179)*). (ii) sözdizimsel öznenin GöS, KonuÖ konumunda yer alan adıla k-buyuramadığı yani bağlama ilkesini ihlal ettiği görülmektedir (*bkzörn. (180)*).
- b. *GYİ ihlali*: (i) Türetim içinde sözdizimsel öznenin bulunmaması yani uyum biçimbirimlerinin olmaması GöS, TÖ konumuna GYİ çerçevesinde taşımayı tetikleyememektedir (*bkzörn. (179)*). (ii) sözdizimsel özne olarak uyum biçimbirimlerini geçişim yapısı olarak ele alınması ve uyum birimlerinin kodlanmaması GYİ ihlaline sebep olmaktadır (*bkzörn. (187)*).
- c. *Özne geçişim problemleri*: (i) Belirsiz AÖ olan geçişim yapısı edilgen yapılabilmektedir (*bkzörn. (191)*). (ii) Türkçede hem özne hem de nesne geçişim yapılarında silinebilmektedir (*bkzörn. (192, 193)*). (iii) belirsiz AÖ'ler sözdizimsel işlemlere görünürdür (*bkzörn. (194)*).
- d. *İlgi tümcecigi*: (i) İlgi tümcecığının nesnesinin ilgili tümcecığın başı olduğu durumlarda -(y)An biçimbirimi kullanılabilmektedir (*bkzörn. (183)*). (ii) AÖ yapısından tamlananın belirleyici tümcecığının başı olup tamlayanın belirleyici tümcecığının içinde kaldığı yapılar üretilebilmektedir (*bkzörn. (185)*). (iii) sözde-ayrık yapılarda hem adılın hem de uyumun kodlandığı ilgi tümcecikleri üretilebilmektedir (*bkzörn. (186)*).
- e. *Konu kaydırma problemi*: Konu kaydırma yapılarında ikiden fazla tümcenin sıralandığı örneklerde açık adıl kullanımı zorunlu değildir (*bkzörn. (182)*).

§3'te bağlama ilkesine yönelik çeşitli problemlerin gözlemlendiğine değindik. Bağlama problemine yönelik tanımladığımız ilk sorun aşağıda örnek (224) altında yeniden sunulmuştur:

(224) Mehmet_i, Ahmet'e_j kendi_{i/j} eşinin vefat haberini verdi.

Keenan (1976) çerçevesinde öznenin dönüşlülük adıllarını bağladığına değindik. Benzer bir biçimde Türkçede çeşitli verilerle öznenin dönüşlülük adıllarını bağladığını sunduk. Öte yandan yukarıda yer alan örnek (224) sadece öznenin değil aynı zamanda özne dışı üye olan dolaylı nesnenin de dönüşlülük adılını bağladığı görülmektedir. Çalışmamızda değindiğimiz üzere Türkçe'nin konu-düşüren bir dil olarak ele alındığı

çözümlememizde düşürülen ögenin bağlam içinde herhangi bir kurucu tarafından k-buyurma ilişkisiyle bağlanabildiğini gördük.

Bağlama problemi altında ele aldığımız diğer bir veri ise uzun mesafeli bağlama yapılarında özne dışı üyelerin dönüşlü adılı bağlayabilmesi üzerinedir:

(225) Can_i Cemil_j'e [*adıl* kendi_{i/j} eşinin hastaneye kaldırıldığını] söyledi.

Örnek (225)'e baktığımızda ad tümceciğinin konu konumunda yer alan dönüşlülük adılının ana tümcenin öznesi veya dolaylı nesnesi tarafından bağlanabildiği görülür. Çalışmamız çerçevesinde [*adıl* kendi eşi] öbeği konu konumuna taşınmasıyla yapı ilgili öbeği ana tümceye görünür kılar. Türkçenin konu-düşüren dizge içinde çözümlenmesi, *adıl* yapılarının bağlama olgusuna yönelik problemi ortadan kaldırmaktadır.

(226) Can [_{EÖ} Cemil'e [_{αÖ} *adıl* kendi eşinin [_{αÖ} [_{ZÖ} ~~*adıl* kendi eşinin~~ [_{ZÖ} [_{eÖ} ~~*adıl* kendi eşinin~~ [_{eÖ} [_{EÖ} hastaneye ~~kaldırıl~~]] ~~*e* + kaldırıl~~] ~~*z* + *e* + kaldırıl~~] *Z* + *e* + kaldırıl +dığ+ın] ı] söyle]di.

Yukarıda yer alan (226) altında verilen çözümlememize baktığımızda [*adıl* kendi eşi] öbeği ilk olarak eÖ konumunda birleşmekte ve ardından ZÖ konumuna taşınmaktadır. Çalışmamızın ileride yer alan verilerini açıklarken değindiğimiz üzere *adıl* uyumun gözlemlendiği ad tümceciklerinde geleneksel olarak özne biçiminde etiketlediğimiz ad öbeğinin αÖ işlevsel başa eklenmesi ile ilgili öbek ana tümcenin hem öznesine hem de dolaylı nesnesine görünür kılınır hem de ilgili “uyum” olgusu gerçekleşir.

Çalışmamızın kapsamında bağlama ilkesi altında tanımladığımız diğer bir problem ise özne öbeği içinde yer alan dönüşlülük adılının türetim içinde başka bir kurucu tarafından bağlanabilmesi olgusudur:

(227) [*adıl* Kendi_i karısı] Hasan-a_i sadık.

(Kornfilt, 1997a, s.152)

Yukarıda yer alan (227) örneğine baktığımızda [*adıl* kendi karısı] özne öbeğinin [Hasan] kurucusu tarafından bağlanabildiği görülmektedir. İlgili örnek çalışmamızda bu bölümünde değinmiş olduğumuz örnek (216 ve 218) altında verdiğimiz verilerle benzer iç yapıya sahiptir. Konu konumu olan ZÖ düzeyine özne olan içinde dönüşlü adılı barındıran öbek ile nesnenin eklemelenmesi iki öbeği birbirine kardeş yapar ve bakışumlu k-buyurma ilişkisi inşa edilir. Bakışumlu k-buyurma çerçevesinde hem özne nesneyi hem de nesne özneyi bağlayabilir.

(228) [_{ZÖ} *adıl* kendi karısı [_{ZÖ} Hasan'a [_{ZÖ} [_{eÖ} ~~*adıl*~~ kendi karısı [_{eÖ} [_{EÖ} Hasan'a sadık] e]] z]].

Yukarıda yer alan çözümlememizde gördüğümüz üzere dolaylı nesne ve özne konu konumu olarak tartıştığımız ZÖ konumuna yükselmesi ile birbirlerine bakışumlu k-buyurabilir. İlgili taşı işlemi sonrası bakışumlu k-buyurma ilişkisinin kurulması ile dolaylı nesne olan [Hasan] özne olarak ele alınan [kendi karısı] öbeğinin içinde yer alan dönüşlülük adılını bağlar ve tümce dilbilgisel olur.

Bağlama olgusuna yönelik değinmemiz gereken diğer bir örnek ise eksiltme yapılarında Türkçede sadece öznenin değil aynı zamanda nesnenin de bağlama ilişkisini kurabilmesidir. Örnek (229)'da yer alan veriye baktığımızda hem “Can” hem de “Cemil” özel adlarının yantümceciğin öznesine yönelik bir okuma sağladığı görmekteyiz:

(229) [*adıl_{i/j}* Eve geldiğinde] Can_i Cemil_i'i öptü

Çalışmamızda değindiğimiz üzere Türkçenin konu-düşüren dizge içinde çözümlenmesi ve *adıl* yapılarını konum ile bağlama ilişkisi içinde yeniden sunmak değindiğimiz ilgili problemi ortadan kaldırır. Silinen kurucular k-buyurma ve konum bakımından çalışmamızda değindiğimiz üzere ele alındığında türetim içindeki herhangi bir kurucunun bağlayan rolünü üstlenebilir. Örnek (229)'da eklenti tümceciğinin yapı içinde hem öznenin hem de nesnenin altında ilk birleşmesi ile her iki kurucu da bağlama ilişkisine girebilir.

Çalışmamız çerçevesinde değineceğimiz diğer bir problem Keenan (1976) çerçevesinde eksiltme yapılarıdır. Keenan (1976) özne dışı üyelerin eksiltilebildiğini; öte yandan öznenin eksiltildiği türetimlerin dilbilgisidışı okuma sağladığını savlamaktadır. Öte yandan, çalışmamızda değindiğimiz üzere Türkçede öznenin düşürülebildiğini birçok verinin bulunduğunu örnekleriyle görmüştük. Eksiltme yapıları çerçevesinde ele aldığımız diğer bir olgu bağlaç yapılarında sadece özne değil aynı zamanda nesnelerin de silinebilmesidir:

(230) Canı [*adıl* annesini]_i eleştirdi Mete_j ise [~~*adıl*~~ annesini]_{j/i} övdü.

(Şener & Takahashi, 2010, s. 87)

Yukarıda yer alan örnek (230)'a baktığımızda Türkçede boş nesne yapılarının üretilebildiği görülür. İlgili yapı içinde silinen nesnenin iki tümcenin de öznesi tarafından bağlanabildiği görülmektedir. Meral (2014) ve çalışmamızın sayıtları göz önünde bulundurulduğunda Türkçeyi konu-düşürme yapısı altında ele almak ilgili olguyu açıklar. Eksiltme yapıları çerçevesinde çalışmamızda değinmemiz gereken diğer bir veri eylem sıralama yapılarında Türkçede sadece öznenin değil aynı zamanda nesnelerin de silinmesidir:

(231) Şengül kitabı aldı, okudu ve sattı.

Yukarıda yer alan örnek (230)'a benzer bir biçimde Türkçenin konu-düşürme dili olmasına yönelik dilsel veri sağlar. Tümce başı konum ve konu rolünün atanmasına yönelik değindiğimiz veriler öznellik özelliklerine yönelik ele almamız gereken diğer bir problemi ortaya koyar. Keenan (1976) özneyi konu rolü atan, tümce başı konumunda sesletilen birim olarak ele alır. Öte yandan Türkçede özne dışı birimlerin konu olabildiğine ve tümce başı konumunda sesletilebildiğine yönelik verilerimizi sunduk:

(232) a. Adam, oğlana taşı attı.

b. Taşı oğlana attı adam.

c. Adam oğlana attı taşı.

- d. Adam taşı attı oğlana.
- e. Taşı attı adam oğlana.
- f. Adam attı taşı oğlana.
- g. Oğlana attı adam taşı.

Çalışmamız kapsamında bağlam ve açılış gibi çeşitli verilerle özne/nesne ile konu konumu arasındaki ilişkiyi tartıştık. Bu noktada, sadece konu konumuna taşıma çözümlemesi, örnek (232) dahil olmak üzere Türkçedeki çeşitli çalkalama yapılarını açıklamaya yeterli bir yapı sunamamaktadır. Türkçede genel olarak kabul görmüş olan görüş, Türkçenin çekimsel kodlama yaparken sıklıkla biçimbirimsel süreçleri kullandığı; dolayısıyla, dilin bağımsız dizilişe olanak sağladığı yönündedir (bkz. Erguvanlı, 1984, s.43).

Çalışmamızda değindiğimiz diğer bir problem olarak nesnenin yükseltme yapılarında Türkçede nasıl işlemlendiğine değineceğiz (bkz. örn. (166)). Alanyazında yer alan özne konumundan özne konumuna yükseltme yapıları çalışmamıza karşıt bir çözümleme sunmamakla birlikte inceleme konusu olmak için bir sorun oluşturmamaktadır. Öte yandan aşağıda yer alan örnek (233) göz önünde bulundurulduğunda Türkçenin nesneleri içtümceden ana tümceye yükseltmesi GYİ bakımından problem oluşturan başka bir veri daha sağlar:

(233) a. Araba hiç yıkamamışsın gibi duruyor.

b. [_{ZÖ} araba [_{[eö e [_{EÖ} araba [_{ZÖ} araba [_{ZÖ} Z [_{eö} adıl [_{eö e [_{EÖ} araba yıkamamışsın]]]]]]]]}}

Çözümlememizde görüldüğü üzere (233b) içtümcenin nesne konumunda yer alan nesnenin ilk içtümcenin konu konumu olan ZÖ konumuna taşındığını ardından ana tümcenin konu konumuna döngüsel bir biçimde taşındığını göstermektedir.

Durum kodlaması bakımından ise Türkçede öznenin YAL, TAM, BEL ve YÖN durumları ile kodlandığını gördük. Şimdi oluşturduğumuz yapı içindeki durum ataması olgusuna bakalım:

(234) a. Ben.YAL yemeği yedim.

b. Ben-i. BEL yemeği yedim sanıyor.

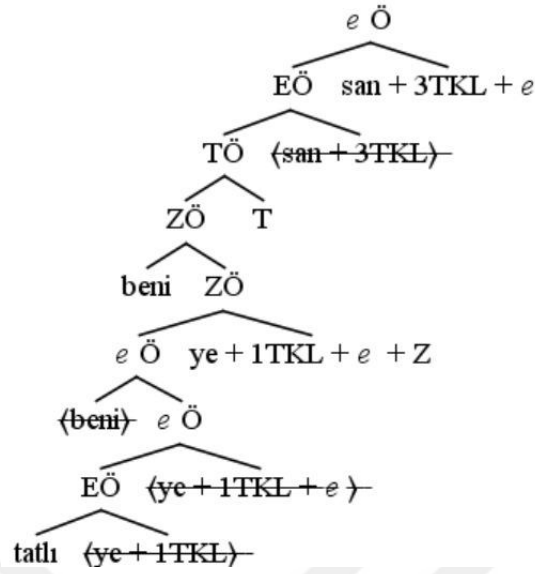
- c. Ban-a.YÖN yemeği yedirtti.
- d. Ben-im.TAM yediğim yemek

Örnek (234a)'ya baktığımızda [ben] adılının YAL durum ile kodlandığı görülür. Keenan (1976) içinde de değindiğimiz üzere özne yüklemcil üretimlerde YAL durum ile kodlanır. Geleneksel çalışmalara baktığımızda Z^0 ilgili durum kodlamasından sorumludur ve özne durum kodlaması, GYİ ve uyum bakımından Gös, eÖ konumundan Gös, ZÖ konumuna taşınır. Öte yandan, Alexiadou & Anagnostopoulou (2001, 2008) ve benzeri çalışmalar (Miyagawa, 2003, 2009) öznenin yerinde kalarak da ilgili işlemlere görünür olduğunu savlar. Benzer bir biçimde çalışmamızda da öznenin ZÖ konumuna konu özelliği için taşındığını ve uyum ile durum gibi sözdizimsel işlemlerin yerinde gerçekleştiğini savunuyoruz. (234b) örneğinde [ben] adılının belirtme durumu ile kodlandığını görürüz. Çalışmamızda değindiğimiz üzere ilgili veriler KDİ yapıları olarak ele alınır.

- (235) a. Beni tatlı yedim sanıyor.
b. Tatlıyı ben yedim sanıyor.
c.*Tatlıyı beni yedim sanıyor.

Örnek (235a)'ya baktığımızda öznenin ancak ve ancak tümce başı konumunda sesletildiğinde belirtme durumu ile kodlandığı, örnek (235b)'de olduğu gibi tümce başı konum dışında sesletildiğinde yalın kodlandığı hatta örnek (235c)'de görüldüğü üzere tümce başı konum dışında belirtme durumu ile kodlanmasının dilbilgisidışı okuma sağladığını görürüz. Örnek (236)'ya baktığımızda öznenin konu konumu olan ZÖ düzeyine eklemlendiğinde ana tümcenin e işlevsel başına görünür olduğu dolayısıyla ilgili baş tarafından belirtme durumu ile kodlanabildiği görülür. Bu çözümleme Şener (2008) ile koşut olmakla birlikte, çalışmamızda da değindiğimiz üzere Türkçede her zaman özne konu konumuna taşınmak zorunda değildir.

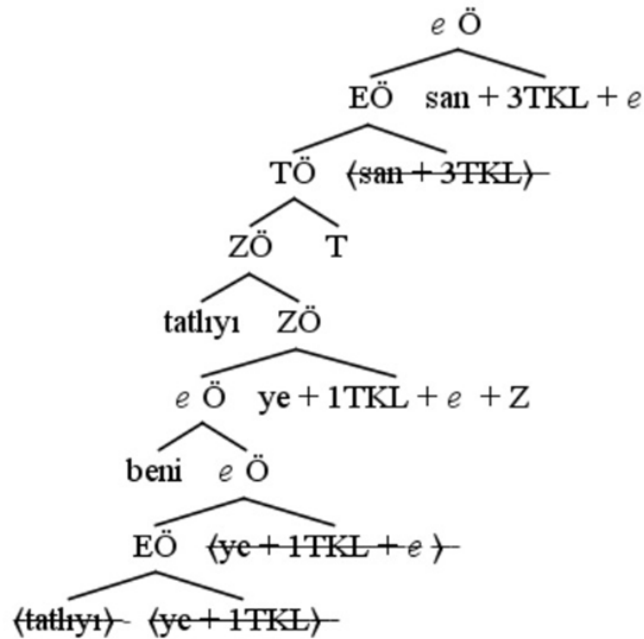
(236)

Yukarıda yer alan (236) örneğindeki yapıya baktığımızda [beni] kurucusunun konu konumu olan ZÖ konumuna eklenmesi ile ana tümcenin işlevsel baş olan e^0 tarafından belirtme durumu ile kodlanabildiği görülür.

Öte yandan aşağıda yer alan örnek (237)' de görüldüğü üzere nesnenin konu konumuna taşındığı üretimlerde öznenin ilk birleşme konumunda kaldığı görülür. İlgili yapıya baktığımızda öznenin $e\bar{O}$ konumunda durması ile ana tümcenin işlevsel başı olan e^0 tarafından belirtme durumunun yerellik (locality) ihlali uyarınca atanamadığı görülür:

(237)

Yukarıda yer alan yapı (237)'ye baktığımızda öznenin ilk birleşme yeri olan eÖ konumunda kalır, nesne konu konumu olan ZÖ konumuna eklemlenir. İlgili yapı göz önünde bulundurulduğunda ilk birleşme konumunda kalan adılın ana tümce tarafından belirtme durumu ile kodlanamadığı dolayısıyla öznenin tümce başı konumda olmadığı örnek (235c) yapısında görüldüğü üzere dilbilgisidışı olduğu görülür.

(234c) örneğine baktığımızda ise öznenin yönelme durumu ile kodlandığı görülür. Taylan (1986) çalışmasında ettirgen yapılar ve durum atamasına yönelik veriler sunar:

(238) a. Ali koştu

b. Ayşe, Ali'yi koşturdu.

(239) a. Ali balığı tuttu.

b. Ayşe Ali'ye balığı tutturdu.

(Taylan 1986 aktaran Öztürk 2005, s.41)

Örnek (238 ve 239)'da görüldüğü üzere yönelme durumunun ettirgenlik yapılarında arka arkaya belirtme durumunun kodlanamaması ile yönelme durumunun atandığı görülür. Lewis (1967), Aissen (1974), Zimmer (1976), Taylan (1979, 1984) ve Göksel (1993) bir tümce içinde çift belirtme ya da yönelme durumunun kodlanamayacağını önerir.

Durum açısından ele almamız gereken son veri (234d) altında sunduğumuz ve öznenin tamlayan durum ile kodlandığı örnektir:

(240) [_{αÖ} [_{αÖ} [_{ZÖ} [_{ZÖ} benim [_{ZÖ} Z [_{eÖ} benim [[_{EÖ} yemek ye]]] yemek] diğim] yemek]

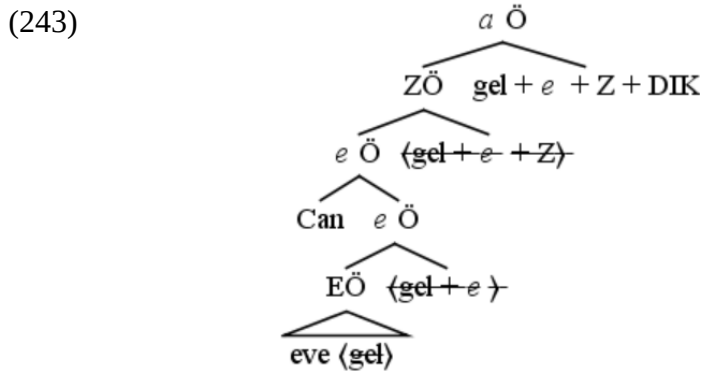
Yukarıda inşa ettiğimiz (240) yapısına baktığımızda özne konu konumuna yükselmekte ve adlaştırmacı işlevsel baş “-DIK” birimine görünür olur. Adlaştırmacı baş ile birlikte özne üstünde adıl uyum çerçevesinde betimlediğimiz ilgili tamlayan birimleri kodlanır. Öte yandan ilgili örneğe karşıt olarak durum ataması altında değineceğimiz son problem göze çarpar. Geneli itibariyle Türkçe yantümcelerde özne tamlayan durumu ile kodlanır. Öte yandan, aşağıda yer alan (241) örneğine baktığımızda ad tümceciğinin öznesinin yalın bir biçimde kodlandığı görülür:

(241) Can eve geldiğinden, dışarı çıktım

Örnek (240) çerçevesinde öznenin konu konumuna eklemlendiği ve adlaştıracının işlevsel başa görünür olmasından ötürü tamlayan durumu ile kodlandığına değindik.

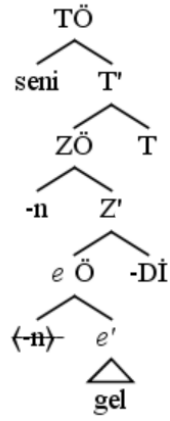
(242) [$\alpha\ddot{O}$ [$Z\ddot{O}$ [$e\ddot{O}$ Can [$e\ddot{O}$ [$E\ddot{O}$ eve $\langle gel \rangle$] $\langle e+gel \rangle$] $\langle Z+e+gel \rangle$] $Z+e+gel+$ diğ]]

Yukarıda sunduğumuz çözümleme göz önünde bulundurulduğunda öznenin $\alpha\ddot{O}$ konumuna yükselmemesi, yani ilk birleştiği konum olan $e\ddot{O}$ konumunda kalması ile adlaştıracı, işlevsel baş tarafından işlemlenemez ve tamlayan durumu ilgili işlevsel baş tarafından atanamaz benzer bir biçimde yüklem üstünde uyum olgusu görülmez (*karş.* Ulutaş, 2009). Aşağıda yer alan örnek (243) oluşturduğumuz (242)'deki çözümlememizin iç yapısını aşamalı yapı içinde yeniden sunar. (243)'e baktığımızda [Can] kurucusunun ilk birleşim yeri olan $e\ddot{O}$ konumunda kaldığı görülür. İlgili konumda kalan konu konumuna taşınmayan ilgili kurucu işlevsel baş olan adlaştıracıya görülür olmadığı için YAL durum ile kodlanır. Benzer bir biçimde ilgili kurucunun GöS, $\alpha\ddot{O}$ konumuna taşınmaması ile uyum olgusu yüklem üstünde görülmemektedir:

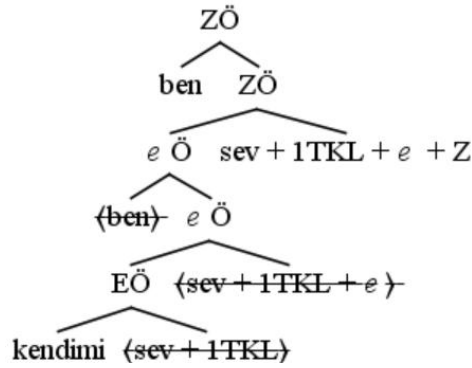
İlgili başlık altında ele alacağımız ilk problem Öztürk (2001)'in çözümlemesine yönelik değindiğimiz bağlama ihlalidir. Örnek (244)'de yer alan sözdizimsel inşaya baktığımızda özne olarak ele alınan uyum biriminin TÖ konumunda birleşen “seni” adılını bağlayamadığı görülmektedir. Bağlama İlkesi ihlali ile sonuçlanan çözümlemenin dilbilgisidışı okuma sağlaması beklenmektedir.

(244)

Öztürk (2001)'in de değindiği üzere adılların bağlamsal olarak işlevlerinin olduğu ve Gös, TÖ konumunda birleştiği gözlemlenebilir. İlgili çözümleme Gös, ZÖ konumunda yer alan sözdizimsel özne olarak uyumun konu olarak Gös, TÖ konumunda birleşen adılı bağlayamadığını görmüştük. İlgili sorun çalışmamızda ürettiğimiz yapı içinde çözülmektedir. Yüklem üstünde geçişim yapısı olan öznenin, açık veya örtük olarak türetime katılan adıl birimini bağladığını savlamaktayız. Değindiğimiz üzere kurucu } adıl } dönüşlü adıl biçiminde dizge içinde aşamalı bir yapı bağlama ilişkisine girer ve k-buyurma ilkesini ihlal etmeden bağlama ilişkilerini inşa eder. Aşağıda (245) altında inşa ettiğimiz yapı Öztürk (2001) ile karşılaştırılmak için yeniden verilmiştir:

(245)

Yukarıda inşa ettiğimiz yapıya baktığımızda EÖ düzeyinde yüklem ve uyum birimlerinin geçişim yapısı olarak türetimde yer aldığı görülür. Özne altında ele aldığımız uyum birimleri çerçevesinde açık bir biçimde sesletilen geleneksel olarak özne biçiminde tanımlanan birimlerin eklenti olarak eÖ düzeyinde eklemlendiği görülür. Baş taşıma ile ZÖ düzeyine taşınan {yüklem+uyum} geçişim yapısı eÖ

düzeyinde birleşen 1TKL adlı yetkilendirir. Yetkilendirme işleminin ardından EÖ düzeyinde türetime giren “kendimi” dönüşlülük adlı bağlanır ve 1TKL adlı konu konumu olan ZÖ düzeyine eklenir.

Çalışmamızda değindiğimiz diğer bir problemi, Good & Yu (2000) çerçevesinde tartışmıştık. Bu anlamda, §3’te uyum birimlerinin özne olarak yeniden ele alınmasının GYİ ihlali ile sonuçlanacağına ve GÖS, ZÖ konumunun boş kaldığına değindik. Öte yandan dördüncü bölümde sunduğumuz çözümlememiz ve sayıtlarımız göz önünde bulundurulduğunda ve GYİ güncel çalışmalarda Chomsky (2013) ile yeniden tanımlandığında ilgili problemlerin çözüldüğü görülmekte ve çalışmamızın sayıtları Good & Yu (2000) ile koşut iddialar taşımaktadır.

Çalışmamızda değindiğimiz başka bir problem ilgilendirme yapıları altında ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde ele aldığımız üzere Öztürk (2005)’in iddialarına karşıt olarak ilgi tümceciğinin nesnesinin ilgili tümceciğin başı olduğu durumlarda $-(y)An$ biçimbirimi kullanılabildiğine değindik. Aşağıda yer alan örnek (246)’da gördüğümüz üzere ilgilendirme yapısının başının özne dışı birim olduğu üretimlerde öznenin hem yalın hem de tamlayan durum ile kodlanabilmektedir:

(246) a. Fare çıkan delik.

b. Farenin çıktığı delik.

(247) a. [_{αō} [_{αō} [_{ZÖ} [_{ZÖ} Z [_{eō} fare [[~~delik~~ çık]]] ~~delik~~] .an] delik]

b. [_{αō} [_{αō} [_{ZÖ} [_{ZÖ} Fare-nin [_{ZÖ} Z [_{eō} Fare-nin [[~~delik~~ çık]]] ~~delik~~] .dığ] delik]

Yukarıda yer alan çözümleme göz önünde bulundurulduğunda “fare” sözcüğünün konu konumuna taşınması ile TAM durum ile kodlanabildiği örnek (247b)’de görülmektedir. Öte yandan (247a) örneğine baktığımızda öznenin konu konumuna taşınmamakta ve ilgili işlevsel başa görünür değildir. İlgili örnekte görüldüğü üzere öznenin ilk birleşme konumunda kalması ve konu konumuna taşınmaması ilgili yapı içinde tamlayan durumunun kodlanmadığı bir üretim sunar.

(248) a. Bu farenin girdiği delik mi? Hayır, *adıl* çıktığı delik.

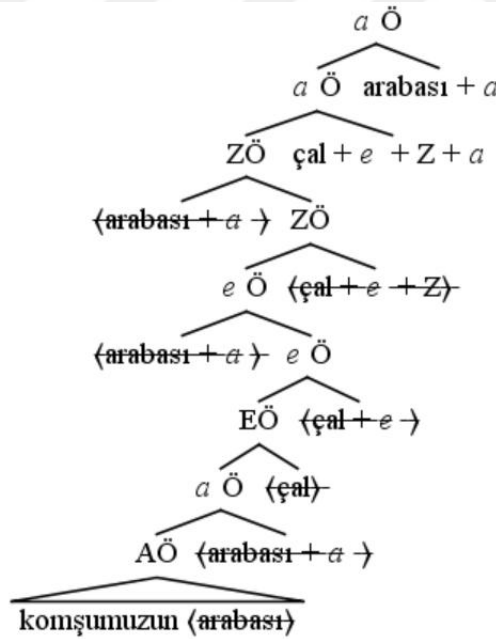
b. *Bu fare giren delik mi? Hayır, *adıl* çıkan delik

Örnek (248a) örneğinde baktığımızda tamlayan durumu ile kodlanan yani konu konumuna taşınan üretimde eksiltili yapı yani *adıl* biriminin kullanıldığı türetim dilbilgiseldir. Öte yandan öznenin yalın olduğu konu konumuna taşınmadığı örnek (248b) örneğinde eksiltili yapı dilbilgisidir. İlgili veriler çalışmamızda değindiğimiz üzere konu-düşürme ve konu konumuna yönelik destekleyici türetimler sağlar.

Çalışmamız çerçevesinde ilgilendirme yapılarına yönelik değindiğimiz son bir problem daha bulunur. Türkçe ilgilendirme yapılarında tamlayan-tamlanan ilişkisi içinde olan AÖ'lerden sadece tamlananın ilgilendirme yapısının başına taşındığı türetimler bulunmaktadır. Örnek (249)'da ele aldığımız veriye baktığımızda tamlayan ve tamlanan ilişkisinde olan AÖ [komşumuzun arabası] içinden sadece tamlananın ilgilendirme yapısının başına taşındığı dikkat çeker:

(249) Komşumuzun çalınan arabası

(250)

Yukarıda yer alan yapıya baktığımızda [komşumuzun arabası] AÖ'sünün nesne olarak EÖ altında dallandırıldığını görürüz. İlgili AÖ'nün tamlayan ve tamlanan ilişkisi içinde inşa edilmesinin *a* işlevsel baş ile üretildiği dikkat çekmektedir. [arabası] tamlananın ilgili başa taşınır ve ilgili işlevsel baş [komşumuzun] adınının tamlayan durumunu yetkilendirir. [arabası] kurucusu ilgilendirme yapısının başı konumuna yükselmek için *döngüsel* (cyclic) bir biçimde taşınır. Konu konumu olan ZÖ

konumuna eklenilen [arabası] kurucusu ilgilendirme yapısının başı olarak *aÖ* öbeğine eklenir. Öte yandan [çal] yüklemi baş taşıma ile ilgilendirme yapısının işlevsel başına döngüsel bir biçimde taşınır.³⁰

Çalışmamız kapsamında değineceğimiz diğer bir konu Türkçede uyumun “özne” ile girilmediği yapılardır. Aşağıda yer alan örneğe baktığımızda yüklem içinde adıl kullanıldığı görülür ve yüklem ilgili adıl ile uyum olgusu gösterir:

(251) Ayşe benim

Önerdiğimiz çözümlemelerde uyum olgusunu yeniden ele alıp uyumun yüklem üzerinde özne geçişimi olduğunu savlamıştık. Çalışmamız çerçevesinde <Ayşe, ben> adları ilk olarak küçük bir tümcecik (Stowell 1983’ü izleyerek) içinde birleşmekte ve ilgili adıl ana tümcenin yüklem başına taşınmaktadır. Çalışmamızda değindiğimiz üzere yüklem içinde geçişim yapısı olarak ele aldığımız özne ilgili <ben> adılını bağlar. Öte yandan <Ayşe> adı türetim içinde konu konumuna yükselir.

Son olarak çalışmamızda değindiğimiz üzere Türkçe uyum göstermeyen birçok veri üretebilmektedir. Aşağıda yer alan örnek (252) baktığımızda yüklemcil uyumun kodlanmadığı üretimler dikkat çekmektedir:

(252) a. Lara beni yazlığa gitti sanıyormuş.

b. Ben seni İstanbul’da yaşıyor sanıyordum.

Uyum olgusunu Türkçede özne geçişim yapısı olarak aldığımız ve eklenti/üye tartışmasına karşıt veri olarak öznenin Türkçede her zaman geçişim yapısı olarak yüklem üstünde inşa edildiğini tartıştığımız çözümlememiz ilgili verileri açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Öte yandan yukarıda değindiğimiz üretimler konu konumuna yönelik diğer bir veri sağlar. Aşağıda yer alan örnek (253) göz önünde bulundurulduğunda “uyum” birimlerinin kodlanması ve durum ataması arasında karşıt veriler üretilebildiği dikkat çekmektedir:

³⁰ Türkçe çerçevesinde çeşitli ilgilendirme yapılarına yönelik çözümler alanyazında yer almaktadır (bkz. Kornfilt, 2000b, Çağrı, 2005; Özçelik, 2016; Solak, 2019). Çalışmamız kapsamında ilgilendirme yapılarının işlevsel başları tartışılmamakta, uyum ve durum kodlamasının konumsal ilişkisine değinilmektedir. Okur ilgili başları *aÖ* olarak varsayabilir.

- (253) a. Seni İstanbul'a gittin sanıyorduk.
b. Sen İstanbul'a gittin sanıyorduk.
c. Seni İstanbul'a gitti sanıyorduk.
d. *Sen İstanbul'a gitti sanıyorduk.

Çalışmamızda KDİ çerçevesinde yukarıda sunduğumuz örnek (253a ve b) altında yer alan verileri ele aldık. Belirtme durumu kodlaması ile konu konumuna taşınma arasındaki ilişkiye değindik (bkz. örnek 220). (253c ve d) örneklerine baktığımızda yüklem üstünde uyum birimlerinin kodlanmadığı görülür. Çözümlememiz çerçevesinde uyumun görülmediği yapılarda açık bir biçimde sesletilen adılın bağlanması sorun oluşturmaktadır. Öte yandan (253c ve d)'ye benzer bir biçimde aşağıda yer alan örnek (254)'deki uyumun görülmediği yapılarda ilgili adılların YAL durum ile kodlandığı veriler dilbilgisidir.

- (254) a. Seni et yemez sanıyordum.
b. *Sen et yemez sanıyordum.

c. Beni çok çalışkan sanmış.
d. *Ben çok çalışkan sanmış.

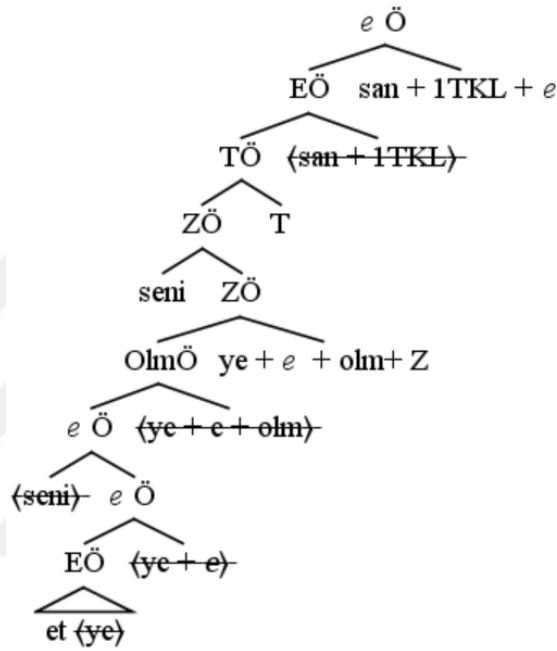
e. Seni bana aşık sanmış.
f. *Sen bana aşık sanmış.
g. *Bana sen aşık sanmış.
h. *Bana seni aşık sanmış.

Yukarıda yer alan örneklerle baktığımızda ilgili adılın ilk birleştiği konumda kalamadığı konu konumuna yükseldiği ve belirtme durumu ile kodlanmamasının yani yalın durum ile kodlanmasının dilbilgisidir olduğu görülür. Uyumun görülmediği ilgili yapılarda değinmemiz gereken çeşitli sorunlar dikkat çekmektedir:

- i. Tümce başına özne neden taşınır,
- ii. Taşınan adılın bağlaması nasıl gerçekleşir,
- iii. İlgili adıl neden yalın durum ile kodlanamaz.

Aşağıda örnek (255) altında çalışmamız çerçevesinde ilgili yapılara yönelik çözümlememiz verilmektedir:

(255)

Yukarıda yer alan yapıya baktığımızda yüklem üstünde geçişim yapısı olarak öznenin bulunmadığı görülür. Öznenin bulunmadığı ilgili yapıda açık bir biçimde sesletilen 2TKL adılı bağlanamadığı için konu konumuna taşınır. Çalışmamızda da önerdiğimiz üzere konu konumunda ilgili öbeklerin bağlamsal olarak bağlanabildiğine değindik. Konu konumu yani ZÖ konumuna eklemlenen ilgili adıl bağlamsal olarak bağlanır ve ana tümcenin yüklemine görünür kılınır diğer bir deyişle ilgili adıla belirtme durumu atanır.

Örnek (253 ve 254)'te yer alan örneklerle adılın yalın durum ile kodlanamadığını gösterdik. Yukarıda sunduğumuz çözümlememiz göz önünde bulundurulduğunda ilgili olgu yapımız içinde açıklanabilmektedir. Açık bir biçimde sesletilen adıl iç tümce içinde uyum birimlerinin kodlanmaması ile bağlanamaz ve bağlamsal olarak bağlanmak için konu konumu olan ZÖ konumuna eklemlenir. İlgili adılın ilk birleşim yerinde kalması bağlama sorununa sebep olur ve türetim çöker.

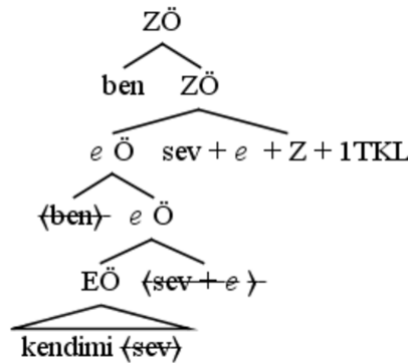
Diğer bir deyişle ilgili adıl bağlama bakımından konu konuma taşınmak zorundadır. İlgili konuma taşınan adıl ana tümceye görünür kılınır ve belirtme durumu ile kodlanır.

Çözümlememiz ilgili adılın taşınması, bağlamsal olarak bağlanması ve belirtme durumu ile kodlanmasına yönelik çözümlemeler üretebilmesine rağmen ilgili yapı içinde zorunlu üye olarak tartıştığımız uyum birimlerinin türetime katılmamasına yönelik bir açıklama sağlayamamaktadır. İlgili sorun bizi ikinci çözümlememiz olan uyumun ZÖ düzeyinde birleştiği yapıya getirir.

4.4. Çözümleme II: ZÖ Düzeyinde Uyum Birimleri Olarak Giren Özne

Örnek (222a) altında ilk ele aldığımız Çözümleme I uyum birimlerini yüklem üstünde özne geçişim yapısı olarak temel alır; baş taşıma ve konu konumu çerçevesinde bir çözümleme önerisi sunar. Öte yandan çalışmanın giriş bölümündeki güdülenmeler çerçevesinde tanıttığımız bir diğer yöntem olarak (222b) altında sunduğumuz Çözümleme II yer alır. İlgili çözümleme uyum birimlerinin geçişim yapısı olarak E baş ile türetime katılmadığı, işlevsel baş olan Z ile türetime girdiği yapılarıdır. Çalışmamızın bu bölümünde aşağıda yer alan (256)'da tekrarladığımız Çözümleme II'yi ele alıp sorunlara ilişkin sezdirimlerini tartışacağız ardından iki çözümlemeyi karşılaştıracız:

(256)

4.4.1. Çözümleme II'nin Kavramsal Yönü

Çalışmamızın §4.2 bölümünde sözdizim alanındaki gelişmeler ile çalışmamız çerçevesinde ortaya koyduğumuz savları inşa ettik. Çözümleme II, savlarımızın birçoğunda işlerken üye/eklenti tartışmamıza yönelik kuram içi çeşitli sorunları ortaya çıkarmaktadır. Bölüm §4.2'de değindiğimiz üzere öznenin işlevsel baş e^0 ile türetime

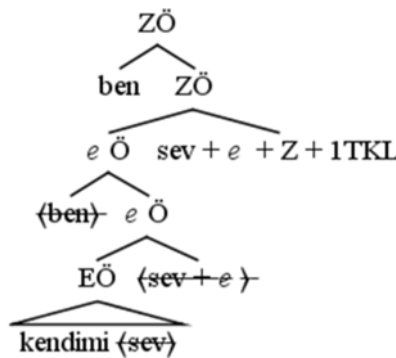
girmesi, yükleme olan uzaklığı ve yüklem ile arasına eklenti birimleri alması ile üyelik durumunun tartışıldığına değindik. Çözümleme I ile ilgili uyum birimlerinin özne olarak E baş ile türetime girmesiyle ilgili birimlerin üyelik özelliklerini tartıştık. Buna ek olarak uyum birimlerinin sözlükçeden E baş ile girmesi ile üye olduğunu ve açık bir biçimde sesletilen öznelerin eklenti olduğunu savladık.

Çözümleme II çerçevesinde ilgili uyum birimlerinin Z işlevsel baş ile türetime girmesi Çözümleme I ile inşa ettiğimiz üyelik / eklenti sorununu yeniden ortaya çıkarır. Bu durum, açık bir biçimde sesletilen öznenin eklenti olarak türetime katılmasına yönelik iddiamızı güçsüzleştirir. Öte yandan ilgili sorun çıkarıldığında bu çözümleme değindiğimiz verilere ve sorunlara çözüm önerisi sunabilmektedir. Çalışmamızın ilk çözümlemesi çerçevesinde ele alacağımız bu çözümleme önerisi sorunları çözme gücü açısından benzer yetiler ortaya koyar.

4.4.2. Çözümleme II ve Öznellik Problemleri

Çözümleme II açık bir biçimde sesletilen özne yapılarını eklenti olarak ele alma bakımından ve öznenin eklenti / üyelik tartışmasına yönelik açıklama gücü açısından kendi içinde sorunlar ortaya çıkarır. Öte yandan yapının kendisi Çözümleme I içinde değindiğimiz Türkçedeki özne görünümlerine ve sorunlarına yönelik çözüm sunabilmektedir. İlgili başlığımız altında kurguladığımız yapıyı özneye yönelik değindiğimiz olguları açıklama gücü bakımından ele alacağız:

(257)

K-buyurma ilişkisi ve bağlama çerçevesinde değindiğimiz üzere kurucu) *adıl*) dönüşlü biçiminde aşamalı bir yapıyı çalışmamızda oluşturduk. İlgili önerimiz göz önünde bulundurulduğunda örnek (257)'ye baktığımızda ZÖ düzeyinde türetime giren kurucu

1TKL öznenin [ben] adılını bağlayabildiğini ve ilgili aşamalı yapı içinde [kendimi] dönüşlü adılının k-buyurma ilişkisi bakımından bağlanabildiğini görürüz.

İkinci olarak benzer bir biçimde k-buyurma ilişkisi ve bağlama çerçevesinde Türkçede dikkat çeken çeşitli veriler ve sorunlar olduğuna değindik. Aşağıda yer alan örnek (248)'de özne öbeği içinde yer alan dönüşlü adılın nesne tarafından veya bağlamsal olarak bağlanabildiği verimiz tekrarlanmıştır:

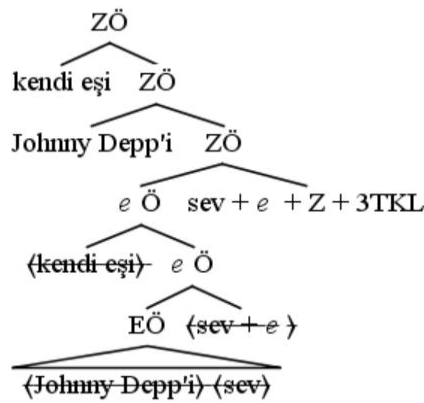
(258) *adıl_{i/k}* kendi eşi Johnny Depp'i_k seviyor.

a. Melek'in kendi eşi Johnny Depp'i çok seviyor.

b. Johnny Depp'in kendi eşi Johnny Depp'i çok seviyor.

İlgili veri göz önünde bulundurulduğunda Çözümleme II'nin çözümleme I'e benzer bir biçimde sorunu ele aldığını aşağıda yer alan yapıda görebiliriz. Örnek (258)'a baktığımızda Çözümleme I'e benzer bir biçimde {kendi eşi} öbeğinin eÖ konumunda eklemlendiği görülür. Ardından Z baş ile uyum birimi olan 3TKL türetime girer, konu konumu olan ZÖ düzeyine hem özne hem de nesne öbeği taşınarak eklemlenir. İlgili konumda iki birim karşılıklı k-buyuruma ilişkisini inşa eder ve nesne özne öbeği içindeki dönüşlülük adılını bağlar. Benzer bir biçimde ilgili öbeklerin konu konumuna taşınması ile dönüşlülük adılı aynı ulamın bölütünde yer alan öncül tarafından bağlanabilmekte ve (258a)'da yer alan okumayı üretmektedir.

(259)

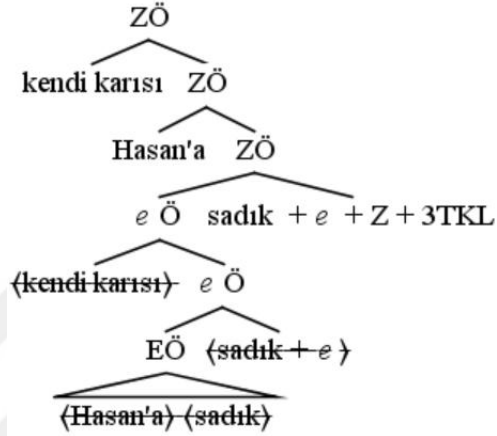
Çalışmamız kapsamında değindiğimiz diğer bir dilsel veri ise özne öbeği içinde yer alan dönüşlülük adılının nesne tarafından bağlanabildiği yapılarıdır. Aşağıda yer

alan tekrarladığımız örnek (260) göz önünde bulundurulduğunda dolaylı nesnenin özne öbeği içinde yer alan dönüşlülük adılımı bağladığı görülür:

(260) [*adıl* Kendi karısı] Hasan-a_i sadık.

(Kornfilt, 1997a, s.152)

(261)

Yukarıda yer alan örnek (261)'deki Çözümleme II altında inşa ettiğimiz yapıya baktığımızda <kendi karısı> öbeğinin eÖ düzeyinde eklemlendiği görülür. Ardından Z⁰ baş ile birlikte türetimimizin öznesi olarak ele aldığımız uyum birimleri yapıya girer. Ardından hem <Hasan> hem de <kendi karısı> öbekleri ZÖ yani konu konumuna eklemlenir. İlgili konumda bakışimli birbirine k-buyuran öbekler bağlama ilişkisini gerçekleştirir.

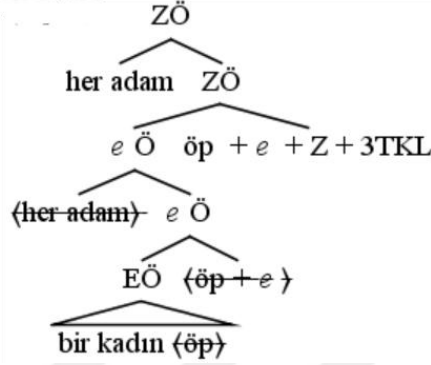
Çalışmamızda Çözümleme II kapsamında değineceğimiz dördüncü sorun ise açılma ilişkileri ile kurgulanmaktadır. Aşağıda yer alan örnek (262)'ye baktığımızda nesne ve özne arasındaki açılma ilişkilerine yönelik sorun dikkat çekmektedir:

- (262) a. Her adam bir kadın öptü.
b. Her adam bir kadını öptü.
c. Bir kadını her adam öptü.

Yukarıda yer alan örnek (262a, b ve c) göz önünde bulundurulduğunda (262a) örneğinde her)bir üstünde açılma alırken, (262b) örneğinde hem her)bir üstünde hem de bir)her üstünde açılma alabilmektedir. Öte yandan (262c) örneğinde bir)her üstünde açılma

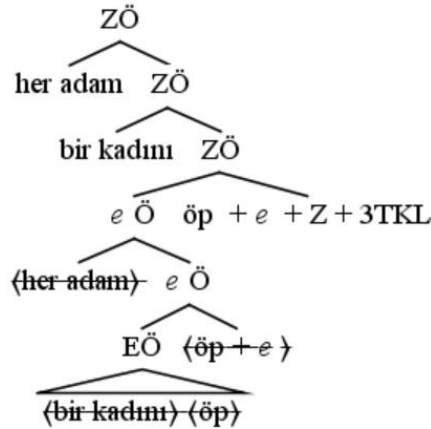
alır. Değindiğimiz veriler göz önünde bulundurulduğunda nesnenin [$\pm$ belirli] olmasının açılıma ilişkisini değiştirdiği görülmektedir. Çözümleme II çerçevesinde ilgili verileri ele aldığımızda (263a, b ve c) örneklerinde aşağıda yer alan yapılar oluşmaktadır:

(263) a.

Yukarıda yer alan yapı göz önünde bulundurulduğunda <her adam> öbeği tümce başı konum olan konu konumuna eklemlenmekte, nesne ilk birleştiği konumda kalmakta ve özne nesne üstünde açılmaktadır (her > bir). Uyum birimi olarak 3TKL öznenin Z düzeyinde türetime girmesi inşa ettiğimiz yapı için yukarıdaki örnek göz önünde bulundurulduğunda sorun oluşturmamaktadır.

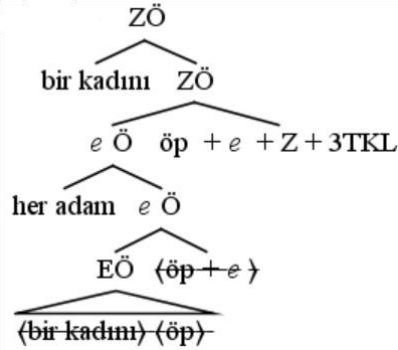
b.

Yukarıda yer alan yapıya baktığımızda hem <her adam> hem de <bir kadını> öbeklerinin konu konumuna taşındığı görülmektedir. İki öbeğin de ilgili konuma eklemlenmesi ile hem özne nesne üstünde hem de nesne özne üstünde açılımları olabilmektedir diğer bir deyişle özne ve nesne aralarında bakışlı k-buyurma ilişkisi kurgulamaktadır dolayısıyla hem (her > bir) hem de (bir > her) okuması mümkündür. Uyum olarak özne

3TKL biriminin benzer bir biçimde Z düzeyinde türetime katılması inşa ettiğimiz yapıyı etkilememektedir.

c.

(263c) yapısında gördüğümüz üzere 3TKL özne Z düzeyinde türetime girer. [her adam] öbeği eÖ düzeyinde eklenir ve uyum birimi olarak özne tarafından bağlanabilir. İlgili yapı içinde sadece nesne konu konumuna taşınır öte yandan [her adam] öbeği ilk birleştiği konumda kalır. Nesne olan [bir kadını] öbeğinin ZÖ düzeyine eklenmesi ile [her adam] öbeği üstünde açılır ve bir > her okuması sağlar.

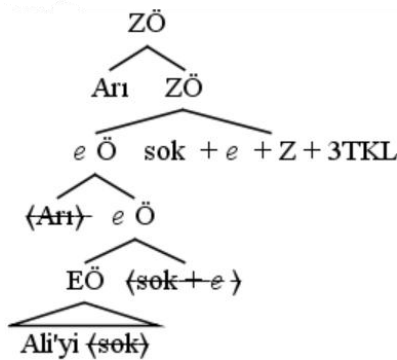
Çözümleme II altında ele alacağımız diğer bir dilsel olgu ise $[\pm \text{belirli}]$ özellik ve konu konumu ilişkisi çerçevesinde ele alacağız. Aşağıda yer alan örnek göz önünde bulundurulduğunda geleneksel olarak özne biçiminde ele alınan [köpek] ad öbeğinin konumu ile gönderimsellik özelliği arasında bir ilişki olduğunu sezdirir:

(264) a. Arı Ali'yi soktu.

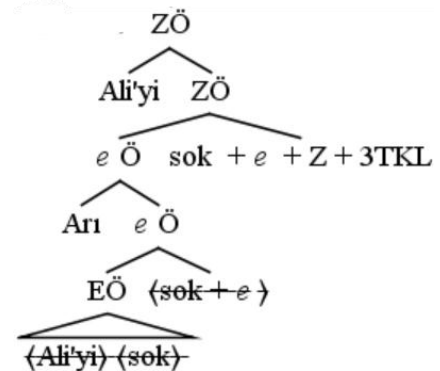
b. Ali'yi arı soktu.

(Öztürk, 2005, s.42)

(265) a.

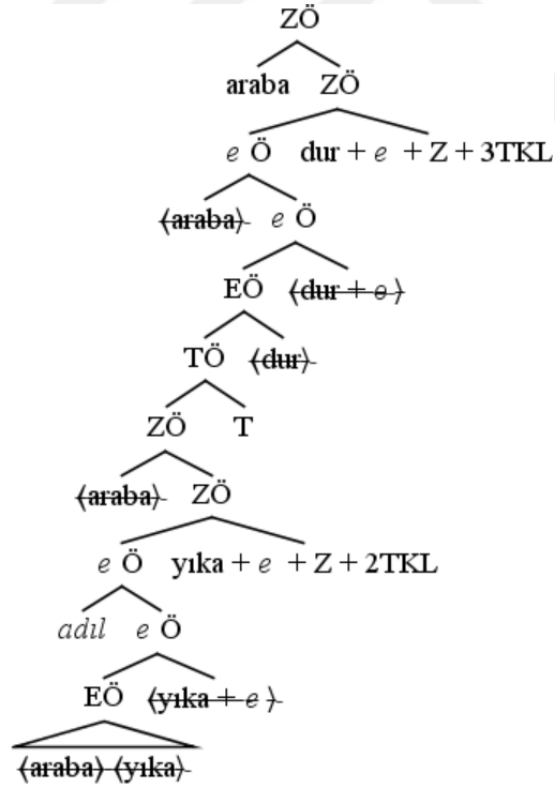
b.

Örnek (265a)'da görüldüğü üzere [arı] ad öbeği ilk olarak eÖ düzeyinde eklemlenmekte, Z⁰ baş ile türetime giren 3TKL uyum birimi olarak özne tarafından bağlanmaktadır. Ardından konu konumu olarak önerdiğimiz ZÖ konumuna taşınıp eklemlenir ve [+ belirli] okuma üretir. Öte yandan (265b)'ye baktığımızda Konu konumuna yani ZÖ düzeyine nesne olan [Ali] ad öbeğinin taşındığını görürüz. [arı] adının ilk birleşim konumunda kalması ile ilgili öbek [-belirli] okuma sağlar. eÖ düzeyinde türetime giren ve ardakalan [arı] adı ZÖ düzeyinde türetime giren 3TKL uyum birimi olarak özne tarafından yetkilendirilir.

Çözümleme II çerçevesinde ele alacağımız diğer bir veri ise yükseltme yapılarında tanıttığımız nesne konumundan özne konumuna yükseltme yapılarıdır. Aşağıda tekrarladığımız örneğe baktığımızda içtümcenin nesnesi olan [araba] adının ana tümcenin öznesi olacak şekilde yükseldiği görülür:

- (266) a. Araba *adıl* hiç yıkamamışsın gibi duruyor.
b.

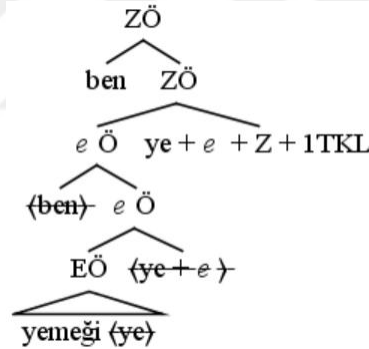
(266b) örneği altında verdiğimiz yapıya baktığımızda içtümcenin nesnesinin ilk EÖ düzeyinde birleştiği ardından konu konumu olan ZÖ düzeyine eklemlendiği görülür. Yukarıda yer alan yapı içtümcenin konu konumuna taşınan nesnenin aşamalı bir

biçimde ana tümcenin konu konumuna yani ZÖ konumuna taşındığını gösterir. Öte yandan içtümcecik içinde yer alan adıl yüklem üstünde uyum birimleri olarak kodlanan 2TKL tarafından yetkilendirilir ve yerinde kalır. Bununla birlikte ana tümceye yükselen [araba] ile ana tümcenin yüklemi üstünde yer alan Z başı ile türetime giren uyum birimleri ana tümceye yükselmiş olan [araba] tarafından yetkilendirilir.

§2’de değindiğimiz üzere öznenin çeşitli yapılar içinde yalın, belirtme veya tamlayan durumu ile kodlanabildiğini ele aldık. Aşağıda yer alan örneklerle baktığımızda (267a) verisinde öznenin yalın durum ile kodlandığı, (267b) örneğinde ilgili ad öbeğinin belirtme durumu ile kodlandığı ve son olarak (267c) örneğinde ilgili adılın tamlayan durumu ile kodlandığı görülür:

- (267) a. Ben.YAL yemeği yedim.
 b. Ben-i. BEL yemeği yedim sanıyor.
 c. Ben-im.TAM yediğim yemek.

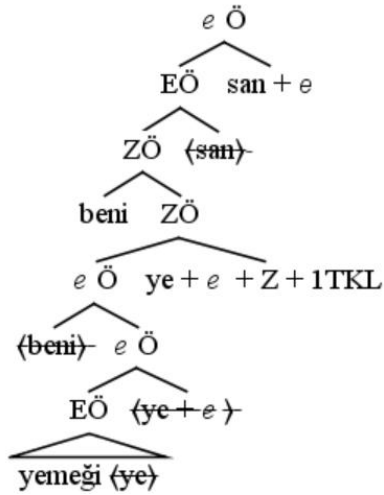
(268) a.

(268a)’ya baktığımızda [ben] adılı ilk olarak eÖ düzeyinde eklemlenir. İlgili adıl Z baş ile yerinde yalın durum ile kodlanır. ZÖ düzeyinde türetime giren öznemiz 1TKL uyum birimi ilgili adılı bağlar. Durum atama ve bağlama işlemlerinin ardından ilgili adıl konu konumu olan ZÖ düzeyine taşınır ve eklemlenir.

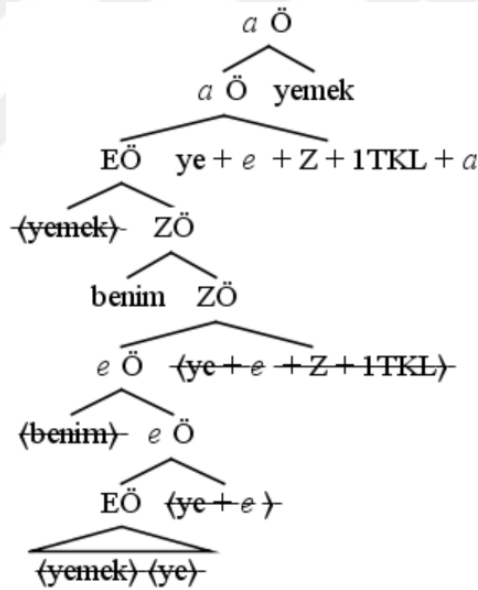
Öte yandan aşağıda yer alan yapıya baktığımızda adılın belirtme durumu ile kodlandığı görülür. İlk olarak eÖ düzeyinde eklemlenen adıl Z baş ile birlikte türetime giren uyum birimi olan özne tarafından bağlanır. (268a)’ya koşut olarak konu konumu olan ZÖ düzeyine yükselen adıl ana tümcenin e^0 işlevsel başına görünür olur ve belirtme durumu ile kodlanır:

b.

Durum kodlaması bakımından değineceğimiz diğer bir veri de (267c) örneğinde yer alan tamlayan durumu ve adıl uyumun görüldüğü yapılardır. Aşağıda yer alan örnek (268c) ilgili örneğin iç yapısına yönelik çözümlememizi sunar:

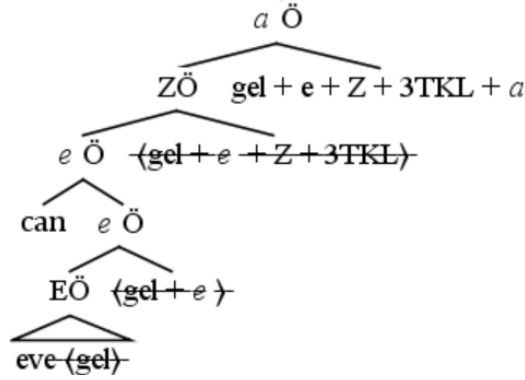
c.

Yukarıda yer alan yapıya baktığımızda yüklem baş taşıma ile işlevsel baş olan adlaştırmacı a^0 taşınır. İlgilendirme yapısının başı olan nesne “yemek” AÖ’sü konu konumu olan ZÖ düzeyine eklemlendikten sonra $aÖ$ düzeyine eklemlenir ve türetimin başı olarak sesletilir. Öte yandan [ben] adılı ZÖ konumu yani konu konumuna taşınır ve ilgilendirme yapısının işlevsel başı olan a tarafından tamlayan durumu ile kodlanır. Tamlayan durumu ve konum arasındaki ilişkiye yönelik diğer bir veri değindiğimiz üzere aşağıda tekrarlanmıştır:

(269) a. Can eve geldiğinden

b.

Örnek (269b) altında inşa ettiğimiz yapıya baktığımızda [can] adının ilk birleşme yerinde kaldığı ve konu konumu olan ZÖ konumuna eklemlenmediği görülür. İlgili adılın konu konumuna taşınmaması ile işlevsel baş olan *a* tarafından tamlayan durumu atanamamaktadır. Yerinde kalan [can] birimi Z tarafından atanan yalın durum ile kodlanır ve işlevsel baş olan Z ile birlikte türetime giren özne yani uyum birimi olan 3TKL tarafından yetkilendirilir.

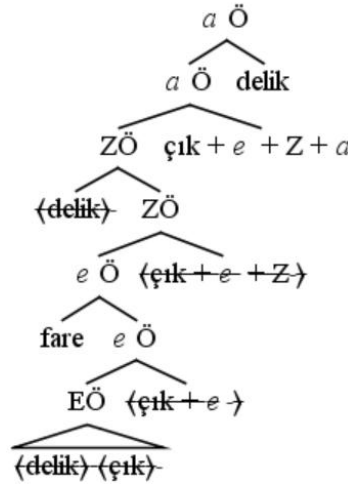
İlgilendirme yapıları ve durum ataması dizgesi çerçevesinde değineceğimiz diğer bir veri ise nesnenin ilgilendirme yapısının başı olduğu uyumun görüldüğü ya da görülmediği türetimlerdir:

(270) a. Fare çıkan delik

b. Farenin çıktığı delik.

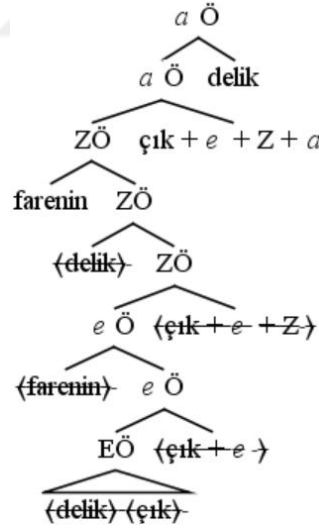
Yukarıda yer alan verilerde görüldüğü üzere (270a) örneğinde [fare] adının yalın durum ile kodlandığı ve yüklem üstünde uyum birimlerinin kodlanmadığı görülür. Öte yandan (270b) örneği ile [fare] adı tamlayan durumu ile kodlanmakta ve yüklem üstünde uyum birimleri görülmektedir. Aşağıda yer alan (271a ve b) yapıları ilgili verilerin iç yapısına yönelik sezdirimlerimizi sunar:

(271) a.

(271a) yapısında baktığımızda [çık] yüklemine baş taşıma ile işlevsel baş olan $a\ddot{O}$ konumuna aşamalı bir biçimde taşındığı görülür. Z başın türetme *eksikli* (defective) bir biçimde girmesi ile yüklem üstünde uyum birimleri görülmez. [fare] adı ilk birleşim yeri olan $e\ddot{O}$ konumunda kalması ile işlevsel baş olan a tarafından görülmez ve tamlayan durum ile kodlanamaz. Öte yandan [delik] adı konu konumu olan $Z\ddot{O}$ düzeyine eklemelenir ve ardından ilgilendirme yapısının başı olan konuma taşınır.

b.

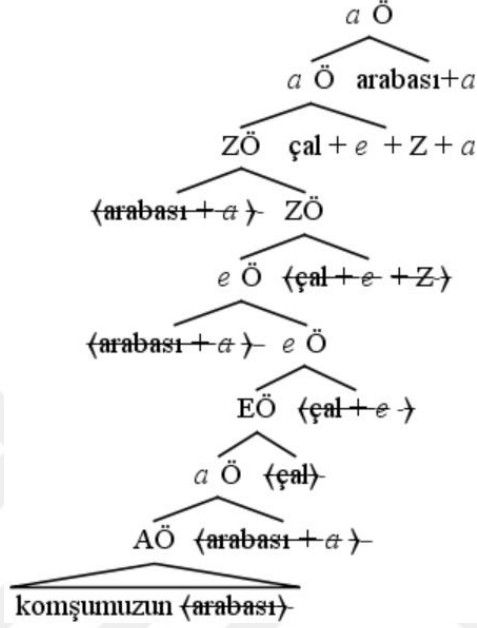

(271b) yapısına baktığımızda ise [çık] yüklemi baş taşıma ile işlevsel baş olan $a\ddot{O}$ konumuna aşamalı bir biçimde taşınır. Z baş ile birlikte uyum birimi olarak öznenin türetme girer. [fare] adı konu konumu olan $Z\ddot{O}$ düzeyine eklemelenmesi ile işlevsel baş olan a^0 tarafından görünür kılınır ve tamlayan durumu ile kodlanır. Benzer bir biçimde [delik] adı da konu konumu olan $Z\ddot{O}$ düzeyine eklemelenir öte yandan ilgili taşımanın ardından ilgilendirme yapısının başı olan konuma da taşınır ve türetim sonlanır.

İlgilendirme yapılarına yönelik değineceğimiz son verimiz tamlayan-tamlanan ilişkisi içinde olan *aÖ* yapısından sadece tamlananın ilgilendirme yapısının başı konumuna taşındığı üretimlerdir. İlgili dilsel olguya yönelik aşağıdaki veriye bakalım:

(272) a. Komşumuzun çalınan arabası

b.

Yukarıda yer alan yapıya baktığımızda [komşumuzun arabası] *AÖ*'sünün nesne olarak *EÖ* altında dallandırıldığını görürüz. İlgili *AÖ*'nün tamlayan ve tamlanan ilişkisi içinde inşa edilmesinin *a* işlevsel baş ile üretildiği dikkat çekmektedir. [arabası] tamlananın ilgili başa taşınır ve ilgili işlevsel baş [komşumuzun] adını tamlayan durumu atar. [arabası] kurucusu ilgilendirme yapısının başı konumuna yükselmek için döngüsel bir biçimde taşınır. Konu konumu olan *ZÖ* konumuna eklenilen [arabası] kurucusu ilgilendirme yapısının başı olarak *aÖ* öbeğine eklenir. Öte yandan [çal] yüklemi baş taşıma ile ilgilendirme yapısının işlevsel başına döngüsel bir biçimde taşınır. *Z* başın türetime eksikli bir biçimde girmesi ile uyum birimleri yüklem üstünde görülmez.³¹

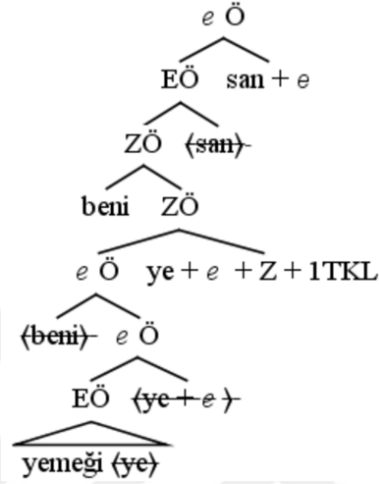
Çözümleme II çerçevesinde ele alacağımız son veriler *KDİ* yapılarıdır. İlk olarak aşağıda görüldüğü üzere uyum birimlerinin kodlandığı türetimlerde

³¹ Çalışmamızda ele aldığımız baş konumundan gösterici konumuna taşımaya yönelik önerimiz Harizanov (2019) ile koşut iddialar sağlamaktadır. Baş konumundan gösterici konumuna taşımaya yönelik kuramsal ve çeşitli verilerle açıklama için bkz. Harizanov (2019).

içtümceciğin yalın durum ile kodlandığı veya belirtme durumu ile kodlandığı diğer bir deyişle KDİ yapılarını görürüz:

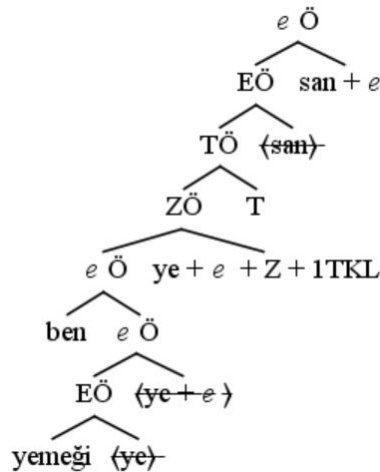
- (273) a. Beni yemeği yedim sanıyor.
b. Ben yemeği yedim sanıyor.

(274) a.

Yukarıda oluşturduğumuz (274a) yapısına baktığımızda ilk olarak $e\ddot{O}$ düzeyinde eklemlenen adıl Z baş ile birlikte türetime giren uyum birimi olan özne tarafından bağlanır. (268a)'ya koşut olarak konu konumu olan $Z\ddot{O}$ düzeyine yükselen adıl ana tümcenin e işlevsel başına görünür olur ve belirtme durumu ile kodlanır.

b.

Öte yandan (274b) örneğine baktığımızda öznenin konu konumuna yani $Z\ddot{O}$ düzeyine eklemlenmemesi ile belirtme durumunun atanamadığı ilgili adılın yalın durum ile kodlandığı görülür. İlgili örnek göz önünde bulundurulduğunda ilk eklemlendiği

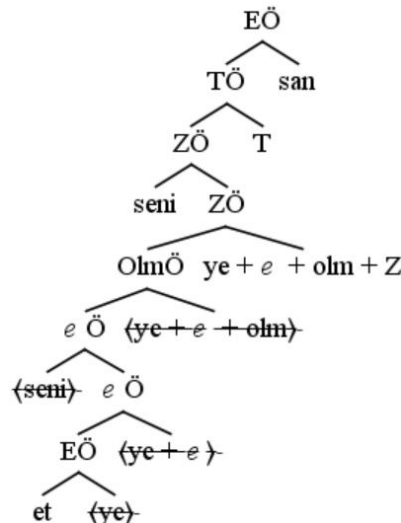
konumda eÖ düzeyinde duran adıl Z baş tarafından yalın durum ile kodlanır ve Z baş ile birlikte üretime giren özne tarafından yetkilendirilir.

Çalışmamız kapsamında değineceğimiz son veri aşağıda tekrar yer verdiğimiz uyum birimlerinin görülmediği yapılardır. İlgili yapılarda açık bir biçimde sesletilen öznenin belirtme durumu ile kodlanmak zorunda olduğunu, yalın durum ile kodlanmasının dilbilgisidışı okuma ürettiğini açıklamıştık:

- (275) a. Seni et yemez sanıyordum.
b. *Sen et yemez sanıyordum.
c. Beni çok çalışkan sanmış.
d. *Ben çok çalışkan sanmış.

Çözümleme I ile ilgili yapıların konu konumuna taşındığına, ilgili konuma bağlamsal olarak bağlanabilmek için zorunlu olarak eklemlendiğine ve ilgili konumda ana tümce tarafından belirtme durumu ile kodlandığını açıkladık. Öte yandan uyum birimlerinin E baş ile türetime geçişim yapısı olarak girdiği savımız altında uyum birimlerinin kodlanmamasının açıklayamadığımızı söyledik. Çözümleme II de ilgili soruna yönelik çözüm üretebilmektedir. Aşağıda yer alan yapı göz önünde bulundurulduğunda eksikli Z başın türetime girmesiyle ilgili uyum birimlerinin türetime katılmaması ilgili soruna yönelik çözüm üretebilmektedir. Çözümleme I'e benzer bir biçimde ilgili adıl eÖ konumda eklemlenir. Ardından bağlamsal olarak bağlanmak için ZÖ konumuna taşınır ve belirtme durumu ile kodlanır:

(276)

4.5. Çözümleme I ve Çözümleme II: ARA SONUÇ

Çalışmamızda sunmuş olduğumuz Çözümleme I ve Çözümleme II göz önünde bulundurulduğunda iki yaklaşımın da değindiğimiz sorunlara ve verilere çözüm sağladığı dikkat çekmektedir. Öte yandan üye/eklenti tartışması ve açık bir biçimde sesletilen öznenin eklenti yapısı olduğuna yönelik incelemeleri ile çözümleme I daha güçlü argümanlar sumaktadır. Güçlü yanlarına kıyasla Çözümleme I yüklem üstünde geçişim yapısı olarak ele almamızın bir sonucu olarak uyum birimlerinin kodlanmadığı türetimleri açıklayamamaktadır.

Öte yandan çözümleme II eklenti/üye ayırımına yönelik kavramsal tartışmaların sonucunda inşa ettiğimiz yapı bakımından güçlü argümanlar sunamamaktadır. Uyum birimlerinin Z düzeyinde birleşmesi üyelik özellikleri bakımından tartışmalara çözüm sağlayamamaktadır. Bununla birlikte uyum birimlerinin Z düzeyinde türetime katılması ve eksikli Z baş ile uyum birimlerinin eksiltilmesi Çözümleme I için oluşan sorunu ortadan kaldırmaktadır. Öte yandan hem Çözümleme I hem de Çözümleme II anlamsal rollerin atanmasına yönelik dizgeyi açıklayamamaktadır. Ele aldığımız dilsel olgular ve değindiğimiz sorunlar çerçevesinde aşağıda yer alan tablo çalışmamız kapsamında yer verdiğimiz çözümlemelerin özelliklerini gösterir:

Tablo 4. Karşılaştırma: Çözümleme I vs. Çözümleme II

	Çözümleme I	Çözümleme II
Tümcelerde yalın durum atama	✓	✓
Ad tümceciklerinde tamlayan durum atama	✓	✓
Çekimli içtümceciklerde yalın durum atama	✓	✓
Çekimli içtümceciklerde belirtme durumu atama	✓	✓
İlgilendirme yapıları: uyum ve durum atama	✓	✓
Uyumun görüldüğü tümcelerde öznenin bağlanması	✓	✓
Uyumun kodlandığı yantümcelerde öznenin bağlanması	✓	✓
Özne ve nesnenin açılma ilişkilerine yönelik problemler	✓	✓
Özne ve nesne arasındaki k-buyurma ve bağlama ilişkisine yönelik problemler	✓	✓
[± belirli] özellik ve konum arasındaki ilişki	✓	✓
Uyumun kodlanmadığı yapılarda özne bağlama problemi	✓	✓
Eklenti / üye problemi	✓	×
Sözdizimsel özne olarak uyumun kodlanmaması problemi	×	✓
Anlamsal Rollerin Atanması	×	×

4.6. Yeni Bir Öneri: Denetleme Yapısı Olarak Özne

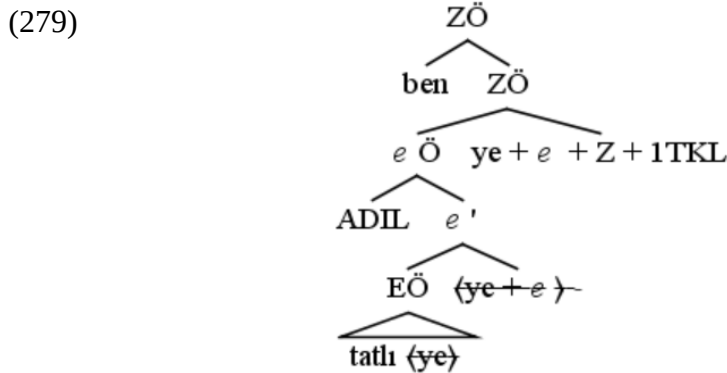
Tablo 4'te de ele alındığı gibi Çözümleme I ve Çözümleme II anlamsal rollerin atanması bakımından görgül bakımdan sorunlu görünmekte; Çözümleme I ise uyum birimlerinin kodlanmadığı yapıları açıklayamamaktadır. Benzer bir biçimde, Çözümleme II de öznenin eklenti olarak ele alınması bakımından kavramsal bir sorun ortaya çıkarmaktadır. Sunduğumuz çözümlemelerin ilgili verileri ve sorunları açıklayamaması ve anlamsal rollerin atanması bakımından iki çözümlemenin de yetersiz kalması bir diğer alternatif öneriyi ortaya çıkarır. Alanyazında adılların konu kaydırma özelliği ve konu konumunda ilk birleştiğine yönelik savların bulunduğu değindik (bkz. Öztürk, 2001). Aşağıda yer alan örneklerle baktığımızda hem adıl uyumun hem de yüklemcil uyumun görüldüğü yapılarda adıl ve konu kaydırma özelliği arasındaki ilişki dikkat çekmektedir:

- (277) a. Benim okula gitmemem ve eve geç gelmem onu üzmüş.
 b. ?*Benim okula gitmemem ve eve geç gelmesi seni üzmüş.
 c. Benim okula gitmemem ve onun eve geç gelmesi seni üzmüş.

- (278) a. Ben geldim ama sen gelmedin.
 * Ben geldim ama *adıl* gelmedin
 b. Bu soruyu kim sordu?
 Ben sordum.
 * *adıl* sordum.

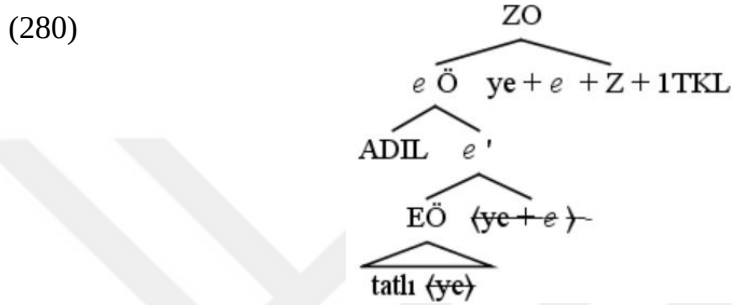
(Öztürk, 2001, s.240)

Yukarıda yer alan örneklere baktığımızda (277) altında sunulan verilerde adıl uyumun görüldüğü yapılarda konunun değişmesi yani ilgili adılın değişmesi ile açık bir biçimde adılın kodlanması arasında ilişki olduğu dikkat çekmektedir. Örnek (278)'e baktığımızda yüklemcil uyumun görüldüğü yapılarda da benzer bir biçimde adılın açık bir biçimde kodlanması ve konu kaydırma özelliği arasındaki ilişki görülür. Adılların bağlam ile arasındaki ilişki göz önünde bulundurulduğunda ve çalışmamız çerçevesinde konu konumu olarak ZÖ konumunu belirlenmiş olması aşağıda yer alan kuruluşu ortaya çıkarır:

Yukarıda yer alan yapıya baktığımızda Türkçede yapılan güncel çalışmalar ve uyum birimlerinin özne olarak ele alınabileceği çözümlemeleri ile koşut iddialar ortaya koymaktayız. Çözümlememiz Öztürk (2001)'de yer alan adılların konu kaydırma doğası, uyum birimlerinin özne olarak yeniden türetime tanıtılması ve van Gelderen

(2014) ve benzeri çalışmaların zengin uyum birimlerine sahip olan dillerde ZÖ düzeyindeki etiketleme gücüne yönelik savları ile koşut iddialar gösterir. İlgili yapıya baktığımızda eÖ düzeyinde birleşen ADIL birim anlamsal rol ataması dizgesine yönelik açıklama gücüne sahiptir. eÖ düzeyinde türetime giren ADIL yapısına edici anlamsal rolü atanır. ZÖ düzeyinde türetime giren uyum birimleri ADIL yapısını denetler. Benzer bir biçimde uyum birimleri ZÖ düzeyinde eklemlenen 1TKL adılı ile bakışimli k-buyurma ilişkisine girer ve 1TKL adılı Z baş tarafından yalın durum ile kodlanır.

Örnek (280) adılların düşürüldüğü türetimlere yönelik veri olarak ele alınmıştır. Yukarıda yer alan örnek eklenti olarak türetime giren açık bir biçimde sesletilen adılın bulunmadığı yapılarda ADIL birimlerinin denetlenmesine yönelik sezdirimler ortaya koyar. İlgili örnek göz önünde bulundurulduğunda uyum birimlerinin özne olarak denetleyici rolünü aldığı ve ADIL yapılarını denetlediği görülür. Açık bir biçimde türetime giren adılların konu konumunda yeniden ele alınması çalışmamız çerçevesinde sunduğumuz “Türkçe konu düşüren bir dildir.” savımızı desteklemektedir.

Öte yandan uyum birimlerinin denetleyici olarak ele alınması önemli bir sorunu ortaya çıkarmaktadır. Uyum birimlerinin kodlanmadığı yapılarda adıl birimlerinin denetlenmesi sorunu çalışmamız kapsamında ele alınması gereken başka bir sorunu ortaya çıkarır. Aşağıda yer alan örnekler uyumun görülmediği yapıları gösterir:

(281) ADIL İzmir’e dönünce, söylerim.

a. ben İzmir’e dönünce söylerim

b. sen/o İzmir’e dönünce, söylerim.

Yukarıda yer alan örneğimize baktığımızda ADIL biriminin ana tümcenin öznesi ile aynı gönderime sahip olduğu veya bağlamsal olarak yorumlanabildiği görülür. Çalışmamız çerçevesinde konu konumu, konu düşürme ve bağlamsal olarak yorumlanma arasındaki ilişkiye değindik. İlgili önerilerimiz doğrultusunda eÖ düzeyinde birleşen ADIL birimi yorumlanmak için ZÖ konumuna eklemlenir ve ilgili konumda hem bağlamsal olarak bağlanır hem de ana tümce tarafından denetlenir. Sunduğumuz çözümleme benzer bir biçimde uyum birimlerinin kodlanmadığı ama adılların türetimde açık bir biçimde sesletildiği yapıları da açıklayabilmektedir.

(282) sen gelince, hemen televizyonu kapattı.

Örnek (282)'ye baktığımızda 2TKL adılının açık bir biçimde sesletildiği görülür. Öte yandan yüklem üstünde uyum birimi kodlanmamaktadır. Uyum birimlerinin özne ve adılları bağlayan birim olarak ele aldığımız çözümlememiz göz önünde bulundurulduğunda uyum birimlerinin kodlanmadığı ama açık adılın tüetime girdiği yapılar sorun oluşturmaktadır. Örnek (281) çerçevesinde ADIL yapılarının uyum birimlerinin kodlanmadığı üretimlerde konu konumu olan ZÖ düzeyinde bağlamsal olarak denetlenebildiğini önerdik. Değindiğimiz öneri benzer bir biçimde uyum birimlerinin kodlanmadığı ancak açık adılın bulunduğu yapılara da çözüm üretebilmektedir. (279) altında inşa ettiğimiz yapı göz önünde bulundurulduğunda ZÖ konumunda eklemlenen adıllar bağlamsal olarak yetkilendirilebilmektedir. Bağlamsal olarak yetkilendirilen adıl eÖ içinde yer alan ADIL birimi denetleyebilmektedir. Denetleme yapısı çerçevesinde sunduğumuz çözümleme çalışmamızda değindiğimiz savlar ile koştur iddialar sunmaktadır. İnşa ettiğimiz yapı göz önünde bulundurulduğunda çalışmamızın sayıltıları aşağıdaki gibidir:

- (283) i. Türkçede ZÖ konu konumdur.
ii. Türkçe konu düşüren bir dildir.
iii. Türkçede uyum birimleri öznedir.
iv. Türkçede adıllar ZÖ düzeyinde eklemlenir.
v. Türkçede Göş, eÖ konumunda ADIL yapıları vardır, uyum birimleri tarafından denetlenir.

4.7. Denetleme Yapısı Olarak Özne ve Özneye Yönelik Problemler

İnşa ettiğimiz denetleme yapısının anlamsal rol atama ve konu konumu ile bağlama yapısı içinde üretebildiği çözümlemelere değindik. Çalışmamızın bu bölümünde özneye yönelik tartıştığımız açılma, k-buyurma, bağlama, durum atama ve diğer birçok sorunu denetleme yapısı olarak sunduğumuz çözümlemenin ele alma biçimlerini tartışacağız.

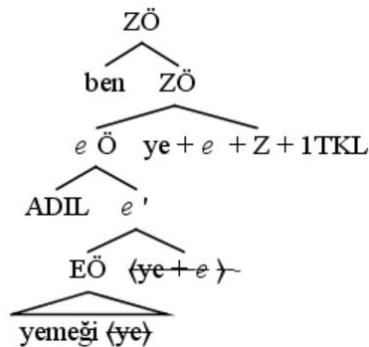
Özneye yönelik sorunlardan ilki olarak değineceğimiz veriler durum atama dizgesi çerçevesinde sunulmuştur. Aşağıda yer alan örneklere baktığımızda (284a) verisinde öznenin yalın durum ile kodlandığı, (284b) örneğinde adılın belirtme durumu ile kodlandığı ve son olarak (284c) örneğinde 1TKL adılın tamlayan durumu ile kodlandığı görülür:

- (284) a. Ben.YAL yemeği yedim.
b. Ben-i. BEL yemeği yedim sanıyor.
c. Ben-im.TAM yediğim yemek.

Durum atama dizgesi çerçevesinde sunduğumuz yapının çözümleme gücüne bakalım. (284a) örneğinde özne 1TKL yalın durum ile kodlanmaktadır. İnşa ettiğimiz yapı göz önünde bulundurulduğunda ilgili örneğin iç yapısı aşağıdaki gibidir:

- (285) a. Ben yemeği yedim.

b.

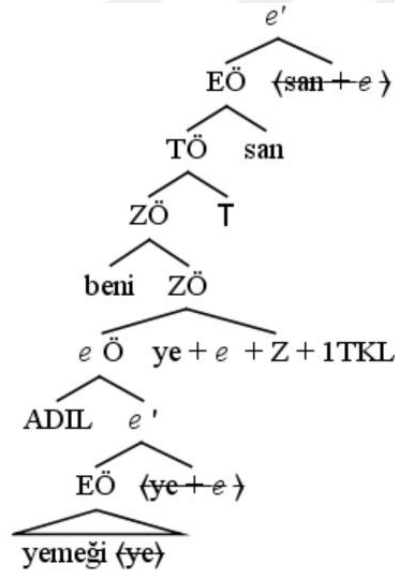
X'-kuramı çerçevesinde GöS, eÖ konumunda türetime giren ADIL anlamsal rol ataması dizgesi içinde EDİCİ rolünü alır. Z baş ile türetime giren uyum birimleri ilgili adıl birimi denetler. ZÖ konumuna eklemlenen 1TKL adılı uyum birimleri ile k-buyurma ilişkisi kurar ve ilgili uyum özellikleri tarafından yetkilendirilir. Konu konumunda türetime

giren 1TKL adlı Z baş üstündeki yalın durum tarafından yetkilendirilir. Ürettiğimiz yapı anlamsal roller ataması sorununun çözmekle birlikte durum atamasına yönelik ilgili veriyi de açıklayabilmektedir. Bu yetkilendirme aynı zamanda alanyazında ADIL'ın durum taşımadığına yönelik savla da koşut bir görünüm sergilemektedir (*bkz.* Chomsky & Lasnik, 1993).³²

Durum ataması dizgesi çerçevesinde değineceğimiz diğer bir veri ise öznenin belirtme durumu ile kodlandığı yapılardır. (284b) örneğinde özne 1TKL belirtme durum ile kodlanmaktadır. İnşa ettiğimiz yapı göz önünde bulundurulduğunda ilgili örneğin iç yapısı aşağıdaki gibidir:

(286) a. beni yemeği yedim sanıyor.

b.

(286b)'de verdiğimiz yapıya baktığımızda GöS, eÖ konumunda birleşen ADIL yapısına ilgili dizge içinde anlamsal rol atama işlemi gerçekleştirir. ZÖ ile türetime giren uyum birimleri ilgili ADIL yapısını denetler. Bağlamsal davranışlarını tartıştığımız 1TKL adıl ZÖ düzeyinde eklemlenir. Şener (2008) ile koşut iddialara sahip olan çözümlememiz çerçevesinde içtümceciğin konu konumunda adıl birimin türetime girmesi ile ana tümcenin e^0 baş üstünde yer alan belirtme durumuna görünür olur ve 1TKL adıl belirtme durumu ile yetkilendirilir. ZÖ konumuna eklemlenen 1TKL adılı uyum

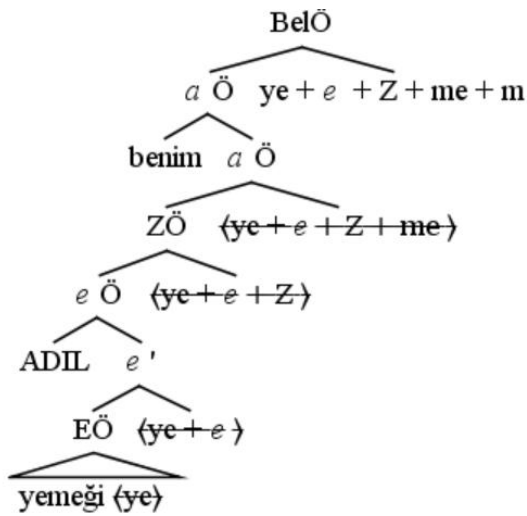
³² ADIL yapısı ve durum atamasına yönelik diğer çalışmalar için *bkz.* Martin (2001), Sigurðsson (2008), Landau (2006)

birimleri ile bakışumlu k-buyurma ilişkisi kurar ve ilgili uyum özellikleri tarafından yetkilendirilir.

Durum ataması dizgesine yönelik değineceğimiz diğer bir veri öznenin adıl uyumun görüldüğü yapılarda tamlayan durumu ile kodlandığı üretimlerdir. Aşağıda yer alan örnek (287) öznenin tamlayan durum ile kodlandığı üretimlere yönelik veri sağlar.

(287) a. benim yemeği yemem

b.

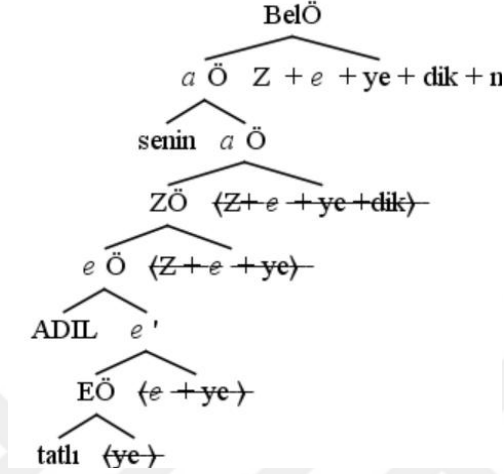

Yukarıda yer alan yapıya baktığımızda Göş, eÖ konumunda ADIL yapısının türetime girdiğini görürüz. İlgili işlevsel öbek içinde anlamsal roller atanır ve ADIL yapısı edici rolünü alır. Z baş türetime eksilteli bir biçimde girer ve adıl üretim içinde aÖ düzeyine 1TKL adıl eklemlenir. <ye-> yüklemi baş taşıma ile a⁰ baş konumuna yükselir, ilgili baş ile üretim adlaşır. a⁰ baş konumuna taşınıp adlaşan “ye” yüklemi Bellirleyici Öbeğinin baş konumuna taşınır ve ilgili konumda uyum birimleri türetime girer. Belirleyici öbeğinin baş konumunda üretime giren uyum birimleri aÖ düzeyinde eklemlenen 1TKL adılı yetkilendirir ve Bel⁰ baş tarafından tamlayan durumu ile kodlanır.

Durum ataması dizgesi çerçevesinde adtümceciği, belirteç öbeği ve ilgilendirme yapıları gibi çeşitli yantümceciklerde geleneksel olarak özne biçiminde ele alınan birimlerin durum görünümelerini ele alalım. Aşağıda yer alan örnekte sırasıyla adtümceciği, ilgilendirme yapısı ve belirteç öbeklerine yönelik veriler sunulmuştur.

- (288) a. Senin tatlı yediğini
b. Sen tatlı yiyince
c. Senin yediğin tatlı

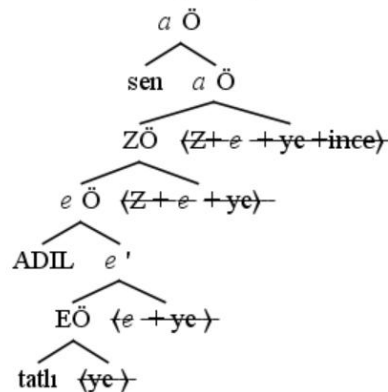
- (289) a. Senin tatlı yediğini
b.

Örnek (289b)'ye baktığımızda 2TKL adılın üstünde tamlayan durumun atandığı ve yüklem üstünde adıl uyum kodlandığı görülür. Denetleme yapısı çerçevesinde inşa ettiğimiz yapı göz önünde bulundurulduğunda ADIL birimin GöS, eÖ konumunda türetime girdiği görülür. İlgili konumda adıl birime edici rolü atanır ve baş taşıma ile “ye” yüklemi adlaştırıldığı a⁰ işlevsel baş konumuna taşınır. aÖ konumunda eklemelenen 2TKL adılı bel baş ile türetime giren uyum birimleri tarafından yetkilendirilir ve ADIL birimi denetler. Denetleme ve yetkilendirme işlemlerinin gerçekleştiği ilgili konumlarda bel⁰ baş aÖ konumunda eklemelenen 2TKL adılı yerinden tamlayan durumu ile kodlar.

- (290) a. sen tatlı yiyince

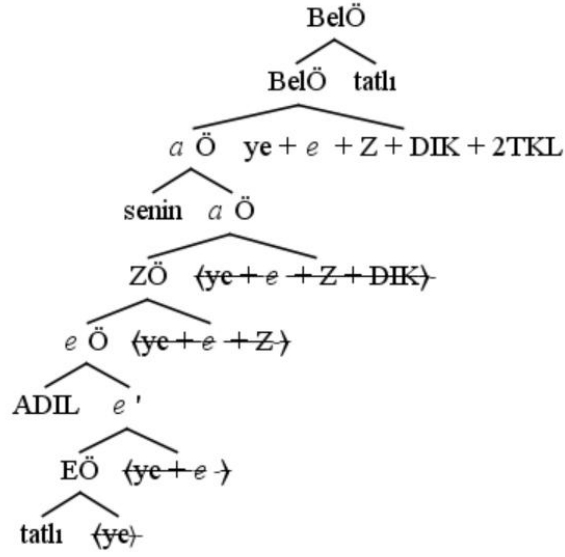
b.

Örnek (290b) altında ele aldığımız yapıya baktığımızda ADIL birimin Göş, eÖ konumunda türetime girdiği görülür. İlgili konumda adıl birime edici rolü atanır ve baş taşıma ile “ye” yüklemi adlaştıırıldığı a^0 işlevsel baş konumuna taşınır. $aÖ$ konumunda eklemlenen 2TKL adılı bağlamsal olarak yetkilendirilir ve ADIL birimi denetler. İnşa ettiğimiz ilgili yapı Çözümleme I ve II'ye kıyasla anlamsal rollerin atanması çerçevesinde oluşan sorunu ortadan kaldırmaktadır.

Durum atama dizgesi ve yantümcecik verilerinden değineceğimiz son veri ilgilendirme yapıları çerçevesinde üretilir. Aşağıda yer alan örneğe baktığımızda 2TKL adılın üstünde tamlayan durumun atandığı ve yüklem üstünde adıl uyum kodlandığı görülür. Denetleme yapısı olarak özneyi ele aldığımız çözümlememizin ilgili verilerde nasıl işlediğine bakalım:

- (291) a. senin yediğin tatlı
b.

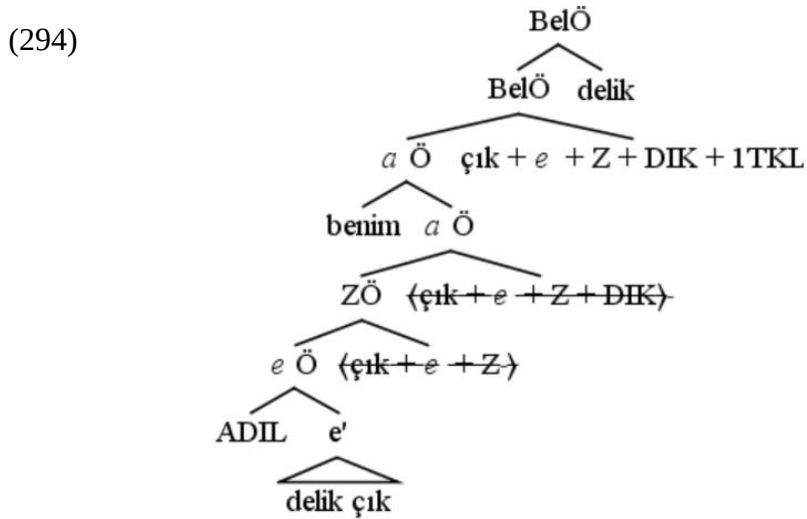

(291b) altında sunduğumuz aşamalı yapıya baktığımızda inşa ettiğimiz yapı içinde Göş, eÖ konumunda ADIL birimin birleştiği görülür. eÖ düzeyinde anlamsal roller ataması dizgesi içinde ilgili edici rolü ADIL birime atanır. Baş taşıma aile a^0 baş konumuna taşınan “ye” yüklemi ilgili konumda adlaşır ve 2TKL adıl $aÖ$ düzeyinde eklemlenir. Bel⁰ baş ile türetime giren uyum birimleri 2TKL adılı yetkilendirir ve “sen” adılı Göş, eÖ konumunda ADIL birimi denetler. Tamlayan durum özelliği ile türetime giren bel⁰ baş 2TKL adıl olan “seni” birimini tamlayan durumu kodlar.

Durum kodlamasına yönelik değineceğimiz diğer sorunlar ilgilendirme yapıları içinde üretilen karşıt verilerden gelir. Çalışmamızda değindiğimiz üzere ilgilendirme yapılarının başının özne veya özne dışı birim olması uyum birimlerinin kodlanmasını etkilemektedir. Öte yandan çalışmamızda ele aldığımız üzere ilgilendirme yapılarının başının özne dışı olduğu yapılarda hem tamlayan hem de yalın durum ile kodlandığı görülmektedir:

- (292) a. fare çıkan delik.
b. farenin çıktığı delik.
(293) a. benim çıktığım delik.
b. *ben çıkan delik.

Örnek (292)'e baktığımızda özne dışı bir birimin ilgilendirme yapısının başı olduğu verilerde öznenin tamlayan veya yalın ile kodlanabildiği görülür. Öte yandan örnek (293)'a baktığımızda adılların kullanıldığı verilerde yalın durum ile kodlamanın dilbilgisidışı üretim oluşturduğu dikkat çekmektedir. İnşa ettiğimiz çözümleme çerçevesinde ilgili verilere baktığımızda aşağıda yer alan yapı ortaya çıkmaktadır:

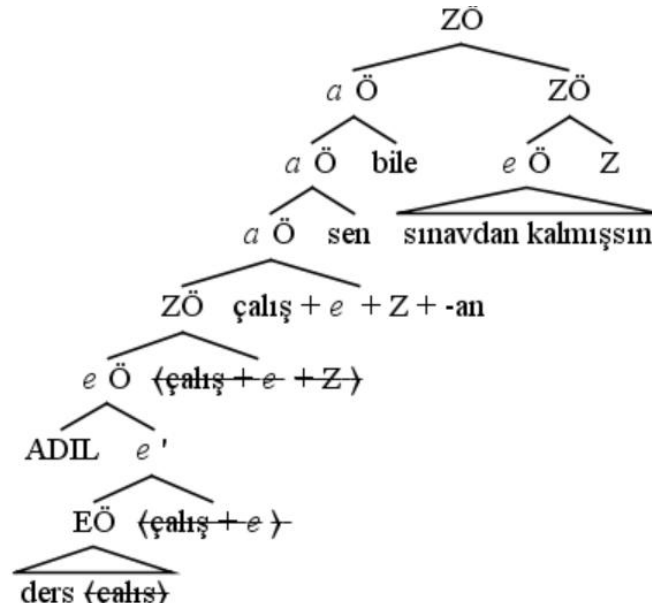
Yukarıda yer alan yapıya baktığımızda Göş, eÖ konumunda ADIL yapısının türetime girdiğini görürüz. İlgili işlevsel öbek içinde anlamsal roller atanır ve ADIL yapısı edici rolünü alır. Z⁰ baş türetime eksilteli bir biçimde girer ve “çık” yüklemi baş taşıma ile a baş konumuna yükselir, ilgili baş ile üretim adlaşır. 1TKL adlı aÖ düzeyinde eklemlenir. Bel⁰ baş ile türetime giren uyum birimleri 1TKL adlı yetkilendirir ve

“benim” adlı Gös, eÖ konumunda ADIL birimi denetler. Tamlayan durum özelliği ile türetime giren Bel⁰ baş 1TKL adıl olan “benim” birimini tamlayan durum kodlar. İlgilendirme yapısının başı olarak (delik) kurucusu Gös, BelÖ konumuna eklemlenir.

İlgilendirme yapılarına yönelik ele alacağımız diğer bir sorun ilgilendirme yapısının başının adıl olduğu türetimlerde yalın durum atamasının görülmesidir. Aşağıda yer alan örneğe baktığımızda 1TKL adılının ilgilendirme yapısının başı olduğu ve yalın durum ile kodlandığı görülür.

(295) a. ders çalışan sen bile sınavdan kalmışsın.

b.

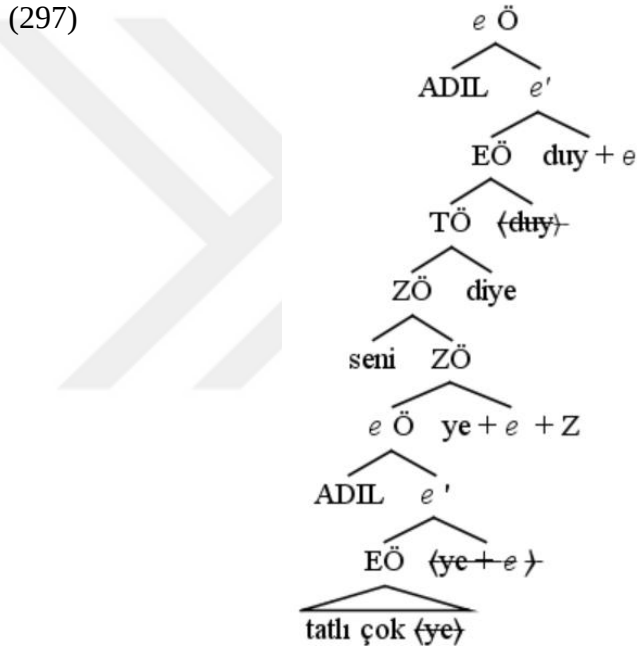

Örnek (295b) altında inşa ettiğimiz yapayı baktığımızda ilgilendirme yapısının başının 2TKL adıl olduğu ve yalın durum ile kodlandığını görürüz. İlgili adılın yalın durum ile kodlanması ve uyum birimlerinin yüklem üstünde kodlanmamasını inşa ettiğimiz çözümleme çerçevesinde ele alalım. İlk olarak Gös, eÖ konumunda türetime giren adıl birim anlamsal roller ataması dizgesi içinde edici rolü ile kodlanır. Z⁰ başın türetime eksikli girmesi ile uyum birimleri yüklem üstünde kodlanmaz “çalış-” yüklemi baş taşıma ile aÖ düzeyine taşınır ve ilgili konumda adlaştırma işlemi gerçekleşir. 2TKL adıl ilgilendirme yapısının başı olan aÖ konumuna eklemlenir. aÖ konumunda

bulunan adıl ana tümcenin konu konumu olan ZÖ konumunda Z⁰ işlevsel baş tarafından yalın durum ile kodlanır³³.

Durum atamasına yönelik değineceğimiz diğer veriler KDİ yapıları çerçevesinde üretilmektedir. İlk olarak aşağıda yer alan örneğe baktığımızda uyum birimlerinin türetme girmedığı yapılarda içtümceciğin öznesinin belirtme durumu ile kodlandığı görülür. Öte yandan ilgili yapılarda öznenin yalın durum ile kodlanmasının dilbilgisıdışı okuma sağladığı dikkat çekmektedir:

- (296) a. seni tatlı çok yer diye duymuştum
b. *sen tatlı çok yer diye duymuştum.

Örnek (297) altında ele aldığımız yapıya baktığımızda GöS, eÖ düzeyinde ADIL birim türetme girer ve ilgili anlamsal rol ataması işlemi gerçekleşir. Z baş türetme eksikli bir biçimde girer bu yüzden içtümcenin yüklemi üstünde uyum birimleri kodlanmaz. 1TKL adıl ZÖ düzeyinde türetme girer ve bağlamsal olarak yetkilendirilir. GöS, Eö düzeyinde birleşen ADIL birimi bağlamsal olarak yetkilendirilen 1TKL adıl tarafından denetlenir. Denetleme ilişkisini kurgulayan adıl eklemlendiği ZÖ düzeyinde ana

³³ a. Hiç ders çalışmayan sen bile sınavı geçmişsin.
b. Hiç ders çalışmayan seni bile görünce sevinıyorum.

Yukarıda yer alan örnek a ve b ilgilendirme yapılarının başlarının ana tümce ile durum atama ilişkisini kurduğunu gösterir. Örnek (a) ilgilendirme yapısının ana tümcenin öznesi olduğu öte yandan örnek (b) ilgilendirme yapısının anatümcenin nesnesi olduğu örneklerdir. Sırasıyla yalın ve belirtme durumu ile adılların kodlanması önerimizi destekleyen veriler sunar.

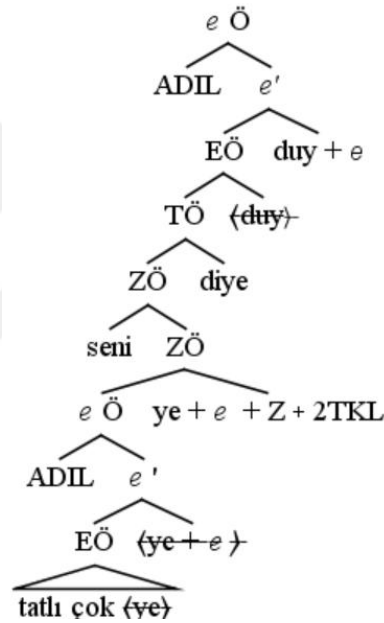
tümcenin e^0 işlevsel başına görünür kılınır. Şener (2008) ile koşut iddialara sahip olan çözümlememiz konu konumu olan ZÖ düzeyinde eklemelenen adılların ana tümceye görünür olması ile belirtme durumu ile kodlanabildiğini gösterir.

KDİ yapılarına yönelik değineceğimiz diğer bir sorun uyum birimlerinin türetime girdiği ve öznenin belirtme durumu ile kodlandığı yapılardır. Aşağıda yer alan örnek (298)'e baktığımızda uyum birimlerinin kodlandığı içtümcelerde öznenin belirtme veya yalın durum ile kodlanabildiği görülür:³⁴

(298) a. Seni tatlı yiyorsun diye duydum.

b. Sen tatlı yiyorsun diye duydum.

(299)

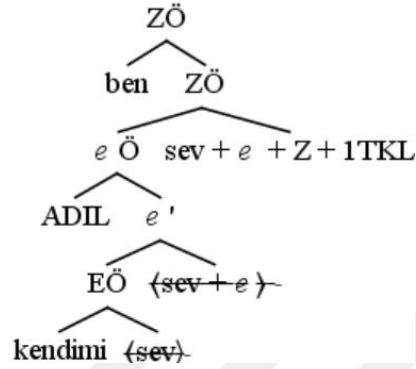

(299)'da verdiğimiz yapıya baktığımızda Göş, $e\ddot{O}$ konumunda birleşen ADIL yapısı ilgili dizge içinde anlamsal rol atama işlemini gerçekleştirir. ZÖ ile birlikte türetime giren uyum birimleri ilgili ADIL yapısını denetler. Bağlamsal davranışlarını tartıştığımız 1TKL adıl İlgili konumda e^0 başa görünür olan adıl belirtme durumu ile kodlanır. Uyum birimleri ZÖ konumunda yer alan birimi yetkilendirir ve Göş, $e\ddot{O}$ konumunda yer alan ADIL birim denetlenir.

³⁴ İnce (2006) çalışmasında belirtme durumu ile kodlanan birimin ilk olarak ana tümcede birleştiğini, içtümce içinde ADIL birimin birleştiğini ve KDİ yapılarının denetleme yapısı olarak ele alınabileceğini önerir. Öte yandan Zidani-Eroğlu, L. (1997) KDİ yapılarını ana tümceye yükseltme altında ele alır.

Çalışmamız kapsamında özne ve bağlama ilişkilerinin kurgulanmasına yönelik çeşitli sorunların da olduğuna değinmiştik (bkz. §3.2.1. (137) numaralı örnek). Bu sorunları ele almadan önce, elimizdeki sistemin bağlama ilişkilerini nasıl kurguladığına göz atalım:

(300)

Örnek (300) çalışmamız kapsamında denetleme yapısı olarak özneyi ele aldığımız çözümlemenin aşamalı yapısını göstermektedir. Yukarıda gördüğümüz üzere Gös, eÖ konumunda birleşen ADIL, ZÖ konumunda birleşen uyum tarafından denetlenmekte ve ADIL zincirleme olarak türetim içinde yer alan dönüşlülük adılını ‘kendimi’ bağlamaktadır. Öte yandan Türkçede uyum birimlerinin kodlanmadığı ancak ana tümce tarafından bağlanmayan yantümce içinde yer alan dönüşlülük adıllarının olduğu üretimler oluşturmak mümkündür:

(301) ADIL kendime zarar verince, evdeki tüm bıçakları sakladılar.

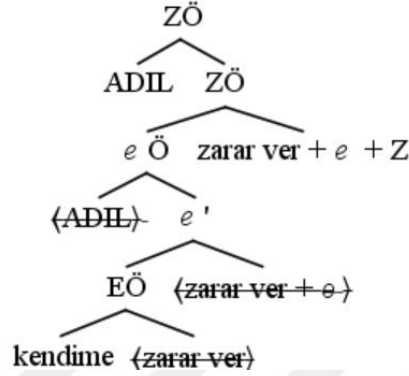
Örnek (301)’e baktığımızda yantümce içinde “kendime” dönüşlülük adılının açık bir biçimde sesletildiği görülür. Öte yandan ilgili yantümceciğin yüklemi üstünde uyum birimleri kodlanmamaktadır. Yantümceciğin yüklemine üstünde denetleyici rolünü üstelenebilecek uyum birimlerinin olmamasının yanı sıra ana tümce içinde de yantümceciğin içinde yer alan dönüşlülük adılını bağlayabilecek bir kurucu bulunmamaktadır. (301)’de yer alan verilerimize benzer türetimlerin İngilizcede de üretilebildiği dikkat çekmektedir aşağıda yer alan örnekte yantümceciğin öznesinin açık bir biçimde sesletilmediği öte yandan yantümceciğin dönüşlülük adılının kullanıldığı görülür. Benzer bir biçimde adıl yapısı altında ele almanın yetersiz kaldığı

dikkat çekmektedir. Silinen özne ve ana tümcenin gönderimlerinin aynı olmaması değinmemiz gereken başka bir sorun ortaya koymaktadır.

(302) After harming myself, they collected all the knives.

“Kendime zarar verince bütün bıçakları topladılar.

(303)

Bağlamanın A İlkesi çerçevesinde göndergelerin kendi tümceleri içinde ve kendilerine k-buyuran, dilbilgisel olarak aynı uyum özelliklerini taşıyan eşdizinli birim tarafından yorumlandığına değindik (Can vd., 2020). Değindiğimiz örnekler (301) ve (302) göz önünde bulundurulduğunda yüklem üstünde uyum birimlerinin kodlanmadığı, yantümcecik içinde açık bir biçimde sesletilen bir adılın bulunmadığı ve yantümcecik içinde yer alan göndergesel adıl ile ana tümcedeki kurucular arasında kişi-sayı-cinsiyet bakımından özelliklerin kodlanmadığı görülür. Diğer bir deyişle ilgili örneklerde yantümcecik içinde yer alan dönüşlülük adılların Bağlamanın A İlkesi çerçevesinde bağlanamadığı üretim içinde ilgili kurucuların türetime girmediği görülür. “Konu düşüren bir dil olarak Türkçe” ve “denetleme yapısı olarak özne” savlarımız göz önünde bulundurulduğunda (303) altında yer alan yapıyı ortaya koyarız. Örnek (303)’e baktığımızda EÖ düzeyinde dönüşlülük adılının türetime girdiği görülür. Göş, eÖ konumunda ADIL birimin türetime girdiği inşa ettiğimiz yapı Z⁰ başın türetime eksikli girdiği ve yüklem üstünde uyum birimlerinin kodlanmadığı dikkat çekmektedir. Konu konumu olarak yeniden tanıttığımız ZÖ konumuna taşınan ADIL birimin çalışmamızda ele aldığımız çeşitli verilerle bağlamsal olarak denetleme/yetkilendirme gücüne değindik. İlgili önerimiz kapsamında ZÖ konumuna eklemlenen ADIL bağlamsal olarak denetlenebilir ve EÖ konumunda yer alan dönüşlülük adılını Bağlamanın A İlkesi çerçevesinde bağlayabilir.

Uyum birimlerinin kodlanmadığı ve açık bir biçimde öznenin sesletilmediği yapılarda öznenin gönderimine yönelik birden fazla okuma üreten yapılar bağlamsal olarak ADIL yapılarının denetlenmesine yönelik önerimize destek sağlayan veriler üretir:

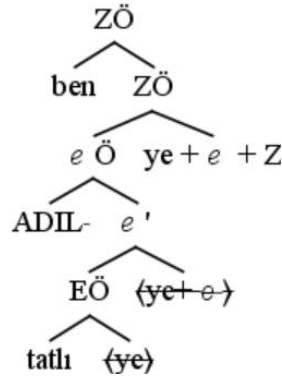
- (304) ADIL seni öpünce, karnıma ağrı giriyor.
a. ben seni öpünce karnıma ağrı giriyor.
b. o seni öpünce karnıma ağrı giriyor.
c. ...

Örnek (304)'e baktığımızda yantümceciğin öznesi olan adıl birimin birden çok okuma sağladığı görülür. İlk okuma ana tümce içinde yer alan “kendi” dönüşlülük adılı ile aynı okumayı yani 1TKL okumayı üretirken ikinci okuma bağlamsal olarak değişen okuma üretmektedir. Yantümceciğin ana tümcenin k-buyurma alanı içinde ilk birleştiği varsayımı çerçevesinde konu konumuna taşınan ADIL birimin hem ana tümce tarafından bağlanabilmesi hem de bağlamsal olarak denetlenebilmesini çözümlememiz açıklayabilmektedir.

Bağlama çerçevesinde ele alacağımız diğer bir veri sesli bir biçimde türetime giren adılların uyum birimlerinin türetime girmediği kuruluşlarda yetkilendirmesidir. Aşağıda yer alan örneğe baktığımızda yüklem üstünde uyum birimlerinin kodlanmadığı görülür. Öte yandan, yantümcecik içinde açık bir biçimde sesletilen bir adıl bulunmaktadır. Denetleme yapısını özne olarak ele aldığımız çözümleme kapsamında uyum birimlerinin adılları bağladığına değinmiştik. Aşağıdaki örnek uyum birimlerinin kodlanmadığı ve adılların açık bir biçimde türetime girdiği yapılar bakımından sorunlu görünür:

(305) a. ben tatlı yiyince, o acıktı.

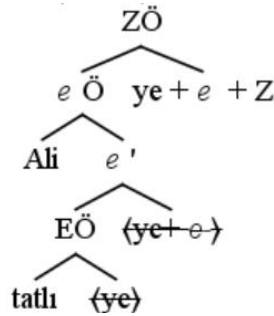
b.

Gös, eÖ konumunda birleşen ADIL birimi anlamsal rol ataması bakımından yapı içinde EDİCİ rolü ile kodlanır. Z baş türetme eksikli girer ve yüklem üstünde uyum birimleri kodlanmaz. Uyum birimlerinin kodlanmadığı yapıda ZÖ konu konumuna eklenen 1TKL adıl bağlamsal olarak yetkilendirilir. Bağlamsal olarak yetkilendirilen ilgili adıl Gös, eÖ konumunda yer alan adıl birimi denetler.

Şu ana değin, uyum birimlerinin kodlanması, durum ataması, anlamsal rol ataması, bağlama ve denetleme gibi çeşitli sorunları inşa ettiğimiz yapı içinde açıkladık. Çalışmamızın bu kısmında özne olarak ADIL yapılarını ele aldığımız çözümlememizin yanı sıra AÖ yapılarını zorunlu üye olarak Gös, eÖ konumunda birleştiği ve yüklem ile uyum ilişkisini kurguladığı yapılara göz atacağız:

(306)

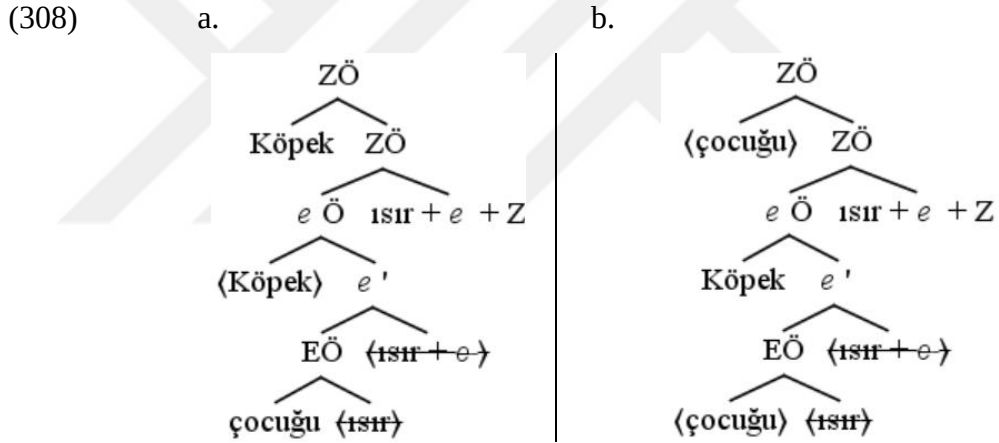

Yukarıda yer alan yapıya baktığımızda öznenin yani “Ali” kurucusunun Gös, eÖ konumunda birleştiği görülür. İlgili konumda anlamsal rolü atanan kurucu Z baş ile uyuma girer ve ilgili işlevsel baş tarafından yalın durum ile kodlanır. Örnek (306) altında verdiğimiz yapı çalışmamızda da değindiğimiz geleneksel özne ve yapıya yönelik çözümlemelerle koşut iddialar sunar. Öte yandan, önerimiz GYİ ve özne konumu olarak ZÖ konumunun eşleştirildiği savına karşıt bir görünüm sunar. Bu karşıt

görüşü delillendirmek adına aşağıdaki örnekte yer alan gönderimsellik özelliği ve konum arasındaki ilişkiye göz atalım:

- (307) a. Köpek çocuğu ısırınca
b. Çocuğu köpek ısırınca

Yukarıda yer alan örnek (307) altında ele aldığımız örneklerle baktığımızda tümce başı konum ve belirlilik arasındaki ilişki dikkat çekmektedir. Örnek (307a) altından yer alan örnek göz önünde bulundurulduğunda “köpek” kurucusu [+ göndergesel] özellik ile kodlanırken (307b) örneğinde “köpek” kurucusu [- göndergesel] özellikle kodlanmaktadır. ZÖ konumunu konu olarak ele alırsak, şöyle bir görünüm ortaya çıkar:

Konu konumu olarak ZÖ düzeyini yeniden yorumladığımız yapı göz önünde bulundurulduğunda yukarıda yer alan (308a ve b) yapıları ortaya çıkar. Yüklem üstünde uyum birimlerinin kodlanmaması ilgili yapılarda Z⁰ başın eksikli türetime girdiğini ve tümce başı konuma taşınmanın durum ataması ya da GYİ çerçevesinde gerçekleşmediğini sezdirir. Çalışmamızda konu konumun [+belirli] özellik ile kodlandığına değindik. Yukarıda yer alan örneğe baktığımızda (308a) yapısında “köpek” AÖ’sünün yani öznenin GöS, eÖ düzeyinde türetime zorunlu üye olarak girdiği görülür. Alanyazında durum atamasının yerinde gerçekleştiğine yönelik çözümleme sunan çeşitli çalışmaların bulunduğu değinmiştik (bkz. Alexiadou &

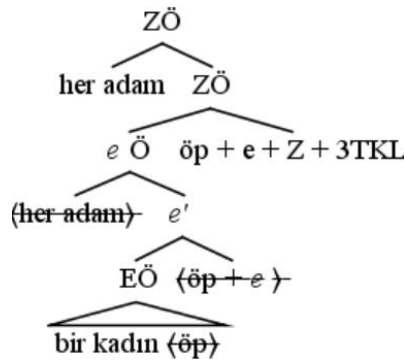
Anagnostopoulou, 2001 ve 2008). Benzer bir biçimde Türkçede de durum atamasının yerinde gerçekleştiğini savladık. Bu bağlamda, yukarıda yer alan örneğe baktığımızda “köpek” sözcüğü ilk birleştiği konumda edici rolünü alır ve yalın durum ile Z^0 baş tarafından kodlanır. Öte yandan “köpek” sözcüğü (308a) örneğinde konu konumuna taşınır ve [+göndergesel] özellikle kodlanır. (308b) örneğine baktığımızda benzer bir biçimde özne olarak “köpek” sözcüğünün Gös eÖ konumunda türetime girdiği görülür. İlgili konumda Z baş tarafından yalın durum ile yerinde kodlanan özne konu konumuna taşınmaz ve [-göndergesel] özellikle kodlanır.

Çalışmamız kapsamında değineceğimiz diğer sorun ise açılma ilişkilerini ilgilendirir. Aşağıda yer alan örnek (309)’a baktığımızda nesne ve özne arasındaki açılma ilişkilerine yönelik sorun dikkat çekmektedir:

- (309) a. Her adam bir kadın öptü.
 b. Her adam bir kadını öptü.
 c. Bir kadını her adam öptü.

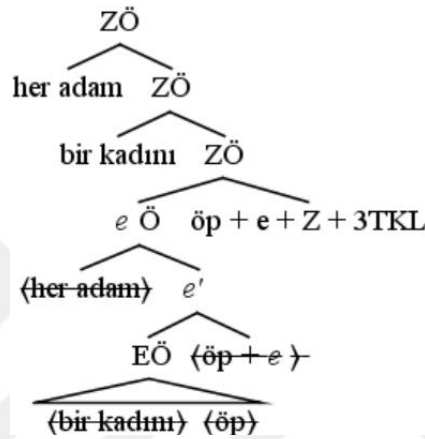
Yukarıda yer alan örnek (309a, b ve c) göz önünde bulundurulduğunda (309a) örneğinde her } bir üstünde açılabilirken, (309b) örneğinde hem her } bir üstünde hem de bir } her üstünde açılabilir. Öte yandan (309c) örneğinde bir } her üstünde açılabilir. Değindiğimiz veriler göz önünde bulundurulduğunda nesnenin [$\pm$ belirli] olmasının açılma ilişkisini değiştirdiği görülmektedir. Sunulan öneri çerçevesinde ilgili verileri ele aldığımızda (310a, b ve c) örneklerinde aşağıda yer alan yapılar oluşmaktadır:

- (310) a.

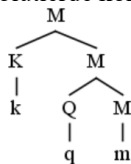
Yukarıda yer alan yapı göz önünde bulundurulduğunda “her adam” öbeği GöS, eÖ ilk olarak konumunda birleşir ve ilgili konumda Z baş tarafından yalın durum ile yetkilendirilir. Ardından, yüklem ile kişi-sayı bakımından uyuma girer. GöS, eÖ konumunda ilk birleşen “her adam” öznesi anlamsal roller ataması dizgesi içinde ilgili konumda edici rolü ile kodlanır. İnşa ettiğimiz yapıda da gördüğümüz üzere ZÖ konu konumuna özne taşınırken nesne ilk birleştiği konumda kalmakta ve özne nesne üstünde açılmaktadır (her } bir).

b.

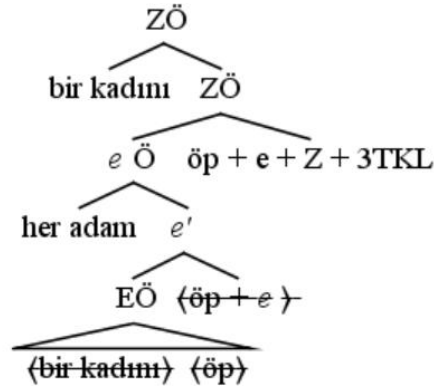

Yukarıda yer alan yapıya baktığımızda “her adam” ve “bir kadını” öbeklerinin konu konumuna taşındığı görülmektedir. İki öbeğin de ilgili konuma eklemlenmesi ile hem özne nesne üstünde hem de nesne özne üstünde açılabilir. Diğer bir deyişle özne ve nesne aralarında bakışumlu k-buyurma ilişkisi kurgular; dolayısıyla, hem (her } bir) hem de (bir } her) okuması mümkün hale gelir. GöS, eÖ konumunda türetime giren özneye ilgili konumda edici rolü kodlanır, Z⁰ baş tarafından yalın durum atanır ve özne yüklem ile kişi-sayı bakımından uyum ilişkisine girer. Son olarak nesnenin özne üstünde açıldığı (310c) yapıya bakalım³⁵:

³⁵ Kayne (1994, s. 20) aynı yansıma eklemlenen birimlerin bakışumlu k-buyurma ilişkisini kurduğunu önerir. Aşağıda yer alan örnekle ele alındığı üzere M yansımasına eklemlenen k ve q birimlerinin aynı bölütlerde konumlandıkları için bakışumlu k-buyurma ilişkisi içerisinde olduğu belirtilebilir:

c.

(310c) yapısında gördüğümüz üzere özne olarak “her adam” AÖ’sü ilk olarak GöS, eÖ konumunda birleşir. Birleştiği konumda kalan özneye ilgili konumda EDİCİ rolü kodlanır, Z baş tarafından yalın durum atanır ve özne yüklem ile kişi-sayı bakımından uyum ilişkisine girer. Öte yandan yapı içinde nesne konu konumuna taşınır ve “bir kadını” öbeği ZÖ düzeyine eklemlenmesi ile GöS, eÖ konumunda kalan özne “her adam” öbeği üstünde açılır.

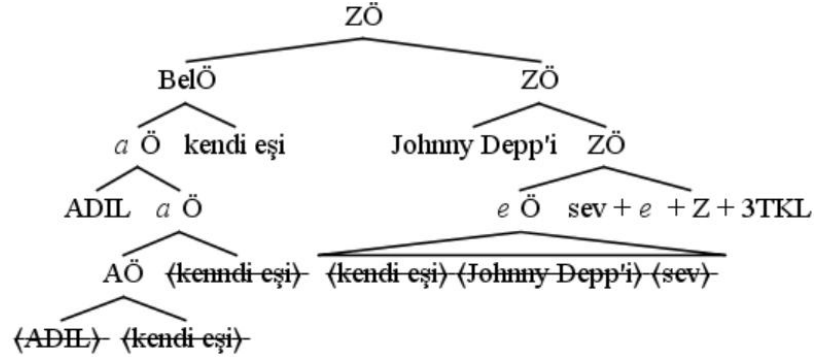
Çözümlememiz kapsamında değineceğimiz diğer bir veri de k-buyurma ve bağlama bakımından sorunlu görünen kuruluşlardır. Türkçede özne AÖ’sü içinde yer alan dönüşlülük adıllarının nesne tarafından veya bağlamsal olarak bağlanabildiği gözlemlenmektedir:

(311) ADIL_{i/k} kendi eşi Johnny Depp’i_k seviyor.

- a. Lara’nın kendi eşi Johnny Depp’i çok seviyor.
- b. Johnny Depp’in kendi eşi Johnny Depp’i çok seviyor.

Örnek (311)’da görüldüğü üzere “kendi” adılının nesne tarafından ve bağlamsal olarak bağlanabildiği dikkat çekmektedir. Önerimiz çerçevesinde ele alırsak, kuruluş şöyle görünür:

(312)

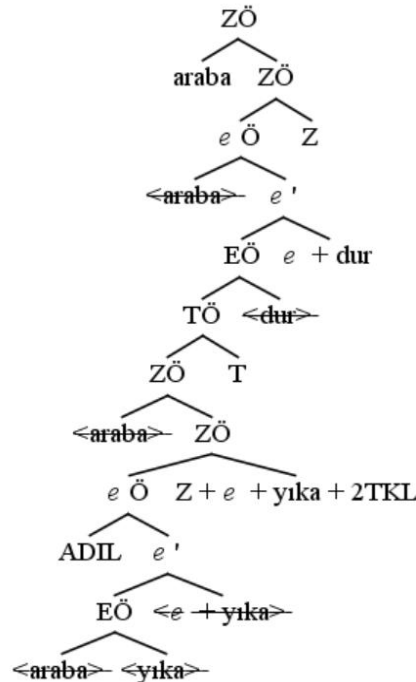

Örnek (312) altında inşa ettiğimiz yapıya baktığımızda uyumun görüldüğü ilgilendirme yapılarına benzer bir biçimde ADIL yapısı ile BelÖ içerisinde yer alır. Gös, BelÖ konumuna taşınan ADIL yapısı içinde bulunduğu öbek ile konu konumu olan ZÖ konumuna eklemlenir. Benzer bir biçimde nesne “Johnny Depp” sözcüğünün konu konumuna eklemlenmesi ile BelÖ içinde yer alan ADIL yapısı hem bağlamsal olarak bağlanabilir hem de bakışumlu k-buyurma ilişkisi kurduğu nesne tarafından bağlanabilir.

Çalışmamız kapsamında değineceğimiz diğer bir sorun, nesne konumundan özne konumuna Türkçede taşımaya izin verilmesidir. Aşağıda yer alan örneğe baktığımızda içtümceciğin nesnesi olan “araba” sözcüğünün ana tümcenin özne konumuna taşınabildiği görülür:

(313) a. Araba yıkamışsın gibi duruyor.

b.

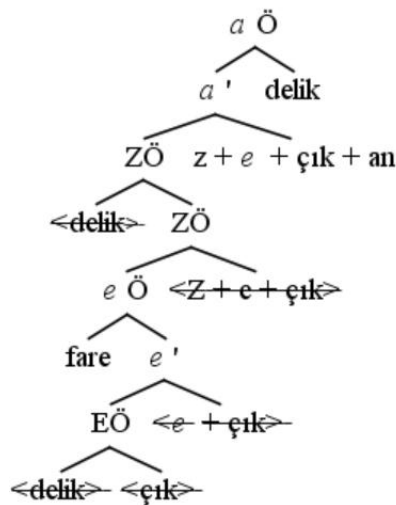
Yukarıda yer alan aşamalı yapıya baktığımızda “araba” sözcüğünün içtümceciğin nesnesi olarak türetime girdiği görülür. İçtümceciğin GöS, eÖ konumuna ADIL yapısının birleşmesi ile ilgili yapıya edici rolü atanır. Yüklem üstünde kodlanan 2TKL uyum birimi ADILı denetler. İçtümceciğin konu konumuna yani ZÖ düzeyine taşınan “araba” nesnesi ana tümcenin konu konumuna döngüsel bir biçimde taşınır. Ana tümcenin GöS, eÖ konumunda “araba” sözcüğü yüklem ile uyuma girer ve yalın durum ile yetkilendirilir.

Değineceğimiz diğer bir sorun ilgilendirme yapıları ve durum ataması dizgesi çerçevesinde biçimlenmektedir. Türkçede nesnenin ilgilendirme yapısının başı olduğu kuruluşlarda uyumun kodlandığı ya da kodlanmadığı; özne üstünde yalın durum veya tamlayan durumun yetkilendirildiği türetimler gözlemlenir:

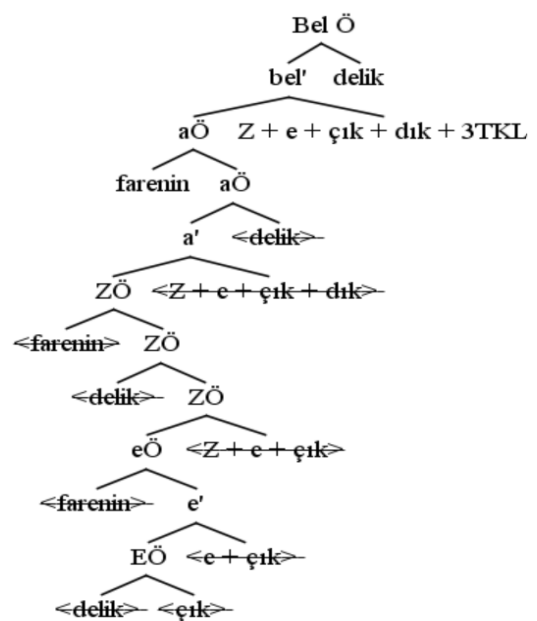
- (314) a. Fare çıkan delik
b. Farenin çıktığı delik.

Yukarıda yer alan verilerde görüldüğü üzere (314a) örneğinde “fare” adının yalın durum ile yetkilendirildiği ve yüklem üstünde uyum birimlerinin kodlanmadığı görülür. Öte yandan (314b) örneğinde [fare] adı tamlayan durumu ile kodlanmakta ve yüklem üstünde uyum birimleri görülmektedir

(315) a.

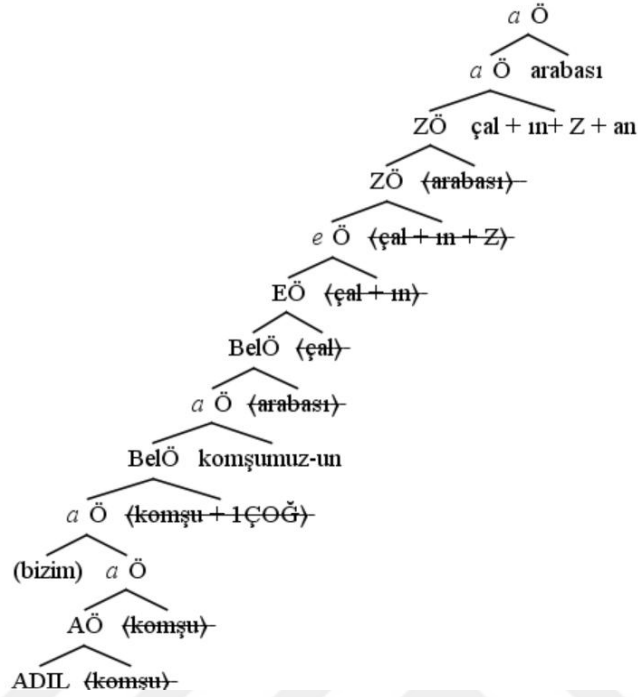
b.

İlk olarak örnek (315a)'ya baktığımızda, uyum birimlerinin kodlanmadığı ve öznenin yalın durum ile sesletildiği yapıyı görürüz. Bu yapıda “fare” öznesinin ilk olarak GöS, eÖ konumunda türetime girdiği görülür. İlgilendirme yapısının başı olan “delik” sözcüğü ilk olarak ZÖ konumuna yani konu konumuna taşınır. “çık-” yüklemi baş taşıma ile döngüsel bir biçimde *a* işlevsel başına yükselir ve adlaştırma işlemi ilgili başla –(y)An biçimbirimi ile kodlanır. İlgilendirme yapısının başı olarak “fare” sözcüğü konu konumu olan ZÖ konumundan GöS, aÖ konumuna taşınır. Öte yandan, (315b) örneğine baktığımızda yüklem üstünde uyum birimlerinin kodlandığı ve öznenin tamlayan durumu ile yetkilelendirildiği görülür. GöS, eÖ konumunda türetime giren özne “fare” sözcüğüne ilgili konum içinde edici rolü atanır. İlgilendirme yapısının başı olarak “delik” sözcüğü özne olan “fare” sözcüğü ile birlikte ZÖ konumuna eklemlenir. “çık-” yüklemi baş taşıma ile döngüsel bir biçimde *a* işlevsel başına yükselir ve adlaştırma işlemi ilgili başla -DİK biçimbirimi ile kodlanır. aÖ'nün üstüne işlevsel baş olarak belirleyici başının gelmesi ile “çık-”yüklemi ilgili başa taşınır ve aÖ düzeyinde eklemlenen “fare” öznesi uyuma girer. Benzer bir biçimde belirleyici başı üstündeki tamlayan durumu, özneye tamlayan durumunu yerinde atar. İlgilendirme başı olarak GöS, BelÖ konumuna “delik” sözcüğü taşınır.

İlgilendirme yapıları çerçevesinde değineceğimiz son veri özne AÖ'sü içinden çıkan birimin ilgilendirme yapısının başı olarak inşa edildiği kuruluşlardır Aşağıda yer alan örnek (316)'ya baktığımızda “arabası” biriminin ilgilendirme yapısının başı olduğu görülür. Yüklem üstünde uyum birimleri kodlanmamaktadır. Eklenti yapısı olarak ele aldığımız adıl yapıları çerçevesinde aşağıdaki yapıyı inşa ettik.

- (316) a. (bizim) komşumuzun çalınan arabası kırmızıydı
b.

(316b) örneğinde baktığımızda tamlanan biriminin ilgilendirme yapısının başı olduğu görülür. AÖ düzeyinde birleşen <ADIL, komşu> kurucularından <komşu> biriminin işlevsel baş olan a^0 başa taşındığı görülür. $a\ddot{O}$ düzeyine eklemlenen “bizim” adlı bel^0 baş tarafından tamlayan durumu ile kodlanır ve ilgili baş ile birlikte türetime giren 1TKL uyum birimi tarafından yetkilendirilir. Yetkilendirilen “benim” kurucusu AÖ içinde yer alan ADIL yapısının denetler. Bel^0 konumunda tamlanan olarak işlenen “komşumuz” birimi a^0 işlevsel başa taşınır. Ardından ikinci bir Bel^0 başın türetime girmesiyle “komşumuz” kurucusu yerinde tamlayan durumu ile kodlanır. Belirleyici Öbeğinin başı ile türetime giren “araba” kurucusu “komşumuz” birimi ile kişi-sayı bakımından uyuma girer. İlgilendirme yapısının yüklemi baş taşıma ile a^0 işlevsel başa yükselir ve -An biçimbirimi ile kodlanır. Ardından ilgilendirme yapısının başı olan <arabası> sözcüğü Göş, $Bel\ddot{O}$ konumundan Göş, $a\ddot{O}$ konumuna taşınır. İlgili konumda ana tümceye görünür olan birim ilgili işlevsel baş tarafından yalın ya da belirtme durumu ile kodlanır.³⁶

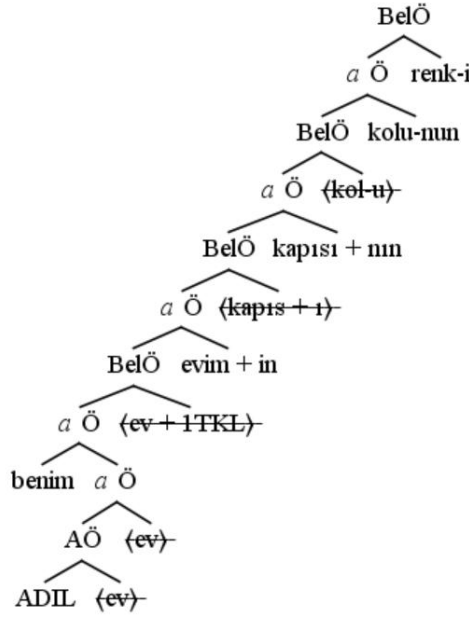
³⁶ İlgilendirme yapısının başı olan “arabası” sözcüğünün $e\ddot{O}$ veya $E\ddot{O}$ düzeyinde ana tümce içinde konumlanması ile ilgili kurucuya durum atandığı görülmektedir. Aşağıda yer alan örneklerle bakıldığında ilgilendirme yapısının başının belirtme veya yalın durum ile yetkilendirildiği görülür.

a. Komşumuzun çalınan arabası çok güzeldi.

BelÖ ve aÖ işlevsel başları ile inşa ettiğimiz adcıl uyumun görüldüğü yapıların oldukça üretken olan tamlayan-tamlanan yapılarını nasıl inşa ettiğine ve yerinde durum ataması, adılların eklenti olarak alınması gibi önerilerimizin ilgili verileri açıklama gücüne bakalım. Aşağıda görüldüğü üzere Türkçede sahiplik-iyelik belirten yapıların sonsuz sayıda arka arkaya kurgulanabildiği görülür:

(317) a. Benim evimin kapısının kolunun rengi

b.

Yukarıda yer alan yapıya baktığımızda Göş, aÖ ve Göş, BelÖ konumları arasında taşıma ve birleştirme işlemlerinin sonsuz sayıda arka arkaya sıralı sahiplik-iyelik ilişkisinin kurgulandığı yapıları inşa edebildiği görülür. Değindiğimiz üzere başların gösterici konumu olarak yeninde ele alınması, uyumun ve durum yerinde gerçekleşmesi ilgili dilsel olguyu ve üretken yapıyı açıklayabilmektedir. İnşa ettiğimiz yapı göz önünde bulundurulduğunda tamlayan durum bel⁰ baş tarafından yerinde atanır ve adcıl uyum birimleri ilgili bel baş ile türetime girer. (317b) yapısında baktığımızda AÖ düzeyinde ADIL ve “ev” adının birleştiği görülür. aÖ düzeyine eklemlenen 1TKL birim adıl birimi denetler. Baş taşıma ile “ev” birimi bel⁰ baş konumuna taşınır ve ilgili işlevsel başta 1TKL uyum birimi türetime girer. İlgili baş ile türetime giren adcıl uyum birimi 1tkl adılı yetkilendirir ve yerinde durum ataması

b. Komşumuzun çalınan arabasını gördüm

önerimiz ile ilgili birim tamlayan durum ile kodlanır. İlgili yapı uyum birimlerinin bel baş ile türetime gitmesi ve bel baş tarafından yerinde tamlayan durum ataması işlemi ile arka arkaya kurgulanabilir.

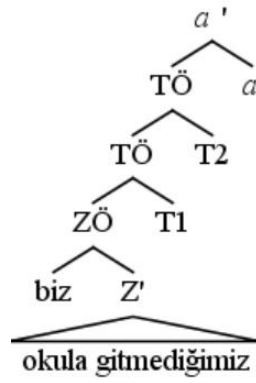
Çözümlememiz çerçevesinde değineceğimiz son sorun adıl uyumun görüldüğü yapılarda öznenin yalın durum ile yetkilendirildiği kuruluşlardır. Aşağıda yer alan örneğe baktığımızda ilgeç öbeği (İÖ) içinde yer alan adtümceciğinin öznesi 3TKL adın yalın durum ile yetkilendirildiği; öte yandan, yüklem üstünde uyum birimlerinin sesletildiği dikkat çekmektedir. BelÖ çerçevesinde ele aldığımız ilgili yapıları göz önünde bulundurduğumuzda Türkçede tamlayan-iyelik ilişkisinin Bel işlevsel başı ile kurgulandığı; ilgili öbek içinde özne-yüklem arasında kişi-sayı bakımından uyumun görüldüğü ve BelÖ'nün başı tarafından belirtme durumu kodlandığını önerdik. Çözümlememiz çerçevesinde BelÖ içinde yer aldığını önerdiğimiz yapıda uyum birimlerinin kodlanması ve öznenin yalın durum ile sesletilmesi sorun oluşturur:

(318) sen [dün biz okula gitmediğimiz için] kızdın.

Örnek (318)'e baktığımızda İÖ'nün öznesi olan “biz” biriminin yalın durum ile kodlandığı öte yandan yüklem üstünde adıl uyumun sesletildiği görülür. Çalışmamızda değindiğimiz üzere Türkçede [yalın durum + yüklemcil uyum] ve [tamlayan durum + adıl uyum] görünümünün üretildiği söyledik. Ulutaş (2009) çalışmasında Rizzi (1997) ile koşut iddialar sunarak çözümlemesini *ayrık-TÖ* (split-CP) çerçevesinde ele alır.³⁷ Ulutaş (2009) ilgili yapılarda durumun ve uyumun kodlandığı iki ayrı baş olduğunu ve T⁰ başın eksikli bir biçimde türetime girmesini *Özellik Kalıtımı* (Feature Inheritance) çerçevesinde inceler:

³⁷ Özneye yönelik durum ataması dizgesi çerçevesinde diğer çözümlemeler için bkz. Aygen (2004, 2006, 2007), Kornfilt (2003b, 2006).

(319)

Ulutaş (2009)'ün ele aldığı ayırık-TÖ önerisi göz önünde bulundurulduğunda, çalışmada T1 işlevsel başının türetime tam girdiği ve Z başa özelliklerin kalıtıldığını önerir. Durum bakımında Z baş ile “biz” birimi uyuma girer ve yalın durum ile kodlanır. Öte yandan T2 türetime eksikli bir biçimde girer ve *a* işlevsel baş “biz” birimi ile kişi-sayı bakımından adıl uyuma girer.

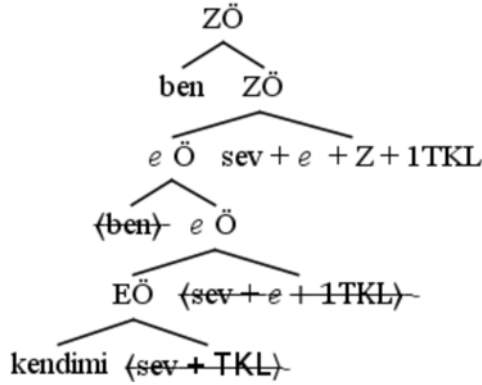
Aşağıda özneye yönelik değindiğimiz sorunlar ve çalışmamız kapsamında sunduğumuz Çözümleme I, Çözümleme II ve Denetleme Yapısı Olarak Özne önerilerimizin açıklama gücüne yönelik tablo sunulmuştur:

Tablo 5. Karşılaştırma: Çözümleme I vs II vs. Özne: Denetleme Yapısı

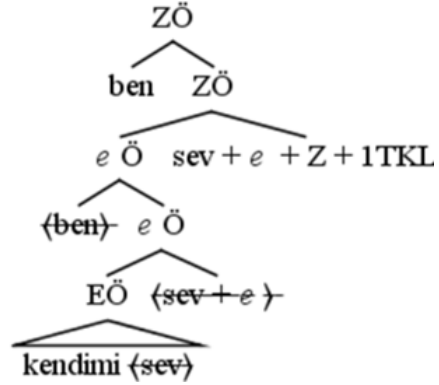
	Çözümleme I	Çözümleme II	Özne: Denetleme Yapısı
Tümcelerde yalın durum atama	✓	✓	✓
Ad tümceciklerinde tamlayan durum atama	✓	✓	✓
Çekimli içtümceciklerde yalın durum atama	✓	✓	✓
Çekimli içtümceciklerde belirtme durumu atama	✓	✓	✓
İlgilendirme yapıları: uyum ve durum atama	✓	✓	✓
Uyumun görüldüğü tümcelerde öznenin bağlanması	✓	✓	✓
Uyumun kodlandığı yantümcelerde öznenin bağlanması	✓	✓	✓
Özne ve nesnenin açılma ilişkilerine yönelik problemler	✓	✓	✓
Özne ve nesne arasındaki k-buyurma ve bağlama ilişkisine yönelik problemler	✓	✓	✓
[± belirli] özellik ve konum arasındaki ilişki	✓	✓	✓
Uyumun kodlanmadığı yapılarda özne bağlama problemi	✓	✓	✓
Eklenti / üye problemi	✓	×	✓
Sözdizimsel özne olarak uyumun kodlanmaması problemi	×	✓	✓
Anlamsal Rollerin Atanması	×	×	✓

Tablo 5 göz önünde bulundurulduğunda Çözümleme I ve Çözümleme II'ye kıyasla Denetleme Yapısı Olarak Özne çözümlememizin eklenti/üye problemine, anlamsal rol atanması problemine ve uyumun kodlanmadığı yapılarda özne sorunlarını çözebildiği görülür. İlgili sorunları aşağıda çözümlerimiz çerçevesinde yeniden ele alıp çözümlemelerimizi karşılaştıralım. İlk olarak anlamsal rollerin atanması ve sunduğumuz çözümlemelerin ilgili sorunu nasıl ele aldığına bakalım:

(320) a.

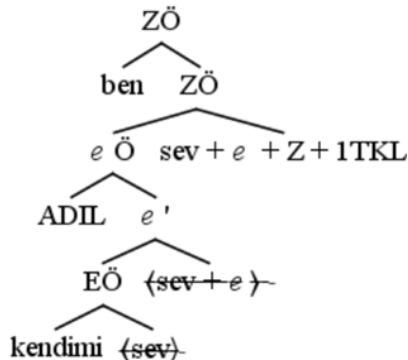

b.

Yukarıda yer alan örnek (320a ve b) çözümleme I ve II çerçevesinde sunduğumuz uyum birimlerinin özne olarak ele alındığı ve adıl birimlerinin eklenti olarak eÖ düzeyinde türetime girdiği çözümlememiz anlamsal rollerin atanması bakımından sorun ortaya koyar. Anlamsal Rollerin Özdeşliği İlkesi çerçevesinde edici rolünün GöS, eÖ yani özne konumunda atandığında değindik (Adger, 2003). Uyum birimlerinin sözdizimsel özne olarak yeniden ele aldığımızda ve adıl birimlerin eklenti olarak türetime yeniden tanıttığımızda anlamsal rollerin atanması bakımından çözümlememiz sorunlar ortaya koymaktadır. (320a) örneğinde baş taşıma ile uyum birimlerinin GöS, eÖ ve GöS, ZÖ konumuna taşınması ile edici rolünün atanmasını açıklayabilirken (320b) örneğinde uyum birimlerinin GöS, ZÖ konumunda birleşmesi EDİCİ rolünün atanmasını açıklayamamaktadır. Benzer bir biçimde çalışmamızda değindiğimiz üzere Türkçede uyum birimlerinin kodlanmadığı yapılar üretilebilmektedir. Uyum birimlerinin kodlanmaması ilgili yapılarda rol ataması dizgesini açıklayamamaktadır. Öte yandan denetleme yapısı altında ele aldığımız çözümlememiz uyum birimlerinin kodlanmaması ve anlamsal rollerin atanması bakımından ortaya çıkan sorunlara çözüm üretebilmektedir.

(321)

(321)'de yeniden sunduğumuz denetleme yapısı olarak özneyi ele aldığımız önerimize baktığımızda 1TKL adının ZÖ konumuna eklenmesi çalışmamızda değindiğimiz üye/eklenti sorununa adıl yapıları bakımından çözüm sağlayabilmektedir. Benzer bir biçimde çözümlememiz anlamsal rollerin atanması çerçevesinde ADIL birimi Gös, eÖ konumuna yerleştirerek EDİCİ rolünün ilgili birime atanması ile çözüm sunar. Uyum birimlerinin kodlanmadığı yapılarda bağlamsal olarak yetkilendirilebildiğini önerdik. İlgili önerimiz Çözümleme I ve II önerilerimizin ele alamadığı tablo 5. altında sunduğumuz sorunlara çözüm üretebilmektedir.

SONUÇ

Genel Değerlendirme

Alanyazına baktığımızda özneye yönelik net bir tanımın olmadığı; öznenin durum, uyum konum gibi çeşitli yapı içindeki özelliklerine göre belirsiz bir biçimde ele alındığı dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra, öznellik özellikleri bakımından çoklu özne konumu, ayrık öznellik özellikleri gibi dillerin bütüncül ve tekçil bir öznellik özelliği dağılımı göstermemesini açıklama aracı olarak kullanan çalışmalar görülür (bkz. McCloskey, 2001; Yoon, 2009; Poole, 2016; Kim & Yoon, 2017). Öte yandan belirlenen öznellik özelliklerinin tüm dillerde ortak olan ve sadece özneye ait olan evrensel bir biçimde ele alınamaması Evrensel Dilbilgisi bakımından sorun oluşturmaktadır. Çalışma problemini belirginleştiren durumlar şu şekildedir:

- Öznenin dış üye olarak türetime katılması,
- Öznenin üyelik değerinin sorgulanması,
- Chomsky (2013, 2015) ile GYİ özelliğinin yerini etiketleme sorununun alması,
- Çeşitli dillerde öznenin yerinde kalarak durum ataması gerçekleştirdiği önerileri (Alexiadou & Anagnostopoulou, 1998, 2001, 2008),
- Uyum birimlerinin özne olabileceğine yönelik çalışmalar (Öztürk, 2001; Good & Yu, 2000 vb.),
- Özne konumu olarak geleneksel çalışmalar tarafından ele alınan Gös, ZÖ konumuna özne dışı birimlerin taşınabildiği önerileri (Miyagawa, 1990, 1997. 2001, 2003, 2009),
- Göstericiden başa yönelik değişen çözümlemeler (van Gelderen, 2014),
- Türkçede adıl-konu özellikleri arasındaki ilişki (Öztürk, 2001),
- Konu-düşürme özelliğinin Türkçeden verilerle ele alınması (Meral, 2014)

İlgili sorunlar çerçevesinde halihazırda alanyazında yer alan özneye yönelik sözdizimsel görünüşleri kapsayacak bir çözümleme üretmekle birlikte ilgili değinilen sorunlara çözüm sağlamayı ve özneyi bütüncül olarak ele almayı amaçladık.

Çalışmamızın ilk bölümünde özneye yönelik alanyazında yer alan özelliklere değindik. İlgili kurucuların kullanımsal, anlamsal ve sözdizimsel boyutlarda roller

atandığını gördük. İlgili kurucuların yapı içinde durum, konum ve uyum açısından nasıl işlemediğini tartıştık. Öznellik özelliklerini Keenan (1976) uyarınca çeşitli dillerden verilerle dört ana başlık altında ele aldık. İlgili çalışmalarda özne olarak ele alınan kurucuların çeşitli tümce, tümcecik ve öbek yapılarında görünümelerini uyum, durum, konum gibi çeşitli açılardan sunduk.

İkinci bölümde Türkçe dilbilgisinde öznenin yerini tartıştık. Özneyi durum, çizgisel diziliş, konum, uyum, bakımından ele aldık. Özneye yönelik tartışmalarımızı çeşitli tümce, tümcecik ve öbek türlerinde tek tek sunduk. Etken, edilgen, geçişli, geçişsiz, özneli geçişsiz gibi çeşitli sözdizimsel yapılanmalar içinde öznenin açık veya örtük bir biçimde sesletilmesini durum kodlaması ve uyum açısından ele aldık. Türkçede adıl ve yüklemcil olmak üzere iki tür uyum dizgesinin olduğuna değindik. Detaylı bir biçimde özneye yönelik geleneksel önerileri ve görünüşleri ele aldıktan sonra güncel çalışmalara yönelik çeşitli önerileri sunduk. Uyum birimlerinin özne olarak yeniden değerlendirilmesi, konu ve özne birimleri arasındaki ilişki ve geçişim yapısı olarak öznenin ele alınması gibi birçok yeni çözümlemeyi de yine bu bölüm içerisinde sunduk.

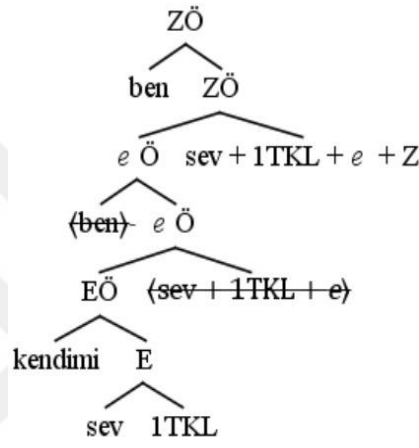
Üçüncü bölümde özneye yönelik alanyazının bize sunduğu özellikleri ve önerileri eleştirel bir biçimde ele aldık ve karşıt verilerle çalışmamızda ele alacağımız verileri oluşturduk. Keenan (1976) göz önünde bulundurulduğunda çalışma kapsamında sunulan öznellik değerlerinin yanı sıra alan yazında yer alan öznellik özelliklerinin özneyi net bir biçimde tanımlamakta yetersiz olduğunu gördük. İlgili öznellik değerlerine karşıt birçok verinin üretilebildiğini veya ilgili özelliklerin sadece özneye özel işlemler olmadığını gördük. İlgili öznellik özelliklerine yönelik sorunların yanı sıra Türkçede durum atama, uyum birimlerinin kodlanmaması, yükseltme yapıları, bağlama, k-buyurma vb. birçok yapıya yönelik soruna değindik.

Çalışmamızın dördüncü bölümünde §1 ve §2’de yer alan öznellik özelliklerini kapsayacak ve §3’te yer alan Türkçedeki özneye yönelik sorunları açıklayabilecek çözümlemelerimizi sunduk. İlgili bölümde Türkçe özne birimlerine yönelik üç farklı öneriyi değerlendirdik. Çözümleme I, Çözümleme II ve yeni bir öneri altında ele aldığımız yapılar “Türkçede özne nedir?” sorusuna çözümleme sunar. İlgili önerilerimizin sözdizimsel yapı içinde uyum, durum, konum bakımından özne görünümelerini açıklama gücünü test ettik. Adılların doğası, konum, bağlama ve açı

alma ilişkisi çerçevesinde dikkat çeken sorunları inşa ettiğimiz yapı çerçevesinde çözümlemeye çalıştık.

Çözümleme I bakımından E⁰ baş ve üye seçimi açısından uyum birimlerini özne geçişim yapısı olarak ele aldık. Geleneksel olarak özne sözdizimsel rolünün atandığı kurucuları eklenti yapıları olarak yeniden sunarak baş konumlarını yapı içinde gösterici konumları altında yeniden sunduk. Aşağıda Çözümleme I'in iç yapısına yönelik mimari sunulmuştur.

(322)

Çözümleme I çerçevesinde inşa ettiğimiz mimari göz önünde bulundurulduğunda, uyum birimi ve E⁰ baş kurucusunun geçişim yapısı olarak “sev + 1TKL” E⁰ başı ürettiği görülür. Öznenin dış üye olarak türetime girmesi E⁰ baş tarafından seçilip türetime girmemesi, ilgili başa uzak olması, ilgili baş ve özne arasına eklenti birimlerinin girebilmesi gibi sorunlar alinyazında öznenin üyelik değerinin tartışılmasına sebep olur. Öte yandan çalışmamızı Baker (2008) çerçevesinde uyum birimlerini eylem üstünde geçişim yapısı kurguladığını savlamaktadır. Böylelikle uyum birimleri sözlükçeden E⁰ baş tarafından türetime girmekte ve zengin uyum birimlerinin özne olarak yeniden değerlendirildiği güncel çalışmalarla koşut iddialar sağlamaktadır. Uyum birimlerinin E baş ile türetime girmesi ile eÖ düzeyinde etiketleme gücüne sahip olması benzer bir biçimde van Gelderen (2014) ile koşut iddialar sunarak ilgili uyum birimlerinin ZÖ düzeyinde etiketleme gücünü gösterir. Baş konumlarının gösterici olarak yeniden sunulması çalışmamızda değindiğimiz üzere Etiketleme Sorununa yönelik çözümleme üretebilmektedir. Özne olarak uyum birimlerini yeniden ele aldığımız çözümlememiz açık bir biçimde sesletilen geleneksel olarak özne biçiminde

ele alınan kurucuları eklenti birimleri olarak yeniden sunar. İnşa ettiğimiz mimari çerçevesinde eklenti olarak türetime eÖ düzeyinde giren kurucuların ZÖ düzeyine taşınan uyum birimleri tarafından yetkilendirildiği görülür. Yetkilendirme ve bağlama çerçevesinde “uyum birimleri } eklenti } dönüşlülük adılı” biçiminde aşamalı bir yapı oluşur. GYİ veya Etiketleme Sorunu çerçevesinde geleneksel olarak özne olarak kabul edilen birimlerin ZÖ konumuna taşınması bakımından inşa ettiğimiz yapımızın bazı sezdirimler sunar:

(323) a. Köpek çocuğu ısırınca

b. Çocuğu köpek ısırınca

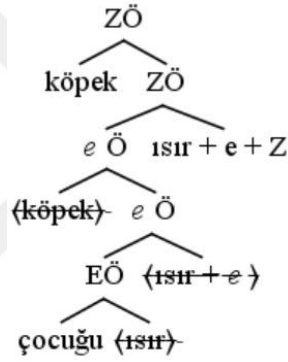
(323a) verisinde “köpek” biriminin tümce başı konumunda [+belirli] özellik ile kodlandığı görülür. Öte yandan (323b) örneğinde ilgili birim [-belirli] özellik ile kodlanmıştır. [$\pm$ belirli] değer kodlaması, tümce başı konum, geleneksel olarak özne biçimde ele alınan kurucunun taşınmasının bizim için bazı sezdirimlerde bulunduğu görülür. Alexiadou & Anagnostopoulou (1998, 2001) ve benzeri çalışmaların “zengin” uyum olgusunun gözlemlendiği çeşitli dillerde öznenin yerinde kalabilmesi ve durum ataması işleminin yerinde yapılabildiği savları çerçevesinde öznenin ZÖ düzeyine durum kodlaması, uyum ya da GYİ işlemi bakımından taşınmadığı dikkat çeker. (323) örneği dikkate alındığında uyum birimlerinin kodlanmadığı Z^0 başın eksikli bir biçimde türetime girdiği görülür. İlgili örnek çerçevesinde uyum, durum ya da GYİ çerçevesinde taşınma işleminin gerçekleşmediği göz önünde bulundurulduğunda ilgili taşınmanın doğasına yönelik sorunlar ortaya çıkar. Alanyazında özne ve konu arasındaki ilişkinin birçok çalışmanın inceleme konusu olduğuna değindik (bkz. Li, 1976).³⁸ Çalışmamız çerçevesinde GYİ özelliğinin güncel çalışmalar ile yerini ES bırakması ile ZÖ konumunu konu konumu olarak yeniden değerlendirdik. Konu konumundaki üye veya üyelerin [+belirli] olması veya [+belirli] bir kümeye ait olması gerektiğine değindik (Erkü, 1983; Erguvanlı, 1984; Hoffman, 1995 aktaran İşsever, 2000). Türkçede çeşitli çalışmaların uyum birimlerinin GYİ özelliğinin eşlenmesi için

³⁸ Konu ve özneye yönelik özellikler ve karşılaştırma için bkz. Rizzi, (2005).

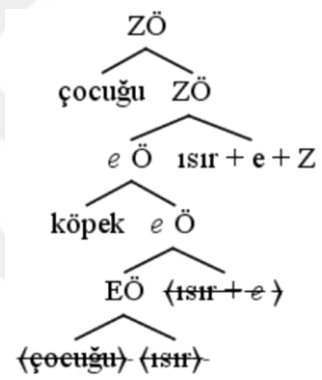
yeterli olduğunu ve özne olarak ele alınan kurucuların taşınmasının bağlamsal doğasına değindiğini gördük.

Özsoy (2005a), T'den Z'ye konu özelliğinin aktarıldığını ve ZÖ konumunun konu konumu olduğunu önerir (aktaran Öztürk, 2008). Benzer bir biçimde Öztürk (2001, 2005, 2006, 2008) Göş, ZÖ konumuna yükselmenin ve konu arasında bir ilişkinin olduğunu sezdirir. Benzer bir biçimde Pearson (2005) edilgen yapılarda geleneksel olarak özne olarak ele alınan kurucuların durum veya GYİ çerçevesinde taşınmadığını ilgili taşınmanın Ü'- taşıma ile konu konumuna taşındığını savlar. İlgili çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda ZÖ konumuna taşınmanın konu özelliği ile gerçekleştiği savlarız.

(324) a.

b.

Örnek (324) altında inşa ettiğimiz yapıya baktığımızda Türkçede uyum birimlerinin kodlanmadığı eksikli türetimlerde taşıma işleminin GYİ çerçevesinde gerçekleşmediği sorununu açıklar. Benzer bir biçimde durum kodlamasının yerinde gerçekleşmesi ve “köpek” kurucusunun yerinde kalması ya da ZÖ konumuna eklenmesi ile [$\pm$ belirli] değer kodlamasının konu konumuna taşıma ile gerçekleştiği görülür. Son olarak ilgili çözümlememiz çerçevesinde Türkçenin adıl düşüren dil olarak ele alınmasını tartıştık. Öztürk (2001) ile Türkçede adılların bağlamsal doğasına değindik benzer bir biçimde Meral (2008, 2010) ile Türkçede nesne düşürme verilerinin konu düşürme yapıları altında ele aldığımızı gördük. İlgili çözümlemeler çerçevesinde Çözümleme I'nın son savı “Türkçe konu-düşüren bir dildir.” ortaya çıkar. Çözümleme I çerçevesinde elde ettiğimiz savlar aşağıdaki gibidir:

- (325) i. Türkçe adıl düşüren değil konu düşüren bir dildir
ii. Türkçede ZÖ konu konumudur
iii. Türkçede uyum birimleri özne geçişim yapılarıdır.
iv. Türkçede açık bir biçimde sesletilen özne üye değil eklentidir

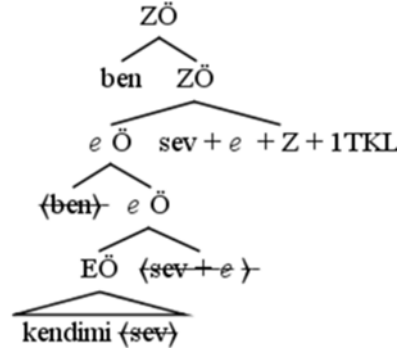
Çözümleme I çerçevesinde sunduğumuz inşa, §3'te ele aldığımız çeşitli sorunlara çözüm üretebilmektedir. Öte yandan ilgili çözümleme açıklamakta yetersiz kaldığı başkaca sorunları da ortaya çıkarır. İlk olarak uyum birimlerini yüklem üstünde geçişim yapısı olarak sunmak uyum birimlerinin kodlanmadığı üretimleri açıklayamamaktadır. Çözümlemenin ortaya koyduğu diğer bir sorun ise anlamsal rol ataması dizgesi bakımından gelir. Uyum birimlerinin geçişim yapısı olarak üretime girmesi ya da uyum birimlerinin kodlanmadığı yapılarda edici anlamsal rolünün atanması sorun oluşturmaktadır. Sunduğumuz ilk mimarinin ilgili sorunlara yönelik çözüm üretebilmedeki yetersizliği bizleri ikinci çözümlememize getirir.

Çözümleme II başlığı altında ele aldığımız yapı Çözümleme I'e benzer iddialar taşımamasının yanı sıra uyum birimlerinin Z baş ile türetime girdiğini gösterir. Çözümleme I'e benzer bir biçimde çözümleme II çerçevesinde aşağıdaki savları elde ettik:

- i. Türkçe adıl düşüren değil konu düşüren bir dildir,
ii. Türkçede ZÖ konu konumudur,
iii. Türkçede açık bir biçimde sesletilen özne üye değil eklentidir

Öte yandan, bu savlar çerçevesinde uyum birimlerinin ilk olarak ZÖ düzeyinde birleştiğini önerdik. Çözümleme II çerçevesinde inşa ettiğimiz mimari aşağıdaki gibidir:

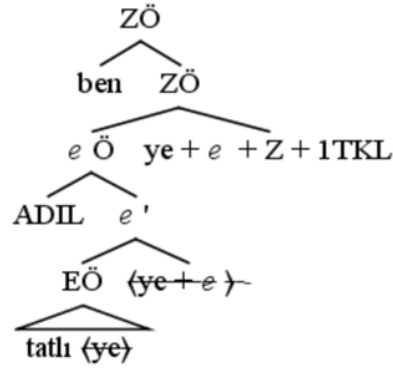
(326)

Örnek (326) altında yenden sunduğumuz Çözümleme II olarak ele aldığımız yapı Çözümleme I'in açıklayamadığı uyum birimlerinin kodlanmadığı yapıları açıklayabilmektedir. Benzer bir biçimde Türkçede değindiğimiz özneye yönelik, bağlama, k-buyurma, açılma, durum atama, konum, [$\pm$ belirli] değeri birçok dilsel olguyu ve sorunları açıklayabilmektedir. Türkçedeki çeşitli tümce, tümcecik, öbek ve etken, edilgen, geçişli, geçişsiz gibi birçok sözdizimsel yapıyı açıklayabilmektedir. Öte yandan Çözümleme II kavramsal olarak geleneksel olarak özne biçiminde ele alınan kurucuların eklenti olduğuna yönelik güçlü deliller sunamamaktadır. Çözümleme I'e benzer bir biçimde anlamsal rol atama dizgesini yapı içinde açıklayamamaktadır (Çözümleme I ve II'nin karşılaştırıldığı tablo için bkz. Tablo 4, s. 156). Sunduğumuz iki mimarinin anlamsal rollerin atanmasını açıklayamaması, uyum birimlerinin kodlanmaması veya açık bir biçimde sesletilen “özne” AÖ'lerinin eklenti olmalarına yönelik dilsel kanıtlar sağlayamamasından sorun oluşturmaktadır. Değindiğimiz sorunlar ve sezdirimler göz önünde bulundurulduğunda çalışmamızın son ve asıl önerisi ortaya çıkar.

Denetleme Yapısı Olarak Özne başlığı altında ele aldığımız önerimiz Türkçede iki özne birimi olduğunu gösterir. Öztürk (2001) çerçevesinde değindiğimiz üzere, Türkçede adılların ilk olarak konu konumunda birleştiğine değindik. İlgili çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda adıl birimlerinin aşağıda inşa ettiğimiz yapı içinde sunduk:

(327)

Öztürk (2001) ile koşut iddialar taşıyan çalışmamızı adıl birimlerin konu konumunda ilk birleştiğini önerir. Öte yandan Öztürk (2001)'ye karşıt olarak çalışmamızda ZÖ konumunu konu konumu olarak yeniden ele aldık. İnşa ettiğimiz mimariye baktığımızda ilgili yapının Çözümleme I ve Çözümleme II'nin açıklayamadığı uyum birimlerinin kodlanmadığı ya da anlamsal rol atamasına çözüm üretebildiği görülür. Görsel, eÖ konumunda ADIL birimin birleşmesi ile edici rolü dizge içinde atanabilirken uyum birimlerinin Z baş ile girmesi eksikli yapılarda uyumun kodlanmamasını açıklayabilmektedir. Bununla birlikte özneye yönelik değindiğimiz durum atama, adılların bağlamsal özelliği, bağlama gibi çeşitli sorunlar ve özneye yönelik dilsel görünüşler açıklanabilmektedir. Denetleme yapısı çerçevesinde uyum birimi, ADIL ve adıl birimler arasında k-buyurma ve bakışimli k-buyurma ilişkisi altında yetkilendirme ve denetleme ilişkilerinin kurgulanabildiği görülür. Son önerimiz altında çalışmamızda ulaştığımız savlar:

- (328) a. Türkçede AÖ ve ADIL/uyum birimleri olarak iki ayrı özne yapısı kurgulanır.
b. Adıl birimler ZÖ düzeyinde birleşir.
c. Türkçede ZÖ konu konumudur.
d. Türkçe konu düşüren bir dildir.

TARTIŞMA

Çalışmamızda adılların bağlamsal doğası ve ZÖ konumunun konu özelliğine yönelik önerilerimizi sunduk. ZÖ konumunun konu konumu olarak yeniden ele alınması alan yazında yer alan çeşitli çalınlmaların sunduğu sezdirimler ve öneriler ile koşut iddialar sağlar. Öztürk (2001, 2005, 2006, 2008) çalışmlarında durum ataması ve GYİ bakımından Z^0 başın işlemlenmediğini, ilgili başa taşımanın bağlamsal özelliklerinin olduğuna yönelik sezdirimlerden bahseder. Benzer bir biçimde Özsoy (2005a) ZÖ'nün konu konumu olduğunu önerir (aktaran Öztürk, 2008). Miyagawa (1990, 1997, 2001, 2003, 2009) çalışmlarında ZÖ konumuna sadece öznenin taşınmadığını, çeşitli çalışmlarında ilgili konumun konu özelliğine ve öznenin ZÖ konumuna durum ataması çerçevesinde eklemlemesi gibi çözümlemelerini sunar. Pearson (2005) edilgen yapılarla verilerini sunduğu çalışmasında ZÖ konumunun üye konumu olmadığını ilgili konuma yapıların taşımaların Ü'-taşıma olduğunu savlar. İlgili çözümlemeler göz önünde bulundurulduğunda çalışmamızda inşa ettiğimiz "Türkçede ZÖ konu konumudur" savı ilgili çalışmlarla koşut iddialar taşıdığı görülür. Aşağıda yer alan örnek göz önünde bulundurulduğunda eksiltili yapılarda yani uyum birimlerinin kodlanmadığı yapılarda öznenin tümce başı konuma taşındığı ve yalın durum ile kodlanabildiği görülür:

- (329) a. Köpek çocuğu ısırınca
b. Çocuğu köpek ısırınca
- (330) a. Her erkek bir kızı öpünce
b. Her erkek bir kız öpünce
c. Bir kızı her erkek öpünce

Örnek (329)'e baktığımızda "köpek" sözcüğünün konumu ve gönderimsellik özelliği arasındaki ilişki dikkat çeker. Benzer bir biçimde ilgili kurucunun yalın durum ile kodlandığı görülür. İlgili örneğe ek olarak (330) verilerine baktığımızda uyum birimlerinin kodlanmadığı Z işlevsel başın eksiltili türetime girdiği yapılarda aç ılma ilişkilerindeki okuma farklılıkları dikkat çekmektedir. ZÖ yansımasının yalın durum

atama ve GYİ çerçevesinde ZÖ düzeyine öznenin taşınması bakımından ele alınması ilgili verilerin Z başın türetme eksiltili girmesi ve öznenin taşınması bakımından sorunlar ortaya çıkarır. İlgili sorunlar ve alanyazında yer alan değindiğimiz veriler ile çözümlemeler göz önünde bulundurulduğunda çalışmada sunduğumuz öneri, Türkçede durum ataması bakımından ZÖ düzeyine taşımaya karşıt veriler sunarak Öztürk (2001, 2005, 2006 ve 2008) ve Alexiadou & Anagnostopoulou (1998, 2001 ve 2008) ile koşut iddialar taşır.

Türkçede adıl birimlerin bağlamsal ve konu özelliği ile ilişkisi çeşitli çalışmaların inceleme konusu olmuştur. Enç (1986) çalışmasında Türkçede adılların bağlamsal özellik taşıdığı ve yapı içinde konu ile ilişkisini tartışmıştır. Benzer bir biçimde Öztürk (2001) çalışmasında adılların bağlamsal doğasına değinmekte ve adılların ilk olarak konu konumu olan TÖ düzeyinde birleştiğini savlamaktadır. Adılların bağlamsal özelliklerini ele aldığı çalışmasında Öztürk (2001) Türkçenin adıl düşüren bir dil olmadığını önerir. İlgili çalışmaların sunduğu veriler ve çözümlemeler göz önünde bulundurulduğunda çalışmamızda basit tümcelerde adılların konu konumunda birleştiğini önerdik. Meral (2014) çalışmasında nesne AÖ birimlerinin düşürülmesini çeşitli dilbilgisel testlerle ele almakta ve Türkçede nesne düşürmenin konu düşürme çerçevesinde sunmaktadır. Benzer bir biçimde Meral, Türkçede özne birimlerinin düşürülmesinin konu düşürme özelliği altında ele alınabileceğine yönelik gözlemler sunmaktadır. Meral bu bağlamda aşağıda yer alan örnekte görüldüğü üzere silinen nesnenin birden fazla okumasının olması ve ilgili ikinci okumanın bağlamsal olması ile çözümlemesini sunmaktadır:

(331) a. Ali birçok gömleği_j denedi

b. Veli de [$\emptyset_{j/k}$] denedi.

(Meral, 2014, s.5)

Nesne üstünden tartışılan verilere benzer örneklerin Türkçede özne yapıları için de üretilebildiği dikkat çeker. Aşağıda yer alan örneğe baktığımızda silinen öznenin denetleme yapısına benzer bir biçimde birden çok okuma sağladığı görülür:

(332) Peyniri_j oraya koyarsan, Ø_{j/k} tabii ki de bozulur.

a. Peyniri oraya koyarsan peynir_j tabii ki de bozulur.

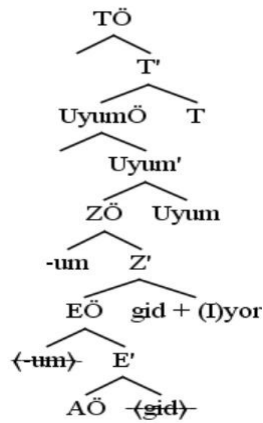
b. Peyniri oraya koyarsan domatesler vb._k tabii ki de bozulur

Adılların bağlamsal doğasının yanı sıra Öztürk (2001, 2006, 2008) uyum birimlerinin kodlanmadığı üretimlerde adılların düşürülebildiğini gösterir. Aşağıda örnekte görüldüğü üzere uyum birimlerinin görülmediği yapılarda da adılların düşürülebildiği dikkat çekmektedir:

(333) *adıl* gülünce, karnım ağrıyor.

Yukarıda değindiğimiz veriler ve öneriler göz önünde bulundurulduğunda çalışmamızda sunduğumuz “adıllar konu konumunda birleşir ve Türkçe konu düşüren bir dildir.” savlarımız, ilgili çalışmalarla koşut bir görünümde. Çalışmamızda ele aldığımız “Türkçede uyum birimleri özne yapısıdır” savı ise Türkçe alanyazınındaki çeşitli çalışmalarla koşutluk göstermekte ve güncel sözdizim çalışmalarında dikkat çeken baş konumlarının gösterici konumu olarak yeniden sunulduğu çözümlemelerle benzerlikler sunmaktadır (bkz. van Gelderen, 2004, 2011, 2014). Adıl birimlerinin ilk olarak TÖ konu konumunda birleştiğini savladığı çalışmasında Öztürk (2001) uyum birimlerinin EÖ içinde türetime girdiğini, Türkçede eÖ yansıtmasının olmadığını ve GYİ bakımından EÖ düzeyinde ilk birleşen uyum birimlerinin Gös, ZÖ konumuna taşındığını önerir. Çalışmasında Öztürk (2001) Türkçede uyum birimlerini sözdizimsel özne olarak yeniden sunar:

(334)

(Öztürk, 2001, s. 250)

Örnek (334)'te görüldüğü üzere Öztürk (2001) uyum birimlerini sözdizimsel özne olarak EÖ düzeyinde birleştirir. EÖ düzeyinde türetime giren uyum birimleri GYİ çerçevesinde ZÖ konumuna taşınır. Öztürk (2001) sözdizimsel özne olarak uyum birimlerini ele aldığı çözümlemesinde adıl birimlerinin konu konumu olan TÖ düzeyinde türetime girdiğini savlar. Benzer bir biçimde Good & Yu (2000) çalışmalarında uyum birimlerinin görünüşlerini inceler ve çalışmalarında iki önemli denence ortaya koyar:

- i. Türkçede k-dizisi altında yer alan uyum dizgesindeki biçimbirimler sözcüksel eklerdir
- ii. z-dizisi altında yer alan uyum dizgesi biçimcilerdir.

Good & Yu (2000) çalışmalarında sundukları veriler ile uyum birimlerinin yüklem üstünde geçişim yapısı olarak sözdizimsel özne biçiminde ele alınabileceğini önerir. İlgili birimleri adıl olduğu ve yüklem üstünde sözcüksel ek veya biçimce olarak geçişim yapısını kurguladığı dikkat çeker. Alanyazında çözümlememizin “Türkçede uyum birimleri özne yapısıdır” savıyla koşut iddialar taşıyan çeşitli çalışmalar dikkat çekmektedir. Öte yandan dünya ve Türkçe alanyazınına baktığımızda özneye yönelik iddialarımızın birçok açıdan ayrıştığı görülür. İlk olarak Türkçe; İtalyanca ve İspanyolca gibi adıl-düşüren diller çatısı altında ele alınmaktadır (Kornfilt, 1984; Taylan, 1986; Enç, 1986; Özsoy, 1988; Sezer, 1991). Öte yandan çalışmamızda Türkçenin konu düşüren bir dil olduğunu ve Öztürk (2001, 2006 ve 2008) ile paralellik gösterdiğini önerdik.

Öztürk (2001, 2005, 2006, 2008) çalışmalarında öznenin yerinde kalabildiğini, uyum birimlerinin GYİ özelliğini eşleyebildiğini önerir. Çalışmalarını Görünürlük Koşulu ve gönderimsellik özellikleri çerçevesinde inşa eder ve özne ile nesnenin *EdiciÖ* (AgentP) veya *KonuÖ* (ThemeP) işlevsel başları ile türetime girdiğini ve rol konumlarında kalarak uyum, durum ve anlamsal rol atama işlemlerinin gerçekleştiğini önerir. Görünürlük Koşulu ve gönderimsellik özellikleri çerçevesinde çözümlemesini sunan Öztürk (2001, 2005, 2006, 2008) çalışmalarında AÖ birimlerinin anlamsal rol atanması, durum kodlaması ve [+ gönderimsel] özellikler ile sözdizimsel yapı içinde kurucu olabileceğini önerir:

- (335) a. *Ali kitap okudu, rengi kırmızıydı. [- gönderimsel]
b. Ali kitabı okudu, rengi kırmızıydı. [+ gönderimsel]
(Öztürk, 2008, s. 417)

Yukarıda yer alan örneğe baktığımızda Öztürk (2008) [+ gönderimsel] özellik gösteren “kitap” sözcüğünün Konu işlevsel baş ile türetime girdiğini ve ilgili işlevse yansıtma içinde yerinde kalarak durum ve anlamsal rol atamasının gerçekleştiğini önerir. İlgili işlevsel baş ile türetime giren birimin sözdizimsel kurucu olduğunu ve ikinci tümcede yer alan silinen birimle anı okumayı sağladığını önerir. Öte yandan KonuÖ ile türetime girmeyen “kitap” sözcüğünün örnek (335a)’da görüldüğü üzere sözdizimsel kurucu olmadığı için dilbilgisidışı okuma sağladığını savlar. Öztürk (2005) benzer çözümlemesini aşağıda yer alan örnek altında özne birimleri için sunar:

- (336) a. Ali’yi arı soktu. [- gönderimsel]
b. Arı, Ali’yi soktu. [+ gönderimsel]
(Öztürk, 2005, s.42)

Örnek (336)’da yer alan veriler ile Öztürk (2005) [+ gönderimsel] özellik gösteren özne biriminin EdiciÖ içinde birleştiğini önerir. Benzer bir biçimde ve rol konumlarında kalarak uyum, durum ve anlamsal rol atama işlemlerinin gerçekleştiğini önerir. Türkçe alanyazınında açık bir biçimde kodlanan durum birimlerinin AÖ’lerin [+ gönderimsel] okuma sağladığına yönelik çözümlemeler dikkat çekmektedir (Nilsson 1986; Enç 1991; Kornfilt 1995; Aygen 1998, 2011; Keleşir 2001).

- (337) a. Can tatlıyı çok sever ama şeker hastası olduğu için yiyemez.
b. Can tatlı çok sever ama şeker hastası olduğu için yiyemez.

Öztürk (2005, 2008)’e baktığımızda üyelik özelliği, durum ataması ve gönderimsellik özellikleri açısından örnek (337) karşıt veriler ortaya koymaktadır. Örnek (337a) örneğinde “tatlıyı” AÖ’sü belirtme durumu ile açık bir biçimde kodlanmaktadır öte yandan (337b) örneğinde yer alan veride “tatlı” birimi açık bir biçimde belirtme durumu ile kodlanmamıştır. Oysaki örnek (337a) ve (337b) gönderimsellik özelliği

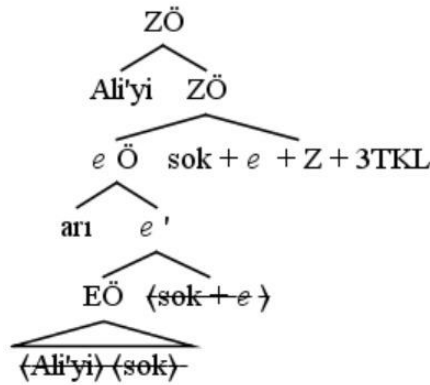
bakımından [- gönderimsel] okuma üretir. Benzer bir biçimde aşağıda yer alan örneklerde [- gönderimsel] özellik ile kodlanan nesnenin sözdizimsel işlemlerde rol oynayabildiği görülür ve örnek (326) için karşıt veri sağlar:

(338) a. Ali dün üç saat kitap_j okudu, sanırım Ø_j başlığı “suç ve ceza” idi.

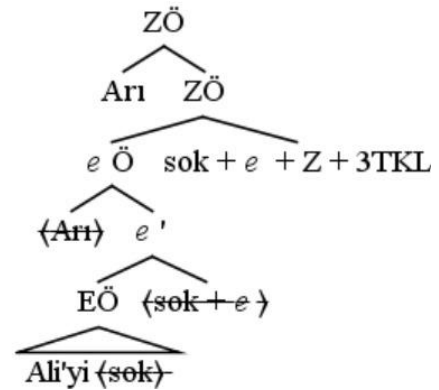
b. Ali dün üç saat kitabı_j okudu, sanırım Ø_j başlığı “suç ve ceza” idi.

Örnek (335a ve b) altında sunduğumuz veriler göz önünde bulundurulduğunda [$\pm$ gönderimsel] özellik ve üyelik özelliği arasındaki ilişkinin aynı zamanda Görünürlük Koşulu kapsamında EdiciÖ ve KonuÖ işlevsel yansımalarına yapı içinde yer verilmesine yönelik sorunlar ortaya çıkarır. (338a) örneğinde görüldüğü üzere [- gönderimsel] özellik ile kodlanan ‘kitap’ sözcüğünün sözdizimsel işleme görünür olduğu ve ikinci tümcenin silinen öznesi ile aynı okuma sağladığı görülür. İnşa ettiğimiz yapı göz önünde bulundurulduğunda ilgili işlevsel yansımalar yapıya dahil edilmeden [$\pm$ gönderimsel] özelliği göz önünde bulundurularak basit bir biçimde çözülebilmektedir:

(339) a.

b.

İnşa ettiğimiz (339) altında sunduğumuz yapıya baktığımızda özne veya nesne olan AÖ'lerin [$\pm$ gönderimsel] özelliklerinin EdiciÖ ve KonuÖ işlevsel yansımalarına yapı içinde yer verilmeden konu konumu ve taşıma ile açıklanabileceği görülür. Çalışmamızda değindiğimiz üzere konu konumundaki üye veya üyelerin [+belirli] olması veya [+belirli] bir kümeye ait olması gerektiğine değinilmiştir (Erkü, 1983; Erguvanlı, 1984; Hoffman, 1995 aktaran İşsever, 2000). İlk birleştikleri konumlarda

durum ve anlamsal rol ataması işleminin gerçekleşmesi Alexiadou & Anagnostopoulou (1998, 2001 ve 2008) ile koşut iddialar taşımaktadır. Bununla birlikte [$\pm$ gönderimsel] özelliğini konu konumu çerçevesinde çözümlememiz açıklayabilmektedir. Anlamsal rol konumunda kalarak çözümlemesini sunan Öztürk (2005, 2006, 2008)'den farklı olarak çözümlememiz ilgili konumları yapı içinden çıkartarak taşıma ve konu konumu çerçevesinde işlemektedir. Buna ek olarak çözümlememiz adıl birimlerin konu konumunda birleşmesine yönelik Öztürk (2001) ile koşut iddialara sahip olmakla birlikte, konu konumunu ZÖ olarak yeniden yorumlamaktadır. Öztürk (2001) çalışmasında uyum birimlerini EÖ düzeyinde birleştiğini ve GYİ özelliği ile Gös, ZÖ konumuna taşındığını önerir. Buna ek olarak adıl yapılarının konu konumu olan TÖ düzeyinde birleştiğini savlar. Oysaki çalışmamızda uyum birimlerinin Z başı ile yapıya girdiğini ve ilgili yansıtmanın etiketlenmesinde yeterli olduğunu önerdik. ZÖ konumunu konu konumu olarak yeniden sunarak ilgili AÖ birimlerinin ZÖ konumlarına eklemelendiğini savladık. Bununla birlikte Gös, eÖ konumuna ilgili üretimlerde ADIL birimlerinin birleştiğini ve ilgili konumda kalarak anlamsal rol ataması işleminin gerçekleştiği önerdik. Denetleme yapısı çerçevesinde sunduğumuz yapıda ilgili ADIL birimlerin yetkilendirilmiş adıl veya uyum birimleri tarafından denetlendiğini iddia ettik.

İnşa ettiğimiz çözümleme önerisinin alanyazında yer alan çözümlemelerle çeşitli açılardan koşut iddialar taşımakla birlikte farklılaştığı da belirtilebilir. “Özne” olgusunu yeniden ele alarak alanyazında dikkat çeken ve çalışmamız kapsamında ürettiğimiz sorunları ve verileri açıklamaya çalıştık. Çözümlememizin özne olgusunu konum, durum, uyum, anlamsal roller gibi çeşitli açılardan ele alabilmekte ve değindiğimiz sorunlara çözüm üretebilmektedir. Öte yandan inşa ettiğimiz yapının açıklayamadığı kuramsal sorunlar ve veriler olduğu da dikkat çekmektedir. Öncelikle güncel çalışmalar ile GYİ özelliğini kaldırarak ve Türkçede ürettiğimiz uyum birimlerinin kodlanmadığı eksilteli yapılarda taşıma işleminin konu özelliği ile güdülendiğini önererek Etiketleme Sorunu bakımından kuram içi çelişen bir yapı ortaya çıkmaktadır. van Gelderen (2004, 2011, 2014) çerçevesinde baş konumlarını gösterici konumu olarak yeniden ele aldık. Z başın uyum birimleri ile ZÖ düzeyinde etiketleme gücünün yeterli olduğunu önerdik. Öte yandan inşa ettiğimiz yapı göz önünde bulundurulduğunda baş taşıma ile ilgili konumda etiketleme alanı içinde

birden fazla baş olduğu görülür. İlgili önerimiz Etiketleme Sorunu göz önünde bulundurulduğunda çalışmamız kapsamında ele alamayacağımız başka bir sorunu ortaya çıkarır.

Çözümlememiz çerçevesinde sunduğumuz “Türkçede AÖ ve ADIL/uyum birimleri olarak iki ayrı özne yapısı kurgulanır” önerisi ise içsel olarak aşağıdaki iki sorunu ortaya çıkarır:

- (340) a. Sözdizimsel kuruluş, iki ayrı yapı olduğunu nasıl işlemlemektedir?
b. Dil edinimi bakımından iki tür özne işlenmesi olmasının oluşturduğu görgül ve kavramsal sorunlar nelerdir?

Önerimizin çözümleme sunamadığı diğer bir sorun KDI yapılarından gelmektedir. Denetleme Yapısı Olarak Özne çözümlememiz çerçevesinde inşa ettiğimiz yapı içtümecenin konu konumuna taşınan veya konu konumunda birleşen birimlerin YAL veya BELD durum ile kodlanabildiğini açıklayabilirken aşağıda yer alan örneğe çözümleme sunamamaktadır.

- (341) a. *Kitabı Mehmet’e *seni* verdin diye duydum
b. *Kitabı Mehmet’e *seni* verdi diye duymuş
c. *Seni* Mehmet’e kitap verdi diye duymuş.
d. *Seni* Mehmet’e kitap verdin diye duymuş.

(341a ve b) verilerine baktığımızda 2TKL adılların tümce başı konum dışında BELD ile kodlanmasının dilbilgisi dışı olduğu dikkat çekmektedir. Denetleme Yapısı Olarak Özne önerimiz çerçevesinde adılların bağlamsal özelliklerine değinerek konu konumu olan ZÖ konumunda ilk birleştiğini önerdik ve ilgili konumda hem YAL hem de BELD durum ile kodlanabildiğini açıkladık. Ancak yukarıda yer alan örnekler konu konumunda birleştiğini önerdiğimiz adılların durum ile kodlanmasının BELD dilbilgisi dışı olduğu okumaları açıklayamamaktadır.

Özneye yönelik değinmemiz gereken diğer bir sorun ise Açık Adıl İhlali (The Overt Pronoun Constraint) yapıları altında ele alınmaktadır:

- (342) a. Herkes_j kendisinin_{j/k} dahi olduğunu düşünüyor.
b. Herkes_j onun_{j/k} dahi olduğunu düşünüyor.
c. Herkes_j *adıl*_{j/k} dahi olduğunu düşünüyor.

(Çınar & Çakır, 2019, s. 465)

- (343) a. Kimse_j benim_{*j/i} suç işlediğimi demez (*onlara güvenebilirsin*).
b. Kimse_j benim_{j/*i} suç işlemem demez.
c. Kimse_j benim_{*j/i} suç işlememi demez (*çünkü onlara sus paylarını ödedim*).
d. Kimse_j ben_{j/*i} suç işledim demez.
e. Kimse_j ben_{j/*i} suç işlediğim için demez
f. Kimse_j ben_{*j/i} suç işlediğim için iş vermez.
g. Kimse_j ben_{j/*i} suç işlediğim için iş vermezler demez.

Yukarıda yer alan verilere baktığımızda açık adılların bağlanmasına yönelik çeşitli okumalar dikkat çekmektedir. Adıl düşüren diler altında incelenen Açık Adıl İhlali verileri Türkçede çeşitli çalışmaların da inceleme konusu olduğu görülmektedir (*bkz.* Gürel, 2003; Çınar & Çakır, 2019; Çınar, 2023). Çalışmamızda ele aldığımız önerilerimiz (342 ve 343) örneklerinde yer alan verilere ve bağlama ilişkilerine açıklamaya yönelik bir çözüm üretememektedir.

Son olarak değinmemiz gereken diğer bir konu dil tipolojisi bakımından Roberts'ın (2019) çalışmasında ele aldığı üç ulam altında Türkçenin yerinin yeniden değerlendirilmesidir. Roberts (2019) çalışmasında Özne Düşürme Değiştirgeni verilerini üç alt ulam altında yeniden sunar:³⁹

- (344) a. *Sürekli Özne Düşüren Diller* (Consistent null subject languages)
b. *Kısmi Özne Düşüren Diller* (Partial null subject languages)
c. *Radikal (bağlamsal) adıl Düşüren Diller* (Radical pro-drop Languages)

Türkçede uyum birimlerinin kodlandığı yapılarda adılların düşürülebildiği dikkat çekmektedir öte yandan nesnelerin ve uyum birimlerinin kodlanmadığı yapılarda

³⁹ Özne Düşürme Değiştirgeni ve alt ulamlarına yönelik detaylı çözümleme, veriler ve öneriler için *bkz.* Roberts (2019)

adılların düşürülebilmesi, düşürülen birimlerin kaygan okuma üretebilmesi, adıllar ve bağlamsal özelliklerine yönelik değindiğimiz veriler Türkçenin (344)'te yer alan alt ulamlara bakıldığında karmaşık bir görünüm sergilediği dikkat çekmektedir. Çalışmamızda değindiğimiz veriler ve sorunlar göz önünde bulundurulduğunda Türkçenin tipolojik olarak Özne Düşürme Değiştirgeni altında nerde yer alacağı ve diğer dillerin Türkçeye benzer karmaşık görünümsergileyip sergilemediği soruları dikkat çekmektedir.

Bu soruların yanıtlarını sonraki çalışmalara bırakıyoruz.

KAYNAKÇA

Adger, D. (2003). *Core Syntax*. Oxford University Press.

Aissen, J. (1974). *The Syntax of Causative Constructions*. Doktora Tezi, Harvard University.

Alexiadou, A., & Anagnostopoulou, E. (1998). Parametrizing Agr: Word order, V-movement, and EPP-checking. *Natural Language & Linguistic Theory*, 16(3), 491-539.

Alexiadou, A., & Anagnostopoulou, E. (2001). The subject-in-situ generalization and the role of case in driving computations. *Linguistic inquiry*, 32(2), 193-231.

Alexiadou, A., & Anagnostopoulou, E. (2008). The subject-in-situ generalization revisited. *Universitätsbibliothek Johann Christian Senckenberg*.

Anagnostopoulou, E. (2005). Strong and Weak Person Restrictions. In *Linguistik aktuell* John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/la.74.08ana>

Andrews, A. (1985). The major functions of the noun phrase. In T. Shopen (Ed.), *Language typology and syntactic description* (Vol. I, pp. 62–154). Cambridge University Press.

Aydemir, Y. (2004). “Are Turkish preverbal bare nouns syntactic arguments?” *Linguistic Inquiry* 35: 465-474.

Aygen, G. (1998). *Split Infl hypothesis in Turkish* (Unpublished MA thesis). Boğaziçi University, Istanbul.

Aygen, G. (2000a). Extractibility and the nominative case feature on tense. In *Proceedings of the 10th International Conference on Turkish Linguistics*. Boğaziçi University, Istanbul.

Aygen, G. (2000b). T-to-C: Extractable subjects and EPP. In *Proceedings of WECOL 2000* (pp. 65-80). Fresno University, California.

Aygen, G. (2002). Finiteness, case and clausal architecture (Doctoral dissertation). Harvard University.

Aygen, G. (2004). Finiteness, case and clausal architecture. MITWPL, 23, Cambridge, MA: MIT Press

Aygen, G. (2006). Finiteness and the relation between agreement and nominative case. İçinde C. Boeckx (Ed.), Agreement Systems (sf. 63-98), John Benjamins

Aygen, G. (2007). Syntax and semantics of genitive subject case in Turkish. California Linguistic Notes, 32(2)

Aygen, G. (2011). Specificity and subject-object positions/scope interactions in Turkish. Dil ve edebiyat dergisi, 4(2).

Bacskai-Atkari, J., & Dékány, E. (2014). From non-finite to finite subordination. İçinde K. E. Kiss (Ed.), The evolution of functional left peripheries in Hungarian syntax (pp. 148–223). Oxford: Oxford University Press.

Baker, M. (1988). Incorporation: A Theory of Grammatical Function Changing. Chicago University Press.

Baker, M. C. (2008). The syntax of agreement and concord. Cambridge University Press.

Baker, M. C. (2015). Case: Its Principles and its Parameters. Cambridge University Press.

Banguoğlu, T. (1986). Türkçenin Grameri. Türk Tarih Kurumu. Ankara.

Bayer, J., & Brandner, E. (2008). On wh-head-movement. In C. Chang & H. Haynie (Eds.), Proceedings of the 26th West Coast Conference on Formal Linguistics (pp. 87–95). Somerville, MA: Cascadilla.

Bhatt, R. (2005). Long Distance Agreement in Hindi-Urdu. Natural Language and Linguistic Theory, 23(4), 757–807. <https://doi.org/10.1007/s11049-004-4136-0>

Borer, H. (1983). The projection principle and rules of morphology. In Proceedings of NELS 14.

Bozşahin, C. & M. Steedman. (2003). Control, grammatical relations and argument structure: towards a parameterized theory of the lexicon for CCG. CSS, Paper read at the 5th Syntax-Semantics Conference in Paris.

Bozşahin, C. (2004). On the Turkish controllee. In Proceedings of the 12th ICTL

Butt, M., King, T. H. (1996). Structural topic and focus without movement. In: Butt, M., King, T.H. (Eds.), On-line Proceedings of the LFG96 conference. CSLI Publications.

Can, Ö. (2005). Türkçede ayırık yapılar (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, Türkiye.

Can, Ö., Akşehirli, S., Koşaner, Ö., & Özgen, M. (2020). Dilbilgisi Bileşenleri. İthaki.

Carnie, A. (2013). Raising, control, and empty categories. In A. Carnie, Syntax: A generative introduction (3rd ed., pp. 429–451). John Wiley & Sons.

Carnie, A. (2021). Syntax: A generative introduction. John Wiley & Sons.

Chomsky, N. (1965). Aspects of the theory of syntax. MIT Press.

Chomsky, N. (1981). Lectures on government and binding. Foris Publications.

Chomsky, N. (1986). Knowledge of language: Its nature, origin, and use. Praeger.

Chomsky, N. & Lasnik H. (1993). The theory of principles and parameters. In Syntax: An international handbook of contemporary research, ed. Joachim Jacobs, Arnim von Stechow, Wolfgang Sternefeld, and Theo Vennemann, s. 506–569.

Chomsky, N. (2013). Problems of projection. *lingua*, 130, 33-49.

Chomsky, N. (2015). Problems of projection: Extensions. In Structures, strategies and beyond (pp. 1-16). John Benjamins.

- Citko, B. (2014). *Phase Theory: An Introduction*. Cambridge University Press.
- Comrie, B. (1989). *Language universals and linguistic typology* (2nd ed.). University of Chicago Press.
- Corbett, G. G. (2006). *Agreement*. Cambridge: Cambridge University Press
- Csato, E. (2019). On Turkish non-canonical possessives. *Possession in Languages of Europe and North and Central Asia içinde* (ss. 85-102). doi: 10.1075/slcs.206.06csa
- Çağrı, I. M. (2005). *Minimality and Turkish relative clauses*. University of Maryland
- Çağrı, I. M. (2009). Arguing against subject incorporation in Turkish relative clauses. *Lingua*, 119(2), 359-373.
- Çamçı, B. & Karakaya, S. (2020). Eylemcil Yükleme Üyeleri Arasındaki Zaman, Kişi ve Sayı Uyumlarının Yabancılar Bir Diyalog Botu Üzerinden Etkileşimli Öğretimi. *Genç Dilbilim Yazıları* (ss 53-61). Ankara: Dilbilim Derneği Yayınları.
- Çetin, R. M. (2023). *Türkçede uyum olgusu ve özellik kalıtı* (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü)
- Çınar, O., & Çakır, S. (2019). The universality of the overt pronoun constraint: The re-analysis of the Turkish case. *Australian Journal of Linguistics*, 39(4), 463-484.
- Çınar, O. (2023). The interpretation of overt subject pronominals in Turkish. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 34(2), 165-200.
- Declerck, R. (1991). *A comprehensive descriptive grammar of English*. Tokyo: Kaitakusha.
- Demircan, Ö. (1996a). *Türkçenin Sözdizimi*. Der Yayınevi, İstanbul.
- Demircan, Ö. (1996b). The rules of inversion in Turkish. In: Bengisu, Rona (Ed.), *Current Issues in Turkish Linguistics, Proceedings of the Fifth International Conference on Turkish Linguistics, Vol. 1*. Ankara, Hitit Yayınevi, pp. 33-47

- Deny, J. (2012). Türk Dil Bilgisi (Çev. Ali Ulvi Elöve). İstanbul: Kabalcı Yayınevi
- Discourse Configurational Languages. Linguistic Inquiry Monograph 54. Cambridge,
- Ediskun, H. (1999). Türk Dilbilgisi, Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümlebilgisi (6. bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Csato, E. (2019). On Turkish non-canonical possessives.
- Enç, M. (1986). Topic switching and pronominal subjects in Turkish. In D. I. Slobin & K. Zimmer (Eds.), *Studies in Turkish linguistics* (pp. 105–127). John Benjamins.
- Enç, M. (1991). Semantics of specificity. *Linguistic Inquiry*, 22(1), 1–25.
- Erguvanlı, E.E. (1984). *Functions of Word Order in Turkish Grammar*. Berkeley& Los Angeles: University of California Press. ISBN-10: 0520099559.
- Erkü, F. (1983). *Discourse Pragmatics and Word Order in Turkish* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). University of Minnesota.
- Erteschik-Shir, N. (2007). *Information structure: The syntax-discourse interface* (Vol. 3). OUP Oxford.
- Falk, Y. N. (2006). *Subjects and universal grammar: An explanatory theory*. Cambridge University Press.
- Fillmore, C. J. (1972). Subjects, speakers, and roles. In D. Davidson & G. Harman (Eds.), *Semantics of natural language* (pp. 31–63). Reidel.
- Firbas, J. (1971). On the concept of communicative dynamism in the theory of functional sentence perspective. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná*, 20(A19), 135-144.
- Firbas, J. (1975). On the thematic and the non-thematic section of the sentence.
- Gelderen, E. van. (2004). *Grammaticalization as economy*. Amsterdam: John Benjamins.
- Gelderen, E. van. (2011). *The linguistic cycle*. Oxford: Oxford University Press.

Gelderen, E. van. (2014). Problems of projection: The role of language change in labeling paradoxes. *Studia Linguistica*, 72(1), 113-127.

George, L., & Kornfilt, J. (1981). Finiteness and boundedness in Turkish. In F. Heny (Ed.), *Binding and filtering* (pp. 105-127). MIT Press.

Good, Jeff & Yu, Alan C. L. (2000). Morphosyntax of two Turkish subject pronominal paradigm. In Lorie Heggie and Francisco Ordóñez, eds., *Clitic and Affix Combinations*, 315–342, Amsterdam: John Benjamins.

Göksel, A. (1993). *Levels of Representation and Argument Structure in Turkish*. Doktora Tezi, SOAS, University of London.

Göksel, A & Özsoy, S. (1998). Is there a focus position in Turkish? Paper presented at the IXth international conference on Turkish linguistics. Oxford University

Göksel, A. (1998). Linearity, focus and the postverbal position in Turkish. In: Johanson, L. (Ed.), *The Mainz Meeting Proceedings of the Seventh International Conference on Turkish Linguistics*. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, pp. 85–106.

Göksel, A., & Kerslake, C. (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. Londra ve Implications of the Function of Word Order. *Linguistische Berichte* 54

Görgülü, E. (2006). *Variable wh-words in Turkish*. Unpublished MA thesis, Boğaziçi University, İstanbul, Turkey.

Greenbaum, S. (1996). *English grammar*. Oxford University Press.

Gürel, A. (2003). Is the overt pronoun constraint universal? Evidence from L2 Turkish. In *Proceedings of the 6th generative approaches to second language acquisition conference* (pp. 130-139). Somerville, MA: Cascadilla Press.

Halliday, M. A. (1967). Notes on transitivity and theme in English: Part 2. *Journal of linguistics*, 3(2), 199-244.

Harizanov, B. (2019). Head movement to specifier positions. *Glossa: a journal of general linguistics*, 4(1).

Hippisley, A., & Stump, G. T. (2016). The Cambridge handbook of morphology. Cambridge University Press

Hockett, C. F. (1958). A course in modern linguistics.

Hoffman, B. (1995). The Computational Analysis of the Syntax and Interpretation of "Free" Word Order in Turkish (Yayımlanmamış Doktora Tezi). University of Pennsylvania.

Huang, C.-T. J. (1984). On the distribution and reference of empty pronouns. *Linguistic Inquiry*, 15, 531-574.

Huang, C. T. J., & Barry, C. Y. Y. (2013). Topic-drop and MCP. In 87th annual meeting of the Linguistic Society of America.

Huang, C. T. J., & Yang, B. C. Y. (2024). Topic drop and pro drop. *Language and Linguistics*, 25(1), 1-27.

İmer, A., Kocaman, A. ve Özsoy, S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

İnce, A. (2006). Direct complement clauses as object control structures in Turkish. In *WECOL 2006* (p. 208).

İşsever, S. (2000). *Türkçede Bilgi Yapısı* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi.

İşsever, S. (2003). Information structure in Turkish: the word order–prosody interface. *Lingua*, 113(11), 1025-1053.

Jackendoff, R. (1972). *Semantic interpretation in generative grammar*. MIT Press.

Jaegli, O. (1982). *Topics in romance syntax*. Foris.

Jäger, A. (2005). Negation in Old High German. *Zeitschrift für Sprachwissenschaft*, 24(2), 227–262.

Jeffries, L. (2006). *Discovering language: The structure of modern English*. Macmillan International Higher Education.

Jespersen, O. (2013). *Essentials of English grammar*. Routledge.

Karimi, S. (2005). *A minimalist approach to scrambling: Evidence from Persian*. Mouton de Gruyter.

Kayne, R. (1994). *The antisymmetry of syntax*. Linguistic Inquiry Monograph 25/MIT Press.

Keenan, E. L. (1976). Towards a universal definition of "subject". In C. N. Li (Ed.), *Subject and topic* (pp. 303-333). New York: Academic Press.

Kelepir, M. (2001). *Topics in Turkish syntax: Clausal structure and scope* (Doctoral dissertation). MIT.

Kennelly, S.D., (1997). The presentational focus position of nonspecific objects in Turkish. In: Imer, K., Uzun, N.E. (Eds.), *Proceedings of the VIIIth International Conference on Turkish Linguistics*. Ankara, Ankara University Press, pp. 25–36

Kılıç, aslan, Y., (1994). *Information Packaging in Turkish*. Unpublished MSc dissertation, University of Edinburgh

Kim, J. H., Lee, Y. H., & Yoon, J. H. S. (2017). Subjecthood and grammatical relations in Korean: An experimental study with honorific agreement and plural copying. In *Proceedings of the 31st Pacific Asia Conference on Language, Information and Computation* (pp. 206-213).

Knecht, L. E. (1986). *Subject and Object in Turkish*. Doktora Tezi, MIT.

Korkmaz, Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri*. TDK Yayınları

Kornfilt, J. (1984). *Case marking, agreement and empty categories in Turkish* (Doctoral dissertation). Harvard University.

Kornfilt, J. (1995). "Scrambling and incorporation in Turkish". *FAS Papers içinde Linguistics 1*. A. Alexiadou, N. Fuhrhop, P. Law and S. Löhken (eds.), 29-42.

Kornfilt, J. (1997a). Turkish. Blackwell: Routledge. New York: Routledge. Technology (MIT) Press

Kornfilt, J. (1997b). "On Syntax and Morphology of Relative Clauses in Turkish". *Dilbilim Araştırmaları*, 24–51. Kebikeç Yayınları

Kornfilt, J. (2000a). Local and long-distance reflexives in Turkish. In *Long distance reflexives* (pp. 197-226). Brill.

Kornfilt, J. (2000b). Some Syntactic and Morphological Properties of Relative Clauses in Turkish. Alexiadou, A., Law, P., Meinenger, A., Wilder, C. (Der.). *The Syntax of Relative Clauses içinde* (ss. 121-159). Amsterdam ve Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Kornfilt, J. (2002). Functional projections and their subjects in Turkish clauses. In E. E. Taylan (Ed.), *The verb in Turkish* (pp. 183-215). John Benjamins.

Kornfilt (2003a). "Scrambling, subscrambling and case in Turkish". *Word Order and Scrambling*, S. Karimi (ed.), Blackwell, 125-155.

Kornfilt, J. (2003b) Subject case in Turkish nominalized clause. *İçinde U. Junghanns L. Szucsich (Eds.), Syntactic structures and morphological informatioan.* (sf 129-215) Mouton de Gruyter.

Kornfilt, J. (2006). Agreement: The (unique and local) syntactic and morphological licenser os subject Case. *İçinde J. Costa M.C. Figueiredo Silva (Eds.). Studies on agreement* (sf-141-171). John Benjamis

König, E., & Gast, V. (2002). Reflexive pronouns and other uses of self-forms in English. *Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik*, 50(3), 1-14.

Kratzer, A. (1994). Severing the external argument from its verb. In J. Rooryck & L. Zaring (Eds.), *Phrase structure and lexicon* (pp. 109-137).

- Kunduracı, A. (2009). Syntax and semantics on control in Turkish, *Essays on Turkish Linguistics: Proceedings of the 14th International Conference on Turkish Linguistics (ICTL 2008)*. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden. 121–130.
- Kural, M. (1992). Scrambling and mixed positions in Turkish. In *North East Linguistics Society* (Vol. 22, No. 1, p. 18).
- Kural, M. (1993). V-to-I-to-C in Turkish. In F. Beghelli & M. Kural (Eds.), *UCLA Occasional Papers in Linguistics* (Vol. 1, pp. 1-37).
- Küçüksakarya, E. (2020). Dilbilgisinin Temel Bileşenleri ve Arakesitler. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(1), 33-60. <https://doi.org/10.16953/deusosbil.519887>
- Landau, I. (2006). Severing the distribution of PRO from case. *Syntax*, 9(2), 153-170.
- Lambrecht, K. (2001). A framework for the analysis of cleft constructions.
- Leech, G., & Svartvik, J. (1975). *A Communicative Grammar of English*. Longman.
- Lewis, G. L. (1967). *Turkish Grammar*. Oxford University Press.
- Lewis, G. (2000). *Turkish Grammar*. Oxford: Oxford University Press. *Linguistics*, D. I. Slobin and K. Zimmer (eds.), 195–209. Amsterdam: John Benjamins.
- Li, C. (1976). Subject and topic: A new typology of language. *Subject and topic*.
- Longobardi, G. (1994). Reference and proper names: A theory of N-movement in syntax and logical form. *Linguistic Inquiry*, 25, 609-665.
- Mahajan, A. (1989). Agreement and agreement phrases. *MIT working papers in linguistics*, 10, 217-252.
- Martin, R. (2001). Null case and the distribution of PRO. *Linguistic inquiry*, 32(1), 141-166. MIT Press.
- Massam, D. (2001). “Pseudo noun incorporation in Niuean”. *Natural Language and Linguistic Theory* 19: 153-197.

McCloskey, J. (1997). Subjecthood and subject positions. In Kluwer International Handbooks of Linguistics.

McCloskey, J. (2001). The distribution of subject properties in Irish. In *Objects and other subjects: Grammatical functions, functional categories and configurationality* (pp. 157-192). Springer Netherlands.

Meral, H. M. (2008). A resumption analysis of null objects. In C. Boeckx, S. Ulutaş (Eds.), *MIT working papers in linguistics: Proceedings of 4th workshop in Altaic formal linguistics*, (pp.169-180) MIT Press.

Meral, H. M. (2010). Resumption, A'-dependencies and implications on clausal architecture. Unpublished doctoral dissertation, Boğaziçi University.

Meral, H. M. (2014). Silent objects and topic drop in Turkish. *Dilbilim Araştırmaları A. Sumru Özsoy Armağanı*, 25, 131-145.

Miller, J. (2008). *Introduction to English syntax*. Edinburgh University Press.

Mithun, M. (1984). "The evolution of noun incorporation". *Language* 60: 847-893.

Miyagawa, S. (1990). Functional category and case realization. Ms., Ohio State University.

Miyagawa, S. (1997). Against optional scrambling. *Linguistic inquiry*, 1-25.

Miyagawa, S. (2001). EPP, scrambling, and wh-in-situ. In Ken Hale: A Life in Language, M. Kenstowicz (Ed.), 293–338. Cambridge MA: The MIT Press.

Miyagawa, S. (2003). *A-movement scrambling and options without optionality*. Word order and Scrambling/Blackwell.

Miyagawa, S. (2009). *Why agree? Why move?: Unifying agreement-based and discourse-configurational languages*. MIT Press.

Modesto, M. (2007). Null subjects in Brazilian Portuguese and Finnish: They are not derived by movement. In *New horizons in the analysis of control and raising* (pp. 231-248). Dordrecht: Springer Netherlands.

Nilsson, B. (1985). *Case Marking Semantics in Turkish*. University of Stockholm Publications.

Nilsson, B. (1986). "Object incorporation in Turkish". *Proceedings of the Turkish Linguistics Conference*, A. Aksu-Koç and Erguvanlı (eds.), 113-128.

Orgun, O. (1995). "Flat versus branching morphological structures: The case of suspended affixation". In *Proceedings of the 21st Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society*, L. Bilmes, et al. (eds.), 252–261. Berkeley: Berkeley Linguistics Society.

Özçelik, Ö. (2016). "An antisymmetric analysis of Turkish relative clauses: implications from prosody." *Turkic Languages*, 3 87-99

Özgen, M., & Aydın, Ö. (2016). What type of defective feature do exceptionally case-marked clauses of Turkish bear? *Open Journal of Modern Linguistics*, 6(4), 302.

Özsoy, S. (1988). Null subject parameter and Turkish. In H. Boeschoten & L. Th. Verhoeven (Eds.), *Studies on modern Turkish. Proceedings of the Third Conference on Turkish Linguistics* (pp. 82-91). Tilburg University Press.

Özsoy, A. S. (2002). On 'small' clauses, other 'bare' verbal complements and feature checking in Turkish. In E. E. Taylan (Ed.), *The verb in Turkish* (pp. 213-237). John Benjamins.

Özsoy, A. (2005a). Topic, focus, multiple Specifiers, multiple Spell-out. Paper presented at the Mediterranean Syntax Meeting, Rhodes.

Özsoy, A. S. (2005b) *Crossing and Nesting Paths in Movement in Turkish*. Ms. Boğaziçi University.

Öztürk, B. (2001). Turkish as a non-pro-drop language. In *The Verb in Turkish*, E. Taylan (Ed.), 239–259. Amsterdam: John Benjamins.

Öztürk, B. Z. (2005). Case, referentiality and phrase structure.

Öztürk, B. (2006). Null arguments and case-driven Agree in Turkish. In C. Boeckx (Ed.), *Minimalist essays* (pp. 268-287). John Benjamins.

Öztürk, B. (2008). Non-configurationality: Free word order and argument drop in Turkish. In *Linguistik Aktuell* (pp. 411-440).

Poole, E. (2016). *Deconstructing subjecthood*. University of Massachusetts Amherst.

Pearson, M. (2005). The Malagasy subject/topic as an A'-element. *Natural Language & Linguistic Theory*, 23(2), 381-457.

Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., & Svartvik, J. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. Longman.

Radford, A. (2004). *Minimalist syntax: Exploring the structure of English*. Cambridge University Press.

Radford, A. (2009). *An introduction to English sentence structure*. Cambridge University Press.

Rizzi, L. (1986). Null objects in Italian and the theory of pro. *Linguistic Inquiry*, 17, 501-557.

Rizzi L. (1997). The fine structure of the left periphery. In *Elements of Grammar: A Handbook of Generative Syntax*, ed. L. Haegeman, (ss. 281–337) Dordrecht, Neth.: Kluwer Thomson, S. (1978). *Modern English from a Typological Point of View: Some*

Rizzi, L. (2005). On some properties of subjects and topics. In *Proceedings of the XXX Incontro di Grammatica Generativa* (pp. 203-224).

Roberts, I. G. (2019). *Parameter hierarchies and universal grammar*. Oxford University Press.

Schroeder, C. (1999). *Turkologica: The Turkish Nominal Phrase in Spoken Discourse*. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, Volume 40.

Sezer, E. (1991). *Topics in Turkish syntax (Doktora Tezi)*. Harvard University.

Sezer, E. (1998). *Yaşayan Türkçe*. Ms. Cambridge, Mass: Harvard

Siemund, P. (2003). Varieties of English from a cross-linguistic perspective: Intensifiers and reflexives. *Topics In English Linguistics*, 43, 479-506.

Sigurðsson, H. A. (1996). Icelandic finite verb agreement. *Working Papers in Scandinavian Syntax*, 57. <http://lucris.lub.lu.se/ws/files/4562723/8500167.pdf>

Sigurðsson, H. Á. (2008). The case of PRO. *Natural Language & Linguistic Theory*, 26, 403-450.

Słodowicz, S. (2007). Complement control in Turkish. *Zas papers in linguistics*, 47, 125-157.

Solak, E. (2019). On relative clause in Turkish. In *Proceedings of the 7th International Conference on Computer Processing of Turkic Languages (turklang 2019)*, Simferopol, Russia.

Stowell, T. (1983). Subjects across categories. *The linguistic review*, 2(3), 285-313.

Şener, S. (2008). Non-canonical case licensing is canonical: Accusative subjects of CPs in Turkish. University of Connecticut, Storrs.

Şener, S., & Takahashi, D. (2010). Ellipsis of arguments in Japanese and Turkish. *Nanzan Linguistics*, 6, 79-99.

Tallerman, M. (2014). *Understanding syntax*. Routledge.

Taraldsen, T. K. (1978). On the NIC, vacuous application and that-t filter. Manuscript, MIT.

Taylan, E.E. (1979). "An odd case in the causative construction in Turkish". *Proceedings of Chicago Linguistic Society* 15, Chicago University Press, 92-99.

Taylan, E. E. (1984). *The Function of Word Order in Turkish Grammar*. University of California Press.

Taylan, E.E. (1986). Pronominal versus zero representation anaphora in Turkish. *İçinde Studies in Turkish Linguistics*, D. I. Slobin & K. Zimmer, John Benjamins. (209-232).

Taylan, E.E. and K. Zimmer. (1994). Case marking in Turkish indefinite object constructions. *Proceedings of Berkeley Linguistic Society* 20, s. 547-552

Thompson, S. A. (1978). Modern English from a typological point of view: Some implications of the function of word order. *Linguistische Berichte Braunschweig*, (54), 19-35.

Trutkowski, E. (2016). *Topic drop and null subjects in German* (Vol. 6). Walter de Gruyter GmbH & Co KG.

Ulutaş, S. (2009). Feature inheritance and subject Case in Turkish. In *Essays on Turkish linguistics: Proceedings of the 14th international conference on Turkish linguistics* (pp. 141-150).

Underhill, R. (1976). *Turkish Grammar*. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology.

Ussery, C. (2011). Variability in Icelandic agreement: An Interaction of DP licensing and Multiple Agree. *Proceedings of NELS* (vol. 40.)

Uzun, N. E. (1998). *Dilbilgisinin temel kavramları (Türkçe üzerine tartışmalar)*. Ankara: Kebikeç Yayıncılık

Uzun, N. E. (2000). *Anaçizgileriyle evrensel dilbilgisi ve Türkçe*. Multilingual.

Vallduví, E. (1992). *The Informational Component*. Garland Publishing.

Weiß, H. (2007). A question of relevance: Some remarks on standard languages. In M. Penke & A. Rosenbach (Eds.), *What counts as evidence in linguistics: The case of innateness* (pp. 181–208). Amsterdam: John Benjamins.

Willis, D. (2007). Specifier-to-head reanalyses in the complementizer domain: Evidence from Welsh. *Transactions of the Philological Society*, 105(3), 432–480.

Yoon, J. H. S. (2009). The distribution of subject properties in multiple subject constructions. *Japanese/Korean Linguistics*, 16, 64-83.

Zidani-Eroğlu, L. (1997). Exceptionally case-marked NPs as matrix objects. *Linguistic Inquiry*, 219-230.

Zimmer, K. (1976). “Some constraints on Turkish causativization”. *The Grammar of Causative Constructions: Syntax and Semantics*, M. Shibatani (ed.). Academic Press, 399-412.

Zwicky, A. & Pullum, G. K. (1983). “Cliticization vs. inflection: English n’t”. *Language* 59: 502–513